

МАТИЦА СРПСКА
ОДЕЉЕЊЕ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

ОДБОР ЗА СТАНДАРДИЗАЦИЈУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

УРЕДНИЦИ

Проф. др Драган Станић
Проф. др Срето Танасић

РЕДАКЦИОНИ ОДБОР

Проф. др Драган Станић
Проф. др Срето Танасић
Проф. др Александар Милановић
Проф. др Виктор Савић
Проф. др Исидора Бјелаковић

ПРИРЕДИЛИ

Проф. др Исидора Бјелаковић
Проф. др Виктор Савић

РЕЦЕНЗЕНТИ

Проф. др Драгана Мршевић-Радовић
Проф. др Мато Пижурица
Проф. др Душанка Вујовић

Штампање ове књиге омогућило је
Министарство просвете, науке и технолошког развоја
Републике Србије

ПОЛОЖАЈ СРПСКОГА ЈЕЗИКА У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ

ИЗАЗОВИ, ПРОБЛЕМИ, РЕШЕЊА

Зборник саопштења с округлог стола
одржаног у Матици српској
3. јула 2021. године

Нови Сад • Матица српска
Београд • Одбор за стандардизацију српског језика

2021

САДРЖАЈ

САОПШТЕЊА

Иринеј (Буловић), епископ бачки, Положај српскога језика у савременом друштву	9
Срето Танасић, Закон против српског језика – прилог рушењу српског идентитета	13
Предраг Пипер , Поводом Закона о родној равноправности	21
Јелица Стојановић, Положај српскога језика у савременој Црној Гори – у контексту прошлог и будућег	27
Софија Милорадовић, Чиме се обезбеђује родна равноправност?	31
Рајна М. Драгићевић, Насилна феминизација као напад на флексибилност лексичке норме српског језика	33
Весна Ломпар, „Родно осетљив језик“ и питање израде уџбеника	39
Милош М. Ковачевић, У каквом су односу Закон о родној равноправности и Закон о језику и писму	41
Вељко Ж. Брборић, Размишљање о српском језику у седам тачака	57
Јованка Радић, Сврха и последице „уродњавања“ српског језика	65
Рада Стијовић, Да ли род именица дисквалификује родну равноправност?	81
Миланка Бабић, О статусним проблемима српског језика у вези са Законом о родној равноправности	87
Јордана Марковић, У духу језика и по слову закона	91
Зорица Никитовић, Функција језика у глобалистичким процесима дехуманизације човјечанства	95
Милан Ајџановић, Две стране	99
Владан Јовановић, Поводом тзв. Закона о родној равноправности	103
Марина Спасојевић, Језик мимо граматике: о тзв. родно сензитивном језику	107
Наташа Вуловић Емонс, Језик и стварна права жена	113

Ана З. Мацановић, Творба мовираних фемининума у Приручнику за употребу родно осетљивог језика (2019)	117
Марина Јањић, Језик наш насушни – српски језик у актуелном друштвеном контексту	123
Ана Јањушевић Оливери, Српски језик vs. родно осетљиви језик (о неосјетљивом сецирању српског језика)	129
Сања Ж. Ђуровић, Нормативна (не)прихватљивост мовираних фемининума у оквиру Закона о родној равноправности	135
Александар Милановић, Језичке игре: „Лепи Јане, рибарке старе дете један“	141
Виктор Савић, Укидање језичке норме поништава људске слободе и разара природу и јединство српског језика	147
Исидора Бјелаковић, Облигаторност „родно осетљивог језика“ – одраз стварних потреба друштва или идеолошко наметање?	157
Иван Негришорац, Родна осетљивост, језичка структура и језички израз: шест не баш неважних напомена	163
Јован Делић, Законодавно разарање српског језика	183
Ксенија Марицки Гађански, Српски језик – цивилизацијска тапија српског народа	187
Александар Јовановић , Велики идеолошки центрифугални поход. О српском језику, књижевности и школским програмима	191
Петар Пијановић, Октроисани језик	197
Бошко Сувајцић, О српском језику	201
Валентина Питулић, Родна равноправност и одговор усмене традиције	205
Слободан Антонић, Феминизам и језички инжењеринг	213
Богољуб Шијаковић, Филолог и светиња језика	225
Часлав Д. Копривица, Чији је српски језик? Начелна размишљања наспрам једне сасвим „нечасне“ ситуације	229
Драго Перовић, Насиље над језиком	241
Драгољуб Петровић, Тезе о разарању Срба и њиховог језика	245
Бранислав Ристивојевић и Слободан Орловић, Закон о родној равноправности против Устава Републике Србије: да ли је Србија добила други службени језик?	249
Миленко П. Радић, Поводом усвајања Закона о родној равноправности и Закона о изменама и допунама закона о забрани дискриминације	259
ЗАКЉУЧЦИ	265
ПРИЛОЗИ	
Мирослав Николић, Природни и граматички род именица	287
Божо Ђорић, Граматички род и питање полне дискриминације у језику	303

Предраг Ј. Пипер, О социјалним фемининативима у српском и другим словенским језицима	319
Дарко Пејовић. Интервју: Јасмина Грковић-Мејџор, академик. Закон о родној равноправности угрожава уставне слободе	351
ПРИКАЗ	
Ана З. Мацановић, Језик наш родно осетљиви у приручној литератури	357

Епископ бачки проф. др Иринеј (Буловић)

ПОЛОЖАЈ СРПСКОГА ЈЕЗИКА У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ

Стари Грци су добро знали да је незахвално „доносити сову у Атину“ (γλαῦκα εἰς Ἀθήνας κομίσειν), тојест објашњавати Атињанима оно што они знају боље од свих других – зашто и по коме је њихов славни град тако назван. Ја исто тако добро знам да је незахвално да ја, који нисам стручњак јер нисам србиста (иако ми филологија и књижевност, уз теологију, причињавају радост и увек буде радозналост), имам част и духовну повластицу да се, на почетку рада овога важнога и надасве часнога скупа, обратим скромним уводним излагањем пред лицем свих вас, овде сабраних, који сте најстручнији, најпозванији и најодговорнији делатници науке о српском језику и о књижевности на српском језику. Али, будући захвалан за пажњу и поверење иницијатора, организатора и домаћина овога скупа, покушаћу да, ради наше јавности, одмуцам један број реченица на тему која је пред нама, свестан тога да сам међу вама ученик, а не учитељ. Притом не бих желео да увозној теорији о такозваној родној равноправности посветим претерану пажњу, а још мање да посветим пажњу изведеној из ње теорији о „родно осетљивом“ и „родно коректном“ језику, преточеној напречац, на брзину, без праве јавне расправе и са потпуном равнодушношћу према гласу науке и струке, у фамозни закон, упркос сведочењима и апелима најугледнијих тела и појединаца из Матице српске и САНУ, са више наших универзитета и других огњишта науке и културе. Али немам ни намеру да прећутим своју недоумицу: како је било могуће да наша Народна скупштина на описани начин изгласа овакво озакоњено безакоње, нимало не хајући за ставове науке о језику? Ставови Српске Православне Цркве, вековног чувара не само прадедовске вере него и прадедовског језика, а у знатној мери и његовог творца, не треба ни помињати пред нашим протагонистима пута ка „зјапећим висинама“ светле европске (читај: западноевропске или, тачније, евроамеричке) будућности српског народа и његовог језика, његове културе и његовог етичког кодекса.

Најпре ми дозволите да у најкраћим цртама изложим своје виђење положаја српског језика и писма у нашем савременом друштву уопште. Сви ми знамо да је језик, по речима блаженопочившега владике Данила (Крстића), „дар од Бога који нас чини да имамо словесност“, по којој и јесмо боголика и богочежњива бића, живе иконе вечног божанског Логоса (Речи, Смисла). „Језик као најтананији однос међу људима“ (исти) изискује да поштујемо и волимо сваки језик и оне који њиме говоре, а особито свој рођени језик и све који њиме говоре. Наши преци су кроз векове заиста на делу волели, чували, неговали и развијали свој језик и његово писмо, ћирилицу. Бар овде, у Српској Атини, и то под кровом Матице српске, ово не треба посебно истицати, акамоли доказивати. А данас? На стање српског језика данас и на његов положај у нашем друштву не треба трошити много речи. Ту је све јасно, до бола и туге големе очевидно и вапијуће, нарочито свима вама, овде сабраним будним чуварима нашег језика, његове лепоте и чистоте, угрожаване по правилу споља, ретко кад изнутра. Данас је, нажалост, угрожен искључиво изнутра, од стране нас самих, његовим расрбљавањем помоћу језичке англосаксонизације и утицаја компјутерског језика, као и на друге начине.

Најновију претњу српском језику представља, на нашу жалост и срамоту, наметање такозваног родно осетљивог језика, озваничено изгласавањем ваљда најбесмисленијег и најапсурднијег закона у досадашњој историји српског законодавства, донетог практично без опште јавне провере његове оправданости и упркос готово једногласном противљењу наших лингвиста, филолога, писаца, познавалаца и изучавалаца српске књижевности... Дозволите ми да се од све муке мало и нашалим: претходним начином изражавања ја кршим закон јер не кажем „лингвисткиња и лингвиста, филолошкиња и филолога, писачица и писаца“, мада ми идеолози „родне равноправности“ не би опростили ни родно коректни израз „писатељица“ као старомодан и помало окађен тамјаном; сви ви пак, овде сабрани, у новоговору „сабране и сабрани“, саучесници сте, односно саучеснице и саучесници, у мом злоумишљајном и, надасве, противзаконитом подухвату јер пристајете да слушате некога ко говори илегалним староговором и не подносите кривичну пријаву ни против њега ни против самих себе... О tempora, о mores! О чудесном језику Светога Саве, Његоша и толиких других духовних горостаса, у међувремену „цендеризованом“ силом закона, нити имам право нити се усуђујем да говорим пред оваквим часним скупом зналаца и стручњака, и то после свега што је досад управо из ваше средине казано и објављено и напореда са свим оним што ће данас бити изречено под кровом Матице српске.

Једино што ми преостаје јесте мало горког хумора и благе ироније кад је у питању ова тема. Једна уважена госпођа, академик (не помињем име јер *nomina sunt odiosa*), изјавила је да она јесте баш то, а не „академкиња“ (ја бих додао: или „академка“, или „академица“, или нешто слично). Тиме је прекршила правила новоговора, па и аналогни закон. Питам се: ко и шта штити њену слободу и њено право на самоодређење? Да ли су творци тог закона бољи језикословци од ње? Именица *академик* јесте, додуше, именица мушког

рода, али се у свом најширем значењу односи и на особе женског пола и на особе мушког пола, као што је случај и са много других именица. Како је могуће да наши „цендеролози“ не знају или, можда, свесно игноришу ту општепознату чињеницу? А уколико им нису познате законитости језика, ваљда им је ипак познато шта пише у Уставу Србије. Једна друга угледна госпођа (ни њено име не помињем иако је познајем) наводи, у истом контексту, постојање многих именица формално женског рода које значе искључиво лица мушког пола, као што су именице *слуџа*, *војвода* и тако даље. Како у овом случају остварити родну равноправност мушкараца, тојест како избећи њихову дискриминацију? Некад је то делимично могуће (постоји, на пример, *слуџа*, али постоје и *слушкиња* и *служавка*; постоји *војвода*, али и *војвођкиња*), а некад уопште није могуће. Као илустрацију реченога цитираћу и реченицу из приватног писма једне госпође мени, где она каже: „Доскора сам радила као *сиремачица*..., а сада сам *пензионер*“ (не каже *пензионерка*; подвлачење моје). Ово је стварно стање, рекао бих природно стање: једнако је легитимно и једнако је у духу српског језика кад особа женског пола себе дефинише као „спремачицу“ и као „пензионера“ (не као „пензионерку“, мада је и то уобичајено).

Узмимо даље реч *владика*, што је народски израз за епископа (у руском језику постоји и деминутив од милоште, *владичења*). Морфолошки, *владика* је именица женског рода, а семантички се, само и искључиво, односи на мушкарца будући да у Православној Цркви жена не може бити владика. Исти је случај, рецимо, и са именицом *ѡаѡа*, заступљеном не само у Римокатоличкој него и у Православној Цркви: епископ града Рима има почасни назив *ѡаѡа*, што ће рећи *ѡѡац*; исто тако, епископ града Александрије носи титулу *ѡаѡа* и *ѡѡѡријарх* (узгред буди речено, истог је корена и значења и реч *ѡѡѡ*, иначе народски израз за свештеника). Само у једном случају се сусреће и реч *ѡѡѡиса* – у историјском податку, по једнима, или у легенди, по другима, о „паписи Јованки“. Слично стоји ствар и са речима *ђакон*, *ђакониса* и *ђаконица*: *ђакон* је увек мушкарац, а *ђакониса* и *ђаконица* су жене: *ђакониса* је жена *ђакон* (првобитни грчки термин гласи ἡ διάκονος, где је именица иста, у мушком роду, али јој значење зависи од употребе члана за мушки или за женски род, да би потом превладао израз *ђакониса*, првобитно колоквијалног, а не књижевног карактера; у латинском се, опет, за *ђакон*а каже *diaconus*, а за *ђаконису* *mulier diaconus*, „жена *ђакон*“), док је *ђаконица* – *ђаконова* супруга. Занимљива је и појава да мушка имена у скраћеном облику, задржавајући своје значење, често постају именице женског рода: Петар – Пера, Павле – Паја, Јован – Јоца, Ђорђе – Ђока, Александар – Алекса, Аца, Саша, Шаца... Исти такав куриозитет да се уочити и код именица мушког рода у њиховом аугментативном облику: човек – људина, јунак – јуначина, Србин – Србенда...

Већ и овај летимични и површни увид у језичку стварност и језичке појаве показује да су оне много сложеније и суптилније него што се чини заговорницима и законодавцима прокрустовски нормираног цендер-језика,

тог јексик-језика заснованог на ванјезичким премисама, односно на новојављеној идеологији која се на први поглед тиче језика, а заправо се тиче све ширине, дубине и висине човековог бића, живота, самосвести, стваралаштва, духовности и културе, свега, дакле, што човек као иконично и логосно или словесно биће језиком изражава. Наводно се борећи против дискриминације, та идеологија на мала врата уводи свеопшту дискриминацију. Наводно служећи слободи, она угрожава и слободу личности и слободу заједнице, схваћене као саборна личност, а не као пука безлична, безоблична или пак изобличена маса произвођача и потрошача. Наводно еманципујући жену, а рушећи доминацију мушкарца, који се, ето, током историје религија и цивилизација изродио у задрту мушкарчину, она *de facto* укида и женственост и мужевност као биолошке и етичке категорије. Она представља веома озбиљну претњу браку и породици ако их схватамо као узвишену тајну и свету Тајну љубави, а не као пуко уговорно партнерство или интересну заједницу двеју привремено или трајно удружених, а иначе самодовољних и самољубивих индивидуа и њихових потомака и сродника.

Следствено, она угрожава и читаवे народе. Јер, не треба заборавити да појмови *род*, *йород*, *йородица*, *родбина*, *народ* и слични указују на суштинску, органску повезаност предака и потомака, истовремено и вертикалну и хоризонталну. На вештачки и неприродан начин модификујући језик, она, хтела – не хтела, мења духовни и културни код народа, покушава да коренито преиначи оно што се зове колективно несвесно, као и оно што се у добра стара времена звало природни морални закон или, казано речима Светог Писма Новог Завета, таблице људских срца на којима је Сâм Бог исписао свој вечни Завет љубави према човеку и одговорности човека пред Богом, пред другим људским бићима, пред укупном творевином Божјом и пред собом. Она, најзад, – или, пре ће бити, најпре, – угрожава хришћанску антропологију, па и веру и богословље Цркве у целини, вршећи свој материјалистички и механицистички „психоинжењеринг“ и нудећи програмираног, суженог и опатуљеног хомункулуса као сурогат за Човека, живу икону Живога Бога, онаквог каквим нам га приказује Откривење Божје и показује богочовечански Лик Христов. Верујем да због свега тога овај глобални и глобалистички пројекат једне уморне, декадентне цивилизације – неће проћи.

Српска Православна Црква
Епархија бачка
Нови Сад

epbacka@eunet.rs

Проф. др Срето Танасић, дописни члан АНУРС

ЗАКОН ПРОТИВ СРПСКОГ ЈЕЗИКА – ПРИЛОГ РУШЕЊУ СРПСКОГ ИДЕНТИТЕТА

У добро уређеним и срећним државама језичка политика је у центру укупне националне и државне политике, што је општепозната ствар, а што је чињеница у уређеним европским државама, великим и малим. То би морало посебно бити правило у Србији, која је након свих ломова кроз претходне деценије наследила неуређену, чак се може рећи – запуштену језичку ситуацију. Иако се изјашњавамо да нам је циљ уређено друштво, иако нам се препоручује да следимо европску праксу, те се оцењује и процењује колико у том погледу напредујемо – српска језичка ситуација се никако не усклађује са језичком ситуацијом у европским државама. Чак има разлога да се верује да се управо подстиче одржавање овако неуређене језичке ситуације у Србији. Добро је познато у социолингвистици, а и у пракси већине уређених држава, да се језичка политика осмишљава и спроводи у доброј сарадњи државе и језичке струке. Ако тако није, онда имамо неуређену језичку ситуацију, што пружа могућност да се у земљи води туђа језичка политика.

Језичка струка, а и други – српска културна јавност, све време указује на нужност законског уређења језичке ситуације у складу са новонасталом ситуацијом после раскида српско-хрватског језичког заједништва; то је била и обавеза после усвајања новог устава Србије. Међутим, у држави није било спремности за то. Не може се овде улазити у разлоге такве неспремности. Пре око четири године скинута је забрана са израде закона о српском језику и писму у службеној употреби. Скинута је необјављена забрана или нам се учинило. И урађен је био нацрт закона у Министарству културе и информисања: заједно с представницима Одбора за стандардизацију српског језика. И ништа не би од тога. После дугог ћутања, после више апела Одбора за стандардизацију српског језика, и других, те дописа председницима државе, скупштине, владе и различитих одговора, па ћутања до промене владе, добисмо одговор Секретаријата за законодавство: непотребан је, а и било би скупо за привреду, да на производима пише декларације за српског

купца и на ћирилици. И мудро и уверљиво речено. А ове године муњеви-то је усвојен Закон о родној равноправности, и не пита се за цену његове реализације. Закон који само по наслову – и то једва – може бити прихва-тљив.

Један од значајнијих циљева овог закона јесте да се под плаштом бриге о равноправности грађана потпуно промени идентитет српског језика – његов речник и граматички систем, рачунајући да ће се тиме изменити српски национални, културни, верски идентитет и свест у складу са једном рушилачком идеологијом која је у наше друштво увезена. Колико је покушај увођења тзв. родно осетљивог језика с научног становишта неприхватљив, у српској науци је писано. Да овде наведемо само један рад академика Пи-пера у Јужнословенском филологу у коме је он појаву и појам социјативних фемининатива анализирао и описао подробно у српском и другим словен-ским језицима и показао како се треба према њима односити – никако у складу са захтевима једне идеологије, већ у складу са науком. Навешћемо неке изводе из тог свеобухватног рада:

„Велики део српске јавности се за сада доста уздржано или кри-тички односи према тој лингвистичкој струји радикалног феминизма, држећи се мишљења да посао лингвиста, а још мање новинара, није да измишљају нове речи и нову граматику, него да описују, објашњавају и кодификују то што већ постоји у језику (см. Ћорић 2006, Пипер 2008, Милорадовић 2009, Радић 2013, Стојановић 2013). Критика феминина-тивних неологизама по правилу није усмерена против социјалних фе-мининатива уопште, него против њиховог вештачког стварања или ко-ришћења као средства политичке диференцијације (в. такође Радић 2007; Радић 2010а; Радић 2010б; Радић 2011; Радић 2013; Бајић 2012; Пипер 2014; Милорадовић 2015).“ (стр. 12)

„Убрзано стварање социјалних фемининатива праћено је порастом броја дублетних облика, што се негативно одражава на стабилност књи-жевнојезичке норме. У чланку о типолошким особинама српскохрватског језика, бугарски лингвиста Иван Леков (1963) истакао је да је једна од таквих особина изразита раширеност варијантних или дублетних об-лика на свим нивоима језичког система.

У српском језику је нагло ширење фемининативних неологизама у првој деценији ХХИ века, пре свега у језику медија и јавном говору, довело до повећања броја дублетних граматичких или лексичко-грама-тичких облика, нпр. *професор Ана Павић*, *професорка Ана Павић* // *про-фесорица Ана Павић*, *директор Ана Павић* // *директорка Ана Павић* // *директорица Ана Павић* и сл.

То је још једна потврда чињенице да подстицање масовног ствара-ња нових именичких облика, пре него што је такав план осмишљен до свих творбених, морфолошких, синтаксичких и стилских појединости, дестабилизује књижевнојезичку норму, те да иновације у језичкој норми треба претходно да буду испитане на свим нивоима њихове употребе.“ (стр. 15)

И на крају закључак:

„I) Језичка политика равноправности полова у области граматике понекад као да полази од погрешне тезе о мушкарцима и женама као двома супротстављеним, готово зараћеним класама. У ствари, као што је познато, то нису и не би требало да буду односи компететивности, нити класне борбе, него узајамног допуњавања и обогаћивања. Постоје и нарушавања тог принципа, али се она не смеју узимати за правило. За разлику од правне или политичке равноправности полова, која је и могућна и нужна, потпуна граматичка једнакост полова је нереална, а није ни потребна, слично као што би нереално било тражити укидање физиолошких или психолошких разлика између жена и мушкараца.

II) Покушаји идеолошког инжењеринга у граматички, ма чиме се оправдавали, јесу опасни, и граматичари не би смели да окрећу од њих главу као од појава које не завређују научну пажњу.

III) Нормативна граматика не треба да подстиче вештачку граматицизацију било којих језичких јединица, па ни социјалних фемининатива. С друге стране, нормативна граматика не треба ни да спречава или успорава спонтани развој социјалних фемининатива и њихов постепени прелазак из усменог изражавања у писмени вид разговорног стила, а затим и у друге стилове књижевног језика (Пипер и Клајн 2014). Штавише, лингвисти који се баве нормативном граматицом српског или неког другог словенског језика налазе се пред задатком разраде низа нормативних решења у области синтаксе социјалних фемининатива који треба да олакшају њихову оптималну употребу.“¹

Одбор за стандардизацију српског језика – највише свесрпско и свеинституционално тело образовано између осталог и да брине о статусу српског језика и његовој норми – одавно скреће пажњу на то. Он је о томе више пута донесио свој образложен став у виду одлука. Прва таква његова одлука донесена је још 2007. године,² где је дат и граматичко-семантички аспект и приказана језичка пракса. Пошто је ова проблематика стално натурана, Одбор се поново обратио широкој културној јавности и објавио нову одлуку – опет као један потпун и научно утемељен докуменат – и обзнанио 12. фебруара 2011. Ту је између осталог речено:

„Родна неутралност генеричког мушког рода у српском језику није *иретийосијавка*, већ лингвистичка чињеница: граматички и природни род именица у српском језику нису идентични. Граматике српског језика у званичној употреби кажу да именице које значе врсту, звање или за-

¹ Предраг Ј. Пипер. О социјалним фемининативима у српском и другим словенским језицима. *Јужнословенски филолоџ* LXXII/3–4 (2016): 35–65. У овом раду се наводи и до тада објављена српска релевантна литература о тој појави.

² Како именовати занимања и титуле женских особа. В. Брборић, Ј. Вуксановић, М. Тасић, С. Танасић (прир.). *Одлуке Одбора за стандардизацију српског језика*. Београд: НМ Либрис – Одбор за стандардизацију српског језика, 2017, 256–263.

нимање означавају бића оба пола (*човек/људи, њас, љуб, њисац, судија...*). стога тврдња да употреба генеричког мушког рода угрожава права жена бива у нескладу са важећим ставом лингвистичке науке. И не само то – оваква би тврдња подразумевала да су готово сви законодавни акти Републике Србије, почев од Устава, – родно дискриминаторни, јер се у њима не користе доследно облици женског рода“.

Даље се ово стручно образлаже и дају објашњења за све недоумице које код добронамерних могу изазвати сумње да је српски језик родно дискриминаторан.³

Будући да су идеолози овог покрета покренули нову кампању, Одбор за стандардизацију српског језика се 20. октобра 2017. огласио посебним саопштењем, где упућује на своју поменуту одлуку, па износи и следеће:

„У тој одлуци детаљно је показано и образложено како се у српском језику треба односити према језичким јединицама женског рода које служе као средства за именовање звања, занимања, функција и сл.“

„Та одлука је недвосмислен и аргументован показатељ да српски језик никако није, нити може бити, језик родне неравноправности, па самим тим ни дискриминације особа женског пола.“

„Одбор за стандардизацију српског језика сматра, дакле, да је свака интервенција у језику са становишта било које идеологије која није у складу с науком о српском језику недопустива и, ако би се и извршила, да би могла имати несагледиве последице по језик.“

„Структура и употреба језика увек имају саморегулативну моћ да се према потребама развијају стварајући и нове речи граматичког женског рода, па и социјалне фемининативе, али није могуће то наметнути језику, без насиља над језиком, по ‘законском декрету’ кад се неке, ко уз то још и није упућен у језичке законитости, прохте“.

„Пошто је језик у основи националног идентитета, захвати у српски језик с циљем мењања његове природе и структуре имали би далекосежне последице и по очување националног идентитета, у време кад је држава увидела да је нужно озбиљно и трајно радити на заштити националног идентитета и српског језика, што чине и други народи у уређеним државама.“

У закључку:

„Стога се Одбор овим путем обраћа целокупној српској јавности, државним органима, посебно министарствима за просвету и науку и културу, и највишим представницима државе да заштите српски језик од покушаја да се он вештачки мења према политичким и идеолошким мерилима.“ (Сајт Одбора за стандардизацију српског језика)

³ Језик родне равноправности. В. Брборић, Ј. Вуксановић, М. Тасић, С. Танасић (прир.). *Одлуке Одбора за стандардизацију српског језика*. Београд: НМ Либрис – Одбор за стандардизацију српског језика, 2017, 272–274.

Напомињем да је неколико месеци пре усвајања овог несрећног закона неколико београдских листова поново објавило ово Саопштење, на пример, Политика – 28. марта 2021. Дакле, није могло бити заборављено шта је Одбор о овоме рекао.

Непосредно пред усвајање Закона Одбор се огласио новом одлуком 12. маја (2021), под насловом *Закон о родној равнојравности је закон њрошњив срјској језика*, где је поновио аргументацију против таквог насиља над језиком са позиција једне идеологије и истакао:

„Не верујемо да би председник Републике Србије, у којој је већини грађана српски језик основа националног идентитета, могао потписати закон који је са језичког становишта *закон њрошњив срјској језика*. Убеђени смо да је и председник свестан чињенице да би – ако се тај Закон о родној равнојравности у Скупштини и усвоји – он био у супротности са Уставом и Законом о забрани дискриминације – а њиме се уводи дискриминација у сам језик, уводи се вербални деликт и цензура. Јер нико ме се не сме и не може забранити да из српског језика бира ону могућност изражавања која му најбоље одговара, па макар то били и облици граматички неутралног мушког рода. Управо та забрана и јесте суштинска намера Закона о родној равнојравности.“ (Сајт Одбора за стандардизацију српског језика)

По усвајању Закона Одбор се 31. маја огласио новом одлуком под насловом *Насиље над срјским језиком*. Уз доста тога што је већ и раније речено, одлука се завршава следећим:

„Зато се Одбор, заједно са некупштинским говорницима српског језика, мора запитати: је ли стварно дошло време да се ‘српска’ скупштина и ‘српски’ министри и ‘српски’ посланици већ 30 година противе усвајању закона о заштити српског језика и ћирилице, а за мање од пола године усвоје Закон који је у језичком делу *закон њрошњив срјској језика*. Све речено недвосмислено показује да је неопходно да Уставни суд прогласи овај закон неуставним“ (Сајт Одбора за стандардизацију српског језика)⁴

Све време српски лингвисти, представници Одбора и најзначајнијих српских институција, Црква, други научници и културни радници, указивали су на погубне последице овог закона, на његове стварне циљеве. За најширу културну јавност, и одговорне функционере у држави, дато је и довољно озбиљних упозорења на последице овог закона и разумљивих примера функционисања српског језика, што све потврђује да су оптужбе на

⁴ Одбор је ову своју одлуку послао готово на све државне факултете у Србији и Републици Српској и другим најзначајнијим научним и културним институцијама. Неке су се јавиле одбору. САНУ се Одбору обратила дописом од 10. јуна 2021. г. и саопштила: „Извршни одбор САНУ је подржао све ставове који се заснивају на правилима лингвистичке науке, науке о језику и који су усмерени на заштиту српског језика“.

рачун српског језика, и српске културе, па и њихових носилаца и стваралаца, потпуно нетачне и злонамерне. Имали смо прилику да чујемо да огромна већина жена различитог социјалног статуса, посебно оне најобразованије, не само да не подржава ову „заштиту равноправности“ него је сматра неприхватљивом, управо дискриминаторном и увредљивом. Као и све друге оптужбе и оцене српског језика које се наводе као аргументи за наметање овог погубног закона, нетачне су и те да је српски језик као и његов народ заостао, конзервативан, инвалидан, да не прати савремени свет. Има ли иједан пример развоја европских језика у 20. веку да није карактеристичан и за српски књижевни језик – рецимо, појава кондензације и номинализације и у оквиру тога језичко декомпоновање и универбизација, па фазичност у развоју језичких датости – све као и у другим европским језицима и све кад и у другим европским језицима. Међутим, то није ни важно; оптужбе нам износе гледајући нас у очи они и оне који тешко да су и држали у рукама неки српски речник или граматику, камоли их разумели. При томе показују тотално непознавање речника и граматике српског језика по којим он функционише. Имали смо прилику да чујемо шта о свему овоме знају и њихови експерти који су реализовали пројекте уз помоћ неких европских финансијера. Најбуквалније: да не бјеше под оним именом /европски/, не шћаше се бојат’ од урока.

Већ је указивано и да носиоци ове идеологије кривотворе и постојеће документе Уједињених нација и Европског парламента: тамо је реч о препорукама да се води рачуна о родно осетљивом језику, не нарушавајући структуру датог језика,⁵ што ће рећи да се он не гуши нити дати језик руши, а овде се у пропаганди, па и у Закону, то преводи у обавезу таквих интервенција које имају за циљ промену речника и граматичке структуре српског језика праћену државним насиљем – уз крајњи циљ: претварање српског језика и на њему грађеног идентитета и образаца понашања и мишљења, културе у – културну Картагину⁶ и подизања из пепела новог језика, културе и народа по узусима те идеологије. Овде се намеће питање: ко има право да предлаже закон обмањујући Народну скупштину и председника државе, сноси ли какву одговорност за то и каква је снага таквог закона?

У питању је озакоњење насиља над језиком, језички инжењеринг у име идеологије, подржан државном силом, окривљивање језика и његовог народа за родну дискриминацију, покушај рушења језичког система, лексичког и граматичког – укидање појмова у мишљењу и језику – насртај на језик и културу и на наше виђење света, породице, изграђиване у складу са својом културом, традицијом и у окриљу наше православне цркве, насртај на слободу вере и наш хришћански живот, ограничење Уставом гарантованог

⁵ Gender-neutral language in the European Parliament.

⁶ У Политици је историчар Бојан Цвитан 16. јуна 2021. објавио чланак под насловом *Картагина мора йасити*. Не сећам се да ли сам га био прочитао кад сам написао ову реченицу за излагање. Могуће је и да сам прочитао па заборавио, а да је прорадила подсвест.

права да се слободно служимо својим језиком, озакоњење вербалног деликта, ограничење уставне слободне на аутономију научног мишљења, увођење идеолошких комесара који ће све и свакога контролисати. Укратко: ова идеологија има за циљ да уништи наше целокупно културно наслеђе, да поништи српски културни образац. Досад су нам окупатори укидали ћирилицу, ови хоће да укину и српски језик и културу, идентитет, да укину српски народ. Само су границе маште носилаца ове идеологије границе насиљу над српским језиком, националним и културним идентитетом ствараним од пре и после Светог Саве до данас. Од нас се законом тражи да се одрекнемо свога идентитета. Зашто да га се одрекнемо? Ради свога самопоништавања, да бисмо били награђени европском похвалом, коју смо добили и сада, одмах после усвајања Закона; нисмо ми и није народ, него су га усвојили посланици. Наша историја је пуна европских похвала националним штетама које правимо – сами или уз њену издашну и често нетражену помоћ.

Тек сад ће се показати чему је служило оно избацивање српских најбољих књижевника из програма. То је само увод у рушење српске књижевности и језика и целокупне културе, и није случајно што се пошло од образовног система, који нам одавно није усаглашен са националним интересима; не знамо ко га осмишљава. Или знамо: свакако не онај ко би морао. Александар Јовановић је рекао чему служе српски језик и књижевност: „Матерњи језик није само средство комуникације, он је наставни језик за све предмете, али је и са књижевношћу највредније духовно добро једнога народа и чувар његовог памћења и културе. У природу овог предмета је уграђено стицање националног и културног идентитета, али и најдубље емпатије за другог“.⁷ Овај закон налаже да се он примењује и у образовању, и то се већ чини, почело је и пре усвајања Закона.

Иако смо гласно говорили последњих десет година, носиоци ове идеологије никад нам се нису обратили, а за чудо, ни одговорни представници државе, челници и нека министарства. Тек по усвајању Закона министарка Чомић је рекла: Сад је на Одбору. Увидели су да има неких речи неприхватљивих и њиховим одушевљеним присталицама – даље и не виде, па да би Одбор морао да их мало улепша. Као да је Одбор за стандардизацију српског језика некаква ординација за естетску лингвистику, као што се могу нос или уста улепшавати. Једна млађа колегиница која је недавно стекла звање доктора наука размишља: да ли јој лепше пристаје докторка или доктореса? Очекују од нас да им створимо нови родно осетљив језик – родно подобан српски есперанто, речник и граматику, који не сме имати додирних тачака са садашњим неподобним српским језиком, идентитетом, културом. Свакако би нас оцењивали њихови комесари.

На другима је, али имам и ја дилему: какво морално право имају ови од којих је потекла ова идеологија да нам намећу самоуништење? Је ли то у

⁷ Александар Јовановић. Образовање и идентитет: зашто утопија мора да постане реалност. М. Мучибабић (ур.). *Српски идентитет*. Београд: Просвјета, 2019, 131.

складу с нашом или њиховом традицијом – за коју у многим случајевима још нису дали објашњење историји.

Забрана држави да усвоји закон о српском језику и писму, муњевито усвајање овог закона и сличних му, те започете реформе наставе националних дисциплина склапа се у једну целину чији је циљ сада откривен. Нажалост, држава је потпуно подбацила у заштити српских националних интереса. Она није добила овлашћење да прихвати и потпише закон за уништавање српског националног и културног идентитета, практично за национално укинуће. Напротив, садашњи челници државе су јасно и гласно дали реч народу да ће штитити његов суверенитет и идентитет, да ће донети закон о заштити српског језика и писма. Није власт добила сагласност да преда судбину српског идентитета идеолошким покретима који су се отворено изјаснили да им је циљ његово поништење, укидање слободе на језик, свест и мишљење, образовање, научног рада, слободе вере и начина живота, мешање у породични живот – српска Картагина у погледу националног идентитета, а све о трошку српског народа. Не знамо још је ли ово предвиђено и за мањинске народе у Србији или је само дар Србима.

Пошто овај закон пројектује уништавање српског језика заједно с културом која је на њему изграђивана, тј. разарање српског националног и културног идентитета, уводи дискриминацију грађана, забрањује слободу на мишљење и сопствени језик, ограничава слободу научног мишљења увођењем идеолошких критеријума, повампирује идеолошке комесаре – крши сва основна људска права у мери у којој то није чинио ниједан тоталитарни режим новијег времена, он се мора безусловно укинути. Нови закон о заштити равноправности мањине и већине, једног и другог пола, мора се писати с правим циљем, а не против српског језика, и ништа у вези са српским језиком не сме се написати против мишљења Одбора за стандардизацију српског језика. Језик се слободно развија у складу са својим унутрашњим законима, а лингвисти прате, проучавају и нормирају га. О другим странама таквог закона давали би мишљење други позвани стручњаци као и Српска православна црква.

Овај закон остаће у историји као пример шта се добије кад власт преда уређивање националних питања једној идеологији игноришући ставове науке, цркве и најшире културне јавности.

Академија наука и умјетности Републике Српске
Бања Лука

Институт за српски језик САНУ
Београд

sretotanasic@yahoo.com

ПОВОДОМ ЗАКОНА О РОДНОЈ РАВНОПРАВНОСТИ

1. Држава јемчи равноправност жена и мушкараца и развија политику једнаких могућности (Устав Републике Србије, чл. 15). У Уставу не постоји појам родна равноправност. Једини исправан назив закона који се односи на тај члан Устава био би Закон о равноправности жена и мушкараца или Закон о равноправности мушкараца и жена.

2. Идеологија родне равноправности део је идеологије радикалног феминизма, која је део идеологије глобалног неолиберализма, која све више добија одлике глобалног тоталитаризма. То нема много везе са науком, него представља покушај да једна спорна теорија („род“ не зависи од пола и важнији је од пола) добије статус научно утемељене и неспорне идеологеме, која се представља као једино исправно политичко мишљење и којој се затим законом обезбеђује њена правна неприкосновеност под претњом казне и примене силе према онима који друкчије мисле и говоре.

3. Тзв. родна равноправност заснива се на спорном појму „рода“, који се политички и медијски жели представити као неупитан и општеприхваћен. У литератури о „родној“ проблематици не постоји сагласност о питању колико има таквих „родова“: 2, 4, 6...? Дакле, инсистира се на обавезности нечега за шта се не зна тачно ни колико тога има. У Закону се у вези с родом говори о мушкарцима и женама, помињу се и „осетљиве групе“, тако да се обим појма „род“ оставља отвореним. У осетљиве друштвене групе у Закону се убрајају и групе које се издвајају на основу родног идентитета и сексуалне оријентације (чл. 7).

У Закону се пол ограничава само на „биолошку карактеристику на основу које се људи одређују као жене или мушкарци“, а за „род“ се даје следећа рђаво састављена дефиниција: „род означава друштвено одређене улоге, могућности, понашања, активности и атрибуте, које одређено друштво сматра прикладним за жене и мушкарце укључујући и међусобне односе мушкараца и жена и улоге у тим односима које су друштвено одређене у

зависности од пола“ (чл. 6). Нејасност те дефиниције вероватно није случајна. Или они који су то написали нису сигурни шта је све тим појмом обухваћено, или је намерно остављена могућност различитих тумачења, а највероватније и једно и друго.

Учењем о „роду“ америчког сексолога Џона Манија, које су радикалне феминисткиње и борци за права нетрадиционалних сексуалних оријентација здушно прихватили, фактички се жели прогласити ненаучном сва психолошка, социолошка, антрополошка, теолошка, филозофска и друга литература о полу, која је вековима настајала. Манијево учење о роду добија невероватно јаку политичку, медијску, али и законску подршку и забрањује се његово оспоравање као политички некоректно и говор мржње. Овде се не може улазити у анализу циљева и последица те планетарне политичке кампање слабо огрнуте плаштом „научности“.

4. Пре доношења Закона требало је валидним истраживањем проверити ставове жена на српском говорном подручју према променама у српском језику које се овим законом желе увести. По њиховим реакцијама у медијима многе жене не одобравају да буду називане истраживачицама, носилицама, филозофкињама и сл. Њих овим неко жели силом да „усрећи“ мењајући устаљене називе занимања и друштвених улога. Та „демократија одозго“ нема везе са демократијом, као што нема много везе ни са граматиком нити са здравим расуђивањем.

5. Ко год за себе није сигуран да ли је мушко или женско, или се колеба, или мења мишљење, треба, наравно, да има једнака права за живот и рад као и огромна већина оних који у том погледу немају дилеме, али јасно разликовање мушког и женског у основи је развоја људске врсте, а покушаји разводњавања те разлике ишли би на руку планерима радикалне планетарне депопулације, која је не тако давно подсмешљиво називана теоријом завере, а данас је све чешће легитиман предмет научних и политичких расправа. Ако би се за тренутак оставили по страни иначе веома важни морални аспекти посебне заштите оних који због своје сексуалне оријентације на остављају потомство (на шта, наравно, имају право), јасно је какве демографске последице таква политика има по ову земљу и њене грађане.

6. Закон је у свом лингвистичком делу граматички неутемељен. Поборници тзв. родне равноправности не само што не кажу колико има тих родова („цендера“) него не знају ни основе српске граматике. Усредсредили су се на измишљање нових именица женског рода (па и то најчешће неуспешно). Нису размишљали о томе да речи имају не само морфологију и творбу него и синтаксу, а да у оквиру српске синтаксе постоји конгруенција у роду. Ако би се граматичким родом морао увек истаћи пол денотиране особе (нпр. *куйци* и *куйице*), онда се исто мора применити и на атрибут и на предикат, што постаје рогобатно до бесмислености (нпр. *Наши куйци и куйице су били*

и биле задовољни и задовољне.). А ко тако не каже, по новом закону би морао бити кажњен. Састављачи закона нису размишљали ни о проблему граматичке двозначности коју разрешава контекст, нпр. у српском језику се каже *Он је најмлађи међу нашим руководиоцима* (без обзира на пол иако је именица у мушком роду), а ако би се морало говорити *Она је најмлађа међу нашим руководилицама*, то се не би могло односити и на оба пола истовремено. Итд.

7. У захтеву да према свакој именици мушког рода за мушку особу мора постојати именица женског рода за женску особу постоји уочљива недоследност, пре свега, у чињеници да се у самом Закону не спроводи оно што се њиме захтева: „Термини који се користе у овом закону и прописима који се доносе на основу њега, а који имају родно значење, изражени у граматичком мушком роду, подразумевају природни женски и мушки пол лица на које се односе“ (чл. 6). Па тако је и до сада било. Чему онда претње казнама за оне који не поштују „родно осетљив“ језик? Дефиницијом се уводи појам „природни пол“, што подразумева да постоји и неприродни или неки други пол.

Недоследност се огледа и у томе што су се састављачи(це) Закона усредсредили/усредсредиле само на женски „род“. Хоће ли се у будућности тражити посебни облици за бисексуалне, транссексуалне, интерсексуалне, метросексуалне, асексуалне и ко зна које све друге особе и друштвено осетљиве „родове“? Средњи род (*оно*) не би им био довољан.

Недоследност се огледа и у томе што састављачи закона нису предвидели могућност да мушкарци пожелe да се о њима говори искључиво у граматичком мушком роду. Дакле, не *Он је њознаѝа личносѝи*, него би требало рећи *Он је њознаѝи личносѝи* или нека слична бесмислица. Мушкарци су, дакле, овако састављеним законом дискриминисани.

Недоследност у захтеву да према свакој именици мушког рода за мушку особу мора постојати именица женског рода по састављачима Закона изгледа се не односи на женска презимена. А ако би и била уведена обавеза да се мора говорити Гордана Чомићка, Зорана Михајловићка и сл., шта би било са презименима типа *Давичо*, *Зашезало*, *Куч*, *Лихѝи*, *Пијаже*, *Фила* и слична? Састављачи Закона ни о томе изгледа нису ни размишљали.

Радикалним феминистикама због нечега не смета чињеница да су скоро сви социјални фемининативи изведени од именица мушког рода. Доследна граматичка еманципација тражила би да се измисле нове основе (а не основе именица мушког рода) од којих ће се такви фемининативи изводити, што би, наравно, било апсурдно.

8. Инсистирање на томе да према свакој именици мушког рода са значењем друштвеног статуса, занимања и слично мора постојати одговарајућа именица женског рода, значи вештачко увођење нове граматичке категорије у српски језик. Било је случајева да су у прошлости неке тоталитарне државе покушавале, с мање или више успеха, да утичу на своје књижевне језике уношењем измена у области лексики и стилистике. Али још ниједан тоталитарни

режим није мењао *исламички систем* из идеолошких, политичких или неких других разлога, јер би тиме ударио на врло препознатљив сегмент националног идентитета. Језик је битан део националног идентитета (за скоро све нације), а граматика је једно од најважнијих обележја идентитета језика. Зато је покушај вештачког мењања граматике заправо удар на битан део националног идентитета.

Зашто би неко законом терао Србе да свој језик учине сличним немачком или хрватском? На окупираним територијама обично се фаворизују језик и писмо окупатора. Јесмо ли под неком врстом (полу)окупације или протектората па да други одлучују и о језику којим говоримо? Је ли и то услов за улазак у ЕУ? Које Срби треба да уподобљавају свој језик и зашто? Истовремено се одлаже доношење идентитетски изузетно важног Закона о језику и писму, који већ четири година чека на разматрање и усвајање. Дакле, у СКУПШТИНИ ЈЕ ФАКТИЧКИ БЛОКИРАН ЗАКОН КОЈИ БИ ШТИТИО ИДЕНТИТЕТ СРПСКОГ ЈЕЗИКА И ПИСМА, А ХИТНО УСВОЈЕН ЗАКОН КОЈИМ СЕ ИДЕНТИТЕТ СРПСКОГ ЈЕЗИКА УГРОЖАВА. Не треба бити много досетљив да би се закључило како то није случајност. Чеге још треба да се одрекнемо у свом идентитету да би нас неки изван Србије примили у своје друштво и да ли треба да будемо у таквом друштву?

9. Пошто се Законом тражи посебна пажња за родно осетљиве друштвене групе и полне оријентације, Закон о родној равноправности је у супротности и са деловима Светог писма у којима је реч о односу између мушкараца и жена као и о особама које се виде као отклон од те дихотомије. У секуларној држави законодавство се не условљава било којим верским учењем, али ако су законом загарантовани слобода исповедања вере и право на слободно мишљење, онда се не могу верујући људи под претњом казне присиљавати да исповедају идеологију тзв. родне равноправности. Ко верује у ту идеологију нека је заступа и брани, а ко мисли другачије мора имати право да слободно изражава своја уверења. Не могу присталице те идеологије захтевати да сви мисле као они, а жигосати оне који друкчије мисле као политички некоректне особе које шире говор мржње и од њих захтевати да под претњом казне идеологију родне равноправности прихватају као неки нови морал. Закон о родној равноправности у деловима у којима се коси са Светим писмом вређа верска осећања већине грађана Србије, а она су Уставом заштићена. И Српска православна црква, али и представници муслиманске верске заједнице, изјаснили су се против тако састављеног закона, што су његови предлагачи и доносиоци игнорисали.

10. Нови морал сада се зове политичка коректност, а шта је политички коректно или некоректно одређују политичари на власти, данас једни, сутра други. На том вредносном систему заснива се и Закон о родној равноправности. Политичка некоректност данас је свако оспоравање идеологије глобалног неолиберализма. Нови морал је, дакле, политички морал, који покушава

да се законски наметне као владајући морал, без обзира на то колико то има везе са традиционалним, грађанским и верским моралом. То уноси конфузију у однос појединца према моралу и чини га врло нестабилним, а тиме и друштво у целини.

11. Политичко нормирање српског језика, какво се покушава спровести тим законом, нема изгледа да успе осим што ће се донекле повећати број социјалних фемининатива брже него што би се то десило када би тај процес био спонтан. Тај покушај је толико незнатан да не може успети у језичкој реалности, али већ губимо много времена и снаге, и још ћемо их губити, бавећи се јаловим питањима, уместо да се бавимо несумњиво важним питањима, нпр. како помоћи самохраним мајкама и многодетним породицама, породицама без деце и особама које би желеле да заснују породице.

На делу је позната техника манипулисања јавним мњењем путем смишљеног померањем фокуса са битног на мање битно. Уместо да се женама којима је то најпотребније обезбеди неопходна материјална и свака друга реална помоћ, нуде им се накарадно измишљене, а новим законом заштићене речи. Истовремено се подстичу поделе у друштву, покушава се придобити део бирачког тела, идентификују се противници тзв. евроатланских интеграција (тј. новог светског поретка) итд.

Предлагач Закона избегао је да у потребној мери чује мишљење релевантних стручњака (што је такође вид манипулисања). Библиографија радова лингвиста, филозофа, социолога, политиколога и других стручњака који оспоравају утемељеност онога што се Законом жели наметнути, била би позамашна, али поборницима Закона више одговара да се праве да друкчија мишљења не постоје или да нису релевантна.

12. Они који су се највише ангажовали на састављању и доношењу спорног закона очигледно су некомпетентни за лингвистичка питања (а они који их саветују као да нису много бољи). Њих лингвистичка аргументација не интересује и свог незнања се не стиде. Можда је и то део новог морала. Њихово је, изгледа, било да спроведу нечију политичку вољу, која би се даље спроводила силом закона. Наш народ додуше каже „Сила Бога не моли“, али додаје „А Бог силу не воли“. Можда ће због тог закона неко време бити прогањаних и кажњаваних, али он ће свакако пропасти, а пре или касније, или заједно с њим, пропашће и они који су га донели.

Српска академија наука и уметности
Београд

Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Проф. др Јелица Стојановић

ПОЛОЖАЈ СРПСКОГА ЈЕЗИКА У САВРЕМЕНОЈ ЦРНОЈ ГОРИ – У КОНТЕКСТУ ПРОШЛОГ И БУДУЋЕГ

Овако постављена тема подразумијевала би да се узме у обзир више аспеката: 1) вјековно наслеђе Црне Горе; 2) однос према језику вјековног наслеђа Црне Горе (српском) посљедњих двадесетак година; 3) статус српског језика данас; 4) перспективе и могућности у будућности.

Посљедњих непуних двадесет година у Црној Гори обиљежио је покушај потпуног превредновања свега оног што је имало предзнак српски, са циљем да се промијени идентитет Црне Горе, односно да се „створи нови човјек“ у „новој Црној Гори“, што се нарочито интензивно манифестовало у дијелу који се тиче српског језика и његовог наслеђа, те вјековног писма, ћирилице.¹

За веома кратко вријеме преименован је језик; с тим усклађен Устав; промијењено писмо; свему томе прилагођени школски програми; писци са простора садашње Црне Горе (сви редом) добили предзнак „црногорски“; штампани уџбеници на којима је стајао само назив – црногорски;² споменичка грађа и историјско наслеђе – такође сврставани под „свецрногорско“.

¹ Ових непуних двадесет година покушаја потпуног превредновања свега оног што је имало предзнак српски, омећиле су двије изјаве (које репрезентују оно што се са Црном Гором дешавало): изјава министра за просвјету Слободана Бацковића (2004): „Црногорци имају тај ваш српски језик, којим ви говорите, да га зову црногорским... и крај приче“, те: „Наш задатак је да створимо новог човјека“ (министар просвјете и науке Слободан Бацковић, дневни лист Дан, 31. август 2004, као и аудио-записи изјаве са конференције за штампу министра просвјете и науке на сајту Министарства просвјете и науке Црне Горе), и изјава Мила Ђукановића (2020): „Ово је нека нова Црна Гора на коју ћете се морати научити, у противном... имаћете озбиљне проблеме са отпором Црне Горе...“ (Nedeljnik.rs <<https://www.nedeljnik.rs/video-ovo-je-nova-crna-gora-na-koju-cete-se-morati-nauciti-evo-samo-minut-ili-kako-su-drustvene-mreze-ispratile-poraz-ukanovicevog-dps-a/>>>).

² Откад су Бошњаци ушли у власт за неколико разреда је на уџбеницима уписан четвороимени назив за језик, дакле на њихов захтјев. Узалуд су они који се опредељују за име српског језика (а којих има далеко највише) тражили да на уџбеницима пише име српског језика.

Што се језика и писма тиче, ту се ни до данас скоро ништа није промијенило, осим што се понегдје на владиним сајтовима у одређеним ресорима стидљиво појавила и ћирилица. Али, наставни планови и програми, исти они који су прављени на негирању свега српског, као и уџбеници с тим усклађени, остали су исти. Бојим се да ће и сљедећу школску годину дјеца у Црној Гори похађати наставу са истим школским програмима, и истим уџбеницима из којих су одстрањени великани српске књижевности, превредновано српско језичко и културно наслеђе, преименован језик.

Што се будуће перспективе и могућих дјеловања тиче, важно је узети у обзир два аспекта.

Први је формалноправне природе и тиче се:

1) Мјеста српског језика у Уставу Црне Горе. Упркос томе што се највише говорника опредијелило за име српског језика, српски језик је стављен у неравноправан положај у односу на новонаименовани црногорски (којем је дат примат и проглашен је за службени). Ту велику неправду тешко је ускоро исправити јер је Устав Црне Горе, у дијелу који се језика тиче, један од, како се каже, „најтврђих“, потребно је три петине Парламента да би се устав промијенио.

2) Мјеста српског језика у образовном систему. У образовном систему српски језик је стављен у још неравноправнији положај (проглашавање „црногорског језика“ за службени отворило је простор за даљу дискриминацију). Законским и подзаконским актима, различитим одлукама, покушавало се, доста и успијевало, да се свуда исфорсира име за језик – „црногорски“. (О томе говоре формулације да се „настава изводи на службеном језику“, да се докторске дисертације пишу и бране на „службеном језику“... и тако редом.) Ту су промјене могуће уз добру вољу власти, јер српски језик има статус „језика у службеној употреби“, што је, у ствари, све. Самим тим нема никаквих препрека да његово име буде свуда заступљено.

3) Мјеста српског језика у називу уџбеника, као наставног приручника. За ово је, такође, потребна само добра воља просвјетних власти да би се на уџбеницима нашло име српског језика.

Дакле, треба све учинити да се у формалноправном систему обезбиједи што адекватније мјесто српском језику. Што се тиче заступљености ћирилице, то такође зависи од добре воље власти. За повратак ћирилице на мјесто које заслужује нема формалних препрека.

Други аспект је научни. У науци нема компромиса. Наука, ако је наука, остаје на научним позицијама. Из тога произходи да је језик на свим просторима данашње Црне Горе био српски, и да то и данас јесте, да се једино тако именовао, те да простори Црне Горе чине јединствен ареал са цјелином српског језика. Наука не може правити договоре са политиком на штету науке и истине. У том смислу би било важно да србистика буде и остане јединствена.

П. С. Овај кратак преглед, покушавајући са сажето представим прилике у Црној Гори, приложила сам за скуп „Положај српског језика у савременом

друштву: изазови, проблеми, решења“. Подтема овог важног и већ традиционалног скупа, који је организовала Матица српска, као најстарија књижевна, културна и научна институција српског народа, била је посвећена усвајању Закона о родној равноправности. Нијесам схватила да тема треба да буде посвећена том проблему, зато сам писала на другу тему, мада је све једно с другим у вези. У сваком случају, тема Скупа је више него оправдана, јер је неопходно, чак ултимативно, да се српска научна елита укључи, позвана или непозвана. Најважније научне институције и институције културе, Одбор за стандардизацију српског језика и Матица српска, противе се овом закону. Зато се ових дана води важна научна и стручна расправа у вези с политички пројектованим законом, који задире у суштину науке дубоким и непотребним резом. Прочитала сам и пропратила прилоге са Скупа у вези с датом проблематиком, као и Закључке Скупа, чији сам и потписник. Све је представљено научно, стручно, илустративно, аргументовано. Надамо се да ће наука и струка бити уважене те да ће Закон остати ван снаге. Осим тога, овај закон би усвојила Република Србија, а српски језик се говори на много ширем простору па би у том смислу могло доћи до додатних нејасноћа и неспоразума.

Универзитет Црне Горе
Филолошки факултет
Никшић

jelicast@yahoo.com

Проф. др Софија Милорадовић

ЧИМЕ СЕ ОБЕЗБЕЂУЈЕ РОДНА РАВНОПРАВНОСТ?

Пре равно десет година (2011) написала сам текст којим сам пре свега желела аргументовано показати да српски језик никако није нити може бити језик родне неравноправности, па самим тим ни дискриминације особа женскога пола, и тај су текст прихватили Научно веће Института за српски језик САНУ и Одбор за стандардизацију српског језика, те је именован као *Одлука о ишицању именовања особа женског пола као носилаца одређених звања и занимања*. Период од једне деценије показао је да смо од тадашњег нуђења мноштва речи (углавном назива занимања код особа женскога пола) несагласних структури српског језика стигли до изгледног законског наметања речника родно диференцираног језика јавним и државним институцијама. На појединим порталима сусрела сам се с написима у којима се раздвајају језичка структура и употреба језика, тј. језичка норма и језичка употреба, па бих без и најмање жеље да банализујем ово више но значајно питање морала да констатујем најпре недопустивост уређивања правила у било којој струци за која нисмо власни ни по своме образовању ни по знању, а потом и да дам сликовит пример: на исти начин би се могло медицинарима препустити дијагностиковање запаљењског процеса холецисте, али не и практично дељење – оперативни захват ради одстрањивања оболеле жучне кесе.

Дакле, родном равноправношћу морају се озбиљно, систематски и на дуге стазе бавити установе и институције друштвене заједнице, па нити се она може остваривати само у језику, нити ће њено остваривање само на том плану решити егзистенцијалне проблеме с којима се дневно суочавају самохране мајке, мајке аутистичне деце, жене са инвалидитетом итд. Дакле, граматичка категорија женскога рода није једино средство за обезбеђивање тзв. видљивости жена у српском или било ком другом језику, нити пак суштински може утицати на дискриминацију / равноправност жена. Равноправност не зависи од употребе појединих граматичких категорија, већ и од контекста у коме су оне употребљене, тј. од значења целине текста. Ево примера из кога се јасно види да се чак и уз доследну употребу граматичке категорије женскога рода могу изражавати дискриминаторски ставови о женама: *Жене йолийичари (йолийичарке) несйособне су за обављање одйоворних йослова*. С друге

стране, текстови у којима се не користи граматичка категорија женскога рода могу садржати ставове који афирмишу родну равноправност.

Родна неутралност генеричког мушког рода у српском језику представља лингвистичку чињеницу: граматике српскога језика у званичној употреби кажу да именице које значе врсту, звање или занимање означавају бића оба пола, па тврдња да употреба генеричког мушког рода подразумева дискриминацију жена бива у нескладу с важећим ставом наше лингвистичке науке. Облике женскога рода за именице које значе професије треба употребљавати тамо где је њихова употреба у складу с постојећом нормом и добром језичком праксом, а уколико је у датоме контексту неопходно нагласити да је носилац функције женског рода, то се може обезбедити и другим језичким средствима или навођењем личног имена. Нормирање језика не сме се руководити искључиво принципом слања пожељне политичке поруке, посебно када то може значити довођење у несклад с важећим граматичким и правописним нормама и добром језичком праксом.

И додатно, пошто се ово питање не може и не сме свести само на ниво лексике, често се дешава да аутори који нису лингвисти инсистирају да у њиховим текстовима стоје именовања *анђројолошкиња*, *ејномузиколошкиња*, *кустјоскиња* и слично, али коришћење следећих паралелних форми сматрају неупутним када им се на њих укаже као на нужне са становишта српске језичке норме: *Присујини/јисујине на овој јрослави били/биле су недвосмислено разочарани/разочаране*. Дакле, сами су свесни да овакав начин изражавања непотребно оптерећује реченицу, уз сасвим изгледну могућност њеног довођења до апсурда, те да овакве форме због тога не треба користити.

Нетачан је став да је само *родно диференциран језик* – *језик родне равнојравности*, при чему он подразумева и то да језици који не познају граматичку категорију рода не могу бити језици родне равноправности, чиме се, имплицитно, дискриминишу говорници оних језика који не поседују одговарајуће граматичке категорије, попут нпр. енглеског.

Законима се не може давати право једној страни, а оспоравати истовремено право другога – моје право да будем именована као *филолој*, *научни савешник*, *директор* итд. не смеју угрозити чланови ниједнога закона. Надаље, инсистирање на женском називу мога занимања или звања доживљавам као потребу да се у први план истакне мој пол, а не посао који обављам (/ функција на којој се налазим) и квалитет обављаног посла, што је управо обрнуто од онога што заговорници феминизације језика третирају као начин „оснаживања женског рода“. Дакле, родна равноправност обезбеђује се управо употребом родно неутралних облика, док инсистирање на обележавању пола у контексту у коме је тај податак заправо ирелевантан – сматрам – може указивати на дискриминацију.

Институт за српски језик САНУ
Београд

sofija.miloradovic@sanu.ac.rs

Проф. др Рајна М. Драгићевић

НАСИЛНА ФЕМИНИЗАЦИЈА КАО НАПАД НА ФЛЕКСИБИЛНОСТ ЛЕКСИЧКЕ НОРМЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Пошто је савремени српски стандардни језик заснован на народном језику, српском стандардном језику од самог настанка до данас недостајало је лексике за именовање многих појмова. Због тога је наш језик био и јесте отворен за нове речи. За неологизме постоје три главна изворишта – полисемија (додељивање нових значења већ постојећим речима), деривација (грађење нових речи) и позајмљивање страних речи.¹ Говорници српског језика спонтано користе сва три изворишта, а српски лингвисти никада нису заустављали те процесе. Постојале су и постоје само две препоруке, а то је да предност треба дати домаћој речи у односу на страну, ако за то постоји могућност, и да не треба уводити нову реч за појаву за коју већ постоји назив. Српска правописна и граматичка нормативистика богато су описане и нијансиране, али лексичка нормативистика је (можда с добром намером) прилично неразвијена. У то се може уверити свако ко прелиста језичке саветнике српског језика. Једва да постоји понеки савет у вези са значењем и употребом лексике. Лексички систем сматра се отвореним и углавном слободним.

Управо због тога, кад год је постојала потреба за именовањем женских лица, таква лексика је спонтано настајала и настаје и ниједан лингвиста се томе није опирао. Треба имати у виду речи Александра Белића² о способности српског језика да се стално изнова самоподнавља и самоподмлађује: „Иако је наш народни језик био изложен толиким туђинским утицајима, он је као неким великим и моћним жрвњем млео туђе елементе, тако да је, ипак, и по особинама гласовним и акценатским, а нарочито синтаксичким, остао један од најизворнијих, најархаичнијих и најсловенскијих словенских

¹ Исп. нпр. Рајна Драгићевић. *Српска лексика у прошлости и данас*. Нови Сад: Матица српска, 2018.

² Александар Белић. *Око нашег књижевног језика*. Изабрана дела Александра Белића, осми том. Приредио Александар Младеновић. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1999, 58 (у даљем тексту: Белић 1999).

језика. Он није нимало изгубио способност да се сам из себе поднавља и подмлађује.“

Именице које означавају жене – вршиоце радње, носиоце занимања или особине, које су спонтано настале у језику, лексикографи су фиксирани у српским речницима и тиме им „признали право на живот“. У најновијем речнику српског стандардног језика, а то је Речник српскога језика Матице српске, чије је прво издање објављено 2007. године, обрађено је чак 2000 именица које означавају женска лица.³ Међу њима има и много речи које су изведене од именица мушког рода и спадају у фемининативе.

У истраживањима је показано да је језик сам регулисао грађење именица са значењем женских лица где год је то било потребно, па се, тако, од придева који означавају људске особине системски граде именице које означавају носиоца собине мушког и женског пола (*лей* – *лейоџан* и *лейоџица*; *џлуј* – *џлујак* и *џлујача*). И међу овим именицама има мовираних фемининума, нпр. *лейоџан* – *лейоџанка*, *мудријаш* – *мудријашица*).⁴ Фемининатива има толико да им је проф. Божо Ћорић, још давне 1982. године, посветио докторску дисертацију и објавио је под називом *Моциони суфикси у српско-хрватском језику*.⁵ Ниједном реченицом у докторату аутор није изразио негодовање према појави коју је обрађивао, што само потврђује да се према њој ни пре 40 година није осећао отпор говорника, а ни лингвиста.

У чему је онда проблем са Законом о родној равноправности из језичке перспективе? На шта тако жучно реагују говорници српског језика и лингвисти?

И говорницима и лингвистима смета присилно (уместо спонтаног) увођење нових речи у српски језик. Присила у домену личне сфере (а сфера матерњег језика то свакако јесте) изазива огроман револт. Ни говорници српског језика, а ни српски лингвисти, за разлику од неких других народа и њихових лингвиста, никада нису трпели насилне, вештачке интервенције у лексици и ниједан такав покушај није заживео. Они који би да насилно уводе фемининативе очекују од лингвиста не само да се сложе с тим идеолошким и језичким насиљем, већ и да учествују у њему измишљајући речи и прописујући њихову пуноправност у лексичком систему српског језика. Још горе решење је пропис Свенке Савић (Savić i dr. 2009: 27): „одабрати из постојећег инвентара ону језичку форму која најбоље одговара вашој интуицији за језик.“ Очекује се, дакле, и од лингвиста и од говорника да интер-

³ Лидија Бојчовска. *Nomina attributiva женског рода у савременом српском језику (творбена и семантичка анализа)*. Необјављени мастер рад који је одбрањен 11. јула 2013. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду, пред Комисијом: проф. др Рајна Драгићевић, ментор, и доцент др Драгана Вељковић Станковић (у даљем тексту: Бојчовска 2013).

⁴ Исп. Рајна Драгићевић. *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику (творбена и семантичка анализа)*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2001.

⁵ Божо Ћорић. *Моциони суфикси у српско-хрватском језику*. Београд: Филолошки факултет, 1982.

венишу у језику према сопственом нахођењу. Међутим, још је Александар Белић (1999: 56) наглашавао, а затим су то исто понављали и његови ученици, да су „граматичари ту да опишу и објасне појаве језика и да као правило узму оно што народ у већини употребљава. Они немају права да намећу или прописују.“ Исти овај став је више пута понављао проф. Божо Ђорић одговарајући на питање новинара о наметнутим фемининативима.

Има оних који погрешно тумаче ову чињеницу и изврћу је у покушају да докажу да говорници српског језика, а посебно српски лингвисти не подносе оказационализме и неологизме. Да то није тачно као доказ може се навести чињеница да нема ученика који заврши основну школу, а да није научио да је Лаза Костић градио кованице и да је једна од њих *йлейшисанка*. Још једна Костићева реч је доживела велику популарност, а то је *безњеница*. Наставници (наши бивши студенти) с одобравањем говоре ученицима о овим речима, а и децу васпитавају да са симпатијама гледају на ову песничку потребу и да је примају као показатељ језичке креативности. Међутим, када би се те речи прописале као обавезне за све говорнике српског језика, та обавеза изазвала би бунт и схватила би се као насиље над језиком.

О томе колики је значај творбе речи и синтаксе „за правилан развита књижевног језика“ Александар Белић (1999: 79) примећује: „Три су главна пута која воде истом циљу: познавању књижевног језика, његових лепота и његових особина уопште. То је на првом месту: познавање грађења речи једнога језика, познавање његове синтаксе и његове стилистике.“ На следећој страници, Белић заокружује и закључује свој став. „Зато треба књижевни језик стално испитивати, нарочито у поменутих правцима. Истина, целокупно поље проучавања нашег језика знатно је шире; али за правилан развита к и погледе на књижевни језик и за добро практично познавање његово на првом је месту потребно оно троје. Ето зашто поменуте три дисциплине морају бити у средишту и школске обуке. Оне морају чинити основицу њену; међутим ти су делови познавања књижевног језика у школи највише занемарени.“

Показује се, међутим, да се насилним увођењем родно сензитивне лексике крше правила творбе речи, утиче се на промене у синтакси српског језика, а будући да је оваква лексика врло експресивна (о чему ће бити речи у наставку овог текста), на силу се интервенише и у лексичкој стилистичкој српског језика.

Употреба вештачки творених фемининатива из српске штампе за 2017. и 2018. годину показује да се они употребљавају (1) у феминистичком (и глобалистичком) дискурсу или (2) у разговорном и новинарском дискурсу са изразито експресивном вредношћу, коју бисмо описали као омаловажавање.⁶ На пример: *Ево нама линџвисџикиње, језичке с ѿ р у ч њ а к и њ е! Шарчевић је убрзо ѿроширио ѿдручје борбе, и сад већ ево најављује оѿишћу офанзиву на*

⁶ Рајна Драгићевић, Милош Утвић. Умножавање мовираних фемининума на -киња у савременом српском језику. *Српски језик XXIV* (2019): 187–200.

овдашње *ђаке* и *ђакиње* (Време). Она је *јаџакиња* Земунској клана и Дачићева друјарица с дна каце (Данас, 31. 03. 2017). Они су *вијезови* и *вијезишк* и *е одбране* *јрекида* *јјрудноће* (Данас, 27. 01. 2017). Уместо да служе за превазилажење *сексизма*, како се у родним студијама назива дискриминација према полу,⁷ ове лексеме га управо подстичу.

Сличан ефекат изазивају, на пример, и следеће лексеме (Време, 2018): *чејникиња*, *шерорисјкиња*, *мултиинструменталисјкиња*, *неромкиња*, *кокусјоскиња* итд. Назвати некога *неромкињом* крши чак и норме васпитаног понашања, а не само сасвим неутемељене творбе речи.

Овим подацима треба додати чињеницу из истраживања Лидије Бојчовске (2013) да од укупно 2000 именица које означавају женска лица у РСЈ,⁸ има укупно 500 оних које означавају жену као носиоца особине. Чак 85% тих именица има пејоративно значење. Многе од њих нису настале од именица које означавају мушка лица и њихова пејоративност није условљена тиме што означавају женска лица, али овај податак је важан због чињенице да се у језику може проширити и семантичка (конотативна) вредност творбеног модела на исти начин као што се може проширити неки суфикс или неки творбени механизам.⁹

Зато и не чуди чињеница што Свенка Савић и остали аутори у књизи *Род и језик*, под утицајем постојеће лексике, нису могле да заобиђу следеће лексеме: *алкохоличарка*, *арамбашица*, *ајенјајорка*, *бандисјка*, *бурјјашица*, *чејникуша*, *декаденјкиња*, *дискриминајорка*, *фабрикуша*, *исмевашица*, *казнијелица*, *крадљивица*, *крејшенка*, *кријумчарка*, *криминалисјкиња*, *кривојворка*, *кријачица*, *крвница*, *крволочница*, *лихварка*, *ликвидајорка*, *лујешкиња*, *манијуланјкиња*, *мечкарка*, *музара*, *одмејницица*, *окрујницица*, *јејелерка*, *јљачкашица*, *јодводачица*, *јословна* *јрајиља*, *разбојницица*, *робиња*, *сексуална радницица*, *шверцерка*, *јшамничарка*, *врећарица*, *зајвореница*, *злочинка*.

И све ове речи читамо у књизи коју је фондација Фридрих Еберт финансирала да би се њоме унапредила права жена и њихов углед у друштву.

Осим тога, више су него увредљиве лексеме за именовање жена које се у овој књизи препоручују, а којима су се до јуче означавале животиње (нпр. *музара*) или предмети (*јјренерка*, *дойисницица*, *јоворницица*, *жејјелица*).

Подсмехом зраче и речи као *ејискоја*, *казанџика*, *кесјенарка*, *кобасичарка*, *кочијашица*, *којларница*, *месиља*, *мирољубијелица*, *молерка*, *ојледарка*, *јшрамвајџијка*, *јшуберанка*, *зидарка*. Ове речи из поменутог приручника

⁷ Исп. Svenka Savić, Marijana Čanak, Veronika Mitro, Gordana Štasni (prir.). *Rod i jezik*. Novi Sad: Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije, 2009 (у даљем тексту: Savić i dr. 2009).

⁸ *Речник срјскоја језика*, прво издање, Нови Сад: Матица српска, 2007.

⁹ Тако су, на пример, према именицама као што су *мазало* (*лош сликар*) или *јискарало* (*нејшаленјован јисац*), чија се пејоративност заснива на експресивном значењу творбене основе, и многе друге именице на -*ло* попримиле пејоративност иако ни мотиви реч, а ни суфикс нису пејоративни, нпр. *јричало*. Иста опасност вреба и нове именице које се на силу граде да би означавале женска лица – унапред су осуђене на пејоративно значење.

директно служе за исмевање жена. Увредљиве су и речи: *фармерка, ѿведа-рица, ѿведарка, ѿведаруша, изѿониѿељка, краварица, краварка, краваруша, крдарка, мазѿарка* итд. Треба се запитати није ли фондација Фридрих Еберт овом књигом угрозила достојанство жена?

У Предговору те књиге (Savić i dr. 2009: 6) стоји да „материјали у додацима књиге помажу *чиѿѿаоцима* и *чиѿѿаѿељкама*...“ Могло би се потписаним „приређивачицама“ поставити питање због чега су одлучиле да у овом пару на прво место ставе именицу која означава особе мушког пола и којим редоследом наводити овакве парове лексема? Ако прво наведу именицу којом се означавају мушкарци, дискриминишу се жене, а ако прво наведу именицу за жене, дискриминишу се мушкарци. Желећи да избегну дискриминацију, заступници идеја о родно сензитивном језику изазивају нове облике дискриминације, које би се лако решиле ако би се, као и до сада, користила именица за општи род.

И још би се једно питање могло поставити. Због чега се именице које означавају жене граде од именица које се односе на мушка лица? Да ли се борци за родно сензитивни језик, који толико брину о равноправности, питају због чега би се именице које означавају жене градиле од именица које означавају мушкарце? Због чега се, на пример, *чиѿѿаѿељка* гради од *чиѿѿаѿељ*? Због чега не оду корак даље у својим идејама и не предложе да се обе именице у оваквим паровима граде од мотивног глагола који означава радњу или, на пример, мотивног придева са значењем особине?¹⁰ Можда би се могло прописати и да се именице са значењем мушких лица граде од оних које означавају женска лица, а не обрнуто? Сва ова питања постављамо с циљем да покажемо да је успостављање апсолутне равноправности у језику немогуће (баш као што су немогуће творбене операције које смо предложили) и да пут до већих права жена води преко других сфера, а не преко језичке.

Изгледа да је потреба да се обезбеди родна равноправност толико јака код заступника ове идеје да се не примећују други видови неравноправности. Ево једног случаја који наводи Свенка Савић (Savić i dr. 2009: 13): „Узмимо пример померања значења именице *мењач*. Ако свратите у било коју банку, читате обавештење да је *мењач* дужан да обавести клијенте о продаји валуте,

¹⁰ У вези с овим треба имати у виду једну важну чињеницу о лексичким паровима у свим језицима па и у српском. Међу лексемама које сачињавају пар на основу неке парадигматске везе (означавајући, на пример, две нијансе или супротстављене вредности исте појаве) увек је једна маркирана, а друга немаркирана – такви су, на пример, чланови антонимског или синонимског пара. Немаркирани члан је онај који је основни, неутрални, полазни. Други члан, онај маркирани, увек носи и одређену експресивност, јер је свака обележеност у језику упадљива и оставља последице. Ако од именица које означавају мушка лица настају именице које означавају женска лица, оне морају бити маркиране, а самим тим и обележене експресивношћу. Тиме се отвара широка могућност да се преко негативне експресивности назива за жене омогући и дискриминаторски однос према женама. Догодиће се да управо борба за равноправност у сфери језика доведе до неравноправности у стварном животу, преко језика.

када *мењач* има значење особе која продаје валуту, а не предмета (мењач брзине у аутомобилу). Није било јавних реакција против назива ове професије у мушком роду (већина запослених у свим банкама су жене)“. Аутор не обраћа пажњу на чињеницу да се називом за предмет којим се сада именује особа дискриминише човек независно од пола, већ би да и од ове на-карадне именице сачини именицу са значењем жене – *мењачица*. У оваквим подухватима очигледна је селективна брига о дискриминацији.

По истом, селективном, обрасцу, С. Савић (Savić i dr. 2009: 12) брине што именице *мажорейкиња*, *хосџеса* и *чирлидерсица* (?) нису забележене у речницима и не примећује (а то би се очекивало од некога ко брине о равноправности) да се заложи да се од ових именица суфиксацијом начине именице које се односе на лица мушког пола.

Ако се има у виду анимозитет који говорници српског језика имају према вештачким речима и ако се тој чињеници дода податак о високом проценту већ постојећих именица које означавају женска лица и имају непожељно значење, а нарочито ако се узме у обзир податак да брига о једном облику равноправности обавезно води ка дискриминацији у некој другој сфери, јасно се може претпоставити да ће вештачке, насилне творенице које намеће *Закон о родној равнојравности*, у реалној употреби, служити искључиво за омаловажавање жена. То значи да би стварна борба за права жена подразумевала хитно заустављање насиља над језиком које води у још изра-зителију поларизацију међу половима и дискриминацију жена.

С друге стране, свим твореницама из ове групе које су спонтано настале и прошириле се треба излазити у сусрет, као што се чинило и увек до сада.

Универзитет у Београду
Филолошки факултет

rajna.dragicevic@fil.bg.ac.rs

Проф. др Весна Ломпар

„РОДНО ОСЕТЉИВ ЈЕЗИК“ И ПИТАЊЕ ИЗРАДЕ УЏБЕНИКА

У вези са насловом скупа (*изазови, проблеми, решења*), морам нагласити да ћу истаћи неколике проблеме, чије решење лежи, пре свега, у укидању спорног Закона о родној равноправности. Ово обраћање ће неминовно подразумевати понављање онога што сам већ истакла у медијима осврћући се на овај закон, а то су углавном примедбе на примену родно осетљивог језика у уџбеницима и наглашавање последица које би изазвала његова примена у образовном процесу. За ову прилику поћи ћу од неколико питања.

Прво, колико би овај закон обавезивао професоре и наставнике у школама? Да ли би и они морали, обраћајући се ученицима на часу (пошто је то део образовно-васпитног рада) у сваком тренутку да се преслишавају да ли су поред именице *ученик* употребили и именицу *ученица*?

Затим, да ли би се обавезно коришћење родно осетљивог језика односило на уџбенике који ће се тек писати или би се нова правила ретроактивно примењивала и на уџбенике објављене пре ступања на снагу овог закона (тако што би се они „преводили“)? И које би то тело оцењивало да ли је у неком уџбенику доследно примењен родно сензитивни језик? И да ли, потенцијално, неки уџбеник, који би по свему задовољавао стандарде квалитета, не би био акредитован уколико у њему није доследно спроведен родно сензитивни језик?

И раније је постојала препорука да се родно сензитивни језик користи у уџбеницима. Тако сам, пишући један школски уџбеник, још 2005. године схватила колико је то неприменљиво и непотребно.

Уобичајено обраћање ученику на почетку уџбеника, деценијама уназад гласило је, на пример: *Драћи учениче, савладао си љадиво шестйи разреда, сада тје чекају нови изазови*. Према препорукама родно осетљивог језика ово обраћање требало би да гласи овако: *Драћи учениче / драћа ученице, до сада си савладао/савладала љадиво...* Да реченица не би била овако трома, као аутор била сам доведена у ситуацију да се бавим различитим преформулацијама типа *о овој йојави било је речи йрошле йодине* (уместо *о овој йојави учио си йрошле йодине*).

Или, како би гласила реченица *Ако си тачно решио овај задатак, њосћао си прави језикозналац*? Можда овако: *Ако си тачно решио/решила овај задатак, њосћао си / њосћала си прави језикозналац / њава језикозналка*. Има још много оваквих и сличних случајева у којима је све доведено до апсурда. Стога се аутори свесно труде, на пример, да избегавају глаголске облике који разликују род итд.

Применом овог закона, дакле, аутори уџбеника би били у позицији да више размишљају о форми родно осетљивог језика него о садржају онога о чему пишу. А постоје, као што знамо, много важније ствари о којима треба водити рачуна у уџбеницима.

И поменућу само још један пример везан за учење српског језика као страног. До сада је увек било потребно нагласити страним студентима (на почетном нивоу) да је у упитној реченици типа *Ко је дошао?* глагол увек у једнини и у мушком роду (ако глаголски облик разликује род), чак и кад је одговор на ово питање, на пример, *Ана* (да странци не би направили типичну грешку и питали *Ко је дошла?*). Не знам да ли би и у оваквим случајевима требало примењивати родно осетљив језик. Ако јесте, онда ћемо његове правилне обрасце лакше усвојити ако сви почнемо да говоримо српски језик као страни.

Универзитет у Београду
Филолошки факултет

lomparvesna@gmail.com

Проф. др Милош М. Ковачевић

У КАКВОМ СУ ОДНОСУ ЗАКОН О РОДНОЈ РАВНОПРАВНОСТИ И ЗАКОН О ЈЕЗИКУ И ПИСМУ

У свим нормалним, у свим демократским, у свим државама у којима власт држи до науке и научних резултата – не поставља се питање улоге политике и лингвистике у питањима која припадају домену језичке политике. Лингвисти су ти чији научно утемељени ставови морају бити подлога државних (политичких) одлука везаних за језик и писмо. Уколико то није случај, политика се директно у научним стварима надређује науци. Тако политички као ненаучни критеријуми с једне стране потискују лингвистичке као научне, а с друге показују цивилизацијску незрелост очитовану као научна неписменост оних који прибјегавају таквим рјешењима. Тако долази до дезавуисања и/или деградирања науке, што лингвистику као науку доводи у статус слушкиње политике. А лингвистика као ни било која наука не може нити смије бити слушкиња политике, будући да би у таквом статусу нужно изгубила статус науке.

Управо такав статус србистици као науци о српском језику свим својим чињењима и нечињењима намећу владајуће политичке структуре државе Србије. Конкретно речено, њена влада и владина министарства у чији дјелокруг улазе и питања српског језика и ћирилице као његовог писма.

Показаћемо то експлицитно односом владајућих структура земље Србије (влада, одговорних министарстава, председника) према двама законима: једном усвојеном – Закону о родној равноправности, и другом неусвојеном – Закону о језику и писму. У каквој су вези ти закони? Двострукој. Могу се, наиме, поредити с обзиром на два критеријума: а) критеријум значаја за очување идентитета српског језика, и б) критеријум односа политичких структура према једноме и другоме. Најприје, а укратко, указаћемо на то како је донесен и шта за српски језик значи Закон о родној равноправности.

Закон о родној равноправности на предлог Гордане Чомић, министра за људска и мањинска права и друштвени дијалог, усвојила је Скупштина Србије 20. маја 2021. године, а потом га потписао председник Александар

Вучић, па је он, након објављивања у Службеном листу, ступио на снагу. У том закону прописана је, под пријетњом великим новчаним казнама, обавезна употреба родно сензитивног језика. Иако се Одбор за стандардизацију српског језика, као свеакадемијско и свеуниверзитетско научно тијело задужено за очување и унапређивање норме српског језика, огласио прије усвајања овог закона чак трима саопштењима (2011, 2017. и 2021) о негативним посљедицама које би дати закон имао на српски језик, творци Закона нису нашли за сходно не само да уваже ставове Одбора за стандардизацију него ни да у његову израду укључе бар неког србисту. Баш као да се тај закон и не тиче српског језика, и као да се ставови србистике и не тичу „српске“ владе и њених надлежних министарстава. Србистику као науку подредили су свом лингвистичком незнању министарке Гордана Чомић и Зорана Михаиловић, које су и идејни и стварни творци овога закона. Након усвајања Закона о родној равноправности услиједиле су бројне критике, у којима се готово унисоно понавља да су његове одредбе у супротности са цијелом историјом норме српског књижевног језика, а самим тим и са његовим системским и структурним правилима. Суштина садржаја свих тих критика може се свести на закључак да је у језичком дијелу то *закон њрошив српској језика*. Такав закључак конкретно је и критеријално потврђен у свим „протестним“ критичким текстовима из пера и главе српских филолога. Ако изузеци потврђују правила, онда су и србисти који су стали у одбрану тог закона изузетни изузеци (као нпр. Свенка Савић). Закон су углавном подржавали лингвисти и нелингвисти несрбисти, по правилу англисти. Кад се под научну лупу ставе критеријуми њихове одбране, јасно је да је ријеч о лингвистима који немају готово ниједан системсколингвистички србистички рад, и чије је знање система и структуре српског језика равно знању политичких твораца и писца овога закона. Закон о родној равноправности показује се законом против српског језика прије свега што негира либералну језичку политику као темељ српске нормативистике, и намеће *хрвайску* директивну језичку политику. Њиме се врши насиље над српским језиком онемогућавањем слободе употребе свих уобичајених изражајних могућности српског језика, будући да се прописује, уз пријетњу драконским казнама, искључиво неологистички начин исказивања форми родно сензитивног језика. Преводиоци су већ констатовали да последице овог наметнутог закона ако он заиста заживи Срби „више неће имати ни свој језик“.¹ Као да је циљ оних који су донијели и оних што подржавају овај закон да Србима покажу да српска језичка политика мора уступити пред хрватском, и да сљедствено томе српски језик и није српски него „боља“ варијанта хрватског. И не само то него да, како је антрополошким критеријумима образложила Вања Радић, Србима укине апстрактно мишљење као „виши облик мишљења“ и да му овим законом „наметне мишљење својствено нижем развојном стадијуму и облицима менталне ретардације као што је афазиса“. Јер „апстрактној мисли

¹ Милош Константиновић. Превођење без казне. *Политика*, 20. 8. 2021, 12.

не треба физикалност. Наша асоцијативна меморија оперише појмовима. Опозиције као што су човек – животиња, учитељ – ученик, vise о појму. Како ћемо користити ове функције и колико ће нам сама *differentia specifica* појма бити доступна ако нам закон забрањује да појмовно мислимо?²

Тако нас Закон о родној равноправности директно води не само критеријумима нижих развојних менталних стадијума него и хрватским критеријумима творбе и употребе новокованица, што негирају вјековне не само нормативне србистичке критеријуме него – што је погубније – и структуру српскога језика. Од српскога језика праве несрпски, језик који треба да се темељи на критеријумима хрватске језичке политике.

А да су усвајање Закона о родној равноправности и игнорисање усвајања Закона о језику и писму дио исте државне политике, покушаћемо показати у наставку рада, у којем се бавимо садашњим и будућим статусом српске ћирилице, кроз призму међуодноса србистичко научних и српско политичких ставова и понашања.

Под насловом *Зашићо држава не шћћћћћ ћирилицу* Вечерње новости у свом „Културном додатку“ свакога уторка, већ више од шест мјесеци (тачно од 2. марта 2021), објављују текстове српских филолога (лингвиста и књижевних критичара) и српских писаца³ о значају ћирилице за српску културу и о неопходности њене државне заштите. Али на све то надлежне институције (прије свега влада и Министарство културе и информисања) – остају нијеми. По њиховом понашању, рекло би се да су се (да ли прећутно?) сагласиле да српску ћирилицу „пусте низ воду“. Ако јавна прозивка упућена од толиког броја српских филолога и писаца наилази на зид државне ћутње, прво се треба запитати како српски политичари схватају своје мјесто и учешће у проводби српске језичке политике.

* * *

Данашње стање ћирилице у Републици Србији почиње од Закона о службеној употреби језика и писама, донесеног још давне 1991. године (*Службени лист* 45/91). У том закону у првом је члану наведено да је „у Републици Србији у службеној употреби српски језик“, и да је „у службеној употреби ћирилично писмо, а латинично писмо на начин утврђен овим законом“. Наизглед потпуно логично, да није члана другог у којем се дефинише појам службене употребе, гдје се каже да се „службеном употребом језика и писма,

² Вања Радић. Кад мисао трокира. *Полиџика*, 14. 7. 2021, 24.

³ До сада су објављени текстови: Драгана Хамовића, Матије Бећковића, Горана Петровића, Милоша Ковачевића, Срета Танасића, Александра Милановића, Вељка Брборића, Бошка Сувајџића, Александра Јовановића, Николе Маловића, Ранка Павловића, Мира Вуксановића, Виктора Савића, Михаила Шћепановића, Миланке Бабић, Јелице Стојановић, Рајне Драгићевић, Милана Ружића, Зорана Аврамовића, Петра Пијановића, Драгана Лакићевића, Владимира Димитријевића, Анђелка Анушића, Ранка Рисојевића, Зоране Опачић, Радована Белог Марковића, Весне Капор, Лабуда Драгића, Вање Станишића, Душка Бабића.

у смислу овог закона, сматра употреба језика и писма у раду: државних органа, органа аутономних покрајина, градова и општина, установа, предузећа и других организација кад врше јавна овлашћења“. Једном ријечју, службена употреба језика и писма везана је само за оно што подразумева појам „државне службе“. А гдје је ту нпр. употреба језика и писма у образовном систему: од основне школе до факултета? Она не потпада под *службену* него под *јавну употребу* језика и писма. Јавна употреба се притом не дефинише нити се (п)описују сфере њене употребе, него се под њом имплицитно подразумева свака сфера употребе језика и писма која није службена. Једноставно речено: све што није службена употреба „у смислу овог закона“ (а она је одређена врло уско само као употреба која се односи на органе и организације „државне службе“: од општине до републике) – јесте јавна употреба. Кад се то на употребу ћирилице примијени – то значи да је ћирилица обавезна само у раду „државних служби“, док су све друге сфере употребе препуштене личном избору: латиница или ћирилица. Истина, тај је избор представљан не као дисјунктиван него као конјунктиван, тј. као и латиница и ћирилица, баш како је то устоличено Новосадским договором.

Треба се, међутим, подсјетити одакле је дошла идеја за разликовање службене и јавне употребе језика и писма. Сам термин „јавна употреба“ увели су Хрвати у законодавну (језичкоправну) употребу, и то најприје у Амандману V на Устав СР Хрватске (16. 2. 1972), који је постао члан 138 Устава СР Хрватске из 1974. године:

„У Социјалистичкој Републици Хрватској у ј а в н о ј је употреби хрватски књижевни језик – стандардни облик народног језика Хрвата и Срба у Хрватској, који се назива хрватски или српски.“⁴

У Србији је, под утицајем Хрватске и по угледу на њу, израз „јавна употреба“ уведен на самом почетку осамдесетих година, али није направљена његова значењска дистинкција према изразу „службена употреба“. Мишљења о „јавној употреби“ била су врло подијељена, а то се најбоље види по компромисном карактеру Амандмана бр. XXVI Уставне комисије Скупштине СР Србије од 7. јануара 1989. године. Задржане су и „службена“ и „јавна“ употреба, а њихов однос је требало да буде регулисан законом. Тај XXVI амандман је гласио:

„У Социјалистичкој Републици Србији у с л у ж б е н о ј и ј а в н о ј у п о т р е б и је српскохрватски језик и његова писма – ћирилица и латиница.

У Социјалистичкој Републици Србији, на подручјима на којима живе поједине народности, у равноправној с л у ж б е н о ј и ј а в н о ј у п о т р е б и су српскохрватски језик и језици тих народности и њихова писма, у складу са Уставом и законом.“

Овакво рјешење дошло је петнаест година након што је уведено у Устав Хрватске. И управо кад су Срби прихватили хрватско становиште (што им

⁴ Синиша Стефановић. О јавној употреби језика и писма. *Векови: историјски часопис Андрићевој институцији* бр. 2 (2015): 119–120 (у даљем тексту: Стефановић 2015).

није први пут!), Хрвати су свој термилошки изум одбацили, и оставили га Србима да с њим бригу брину. Наиме, након „доношења устава 22. просинца 1990. хрватски језик је постао с л у ж б е н и м језиком Републике Хрватске“.⁵

Наду да ће и Срби напoкoн прогледати и увидјети да су са *јавном ујo-иpебoм* насамарени од Хрвата – дoниo је Устав Србије из 2006. године. У томе, и сад актуелном Уставу, у члану 10 начела Устава, под одредницом „Језик и писмо“ прописано је: „У Републици Србији у службеној употреби су српски језик и ћирилично писмо. Службена употреба других језика и писама уређује се законом, на основу Устава“.

Од доношења Устава 2006. године до ево године 2021 (дакле, пуних 15 година) још није донесен нови Закон о језику и писму у Републици Србији, нити је Закон о службеној употреби језика и писама из 1991. године усаглашен са наведеним чланом 10 Устава Републике Србије, тј. није измијењен и допуњен како с обзиром на Уставом прописану службену употребу језика и писама, тако ни с обзиром на чињеницу да Устав одређује да се „службена употреба других језика и писама уређује законом, на основу Устава“. Небројено пута су многи појединци, не само лингвисти, и не само различита удружења за заштиту ћирилице, констатовали и многим установама и/или институцијама културе скретали пажњу на непоштовање уставне одредбе о имену језика и о ћирилици као његовом једином писму.⁶ Али, „када су Срби или њихове институције у питању, од њих нормално понашање не треба ни очекивати нити се у институције уздати“, јер се „наша власт понаша по дубоко утемељеним комунистичким обрасцима“.⁷

На сваки помен о нужности практичне примјене уставне одредбе о службеном статусу српског језика и ћирилице у медијима би се на препознатљив „антисрпски“ начин огласили представници „грађанистичке“ или „друге Србије“ настављајући деведестих година започети „културни рат“, чијег је садржаја и циља суштина „порицање или ниподаштавање одређених културних вредности, а његов главни облик је понижавања, исмевања, цинизам у односу на главне симболе и носиоце“.⁸ А међу те симболе свакако спада и ћирилица.

Десет година након доношења Устава Србије, дакле 2016. године, Министарство културе и информисања Републике Србије покренуло је поступак и изабрало стручни тим за израду Нацрта Закона о изменама и допунама Закона о службеној употреби језика и писама. Тај нацрт завршен је у послат

⁵ Marko Samardžija. *Politika, zakonodavstvo i jezik*. Zaprčić: Hrvatsko filološko društvo – Hrvatska sveučilišna naklada, 2013.

⁶ Исп. нпр. више од 60 дописа и докумената које доноси Ђорђе Јањатовић у књизи *Бијка за ћирилицу: насјавак*. Нови Сад: Удружење за заштиту ћирилице српског језика „Ћирилица“, 2016.

⁷ Драгољуб Петровић. *Битка за ћирилицу или битка с ветрењачама*. Поговор за књигу: Ђорђе Јањатовић. *Бијка за ћирилицу: насјавак*. Нови Сад: Удружење за заштиту ћирилице српског језика „Ћирилица“, 2016, 765 (у даљем тексту: Петровић 2016).

⁸ Слободан Антонић. *Културни рай у Србији*. Београд: Завод за уџбенике, 2008, 10.

на јавну расправу и у скупштинску процедуру 2017. године. Суштинске су *ири измјене* које доноси Нацрт Закона у односу на постојећи Закон из 1991. године. Прво, то је усаглашавање Закона са Уставом Србије, извршено већ у првоме члану Нацрта. У образложењу измјене у првоме члану каже се: „Први став овог члана усаглашава се с текстом члана 10. Устава Републике Србије, који одређује службену употребу српског језика и ћириличног писма, у овом предлогу дефинисаног као матично писмо“. Друга измјена тиче се упућивања (у 2. ставу 1. члана) на Европску повељу о регионалним и мањинским језицима као оквир остваривања права националних мањина на коришћење језика и писма.

Трећа измјена тиче се одређења појма службеног језика и писма, и проширења сфере његове употребе у односу на Закон из 1991. године. *Службена ујошреба* не ограничава се више појмом „државне службе“, него се односи на цијелокупну сферу коју покрива употреба стандардног или књижевног српског језика. Термин „службена употреба“ у Нацрту није мотивацијски повезан са термином „државна служба“, јер таква повезаност из службене употребе искључује чак и употребу језика у васпитно-образовном систему. Термину *службена ујошреба* (за)дато је значење ‘нормативна или узаконена употреба’, док термин *иривайна (лична) ујошреба* има значење ‘ненормативна или неузаконена употреба’. Такви садржаји ових термина налазе свој пандан нпр. код термина *сћандардни/књижевни језик* и *несћандардни/некњижевни језик (идиом)*.

У овом Нацрту Закона о изменама и допунама Закона о службеној употреби језика и писама потпуно је, дакле, избачен термин *јавна ујошреба*, односно под термин *службена ујошреба* подведена је цијела јавна употреба, уз навођење случајева који не подразумијевају службену употребу језика и писма. Изузимајући те случајеве, сва друга подручја употребе потпадају под службену употребу српског језика и ћириличног писма.

Посебан разлог за потпуни опис сфере „службене употребе језика и писма“ у Нацрту био је и Закључак Уставног суда Републике Србије донесен позивањем на појам ускосхваћене „службене употребе“ и недефинисане „јавне употребе језика и писма“ у Закону из 1991. године. Наиме, Уставни суд Републике Србије донио је Закључак бр. IVз–309/2013 од 24. децембра 2013. године, којим се као „апсолутно неоснован“ одбија Предлог за оцену уставности и законитости члана 40 Закона о трговини (*Службени јласник* бр. 53/2010, 10/2013), који је 2. септембра исте године поднео г. Драгојло Лековић из Београда. Он је оспорио 2. став, који одређује да „сви подаци о роби ... морају бити наведени на јасан, лако уочљив начин, на српском језику на ћириличком или латиничком писму“.

Подносилац захтјева добио је сљедеће образложење разлога за одбијање предлога о оцјени уставности: „Према схватању Уставног суда, употреба латиничког писма и страних језика и писама у смислу оспореног члана 40. Закона о трговини не може се сматрати службеном употребом језика и писма у смислу Закона о службеној употреби језика и писама и члана 10 Устава,

већ *сјада у домен јавне ујоџребе језика и писама* који се у уставноправном смислу може законом уредити на предвиђени начин, па нису основане тврдње да оспорене законске одредбе нису у сагласности са Уставом.⁹

А и какву би другу одлуку Уставни суд могао донијети ако се „службена употреба других језика и писама уређује законом, на основу Устава“, а једини закон који постоји јесте Закон о службеној употреби језика и писама, из 1991. године, истина неусаглашен са Уставом, што је Уставни суд могао констатовати, и тиме сугерисати да је неопходно постојећи закон о језику и писму мијењати.

Нацрт Закона о изменама и допунама Закона о службеној употреби језика и писама нападнут је у медијима, и то и у српским и у хрватским, управо због јасног одређења значења појмова „службена“ и „приватна употреба језика и писма“. Друкчије речено, напади су приоритетно били зато што је Нацрт искључивао могућност даље некритеријалне примјене појма „јавна употреба“, па самим тим и употребе латинице у сфери службене употребе.

Нацрт Закона о изменама и допунама Закона о службеној употреби језика и писама, иако послан влади још 2017. године – у влади је једноставно пређутан. Остављен је и заборављен у некој од фиока председнице владе Србије. За три године није пуштен у скупштинску процедуру ради усвајања. Ни нова-стара влада, с новом министарком културе, очито није вољна да се бави питањем службеног статуса српског језика и ћириличног писма, односно питањем усаглашавања Закона о језику и писму са одредбама Устава Србије.

* * *

Шта нам дакле нуди данашњица за сутрашњицу српске ћирилице?¹⁰ Данас ваљда само утицајни и а(н)тинационални Срби не схватају да је на дјелу аустроугарско становиште да Србија треба да се „ослободи својих заблуда“, међу којима је *ћирилица „највећа ѝрејрека укључењу срјској народа у цивилизацију“*.¹¹ Зар то не потврђују написи назовисрпских писаца, попут Бранка Анђића, који поборнике ћирилице назива „родољупцима и острашћеним националистима“, односно онима којима је „срцу прирастао примитивни национализам“ (*Полиџика*, 6. 2. 2021, 5). Можда је још боља потврда томе податак да је у „Лагуни“ као највећој издавачкој кући у Србији у 2020.

⁹ Стефановић 2015, 129; Сениша Стефановић. Ћирилица у Уставу Србије: преглед значајније изворне грађе (1974–2014). *Кулџура* бр. 152 (2016): 369. <<http://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0023-5164/2016/0023-51641652350S.pdf>>

¹⁰ В. о јучерашњем и данашњем статусу ћирилице исцрпно у Милош Ковачевић. *Борба за ћирилицу и срјски језик*. Андрићград, 2018.

¹¹ Бојан Ђорђевић. Музе нису ућутале: културни живот Срба током Великог рата у огледалу тадашње штампе. Бојан Ђорђевић, Драгана Грујић, Гордана Ђоковић. *Летџојис кулџурној живојџа ѝоком Великој рајџа: 1916–1918*. Београд: Институт за књижевност и уметност; Нови Сад: Матица српска, 2014, 7.

години „ћирилицом објављено 24, а латиницом 218 књига“ (*Полиџика*, 19. 1. 2021, 22). Ономе ко је изнио тај истинити, а за статус ћирилице у српском издаваштву застрашујући показатељ, редакција „Лагуне“ је поручила да „пребројавање наслова ... начелно спада у озлоглашени репертоар таргетирања непожељних књига“, насловивши тај свој одговор „Прогон латинице“ (*Полиџика*, 21. 1. 2021, 25). Најбоља потврда колико нестајање ћирилице истовремено значи и нестајање српског језика и српске културе у цјелини – јесте чињеница да међународна међубиблиотечка асоцијација ИФЛА, држећи се стандарда ISO 12199, међу језицима који користе латинично писмо не наводи српски језик.

Пошто у међународном информационом систему за културни и научни развој, чијих се стандарда придржавају све чланице УНЕСКО, не постоји одредница *српски језик – латиница*, све што је код Срба написано или ће бити написано латиницом у свјетским библиотечким фондовима књижи се и књижиће се у – хрватску културну баштину. А на исти начин ће се „прекњижити“ и све оно што је српском, односно српскохрватском латиницом штампано прије 1994. године све до 1892. године, тј. до појаве Хрватског правописа Ивана Броза.

А да се таквог кодирања при каталогизацији књига придржава и Народна библиотека Србије, лако се увјерити претраживањем латиничких књига српских писаца које је она каталогизовала. Тако се, нпр., за латиничко издање Андрићеве *На Дрини ћуприје* (Загреб: Младост, 1962), или пак за Жејеву кућицу Бранка Ћопића, или за роман Драга Кекановића *Потомак сјена* (штампане у Загребу) – наводи да су написани *хрватским језиком*.

С обзиром на то у каквом су стању српски језик и ћирилица, и да је то стање из дана у дан све теже, а постојећи Закон није усаглашен са важећим Уставом, логично је било очекивати да ће Измене и допуне Закона о службеној употреби језика и писама добити подршку владе и отићи у скупштинску процедуру.

А онда је, након пуне три године, Републички секретаријат за законодавство јавност напокон обавијестио зашто урађене Измене и допуне Закона о језику и писмима нису ни стигле до скупштинске процедуре (*Вечерње новости*, 1. 4. 2021). Да чудо буде потпуно, Секретаријат у том обавјештењу понавља разлоге неприхватања Измена на које је тадашње Министарство културе одговорило на пуних пет страница. Или тај одговор нико није читао, или Секретаријат не (жели да) разумије у чему је проблем „службене употребе језика и писама“, о којој говори Устав, а с којом није усаглашен Закон о језику и писмима из 1991. године, који је и сад на снази.

У тадашњем и садашњем обавјештењу Секретаријата наводи се да „предложена решења у већем делу превазилазе оквир службене употребе језика и писама као облика комуникације између државних и локалних органа власти с једне стране и грађана и других субјеката с друге стране и да спадају у домен јавне употребе језика и писама, што није у делокругу овог секретаријата, те да Министарство у оквирима своје надлежности може

припремити нацрт закона којим би се уредила јавна употреба језика и писма“. У одговору Секретаријату радна група за израду Измена Закона обраложила је три врло битна лингвистичка (терминолошка) питања: „а) шта подразумева термин ‘службена употреба језика и писма’; друкчије речено, је ли то само ‘облик комуникације између државних и локалних органа власти с једне стране и грађана и других субјеката с друге’, б) шта подразумева термин ‘јавна употреба језика и писма’, и в) какав је међуоднос ‘службене и јавне употребе језика и писма’“. Циљ измјене закона подразумевао је ПРОМЈЕНУ ОПСЕГА термина „службена употреба језика и писма“, јер је нелогично да под службену употребу не потпада употреба језика у школском систему, и/или мас-медијима. Зар је службени језик обавезан само за „државну употребу“, или је његова сфера употребе ако не подударна онда блиска сфери употребе стандардног или књижевног српског језика?! Наведене су и тврдње и неких од најеминентнијих српских лингвиста да „никад нису успели схватити која је разлика између тих ‘двеју употреба’ и да је то вероватно измислио неки комунистички законодавац да би могао терорисати здрав разум носилаца српског језика“ (Петровић 2016: 767). Доказано је да су то стварно измислили „хрватски комунистички законодавци“ у познатом антисрпски настројеном Уставу Републике Хрватске из 1974. Тада је „јавна употреба“ постала уставна и односила се само на хрватски језик. Али је остала недефинисаног садржаја, само сурогат „службеној употреби“. Под одлучујућим утицајем и притиском хрватских политичара и филолога (с циљем да се озваничи „хрватски језик“) Уставна комисија Скупштине СР Србије 7. јануара 1989. године донела је Амандмана бр. XXVI, у коме су задржане и „службена“ и „јавна“ употреба, а њихов однос је требало да буде регулисан законом. И то није урађено до данас. Нити је могуће.

Овакво рјешење у Србији било је тешко компромитовано са хрватске стране. Хрватски сабор је 1990. године најприје изгласао амандмане, а затим и устав, из којих је потпуно избачена „јавна употреба“, и замијењена „службеном“. Службени језик био је хрватски, а службено писмо латиница. У околностима када су Хрвати одустали од израза који су сами увели, и вратили се изразу који су употребљавали Срби и остали у својим уставима, прихваћена је формулација Устава Србије од 28. септембра 1990. године, којим је израз „јавна употреба“ формално напуштен, а то потврђује и Устав из 2006. године. Примјена тог израза, међутим, није напуштена. Налазимо је у Закону о службеној употреби језика и писма из 1991, који је на снази и данас. Тај закон није, дакле, написан на основу уставног рјешења из 1990. године, већ Амандмана бр. XXVI из 1989, у којем се у дефиницији налазе и „службена“ и „јавна“ употреба.

Да је „јавна употреба“ наслјеђе комунистичког периода, потврђује и чињеница да се у свим европским језицима, језицима Европске уније говори само о службеној („official“) и приватној („individual“) употреби језика и писма, и да се баш нигдје не говори о „јавној употреби“ која је супротстављена „службеној“.

Зато се поставља питање: докле ће у Србији, мимо цијелога свијета постојати недефинисана „јавна употреба“, супротстављена „службеној употреби“, и докад ће се закон о употреби језика и писма односити, с обзиром на службену употребу, само на државне органе?

Просто је невјероватно да држава потпуно игнорише и обесмишљава ставове српске филологије, која је ваљда једина компетентна да јасно формулише значење одређених термина, водећи се за праксом законски уређенијих европских земаља.

А што се тиче става Секретаријата да је „доношење закона нецелисходно, имајући пре свега у виду да би наметнуло додатне финансијске трошкове пре свега привредним објектима“ – он је мало је рећи не само несхватљив него и увредљив свакоме ономе ко држи до српских идентитетских критеријума, а то су без сумње српски језик и ћирилица. Секретаријат се, ето, брине за трошак привредних субјеката, ако би се, недајбоже, називи фирми или декларација за увозне производе исписивали ћирилицом. За Секретаријат, очито, није никаква штета што због недостатка закона (мимо закона за њих као дио власти, јер овај закон важи само за власт, и очито је по вољи само власти и онима којим није стало ни до српског језика ни до ћирилице) међу Србима сваки дан све више шири језичка некултура, и да је ћирилице сваки дан све мање у свим сферама употребе, осим на гробљу! И кад ће једном већински антићирилички дијелови власти схватити да ове измјене нису прављене да би се протјерала латиница, него да би се сачувала ћирилица као национално писмо, стављањем на мјесто које јој по Уставу припада. Или ће можда бити лакше промијенити Устав како би се и уставно ћирилица пустила низ воду!

Такву претпоставку готово да потврђује други допис Републичког секретаријата за законодавства упућен Вечерњим новостима (3. 4. 2021), а чија је суштинска порука да од измјене Закона о језику и писмима нема ништа не само сад него ни у догледној будућности, јер се, ето, влада определијелила за други концепт, који подразумијева „пре свега стимулације и подстицаје“, с тим да се „већина мера може спровести и без измена закона“. То је за владу „у овој области једини могући приступ“, супротан коме је концепт из Измена Закона, „који се пре свега заснива на привредним преступима и прекршајима који ће условно речено бити почињени од тако широког круга субјеката“.

Па шта подразумијева владин надомјестак Изменама Закона? Једном ријечју, бацање прашине у очи, пуштање ћирилице низ воду. И потпуно избацавање из сфере владиног интересовања за статус српског језика и писма у службеној употреби у школском систему и мас-медијима. Влада, наиме, своје активности базира на ставовима из Стратегије развоја културе за период од 2020. до 2029. године, у којим се, по Секретаријату, таксативно наводе „мере и активности“. А у Стратегији нема готово ниједне конкретне мјере. Све се своди на познато замазивање очију навођењем необавезујућих флоскула о „неговању српског језика и ћириличног писма“, тако што ће се „под-

стицати активности (наравно да се не наводи које активности!?) које ће унапредити присуство српског језика и ћирилице у јавном простору“. Једина конкретна активност која се помиње у Стратегији јесте план за „образовање Савета за српски језик“ у сарадњи Министарства културе са Министарством просвете и науке и Одбором за стандардизацију српског језика. А та је идеја директно преузета из за владу неподобне верзије Измена и допуна Закона о језику и писмима, које је, у сарадњи са Одбором за стандардизацију српског језика, направило Министарство културе и информисања док га је водио министар Владан Вукосављевић. Будући да иза текста тих Измена и допуна Закона стоји Одбор за стандардизацију – јасно је да влада не може за неактивности представљене као конкретне активности у побољшању статуса српског језика и писма добити подршку Одбора за стандардизацију.

Осим тога, за владу је очигледно сад потпуно сувишан термин „службена употреба језика и писма“ иако се он једини сусреће у Уставу, и иако је суштина заштите српског језика и ћирилице везана за сферу службене употребе, која МОРА бити проширена на школски систем. Има ли, запита ли се ико у влади, иједне земље у свијету гдје под службену употребу језика и писма не спада употреба језика и писма у школи? У Стратегији је, дакле, потпуно избачен термин „службена употреба“, и искључиво се, као да се влада инати српској филологији и Одбору за стандардизацију, говори о „области јавне употребе српског језика и писма“ (и даље заступајући и проводећи у пракси хрватски филолошки програм у Србији). Очигледно је да при писању Стратегије није консултован ниједан српски лингвиста, нити иједан члан Одбора за стандардизацију. Јер, да је учествовао, не би дозволио парадокс наведен у Стратегији да ће се „савети и препоруке“ Савета за језик користити при „дефинисању и примени мера у области јавне употребе српског језика и писма“. Свако имало лингвистички писмен зна да се „планирање, стандардизација и кодификација“, које влада намијењује Савету за језик, не односе на јавну него само на службену употребу језика и писма. Из тога се види да у Стратегији, а самим тим и у концепту владе којим се негирају Измене и допуне Закона – нема ничега сем опште декларативне изјаве о „неговању српског језика и ћирилице“.

Сигурни смо да, ако се на овај начин ћирилица буде „неговала“, она неће преживјети период који подразумева Стратегија. Зато је вријеме да влада, а и ново Министарство културе и информисања, јасно кажу јесу ли за опстанак ћирилице или за њено одумирање, јесу ли за наставак законског прогона службене употребе српског језика и писма из школског система (од основне школе до факултета) и јесу ли и даље за то да се у свијету све књиге које су штампане латиницом искључују из српског језика и подводе под хрватски. Јер и иза такве „свјетске“ одлуке о латиничким књигама као књигама на хрватском језику стала је једна од претходних влада Србије. Самим тим, влада и Министарство културе и информисања морају одговорити на питање хоће ли законски заштитити статус српског језика и ћирилице. Или ће, као што пише Секретаријат за законодавство, сматрати да је употреба ћири-

личких назива на фирмама, писање декларација на ћирилици, и проширење службене употребе српског језика и ћирилице и на школски систем – „привредни преступ и прекршај“. На основу наведеног става Секретаријата не би било чудно да Секретаријат влади сугерише да донесе закон по коме ће се службена употреба српског језика и ћирилице, изван самих службених списа, сматрати „преступом и прекршајем“. Ето дочекасмо да и реализација такве претпоставке буде извјеснија од претпоставке да ће се измијенити неуставни Закон о језику и писмима из 1991. године.

На такав закључак наводи и одговор актуелне министарке за културу и информисање Републике Србије Маје Гојковић на питање посланика Владана Глишића о судбини Измена и допуна Закона о заштити језика и писама, којима се штити ћирилица, постављено на Скупштини Републике Србије одржаној 25. 3. 2021. године. На то је питање нејасан, чак збуњујући одговор дала министарка Маја Гојковић.

Претходно Министарство културе и информисања са министром Владаном Вукосављевићем на челу, у сарадњи са Одбором за стандардизацију српског језика направило је још 2017. године Измене и допуне Закона о језику и писмима у Републици Србији. И након низа јавних представљања и образложења на трибинама и у мас-медијима, Измене су послане влади како би биле упућене у скупштинску процедуру. И ту се Изменама губи сваки траг. Садашња министарка културе и информисања каже да нису у „фиокама“ њеног Министарства и да Министарство културе не може бити предлагач закона него само „законодавство наше“. Остаје отворено питање како „законодавство наше“ може направити закон без надлежног министарства и без сарадње са струком. Уз то је министарка у свом наступу у Скупштини обманула јавност да су тобож у предлогу Измена и допуна Закона „уведени правни термини који не постоје у законима Србије“, односно „који се сударају с Уставом“. Било би добро да каже који! Јер у Измене Закона није уведен ни један једини нови термин него је само проширено значење термина „службена употреба језика и писма“, баш због тога што закон треба да буде усаглашен с Уставом, а то садашњи није, јер у Уставу нема термина *јавна употреба језика и писма*.

Уосталом и сама министарка каже да јој је једино битно „да државне установе користе ћирилицу“, што управо представља одређење сфере „службене употребе језика и писма“ из Закона 1991. године. Под такву „службену употребу“ не потпада не само језик мас-медија него ни језик у школском систему. Није могуће да се за такву употребу, тј. за „неслужбену“ употребу српског језика и ћирилице у школи, залаже министарка Гојковић, и да је још сматра „уставном“?!

Министарка се не слаже ни са ставом да онај ко пише латиницом пише „хрватским језиком“. Очито се ради о (свјесној) необавијештености, јер тешко да у Србији има икога ко се бави питањем језика и писма а да не зна да се све што је у Србији штампано и што се штампа латиницом још од 1994. године према међународном стандарду ISO/FDIS 12199 свјетска међубиблио-

течка асоцијација IFLA искључује из српског и подводи под хрватски језик. Можда министарка мисли да то и није битно кад ето она сама „једнако користи и једно и друго писмо“, па је, ваљда, то довољно да оповргне свјетски релевантне стандарде, чији је уосталом и Србија потписник, о латиници као писму које не припада српском него искључиво „хрватском језику“. Или ни то није у сфери интереса српског Министарства културе и информисања. За вријеме излагања министарки је очито неко „дошапнуо“ да није у праву па се намах присјетила да јој је садашњи директор Народне библиотеке Србије већ рекао да се „српске“ латиничке књиге не подводе у свјетским библиотекама под српску него под хрватску баштину. И шта у вези с тим треба да уради њено Министарство? По њеном мишљењу, Министарство на то „треба да обрати пажњу“.¹² А очито не треба да се заложи за ширу употребу ћирилице као јединог чисто српског писма. Насупрот таквом посредно пролатиничком и антићириличком министаркином ставу стоји њена изјава дата у интервјуу Новостима (14. 3. 2021), у којој каже да мисли „да је ћирилица губитничко писмо у Србији. Она је у дефанзиви, зато не разумем ту халабуку кад год се спомене могућност доношења закона који би ћирилицу ставио на оно место које је предвиђено Уставом“. Бојимо се да се министарка сада „пере од те изјаве“, као да јој је циљ да Министарство само незаинтересовано посматра како ћирилица од „губитничког писма“ постаје „изгубљено писмо“ код Срба. Зато, заиста, и даље остаје отворено питање посланика Владана Глишића, што је и питање великог броја национално освијешћених грађана Србије, да није „јасно зашто Министарство чека и зашто владајућа већина не пусти што пре тај закон у скупштинску процедуру“. Одговор министаркин био је прије показатељ незаинтересованости ње и њеног Министарства за то питање – него што је био конкретан одговор. Или је Министарство заједно са „владајућом већином“ одлучило да „ћирилицу пусти низ воду“, што је једини логичан закључак с обзиром на то да направљене Измене и допуне Закона о језику и писмима „чаме“ у некој од фиока Секретаријата за законодавство, што је очито за министарку довољно оправдање – јер нису у фиокама њеног Министарства. А ето сазнадосмо да њено Министарство и није надлежно за српски језик и ћирилицу.¹³ Па ко је онда надлежан,

¹² У преводу то је значило да се затражи, односно „нареди“ новопостављеном в. д. директору Народне библиотеке Владимиру Пишталу не да се у библиотеци измијени однос према ћирилици и српском језику, него да се покрене поступак у одбрану латинице у српском језику, што је он не часећи часа безуспјешно покушао на састанку држаном почетком априла 2021. године са представницима САНУ и Одбора за стандардизацију.

¹³ То потврђује и чињеница да Министарство Маје Гојковић уопште нема у плану никакве активности у вези са законом о српском језику и ћирилици. Тако је она у Скупштини Србије 28. јула 2021. током расправе о изменама Закона о култури изнијела планове свог Министарства, наводећи да је „у припреми Закон о аматерском стваралаштву, које је веома заступљено у Србији, али је до сада било неправедно запостављено. Пред посланицима ће се ускоро наћи и Закон о очувању Хиландара, али и закон о културном наслеђу. У припреми је и Закон о кинематографији, односно, аудио-визуелном делатности, а од јесени Мини-

није ваљда да ниједном министарству у надлежности није српски језик и ћирилица, него да је то надлежност Републичког секретаријата за законодавство. То не би за владу Србије било никакво изненађење. Јер, само она штити неуставни термин „јавне употребе језика и писма“, док се у свим европским језицима, језицима Европске уније, говори само о службеној („official“) и приватној („individual“) употреби језика и писма. Зашто онда мимо цијеле Европе не би и питања српског језика и ћирилице била измјештена из дјелокруга Министарства културе и информисања и приписана дјелокругу Секретаријата за законодавство. Јер, очито, једино законодавство може да штити неуставни, незаконити „неслужбени“ статус српског језика и књижевности у школском систему и мас-медијима.

Из свега реченог је очигледно да и српској влади (њеном Министарству културе и информисања, и њеном Секретаријату за законодавство) као и свим српским „Лагунама“ више одговара замјена српског језика хрватским него замјена латинице ћирилицом. Тако је одрицање од ћирилице експлицитно одрицање и од српског језика и од српске културе – и њихово подвођење под хрватски језик и хрватску културу. Занемаривање ћирилице уз то укида хиперонимски статус српског језика у односу на његове варијанте (тзв. хрватски, босански/бошњачки и црногорски језик), потпуно га изједначавајући с њима, или га чак њима потчињавајући, баш како су то (ис)планирали и творци сарајевске Декларације о заједничком језику (из 2017. године).

Све то показује да је ћирилица један од темељних критеријалних стубова српског језика и српске културе, и да се никако не смије дозволити њено одумирање. Једноставно, ћирилица се мора заштитити. Без законске заштите – њено одумирање је више него извјесно. За њено очување неопходно је: а) усагласити Закон о језику и писму са Уставом Републике Србије, односно што прије усвојити Измјене и допуне Закона о службеној употреби језика и писама; б) подсјетити, па и опоменути, и председника Вучића и председника Додика да није довољно само се декларативно залагати за *(о)чување српскога језика и ћирилице*, него да је, како су то и обећали, неопходно што прије направити нови, по могућности што идентичнији, закон о заштити српског језика и ћирилице у Србији и Републици Српској.¹⁴ Јер, речено ријечима Драгољуба Петровића, „суноврат српске ћирилице и српског језика уопште, чији смо сведоци ових година и деценија, кад памети нема да је подржи, могла би зауставити једино озбиљна српска држава. И то актима државне присиле“ (Петровић 2013: 169).

старство културе почеће да ради на Закону о позоришту“ (*Вечерње новости*, 29. 7. 2021, 15). *Закон о језику и писму* нема, како се види, ни у примислима министарке Маје Гојковић.

¹⁴ У међувремену су Скупштина Републике Србије и Скупштина Републике Српске 15. 9. 2021, на Дан српског јединства, усвојиле Закон о употреби српског језика у јавном животу и заштити и очувању ћириличног писма, коме је, нажалост, и даље надређен важећи Закон о службеној употреби језика и писама, што је директна брана стварној заштити српског језика и ћирилице, о чему исцрпно пишемо у раду „Државна (не)брига за српски језик“, у зборнику *Идентитетске промене: српски језик и књижевност у доба транзиције*, 2022 (у штампи).

Ако ли се то не догоди, треба се бојати стварносне потврде „оптимистичког“ мишљења пјесника Ђорђа Сладоја да „како ствари стоје, *йре ћемо донейти закон о зашћйићйи йинївина неїо о зашћйићйи ћирилице*“ (Вечерње новости, 22. 7. 2021, 18).

* * *

И какав је закључак из ове анализе међуодноса усвојеног Закона о родној равноправности и неусвојеног Закона о језику и писму, с обзиром на критеријум њиховог значаја за очување идентитета српског језика, и критеријум односа политичких структура према једноме и другоме? Закључак је недвосмислен, а парадоксалан. Ако треба усвојити закон против кога су србисти, а за који су англисти и нелингвисти, тај закон ће држава усвојити јер је он закон *йроїћив срїскої језика*. Боље потврде од Закона о родној равноправности и не може бити. А ако треба усвојити закон за који је србистичка наука, тај закон држава неће усвојити, јер је он закон *у корисћй срїскої језика*. Зар за то треба боља потврда од Закона о језику и писму? Закључном ријечју речено, држава својим поступцима о наведеним законима јасно показује да јој до српског језика и ћирилице и није стало, или можда још тачније: она припомаже да стање српског језика и ћирилице буде не боље него још горе, ако може бити!

Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет

mkovacevic31@gmail.com

Проф. др Вељко Ж. Брборић

РАЗМИШЉАЊЕ О СРПСКОМ ЈЕЗИКУ У СЕДАМ ТАЧАКА

0. Уместо увода. Матица српска у сарадњи са Одбором за стандардизацију српског језика данашњим окупљањем и разговором о *Положају српскога језика у савременом друштву (изазови, проблеми, решења)* потврђује своје место и улогу када су посреди важне идентитетске категорије нације и њене културе, посебно актуелних проблема српског језика. И да подсетимо да је у Матици српској пре две године (17–18. маја 2019) одржан врло успешан научни скуп са темом *Српски културни просјор: усјројсјиво, проблеми и вредности*. Са тога скупа објављен је 2020. зборник са педесетак радова и више од 500 страна текста. Поред тога, свакако вреди поменути научне радове и редовна иступања појединих језичких стручњака о важним језичким питањима, посебно оних са пристојном научном репутацијом.¹ Ипак, данашње окупљање је, на неки начин, изнуђено вештачким, непотребним и нестручним упливом представника власти у питања српског језика и игнорисањем мишљења језичких стручњака и Одбора за стандардизацију српског језика.² Законом о родној равноправности, који је Скупштина Србије на предлог министра за људска и мањинска права и друштвени дијалог усвојила 20. маја 2021. године, спроводи се насиље над српским језиком и игнорисање ставова Одбора за стандардизацију српског језика. Одбор је о овој теми три пута обавестио јавност (2011, 2017. и 2021. г.), мишљење струке је потпуно игнорисано и због тога сматрамо да је данашње

¹ Овде у првом реду мислимо на Предрага Пипера, Рајну Драгићевић, Милоша Ковачевића, Срету Танасића, Слободана Реметића и Александра Милановића.

² Одбор за стандардизацију српског језика основан је 1997. године и његови оснивачи су три академије наука (САНУ, ЦАНУ и АНУРС), Институт за српски језик САНУ, Матица српска и факултети из Републике Србије, Републике Српске и Црне Горе на којима се студира и изучава српски језик. Одбор је, дакле, стручно тело које обједињава најрелевантније институције српског говорног и културног простора. Његов углед и његове одлуке као свесрпског језичког тела нису и не могу бити спорне, ако желимо да се струка поштује и ако желимо да о важним питањима одлучују најпозванији и најбољи језички стручњаци.

окупљање још једна прилика да се укаже на погрешне одлуке са дуготрајним несагледивим последицама. Матица српска, Одбор за стандардизацију српског језика и језички стручњаци тиме су показали одговорност и пружили прилику носиоцима власти да исправе неспорну грешку и избегну штетне последице. Прилог данашњем разговору у Матици српској ставили смо у седам тачака и оне нису само језичке, већ и националне у ширем смислу. Реч је о нашој свеукупној будућности.

1. КАКВА НАМ ЈЕ ПОПУЛАЦИОНА БУДУЋНОСТ СРБИЈЕ? Пре приче о положају српског језика у савременом друштву желимо се кратко осврнути на положај нације у савременом окружењу и тужну популациону статистику Републике Србије. То је питање за српску власт и она је обавезна да се бави овим проблемима и да тражи решења, а да језичка питања остави језичким стручњацима и позваним институцијама. Популационо питање не могу решавати Матица српска и Одбор за стандардизацију српског језика, али је наш задатак да додатно скренемо пажњу државним институцијама. По званичним подацима, Србија је у 2019. години имала 6.945.000 становника. Средином 1968. године, пре мало више од пола века, имали смо више од седам милиона становника. Просечна старост популације у Србији сада је 43 године. Годишње напусти Србију више од 50.000 становника, по прецизним подацима дневно се исели 142 становника, месечно 4.337, а годишње тачно 52.049. У последњих десетак година више од 400.000 људи напустило је земљу. У Србији се последњих година рађа мање од 65.000 становника.³ Тако је у Републици Србији у 2020. години број рођених био 61.692, умрло је 116.850 лица. Негативан прираштај је 55.158 лица. Подаци о негативном прираштају и броју оних који напуштају Србију скоро да нас остављају без будућности. Од 2011. до 2020. г. само на основу природног прираштаја број становника је смањен за 384.858. становника. Овде је реч о провереним бројкама Завода за статистику. Вреди томе додати да огроман број људи одлази без знања статистичара, да привремено или трајно одлази да ради и живи изван Србије, истина још суморнија, непријатнија и она сведочи куда идемо, па није тешко предвидети ни шта нас чека за пола века. По попису из 1991. без Косова и Метохије Србија је имала скоро осам милиона становника (7.822.795). За тридесет година остали смо без милион становника. Овај процес, бар нам тако изгледа, неће бити могуће зауставити. Ипак, сигурно се ваљаном државном политиком проблем може учинити подношљивијим. То је истина, од ње се не бежи, са њом се живи.

Последња деценија 20. века озбиљно је угрозила популациону будућност нације. У Хрватској је број Срба смањен за скоро пола милиона. Подаци

³ Према званичним подацима у Републици Србији, без Косова и Метохије, 1950. године је рођено 152.569 деце. Тај број је полако смањиван, па је 1976. рођено 114.035 деце, 1986. године 99.419, а 2020. године само 61.692 деце. У новим околностима и појавом вируса тај број ће за 2021. и 2022. годину бити неупоредиво мањи.

сведоче да је 1991. године у Хрватској живело око 600.000 Срба, а на попису из 2001. године тај број је био око 200.000. Томе вреди додати и сазнање да не мало Срба који имају документа Републике Хрватске не живи у Хрватској, па су реални подаци још суморнији од ових званичних. Смањен је број српског становништва и у Републици Српској, по попису из 1991. година Срба је било 1.369.883; а 2013. бележимо 1.086.733 становника. И овде је број смањен за скоро 300.000. Тако смо у најближем окружењу крајем 20. века скоро преполовљени.⁴

2. Однос државе и националних дисциплина. Држава је учинила све да млади изгубе интерес за националне дисциплине, у Србији данас има мало младих који желе бити учитељи или професори српског језика и књижевности и професори историје. Учитељи и професори у Србији тешко долазе до посла и њихове плате су више него скромне. Ево неколико података који су узнемиравајући. Република Српска има два педагошка факултета (Бања Лука и Бијељина), на онај у Бијељини у првом уписном року за школску 2021/22. пријавило се само 14 будућих учитеља и 12 васпитача. Пре десетак година тај број је био десет пута већи. На првој години је било 250 студената (2008. године), а наредне године ће их бити тридесетак. Филолошки факултет у Београду има акредитована три студијска програма са националним катедрама: Српски језик и књижевност, Српска књижевност и језик и Српска књижевност са компаративистиком. Акредитацијом и уписном политиком ова три студијска програма имају 270 места. У првом уписном року, на ова три студијска програма, за нову школску годину, пријавило се само стотину студента. Још је лошија ситуација у Новом Саду, Нишу, Крагујевцу, Косовској Митровици и Новом Пазару. У Новом Пазару на студијски програм Српска књижевност и језик није се пријавио нити један студент српске националности. У Републици Српској за студије српског језика пријављује се једноцифрен број студента, а у Црној Гори је ситуација још рђавија. Једино решење је да држава(е) хитно реагује(у), да сви будући учитељи и професори српског језика у Републици Србији и Републици Српској буду студенти из буџета, а не, као што је то сада случај да један број њих плаћа школарину. Ако то није довољно, онда им омогућити студентске кредите и стипендије, тиме бисмо овим занимањима обезбедили будућност, под условом да је желимо. Разуме се да је потребно урадити реалне процене и видети колико нам је у наредном периоду потребно учитеља и професора српског језика, али и неких других наставних дисциплина. Не може нам бити блиска одлука просветних власти да онај ко у Републици Србији или Републици Српској жели бити учитељ или професор српског језика буде самофинансирајући студент, тј. да плаћа своје школовање.⁵

⁴ Немали број становника из Хрватске и Републике Српске је крајем 20. века дошао у Србију. То је, бар привремено, утицало да популациона ситуација у Србији буде нешто подношљивија.

⁵ О статусу српског језика у образовном систему посебно су писали Рајна Драгићевић (Нека питања организације наставе српског језика као важан фактор очувања идентитета

Струка је указивала на ово већ дуги низ година. Академија наука и умјетности Републике Српске организовала је два научна скупа на којима се разговарало о овој теми. Први скуп је одржан 2011. године (*Језик и њисмо у Републици Српској*), други скуп је одржан 2017 (*Српски језик и српско њисмо данас*). Српска књижевна задруга и њен Одбор за језик 2014. године организовали су научну конференцију (*Идентификација српског језика и културе*), а 2021. нови скуп (*Српски језик у доба транзиције*). Последње две године у Тршићу се одржавају Интеркатедарске србистичке конференције и разговара о актуелним питањима и проблемима. Са скупа из 2020. објављен је зборник *Систем српског језика и књижевности у образовном систему* (Зборник радова са прве интеркатедарске србистичке конференције одржане у НОКЦ „Вук Караџић“ у Тршићу 19–21. јуна 2020. Београд: Завод за унапређење образовања и васпитања). Тако смо у раду „Нека питања и проблеми србистике на србистичким катедрама“ скренули пажњу на постојеће проблеме и понудили нека решења.⁶ Све активности језичких стручњака добиле су похвале јавности, посебно оне која је заинтересована за ове идентитетске проблеме, али је реакција власти изостала, било је само неубедљивих обећања. Изостала је озбиљна реакција представника власти.

3. УПОЗОРЕЊЕ ПРЕДРАГА ПИПЕРА. Академик Предраг Пипер је пре десетак година скренуо пажњу на проблеме србистике и однос државе према њој. Реч је о књигама *Српски језик између великих и малих језика* (Београд: Београдска књига, 2010) и *Српски језик у кругу словенских језика* (Београд: NM libris, 2015). После је то у сажетом облику представљено пред око хиљаду професора српског језика и књижевности, на Републичком зимском семинару и објављено у часопису *Књижевност и језик*. Мислимо да би ово могао бити програмски текст и да би га сви српски лингвисти и релевантне институције са задовољством потписали и подржали.⁷ То смо већ цитирали и у Матици српској и објављено је у зборнику *Српски културни њросјор: устројство, ѡроблеми, вредности*.⁸ Овде ћемо издвојити само три, за ову тему, најзначајније тачке: 1. У Србији надлежна министарства не воде ваљану језичку политику; 2. Недовољно је заступљен српски језик у систему обра-

српског језика и културе. *Узданица XII/ 1* (2015): 117–129), Милош Ковачевић (Статус српског језика на српским универзитетима. *Филологија и универзитет* (тематски зборник радова). Ниш: Филозофски факултет, 2012, 13–16) и Вељко Брборић (Место и улога српског језика као наставног предмета у образовном систему. *Српски језик и ћирилица данас*. Андрићград: Андрићев институт, 2017, 73–90).

⁶ Вељко Брборић. Нека питања и проблеми србистике на србистичким катедрама. Милош Ковачевић (ур.). *Систем српског језика и књижевности у образовном систему*. Београд: Завод за унапређење образовања и васпитања, 2021, 125–144.

⁷ Предраг Пипер. Српски језик између великих и малих језика. *Књижевност и језик* LXIII/1–2 (2016): 1–17.

⁸ Вељко Брборић. Неколико образовних и културних приоритета српског језика. *Српски културни њросјор: устројство, ѡроблеми, вредности*. Нови Сад: Матица српска, 2020, 239–253.

зовања; 3. Истраживања о српском језику нису довољно заступљена. Убеђени смо да је реч о свесним поступцима, под контролом ментора изван Србије, и да ово није случајно, већ осмишљено и припремљено изван Србије. Ипак, разлози за овакве поступке нису нам ни блиски ни јасни.

4. Однос власти према култури и српском језику. Представници власти свесно и са предумишљајем затиру српски језик и његов идентитетски значај. У Стратегији развоја културе Републике Србије од 2019. до 2029. године (Београд: Министарство културе и информисања Републике Србије, 2017) јасно је био дефинисан статус српског језика и његовог матичног писма. Стратегија је усвојена у Влади Републике Србије, али никада није стигла на дневни ред Скупштине Републике Србије. Министарство културе и информисања Републике Србије је у сарадњи са Одбором за стандардизацију српског језика урадило ваљан Предлог Закона о српском језику и његовом матичном писму. Закон је прошао још лошије од Стратегије, није стигао ни на Владу. Уместо усвајања Стратегије о културном развоју и Закона о српском језику добили смо по убрзаној, европској, процедури Закон о родној равноправности. Тиме смо показали идентитетски „европски пут“ и најавили „светлу будућност“. Овакав однос представника власти према српском језику и његовом матичном писму не можемо разумети. Убеђени смо да је реч о неодговорним и штетним поступцима.

5. СРПСКА ВЛАСТ И ЕВРОПСКИ „ПРИЈАТЕЉИ“. Пре неки дан је на бројним порталима била ударна вест да је Република Србија постигла завидан ниво у имплементацији Конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици, односно Истанбулске конвенције, пре свега у нормативним оквиру. Такође, Закон о спречавању насиља у породици, али и други закони сврстали су Србију у сам врх земаља западног Балкана. Реч је, заправо, о документу познатом као Истанбулска конвенција, која је донета 2010. године и реч је о тзв. спречавању и сузбијању насиља над женама. Србија је потписник те конвенције, неке земље је нису ни потписале (Русија, Азербејџан...), неке земље су је потписале, али нису ратификовале (Уједињено Краљевство, Лихтенштајн, Јерменија, Бугарска, Чешка, Мађарска, Словачка, Украјина...), Турска се повукла из ове приче, Пољска је то наговестила. То је, дакле, докуменат који су многе земље игнорисале. У таквој ситуацији Србија је пристала да своје законодавство „удеси“ по тим стандардима и тако смо и добили Закон о родној равноправности. Дакле, без преке потребе и одговарајуће припреме решили смо да „језички“ решимо проблем равноправности. Иако смо већ о томе говорили, и овде желимо поновити да је средином 2017. године била урађена Стратегија културног развоја Србије од 2017. до 2027. године. Истовремено је био урађен Предлог Закона о српском језику и његовом матичном писму.⁹ Оба документа била су урађена у

⁹ Иницијатива за Стратегију и Закон потекла је од бившег министра културе и информисања Владана Вукосављевића.

Министарству културе и информисања Републике Србије, али је њихово усвајање изостало. Постоји основана сумња да је у тим документима нешто засметало европским „пријатељима“. Више је него јасно да се насиље над женама неће решити Законом о родној равноправности.

6. ШТА ДОНОСИ ЗАКОН О РОДНОЈ РАВНОПРАВНОСТИ? Када смо добили похвале за усвајање Закона о родној равноправности, ред је и да видимо шта нам он нуди. Закон је, то смо већ рекли, насиље над српским језиком и то је већ указано у неким анализама. Мало је институција које су се јавно огласиле и осудиле овај понижавајући докуменат.¹⁰ Ипак, бићемо на „европском путу“, када пристанемо да имамо *ајосџолку*, *археолошкињу*, *армирачицу*, *арџиљерку*, *ајшаишицу*, *берачицу*, *биолошкињу*, *бискујицу*, *боркињу*, *бранићељку*, *бријачицу*, *чишачицу* бројила, *десетарку*, *дойисницу*, *државницу*, *дувачицу* *сџакла*, *финишерку* *бејтона*, *јенералицу*, *јерилку*, *јолубарку*, *јоворницу*, *хидролошкињу*, *инвалићкињу* (жену са инвалидитетом), *исџражну судкињу*, *извозницу*, *каменорезачицу*, *кајетаницу*, *кајларичу*, *којачицу*, *кормиларку*, *кућейазичељку*, *крвницу*, *ловицу* (ловачицу), *нојарку*, *освајачицу*, *јасџорицу*, *јодофицирку*, *јсихијатрицу*, *разводницу*, *рибарку*, *јајетарку*, *јиренерицу*, *јирубачицу*, *уролошкињу*, *вајројасиљу*, *водичицу*, *војникињу*, *жандарку*, *жетелицу*...¹¹ Уколико овај закон заживи, српски језик и српска језичка култура претрпеће велику штету. Једино решење је да се овај закон стави ван снаге, његова поправка није могућа. Језик ће, нема сумње, постепено прихватати неке термине, али то није могуће учинити декретом, како је то предвиђено поменутиим законом.

7. КО ЋЕ ОСМИСЛИТИ „НЕПОСТОЈЕЋЕ“ НАЗИВЕ У СПОРТУ? Остаје само да нам Зорана Михајловић и Гордана Чомић¹² и њихов „лингвистички кружок“ реше називе за даме које се баве спортом. Дакле, остало је да одлучимо како ћемо звати, рецимо у фудбалу *јолмана*, *леву јолујку* и *десно крило*, како *бека* и *ценџарфора*, *десној халфа*, резервне *ијрачице* и *јиренерке* (*јиренерице*) већ имамо, мада су нам језички већ њихова места била заузета. Како ћемо у одбојци звати *либера* или *средњеј блокера*, *дизачица* или *дизалица* већ чекају

¹⁰ Поред Одбора за стандардизацију српског језика, јавно су свој глас против Закона о родној равноправности дигли Матица српска и Српска академија наука и уметности. Матица српска је то урадила јавним саопштењем, чији су потписници истакнути културни и јавни радници. Извршни одбор САНУ подржао је одлуку Одбора за стандардизацију српског језика и о томе обавестио Одбор и јавност.

¹¹ Сви примери су из поменутог закона, остаје само да се види која ће „радионица“ бити задужена за „измишљање“ нових речи, за сада непостојећих у српском језику. Вреди поменути да и у постојећем Закону „недостају“ неке речи (*крујиче*, *модел*...). Још увек нисмо чули како ће бити родно коректни називи за именице *ђак*, *кујац*... Видећемо и шта да урадимо са именицама где српски језик нема мушка занимања, такве су именице *бабица* и *дадиља*. Или нам ту равноправност није потребна.

¹² Зорана Михајловић и Гордана Чомић, министарке у Влади Републике Србије, биле су најгласније представнице власти у доношењу овог закона.

смеч противника из европских наредбодавних центара. У атлетици ћемо добити скакачице и увис и удаљ, њроскокачице, скакачице с моћком, њрескачице њрејона, чекају нас цудо и карате, али и бројне дисциплине, све до маратона и маратјоница... У кошарци ће ваљда бити њлејица, ценњрица, добрих сњрелица и крилица и освајачица медаља.

8. УМЕСТО ЗАКЉУЧКА. Чини се да су српске власти поступиле по налогу центара моћи изван Србије и да су послушнички обавили посао, без уредне консултације са струком и тиме урадили насиље над српским језиком. Одавно је један лингвиста рекао „да језик воли ред, али не воли стеге“. У поменутом закону нема реда, али има стега, тј. обилује са муком и на силу измишљеним речима и остају вера и нада да овај закон неће „заживети“ у пракси. Нико не спори да се полако и постепено нуде занимања у женском роду тамо где је оправдано и могуће, али овакав приступ је вештачко уплитање у језичка питања. Шта је ту дискриминација, тешко је утврдити. Ако се погледају казнене одредбе овога закона, онда је јасно на који начин ће власт покушати да примењује овај закон. Средства информисања биће кажњавана казнама од 2.000.000 (два милиона динара) уколико не буду поштовала овај закон. Казне ни за појединце нису мале. Ни овде коментар није потребан!

Ево још мало статистике. У Институту за српски језик САНУ без стручних служби има тренутно 67 запослених. Од тога су 53 даме (79,1%), а мушкараца 14 (20,9%). Дакле, толико су жене угрожене да је тамо сваки пети језички истраживач мушкарац. На катедрама за италијански, шпански и немачки језик на Филолошком факултету у Београду имамо овај однос: италијански језик: 17 дама и 5 мушкараца, енглески језик: 32 даме и 5 мушкараца, немачки језик: 17 дама и 3 мушкарца. На ове три катедре дама је укупно 66 (83,5%), а мушкараца 13 (16,5%). Толико о полној угрожености у Институту за српски језик и на неким катедрама Филолошког факултета. Не споримо да има и другачијих података, али ови су нам очигледни и неспорни.

Ми имамо две могућности. Прва је да се препустимо европском таласу и да без отпора све прихватимо, а друга је да се томе одупремо на све могуће начине. Власт мора знати да је пролазна и смењива, језик је идентитетска категорија и он је трајан, није га уништила људска врста од постанка до данас, није га уништила писменост од 12 векова и није га уништило ропство под Турцима од пет векова, нису га уништили ратови, разарања и бомбардовања, али покушава неколико језичких незналица и европских послушника.

Универзитет у Београду
Филолошки факултет

brboricv@fil.bg.ac.rs

Др Јованка Радић

СВРХА И ПОСЛЕДИЦЕ „УРОДЊАВАЊА“ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Примењен на ткиво српског језика, идеолошки конструкт зв. родно осетљив језик задира у безмало све поре његове структуре, и, разарајући механизам функционисања делова трочлане категорије именичког рода, која прожима све нивое језика – разара језик као систем. Захтев да „жена (и мушкарац)“ буду „видљиви“ у језику није могуће испунити уколико се не поништи функционисање именица као симболичких јединица одвојених од физичког тела и полности.

На „уродњавању“ српског језика већ три деценије ради „лингвисткиња“ и „феминисткиња“ Свенка Савић, која данас тврди да је стандардизација језика „*stvar dogovora onih koji imaju moć nad jezikom, a manje je deo prirode jezika*“.¹ Како је све „ствар договора“ и унапред припремљених упутстава која се механички следе, без обзира на „природу језика“, разумљиво је што у „нормирању“ и инсталирању „језика“ моделованог по универзалном рецепту не учествују они који се баве одређеним језиком и познају његову природу. Аутори „приручника“, „водича“, „упутстава“ за употребу „родно осетљивог језика“ не само да нису србисти него нису ни лингвисти:² њихов је задатак да од расположивог материјала (у нашем случају од јединица српског језика),³ следећи прописана упутства и „*sopstvenu intuiciju za jezičku upotrebu*“

¹ Svenka Savić, Marjana Stevanović. *Vodič za upotrebu rodno osetljivog jezika u javnoj upravi u Srbiji*. Misija OEBS-a u Srbiji /2019/, 9, 14; <http://www.zenskestudije.org.rs/pdf/knjige/vodic_za_rodno_osetljiv_jezik.pdf> (у даљем тексту: Водич). У Предговору који потписује издавач (Мисија ОЕБС-а у Србији) стоји тврдња да језик „*odražava naše mišljenje, ali ga istovremeno i oblikuje, te može da bude snažno oruđe za promenu društvene svesti. Zbog toga je pitanje upotrebe ali i normiranja rodno osetljivog jezika u javnoj i službenoj sferi ne samo naučno već i političko pitanje*.“ Може ли неки политички подржаван идеолошки конструкт бити научно питање?

² В.: <<https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/index.php/sr-Latn/akademski-kutak/publikacije>>.

³ Позивајући се на „теорију делатности“, С. Савић појашњава да је „нормирање“ сводиво на трагање „*za inventarom jezičkih sredstava kojima možemo iskazati neku nameru*“ (Водич, 22).

(Водич, 5, 13, 49, 59 итд.), праве „језик“ унапред утврђених карактеристика. Већина тих приручника, наручиваних с циљем да заокруже „normativni okvir rodno osetljivog jezika (ROJ),⁴ који се односи и на много шире јежиčke јединице него што су то наведене именице“ (облици „*premijerka, ministarka, poslanica, kancelarka*“ као „већ заувек normirani nazivi funkcija žena“, Водич, 13), објављена је 2019. године. Кад је „нормативни оквир“ био заокружен, остало је да се добије „подршка институција“ и језик-конструкт наметне као норма. Поред осталих центара глобалне моћи, за подршку институција „изборио“ се, свакако, издавач поменуте и њој сличних публикација, док је изнутра најагилније деловала „председница“ Координационог тела за родну равноправност. Како му и сам назив каже, то тело није формирано да се стара о равноправности полова и положају жена у друштву, већ да, делујући с позиције политичке моћи, припреми услове за доношење „Закона о родној равноправности“, тако што ће нормалном учинити праксу да се биолошка разлика „мушко“ – „женско“ не тумачи као „пол“ већ као „родови“ – логички једнаки и равноправни с неодређено великим мноштвом „родова“ који се установљавају на основу „сексуалне оријентације“ људских јединки као друштвених бића („LGBTIQ+“).

Остаје, ипак, доста недоумица око тога која је сврха „родно осетљивог језика“⁵ у Закону о родној равноправности (надаље Закон), тј. зашто се инсистира на томе да један „od važnih elemenata u borbi protiv rodno zasnovane diskriminacije jeste upotreba rodno osetljivog jezika u javnoj i službenoj sferi“.⁶ Такав се „језик“ прави на основу поларизованог „рода“ („rod (engl. gender) društveni konstrukt uloga koje muškarac i žena imaju u društvu“, Водич), у чијој основи мора стајати пол (биолошка категорија која подразумева „да је неко рођен као деčак односно девојчица“, Водич)⁷ – а не на основу „рода“ у цендризму, који се већ и по броју „родова“ разликује од „рода“ у феминизму, као

Залаже се за „korišćene urođene sposobnosti za jezičku kreativnost“, која ће показати „da su postojeća gramatička pravila deo konstrukcije jezikoslovaca, a ne samog jezika“ (Водич, 58–59).

⁴ Свакако се због овог „РОЈ“-а прибегло називу „родно осетљив (м. сензитиван) језик“ („РСЈ“ – незгодно, неког би могло асоцирати на „Републике Српске језик“). За њих је све игра, и то игра у којој нема никаквих правила.

⁵ У текстовима доступним на <http://www.zenskestudije.org.rs> уместо лингвонима *српски језик* безмало се доследно користи „матерњи“/„ВЧНС“ језик. Ту се „матерњи“ и „родно осетљив језик“ по правилу посматрају као два различита језика.

⁶ Мисија ОЕБС-а у Србији (Водич, Предговор).

⁷ Чудно је што се у дефиницији пола користе речи *дечак* и *девојчица*, а у дефиницији „рода“ *мушкарац* и *жена*. Као да је пол битнији код „дечак“ и „девојчица“ (класе деце као полно незрелих јединки) него код „мушкарац“ и „жена“? Зашто се у оба случаја не користе речи *мушко* и *женско*? Да се не би показало да је „род“ исто што и пол (/,природни род“) – „друштвени конструкт улога“ заснован на полу? Или се хтелo рећи да разлика *дечак* – *девојчица* почива на полу као голој биолошкој разлици, оном што је само по себи (без више пратећих разлика условљених полом) неподложно апстракцији? Ми опозите *дечак* – *девојчица* везујемо за децу узраста од 2. до 10/12. год., кад се разлике условљене полом већ увелико почињу испољавати и опајати, док за дете до око 12 месеци кажемо „беба“ (или „дете“), а тек из милоште „девојчица“/„девојка“, односно „дечак“/„мушкарац“.

што и по слову спорног Закона, „род“ укључује „међусобне односе мушкараца и жена и улоге у тим односима“ (чл. 6, т. 1).

1. ЈЕЗИК, ИДЕОЛОГИЈА, ПОЛИТИКА И МАРКЕТИНГ. На сва противљења доношењу „нових закона о родној равноправности, антидискриминацији и истополним партнерствима“, „председница“ поменутог тела и вишегодишњи министар у Влади Републике Србије, госпођа З. Михајловић – реаговала је питањем „Ако може ‘спремачица’, зашто не би могло ‘инжињерка’“ (*Политика*, рубрика Погледи, 11. 4. 2021) – све сводећи на питање голих говорних форми. Најавила је да ће употреба „родно осетљивог језика“ бити регулисана законом, који ће „по први пут у домаћем законодавству дефинисати појам родно осетљивог језика“ и „прописати детаље о његовој употреби“. Изнела је тезу да називе типа *чистијачица*, *куварица*, *касирка*, *васијачица* наше друштво прихвата зато што се ту ради о „занимањима која су слабије плаћена и мање цењена“, док нам они типа *директорка*, *председница*, *сушкиња*, *инжењерка* „парају уши“ не због природе језика, већ зато што „патријархални обрасци не дозвољавају женама да буду препознате и присутне на позицијама моћи и утицаја“.⁸ У јавности је потом, из круга малобројних али гласних и утицајних жена које подржавају доношење спорних закона, уследила поплава сличних реторичких питања: „зашто може *чобаница*, а не може *деканица*“, „зашто може *јувернанџа*, а не може *јувернерка*“, „може *илесачица*, али не *испиривачица*“ итд.

1.1. Сва та питања повезује једна нит: за узор се узимају занимања с дна друштвене лествице, у језику очувани рецидиви „патријархалних образаца“ и сталешки раслојеног друштва – оног чему се, не мање од поборника (и доносилаца) спорног закона, противи читаво савремено друштво. Ту се стручни профили и позиције с врха „друштвене моћи“, које се „освајају“ по процедурама утврђеним законом (уважава се стручност, образовање, способности и сл., не и пол кандидата), упоређују с пословима које обављају углавном необразоване жене из нижих друштвених слојева (*спремачица*, *собарица*, *чистијачица*, *кућна ђомоћница*, *сервирка*), речима из пасивног слоја лексике (архаизми и историзми типа *крчмарица*, *џиљарица*, *млекарица*, *чобаница*, *слушкиња*), чак и с пејоративно маркираним лексемама (*иросијийујка*, *сионзоруша*, *џирачара*, *алајача*). (1) Једно су, дакле, номинално утврђена занимања и позиције дефинисане као склоп одређених, од пола независних компетенција (*инжењер*, *судија*, *психолог*, *председник*), а (2) друго послови и улоге зави-

⁸ То је, дакле, изјавила особа која већ годинама уназад заузима највише „позиције моћи“, а добро зна да и већину „позиција моћи и утицаја“ у Р. Србији данас заузимају управо жене: председник Владе РС (госпођа Ана Брнабић), гувернер Народне банке РС (госпођа Јоргованка Табаковић), републички јавни тужилац (госпођа Загорка Доловац), ректор Универзитета у Београду (госпођа Иванка Поповић) итд. Само по себи, то демантује и тврдње да је српском језику својствена некаква системска „језичка дискриминација“ која указује на „неравноправан положај мушкараца и жена“.

сни од склопа разлика условљених полом и неписаним друштвеним нормама (*слушкиња* – *слуга*, *чобаница* – *чобан(ин)*, *илесачица* – *плесач*, *домаћица* – *домаћин*; *йраља*, *йреља*, *чистјачица*; *байлер*, *ловац*, *борац*).

1.2. Ако је сврха поменутог текста била маркентиншка а циљна група посланици у Народној скупштини Републике Србије, ти алогични, и стога ефектни контрасти су постигли циљ. У Скупштини је 20. 5. 2021. год. изгласан Закон којим су у српско законодавство, заједно с новим појмом „род“ (уп. „родна равноправност“, „родна перспектива“, „родна анализа“, „родни стереотипи“ итд.), уведени и појмови „уродњавање“ (језика и многих других друштвених феномена) и „родно осетљив језик“. Сви ти нови „појмови“ своје утемељење имају у два идеолошка конструкта. (1) Једно је радикални феминизам, који мушкарце и жене не посматра као две поларизовано-комплементарне класе бића истог рода, већ као два „рода“ друштвених бића, тежи сегрегацији и прави језик у коме сви називи лица (од *човек* и *људи* до *йешак*) имају бити поларизовани, у јединици и у множини. (2) Друго је тзв. либерални феминизам и с њим повезан цендеризам, који биолошком полу супротставља „род“ као нешто треће (LGBTIQ+ „родови“) и тражи „родно“ неутралан језик („оно“ м. *она* и он; „родитељ 1, родитељ 2“ м. *оџац* и *мајка*). Сам Закон је, по свему судећи, прављен да озакони и привремено помири те две идеологије.

1.3. Поменути текст (и мноштво сличних му брошура постављених на сајту Владе Р. Србије) довео је већински део јавности у забуну по најмање два основа.

1.3.1. Употреба „родно осетљивог језика“ не „подиже свест о значају једнакости жена и мушкараца“ и не одражава „принцип равноправности“ и друштвене једнакости (в. Закон: чл. 6, т. 17; чл. 44, ст. 3), као што ни „свакодневна употреба родно осетљивог језика“ не може бити „‘алат’ за смањење јаза између мушкараца и жена“, већ мора деловати супротно. Јер, језиком влада безмало очевидан принцип: све што се сматра једнаким и појмовно једним, бива подведено под једно „име“ (свако ‘људско биће’ је *човек*; *живо-ишња* је свако ‘не-људско/ живо биће’ које се полно размножава; *сџвар* је све ‘што није живо’), као што и сва лица које нешто раде на једнак начин (‘иде пешке’, ‘купује’, ‘нечим руководи’ и сл.) по таквој (једнакој) радњи носе једнак назив (*йешак*, *куџац*, *руководилац*).

1.3.2. Вероватно је тачно да употреба таквог језика „женама даје већу видљивост“ (Закон: чл. 37, т. 4, п. т. 2), али је прећутано (или се не зна) да доследна „видљивост“ жена није могућа без доследне „видљивости“ мушкараца.⁹ Тиме се у јединице језика (речи-појмови) насилно утерује пол и не-

⁹ Доминацију мушког рода у језику феминисти тумаче као последицу и показатељ доминације мушкараца у друштву, унапред искључујући могућност да је такав граматички поредак установљен у доба владавине матријархата, те и негирајући неспорне показатеље да у свим језицима који познају категорију рода, м. р. функционише као „општи“ (на нивоу

својствена им поларизација („мушкарци и жене“ м. *људи*, „грађани и грађанке“ м. *грађани*, „ученици и ученице“ м. *ученици*, „учитељи и учитељице“ м. *учиџељи*, „чланови и чланице“ м. *чланови*), што нужно потиरे опште у језику и популацији која тек сазрева одузима могућност формирања појма као основног облика мишљења (*људи*, *грађани*, *учиџељ* – *ученик*, *члан*).

1.4. Кључно средство у пројекту „уродњавања“ српског језика нису саме насилу сковане речи које „парају уши“ и мозак (*војникиња*, *хируркиња*, *биолошкиња/биолоица*), већ насилно доследна употреба тих и њима привидно сличних фемининатива који се у говорној пракси, у комуникативним околностима сличним онима који траже одређени придевски вид, спонтано појављују. Увијајући све у испробане маркетиншке трикове, то не пропушта истаћи ни госпођа Михајловић, „економист(а/киња)“ по образовању: „*dosledna upotreba rodno senzitivnog jezika pre svega jeste pitanje svesti o prepoznavanju važnosti društvene jednakosti žena i muškaraca*“; „*samo afirmacija rodno senzitivnog jezika u službenoj i javnoj upotrebi može podstaći pozitivnu promenu na nivou čitavog društva*“.¹⁰

1.4.1. Иако су у Закону изостали најављени „детали“ везани за природу и употребу „родно осетљивог језика“ (З. Михајловић, *Ако може...*), јасно је да су многе законске одредбе подређене циљу да се у језику – у „службеној и јавној употреби“, у „личном и професионалном животу“ (чл. 6, т. 17) – „*izjednači prirodni i gramatički rod kada su u pitanju zanimanja, titule, zvanja, opredeljenja koja označavaju žene*“ (Приручник, 65). Пропис је да се то има урадити и у „сведочанствима, дипломама, класификацијама, звањима, занимањима и лиценцама“ (Закон, чл. 37, т. 4, п. т. 3), дакле и у именицама које као изоловане јединице значе по свему, па, наравно, и по полу неодређено лице. Неко се постарао да услови за примену те одредбе буду већ обезбеђени: пратећи, изгледа, регистар занимања (в. т. 4.3.2) и унеколико га ширећи, запослени у „родним“ радионицама су, како су знали и умели, сачинили „*Glosarijum zvanja, zanimanja, titula i imenovanja žena*“ (Приручник, 84–121), у коме су

општих појмова обухвата оба пола; као морфосинтаксичка категорија у мн. покрива све чланове граматичког рода). Уп. несувислу тврдњу да су „*standardni srpski jezik, koji je zasnovan na strukturalističkim postavkama (!), uspostavili muškarci u vreme kada žene nisu imale pristup naučnoj zajednici*“ (!); да се „*zahtevi za promene u jeziku, kome je muška akademska elita dala legitimitet, a kojim se šira zajednica oduvek služi kao nečim prirodno datim i neupitnim, ne mogu lako naći u domenu institucionalne standardizovane upotrebe*“ (!?); или опаску да „*neki gramatičari smatraju da jedan oblik (muški) može biti za oba pola (na primer on/ona je reformista)*“ (!). Независно од свега тога, пажње је вредна информација да је „*u proces standardizacije [RO] uključena velika armija osoba koje svojim znanjem i dobrom namerom, pored intuicije za jezik, doprinosi da se neko predloženo normativno rešenje prihvati u široj pisanoj i govornoj upotrebi*“ (Водич, 23–23).

¹⁰ *Приручник за употребу родно осетљивог језика*. Центар за женске студије (З. Михајловић, „Предговор“). <<https://www.rodnavnopravnost.gov.rs/sr-Latn/akademski-kutak/publikacije/prirucnik-za-upotrebu-rodno-osetljivog-jezika>> (у даљем тексту: Приручник).

према „облицима за мушки род“ уведени „облици за женски род“, уз преклапања и друга одступања сводива на ниво статистичке грешке. Основне и изведене речи су распоређене у две колоне: у првој су „облици за женски род“, а у другој „облици за мушки род“. Ту су, дакле, обе јединице представљене као „облици“, чиме се хоће сугерисати да су то јединице истог ранга (у семантичком, логичком и функционалном смислу), да ту нема ни „општег рода“, ни општих вредности.

Управо је том циљу, поништавању општих вредности у језику, с којима речи-појмови живе изван везе с физичким стварима, подређено инсистирање на насилно доследној поларизацији у говорној пракси. Ту је и препорука упућена „великој армији особа“ укључених у „процес стандардизације“ тзв. РОЈ-а: „*što se češće rodno senzitivn jezik upotrebljava, to će biti teže osporiti ga tvrdnjama da 'nije zaživeo u jeziku' ili da 'to nije u duhu jezika'*“ (Приручник, 70). Зна се, дакле, да ће то променити „дух језика“, питање је само зна ли се како.

1.5. Крајње је лицемерно што представници „феминистичке лингвистике“, који се све време користе пропагандним методама тоталитарних друштава, данас, након усвајања Закона, позивају србисте на „дијалог“ и предлажу им да се укључе у нормирање „родно осетљивог језика“.¹¹

1.6. Да циљ на почетку поменутог текста није била индоктринација јавности, проблему би се приступило рационално. Питало би се како и кад користимо форме *докторка* (лекар) или *професорка* (предавач); зашто за звања *доктор наука*, *редовни/ванредни професор* (на универзитету), *академик* није прихватљив облик „докторка“, „професорка“, „академикиња“, кад можемо казати *директорка*, а кад је прихватљиво само *директор*, ако може *јлумица*, *јесникиња* или *јунакиња* (романа), зашто не може „зоологица/зоолошкиња“, „психолошкиња/психологица“ или „боркиња“. Легитимно је било да се таква питања поставе србистима, чак и да се они обавезу да на њих дају одговор.

2. Дух српског језика у домену не-властитих имена лица. Привид је да речи које Закон хоће подвргнути „уродњавању“ (чл. 25, ст. 1) чине маргиналан део лексике српског језика, као што је привид да се читав тај конструкт тиче само лексике и да не задире у срж језичке структуре. Ти називи образују изразито богат и слојевит појмовни систем у коме нарочиту улогу имају суфикси, који заједно с родом прожимају читав језички систем. У изразито развијеном систему словенских суфикса, несвојственом осталим европским језицима, може лежати „мистерија словенског ума“, коме се дивила позната енглеска књижевница Ребека Вест („иако изгледају у потпуности као људи од акције, Словени су сасвим свесни унутрашњег живота из кога та акција изви-ре, што је дар који код других народа имају само интелектуалци“¹²), нарочито истичући код Словена изражену „жељу да се сагледа целина“ (Исто: 669).

¹¹ <<https://voice.org.rs/napad-na-rodno-osetljiv-jezik-za-nastavak-diskriminacije-zena>>

¹² Rebeka Vest. *Crno jagnje i sivi soko*. Beograd: Mono i Manjana 2008, 688.

2.1. То што је препознато као „жеља“ да се сагледа целина може бити језиком усмеравања тежња да се ствари посматрају целовито, у међусобним везама и односима. Приметно је да су безмало сви називи лица (и других живих бића) који познају посебан облик за „женско“ уклопиви у двочлано-трочлану језичко-логичку структуру с врха појмовне лествице (*жена* || *човек* – *људи*, *жена* || *човек* /‘зрео мушкарац’/ – *човек*; *жене* || *људи* – *деца*, *жене* || *људи* /‘зрели мушкарци’/ – *људи*), чије делове обједињује однос семантички одређено (једнозначно) || неодређено (двозначно) – неутрално. На исти су начин, као делови целовите структуре, организовани и чланови граматичког рода, чија базична обележја и функције почивају и на односу формално обележено || необележено – неутрално и функционално спецификовано || неспецификовано – неутрално (ж. р. || м. р. – ср. р; -а || -ø – -o/-e). Тај се однос одржава и онда кад се граматичким родом назначавала пол, у ком случају на скали персоналноности нужно долази до преплитања одређености у семантичкој и прагматичкој димензији језика (по свему неодређено лице → персонално неодређено лице → персонално одређено лице → референцијално /или и персонално/ одређено лице, и обрнуто).

2.2. Све оно што радикални феминизам и наши законодавни редови желе разложити на два поларизована „рода“, у језику је уређено на основу једног општег принципа: независно од тога да ли именује људско биће у тоталитету, као носиоца својства, улоге, вршиоца радње и сл., изнад сваког опште узетог назива м. р. (одвојеног од тела, „мушког“ и „женског“), стоји значење ‘човек – људско биће’, односно, ‘људи – род или колектив’. Све такве именице м. р. податак „мушко“ добијају само онда (1) кад су у значењском односу с речју која значи „женско“, и (2) кад им тај податак придолази из физичког света, тј. кад назив типа *професор* користимо као контекстуално разумљиво „име“ присутног или неприсутног лица мушког пола.

3. ПРОФЕСИОНАЛНА НЕЈЕДНАКОСТ. Многе полом условљене могућности и способности, и све друго што је у физичкој и духовној димензији људског бића зависно од разлике „мушко“ – „женско“, налажу да се и поједина савремена занимања номинално разлажу на основу пола: *јлумица* – *јлумац*, *јевачица* – *јевач*, *кошаркашица* – *кошаркаш*, у извесном смислу и *јесникиња* – *јесник*, *књижевница* – *књижевник*, *сликарка* – *сликар*, *фризерка* – *фризер*, *новинарка* – *новинар* и сл. Потребно је напоменути да тек део таквих именица ж. р. има сопствено значење (нпр. *јевачица* може асоцирати сопран или алт, различит од тенора и баса својственог певачу), такво да им омогућава примену у обе детерминативне функције – атрибутивној (нпр. „*јевачица* Ана М.“) и предикативној („Ана М. је *јевачица*“, „Ана је као *јевачица* била успешна“). Критериј је врло прост: ако се разлика извлачи само из сензибилитета, а у питању је суштински иста делатност (*новинар*, *сликар*, *јесник*, *фризер*, *књижевник*), форми ж. р. није место у предикативу (радила је као *новинар/фризер/сликар*, била је успешан *књижевник/јесник/новинар*).

3.1. Данас су ретке улоге, а још ређи послови у којима „женско“ и „мушко“ наступају као комплементаран пар – у игри (*йлесачица* и *йлесач*, *иїрачица* и *иїрач*), вођењу радијских и ТВ-емисија (*водиїшељка* – *водиїшељ*) или сл. Ту увек постоји могућност да чланови пара наступају раздвојено и да се „пар“ преобрази у поларизовану разлику (*йлесач* – *йлесачица*), али, наравно, и могућност да се само упаривање изобичаји. Тада члан м. р. постаје неутралан на пол (нпр. жена која самостално наступа као водитељ је *водиїшељ*), док члан ж. р. остаје да живи као гола говорна јединица примењива на најнижем логичком нивоу, оном на коме функционишу лична имена и сроднички називи типа *мама*, *йїайїа*, *баїїа* и сл.

3.2. Треба приметити да се у оба та случаја може говорити о друштвеној равноправности жена и мушкараца, али не и о њиховој апсолутној једнакости у обављању датог посла: ту „женско“ и „мушко“ учествују као оквир за биолошки условљене разлике између жена и мушкараца (телесне карактеристике, снага, боја гласа, сензибилитет и сл.), као и за све оно што се у идеологији феминизма подводи под „род“ (друштвеним нормама установљене улоге, активности и атрибути жена и мушкараца као друштвених бића: одевање, вештине, понашање итд.). Чињеница да за „*йевачица* и *йевач*“ кажемо *йевачи*, за „*йлесачица* и *йлесач*“ – *йлесачи*, открива логичко-семантичку структура *йевачица* || *йевач* – певач (пресликан модел *жена* || *човек* – човек) и говори да се ни ту не може повући знак једнакости између граматичког рода и пола. То једначење није могуће и из простог разлога што пол као гола биолошка (генетска) разлика није подложен апстракцији (није одвојив од телесности), те ни уласку у семантичку димензију језика.

4. ПРОФЕСИОНАЛНА ЈЕДНАКОСТ. Већина савремених радних места, положаја, звања и занимања подразумева „послове“ које мушкарац и жена обављају на једнак начин, при чему се узима да све разлике у квалитету обављања исте делатности искључиво зависе од стечених компетенција и професионализма, никако и од пола.

4.1. Свест о равноправности и професионалној једнакости мушкараца и жена није могуће исказати друкчије до употребом јединствених (недискриминаторних) назива датих професија, позиција, звања, занимања и сл. Тако је било одувек: кад год се сматрало да одређена активност не зависи од пола, разлагања није било: *йешак*, *куйїац*, *йуїїник*, *коњаник*, *сарадник*, *йосланик*, *йоворник*, *йледалац*, *слушалац*, *чиїїалац* итд. Народна песма „Надјњева се момак и девојка“ казује да момак и девојка жању заједно и такмиче се, што налаже да уз *жетїелац* не стоји **жетїелица* (макар у том послу девојка била и успешнија); у такмичењу за титулу „Учитељ године“ поред учитељица учествује тек покоји учитељ (мушкарац), а титула се ипак зове (и мора се звати) *учиїїељ* године; *вуковци* су сви ученици (дечаци и девојчице) који постигну дати успех и освоје Вукову диплому итд.

4.2. Како менталне способности (умна делатност, разум, „логос“) зрелих људских бића не зависе од пола, ирационална је поларизација професија које подразумевају умни рад и звања стечена образовањем и усавршавањем (нпр. *биолог, филолоф, антрополог, вирусолог, лингвиста, филозоф, хирург, инжењер; академик, доктор /наука/, доцент, професор /универзитетска звања/*). Значење већине таквих именица подразумева усмереност на предметну област (не и интеракцију ‘особа А’ ↔ ‘особа Б’, присутну у *васийиач ↔ дејте/васийианик, учийељ ↔ ученик, наставник/професор ↔ ученик/студент, лекар/доктор ↔ њацијент* и сл.), тиме и изостанак услова за укључење у механизам именичке моције. Законска одредба (чл. 25, ст. 1) да се називи свих „радних места, положаја, звања и занимања“ учине „родно осетљивим“ противна је, дакле, како норми српског језика (неписаној и писаној), тако и здравом разуму.

4.2.1. Сви који су иоле лингвистички образовани и познају природу разлике „мушко“ – „женско“ у језику (и сви који добро владају механизмима сопственог језика), знају (и осећају) да се форме типа *професорка* (: ‘професор’) јављају као аутоматска реакција на пол особе чије је занимање битно за интеракцију (*професорка* – „та жена професор“); тад се и *професор* узима као упућивачка реч („тај мушкарац професор“) и користи у ословљавању (*професоре!*). Ту се, дакле, „женски“ облици спонтано намећу – да помоћу њих упутимо на дотичну особу женског пола или је ословимо. Таква говорна пракса, усмеравана именичком моцијом као живим граматичким механизмом, чини да огромна већина фемининатива ствараних у таквим комуникацијским условима (по правилу помоћу суфикса *-ка* и *-ица*) буде нормализована: *васийиачица, учийељица, ученица, наставница, докторка, професорка, њацијенткиња, студенткиња*,¹³ *директорка, шефица, колеџница, касирка*

¹³ Форма *студенткиња* (и *њацијенткиња*) хибридна је реч, скована по моделу *црнкиња, Русиња, Скрикиња* (vs. „црни /људи/“, „Руси“, „Срби“) и *слушкиња* (: „слушати“, у смислу ‘служити, извршавати наредбе’), где *-киња* учествује као дериват настао од три суфикса: *-к(а)- + -ин- + ја*. Примењен на појмове из семантичке категорије „живо“, први суфикс категорише „/јединично/ биће женског пола“ (уп. *браћан-ка, сељан-ка, црн-ка*, али и *једин-ка, слам-ка, браш-ка*), други ту јединичност додатно фиксира (уп. *Срб-ин, Бујар-ин, јосјод-ин* vs. Срби, Бугари, господа), а треће је посесив (*-ј-*). То *-ј-*, реализовано као именичко *-ја*, на значава припадност датом колективу (уп. *јосјођа*, саграђено непосредно од „господа“, узето као ‘господство’), односно, припадност господару (корелативи *јосјодар* vs. *слуја/слушкиња*). Будући да све то нема никаквог значаја у творбено-семантичком односу *студенткиња* (*/студенткиња*) – *студент*, намеће се питање откуд ту суфикс *-киња*? Шта је у време „српско-хрватске“ језичке заједнице утицало на то да се та кованица учврсти у Србији? Можда је мешавина два језика (српски језик / „штокавски дијалекат“ и хрватска кајкавщина) деловала да свет који се кретао по ондашњим образованим круговима и међусобно мешао, изгуби изворни осећај за танане и од свести скривене вредности које носе суфикси? Можда би се управо тиме могла објаснити лакоћа с којом данашњи Хрвати граде свој новогovor, што се на плану суфиксације нарочито добро показује у ширењу формација на *-шељ* (нпр. „гледатељ“, „слушатељ“, „читатељ“, м. *ледалац, слушалац, чийалац*), што је суфикс који у српском језику категорише „биће које својим умом, будношћу, телом или деловањем уређује/одржава

и сл. Приметна је и једна законитост: што је интеракција живља и непосреднија, и што су више у њу укључена деца – то је фемининатив у пракси присутнији, тиме и „нормалнији“.

4.2.2. Интеракција нас може усмерити да у неформалним говорним околностима (доскора не и у јавности), зарад упућивања на одређену женску особу, (а) „позајмимо“ јединицу чије је лексичко значење утврђено у односу „супруга – супруг“ (*министарка, айотшекарка/айотшекарица*); (б) „позајмимо“ јединицу из неког другог семантичког домена (нпр. *јосланица, дојисница, јоворница*); или (в) реч скујемо *ad hoc* (нпр. туристи за жену као свог водича могу казати *водичица/водичка* или сл.). Творбени потенцијал српског језика дозвољава да у разговорном језику и за дотичну жену психолога кажемо *јсихолојница/јсихолојница/јсихолошкиња*, при чему се једна или друга форма намеће у складу с интеракционим тренутком и емотивним ставом.

Статус свих тих форми, узетих у функцији фемининатива, открива чињеница да нам језичка свест не дозвољава да их искориститимо у ословљавању (**айотшекарице!, линјивисткињо!, *јсихолојнице!/*јсихолошкињо!*). Уосталом, у тој се функцији не користе ни њима одговарајуће основне именице (**айотшекару!, линјивисто!, јсихоложе!*)

4.3. Независно од тога јесу ли и у ком су степену нормализовани, сви такви фемининативи, будући без сопственог лексичког значења, нису ништа друго до говорне форме (пароними или „падежи“) одређене појмовне речи. Такве форме у говорном језику функционишу као својеврсна замена за лично име: саме (у ословљавању *јпрофесорка!/** или упућивању), у вези с презименом дате особе (*јпрофесорка Пејровић*), а сасвим неформално (изван јавности) и као атрибутив уз лично име (*јпрофесорка Ана*). То зато и нису јединице језика, и као такве не треба да улазе у домен језичке стандардизације, а камоли државне политике.

Посматрано с функционалног аспекта, ти се називи понашају као термини сродства (појмови релације), којима су такође својствена ограничења у примени (уп. *мој сјириц* Милан, не и **сјириц* Милан П.).

4.3.1. Неразумно је да се реч без значења узима у функцијама типа „професорка Ана П.“ (м. *јпрофесор Ана П.*), „ради као професорка“ (м. *ради као јпрофесор*), „Ана је професорка“ (м. *Ана је јпрофесор*), тј. поставља тамо где не означава већ одређује. Посебно је недопустиво да се таквом инжењерингу подвргава читав језички систем – да се зарад спровођења насилно доследне поларизације кују и у јавности користе бесмислице типа „филолошкиња“/„филологица“, „инжењерка“, „појединка“, „боркиња“ итд.

4.3.2. Шифрарник занимања¹⁴ показује да су проблеми које производи исувише устаљена и функционално раширена „женска“ форма занимања

постојећу или ствара нову реалност“ (*сведржишћел, кућейазиишћел, родиишћел, изумиишћел, учиишћел, ірадиишћел, редиишћел, ујединишћел* и сл.).

¹⁴ <<http://www.cekos.rs/%C5%A1ifarnik-zanimanja-2020>; <http://www.cekos.rs/%C5%A1ifarnik-zanimanja>>

(нпр. *учиџељица*, устаљено у време постојања женских учитељских школа и раздвојеног школовања женске деце), решавани тако што је грађен нов назив, *наџтавник разредне наџтаве*. Слично се решење нашло и за „васпитачица“ (*васџиџач џредиколске деце : домски васџиџач*), као и за делатност коју су у прошлости обављале искључиво жене, а у њу се потом укључили и мушкарци (*медицинска сесџира – медицински џехничар, медицинска сесџира/џехничар*). Уколико тог укључења нема, занимање се води као женско (*бабица*).

4.3.3. За оне који хоће да виде, довољно је поучан пример *секреџарица* (првобитни моџиони парњаџ речи *секреџар*), где су разлике у степену одговорности и сложености посла повераваног женама и мушкарцима деловале да се *секреџарица* специјализује као позиџија нижег ранга од *секреџар*, тј. лексикализује.¹⁵ И да је једини, тај пример сведочи да у језик нормалним путем не могу уђи (нити у њему живети) два назива с апсолутно једнаким значењем. Сама чињеница да у случајевима типа *секреџарица*, *чиџџачица*, *домађица* и сл. говоримо о лексикализацији мовираног фемининума, открива да је творбено-семантички зависне чланове моџионих парова погрешно посматрати (и у лексикографији представљати) као лексеме: то су тек облици (пароними) лексичких (појмовних) јединица.

4.3.4. Кад се процењује смисленост фемининатива скованих у феминистичким радионицама и пуштених у јавност, увек се мора имати у виду то да разлика између именица као речи које у језику значе (а у говору значе и означавају) не може бити сводива на сам пол – апстрактџији (и семантизацији) неподложну биолошку разлику. Сам пол, без уплитања на полу заснованих разлика, могу назначити једино деикџиџи, самосталне не-симболичке јединице које на не-посредан начин класирају биђа по полу (*она – он*), и с њима повезан род придевских речи узетих у функцији атрибута или предиката живог биђа: *засџао* је („он“) – *засџала* је („она“).

4.3.5. Још је Ворф појашњавао да класирање на основу пола, било да је у језику формално испољено или неиспољено, подразумева „jedno u dubini skriveno, suptilno i teško uhvatljivo značenje, koje ne odgovara nikakvoj stvarnoj reči, ali koje se ipak u svetu lingvističke analize pokazuje funkcionalno veoma važnim“.¹⁶ Иако живи као саставни део „уобиџајене свести о к л а с а м а двају полова“ (спаџ. J. P.), основ „нејасне, апстрактне и неме скице подеде на полове нису речи као ‘pol’, ‘ženski’, ‘žene’; то је један јеџиџки однос, као нешто што је различито од јеџиџког каџивања. [...] Могло би се реџи да је оно што делује у таквом размишљању целовити притисак замениџки повезаних класа речи као што су George, Dick i Villiam, или пак Jane, Sue i Betty, а не неџи вербални ројам као ‘muško’ или ‘žensko’. [...]

¹⁵ Не може бити случајност што те речи нема ни у Прируџнику ни у Водичу (на оба места уз *секреџар* стоји само „секретарџа“).

¹⁶ Bendžamin Li Vorf. *Jezik, misao i stvarnost*. Beograd: Beogradski izdavaџко-graџиџки заџвод, 1979, 47.

Lingvističku klasifikaciju kakva je rod u engleskom jeziku, koja nema ispoljenu oznaku aktualizovanu zajedno sa rečima svoje klase, već deluje kroz nevidljivu 'razvodnu tablu' strukturnih veza na takav način da određuje neke druge reči koje označavaju tu klasu, Borф назива „PRIKRIVENA klasa, za razliku od ispoljene klase, kakva je rod u latinskom“ (Исто: 45) или српском језику.

4.4. На већину горе изнетих увида, нарочито у погледу ограничења у примени мовираних фемининатива, указала је у свом раду из давне 1984. год. и сама Свенка Савић,¹⁷ „лингвисткиња“ која се у међувремену прихватила обавезе да српски трансформише у „родно осетљив језик“.

4.4.1. Као професору психолингвистике, њој би морало бити познато то да је пол неподложен апстракцији, и да присуство или одсуство податка о полу у значењу одређене именице не зависи од граматичког рода (женског – *кћи, удавача, брадоња, особа, судија, њројалица*, мушког – *сисар, вук, човек, њисац, мушкарац*, или средњег – *девојче, момче, кумче, лице*), већ од значења речи као целине, које делом извире из основе а делом из суфикса, тј. из склопа основе и суфикса (*слуја, слушкиња; мушкарац, мушкарача, мушкарчина; жена, нежења; њосјода, њосјођа, њосјодин; јединка, јединац – јединица, њојединац*). Ако се то зна, мора се знати да без више на полу заснованих разлика не може настати нова реч, и да већина савремених професија и позиција које се хоће номинално разложити не носи ниједну полом условљену разлику. Како је постојање аутономног значења нужен предуслов за примену речи у чисто семантичким функцијама, апсурдно је инсистирање на томе да се речи без аутономног значења, независно од тога „парају ли уши“ или не (*њисхолошкиња, дирекћорка*), доследно користе.¹⁸ Да ли се заиста не зна да би изједначење „природног“ и граматичког рода у случају „занимања, титула, звања, опредељења“ (в. т. 1.4.1) за нужну последицу имало менталну деградацију?

4.4.2. С. Савић је, поред осталог, била рецензент књиге *Развој значења речи* (Ана Марјановић, 1984) и морала је приметити да исказе типа *Наши учиићел је ѡрава ѡачка мајка деца одбацују* „зато што је учитељ мушко“. Њој би као психолингвисти морало бити познато да стадиј комплексног (/формалног) мишљења не дозвољава детету да занемари дихотомије типа *деца – људи* (одрасли), *мама – ѡаја, баба – деда*, те да именице узима као симболичке јединице одвојене од физичког света, тиме и од полности (уп. фус. 9). Као психолингвиста, могла је знати и то да се чак ни при надевању личног имена пол не посматра (у лична имена не уграђује) као гола биолошка разлика,

¹⁷ Свенка Савић. Прагматички аспекти рода *nomina agentis* у српскохрватском/хрватскохрватском језику. *Научни сасјанак славистиа у Вукове дане* 13/1 (1984): 247–258.

¹⁸ Уп. упутство: „Употребљавати форму женског рода за именовање занимања и титула жена где год је могуће у свим синтаксијским позICIјама у реченици (subjekatskoj, predikatskoj, apozicijskoj, objekatskoj)“. Међу примерима стоји и *Bila sam dopisnica* (Водич, 25).

већ поставља као оквир за све чиниоце особног идентитета будућег зрелог мушкарца, односно жене.

4.4.3. Сав бесмисао „језика“ који Закон намеће показују примери типа „svaka pojedinka i pojedinac“, „svakom izvornom govorniku/govornici“, „svaki izvorni govornik/ca“, које налазимо управо у текстовима Свенке Савић – моделатора „родно осетљивог /српског/ језика“.

5. „Родно осетљив језик“ и појмовно мишљење. Врло је могуће да је мноштво форми које „парају уши“ и мозак спречило народне посланике и потписника Закона да иза тих форми виде суштину проблема. А суштина је у томе што насилно доследна употреба форми типа *министарка* аутоматски делује да се и у одговарајуће им основне називе учитава податак „мушко“ („мушкарац који... м. „особа која... / лице које...“), што јасно сутерише диктирана пракса да се поларизација спроводи и у множини („мушкарци и жене“ м. *људи*, „грађани и грађанке“ м. *грађани*, „посланици и посланице“ м. *посланици*). Посматрано с формалне стране, то ствара привид да корисници таквог језика више не поседују појмове *људи*, *грађани*, *министар*.

5.1. Нужно је да се практиковање „језика“ који на нивоу форми поставља доследну „родну“ поларизацију негативно одрази на мишљење, али се и подразумева да код ментално зрелих особа такав говор не може битно нарушити већ формиран појмовни поредак. У проблему је, међутим, део популације који тек зри, као и све будуће генерације које би стасавале у таквом језичком миљеу. Уколико би вид језика заступљен у многим феминистичким публикацијама (уп. Водич: „мушкарци и жене“ – $\times 5$ / „жене и мушкарци“ $\times 14$, без иједне потврде именице *људи*) превладао и почео се користити „у личном и професионалном животу“ (чл. 6. т. 17. Закона), деца која би проговорила у таквом језичком миљеу не би могла увидети да се за „жена и/или мушкарац“ каже и *људи* или *човек*, тј. невидљиви би им били путокази за прелазак на појмовно мишљење. Замагљивање тих смерница подразумева и пракса да се деца млађег школског узраста, која већ знају да „човек је људско биће“, посредством слика и „уродњеног језика“ преумљују и уче да је *човек* само „мушкарац“, а да је „жена“ – *жена* (не и човек).¹⁹

¹⁹ У тексту приручника *Родна анализа наставних програма и уџбеника за српски језик од првој до четвртој разреда основне школе* (<https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sr-Latn/node/466>) поред мноштва потврда „родно осетљиве“ конструкције „мушкарци и жене“ / „жене и мушкарци“ бележимо само четири потврде лексеме *људи*: у контексту „сукоб људи“ ($\times 2$), и сукоб/однос људи и животиња ($\times 2$). Слично је и са именицом *човек* ($\times 7$), која се у значењу ‘људско биће’ бележи само у „лав и човек“ (наслов текста) и „насиље човека над животињом“. Иако су анализи подвргнути уџбеници издавача који је ауторе обавезао на употребу „родно осетљивог језика“, поред мноштва различитих замерки стоји и примедба да је језик „уџбеника родно недоследан, те зато не преноси јасно принципе и знања о родној равноправности“, као и препорука да убудуће треба користи „доследно родно осетљив и/или неутралан“ језик.

5.1.1. Феминисти нас данас, након усвајања Закона, позивају „da se sporazumemo da muškarci i žene moraju biti vidljivi“;²⁰ односно да, следећи „норму“ коју су они поставили, говором показујемо како речи не одвајамо од „слика“, тј. симулирамо да сопствени језик користимо као голо комуникативно средство, неспособно да нам служи и као средство мишљења. Хоће нас убедити да се појмови, слично јабукама, могу сећи на две једнаке половине? Зар и јабука не нестане кад се пресече напола?

5.1.2. Парадоксална је тврдња да језик „odražava naše mišljenje, ali ga istovremeno i oblikuje, te može da bude snažno oruđe za promenu društvene svesti“, изнета у Предговору који потписује „Мисија ОЕБС-а у Србији“ (Водич). Наиме, ако језик „одражава наше мишљење“ (а не нашу колективну свест и у њој фиксиран поглед на свет), како је могуће да би промене у језику као средству мишљења могле послужити као „оруђе за промену друштвене свести“? По свему судећи, „родно осетљив језик“ се не намеће да би нам у овом или оном „правцу“ променио свест, већ да би нам „обликовао“ и ограничио мисао.

5.2. Тешко да ће ико разумети логику по којој „родно осетљив језик“ може допринети оном због чега је донет Закон о родној равноправности – да као „кровни закон“ буде основ за доношење нових закона посвећених постизању равноправности мушкараца и жена раздељених на LGBTIQ+ „родове“. Познато је да све „напредне“ државе које брину о „родној равноправности“ доносе законе који прописују неутрализацију податка о полу (нпр. уместо заменица типа он – она, именица оџац – мајка, браћ – сестра и сл., прописују „оно“, „родитељ 1“, „родитељ 2“ и сл.). А нама се прописује супротно: да увек, насилно доследно, постављамо разлику „мушко“ – „женско“! Зашто? Зато што није дозвољено да иког од нас мимоиђе фаза „уродњавање“ језика, услов за менталну деградацију нашег потомства? Свима нам морају бити посечени појмови, златне јабуке у нашем уму?

Остаје нада да грађани Србије, међу којима има мноштво оних којима појмовно мишљење неће дозволити да следе упутство за усвајање „уродњеног“ језика („ако двадесет пута изговорите психолошкиња, психолошкиња, психолошкиња... и стекнете навику, више вам није проблем“, С. Савић) – неће поштовати одредбе Закона противне истини и здравом разуму, те ни дозволити да им се дира у најтананије димензије језичке свести, разори појмовни систем и ускрати способност мишљења и просуђивања.

* * *

На у јавности видљиве производе „феминистичке лингвистике“ србисти су, углавном, гледали са стране, вероватно с уверењем да ће њихово дејство на језик, као у случају свих досад нам познатих идеолошких парадигми, бити

²⁰ <<https://voice.org.rs/napad-na-rodno-osetljiv-jezik-za-nastavak-diskriminacije-zena>>

маргинално – ограничено на лексички слој и поједине појмовне домене. Без одзива су, стога, остајала и усамљена упозорења да се та парадигма користи полугом способном да наруши устројство језика и деградира људску мисао,²¹ да би побуна уследила тек кад је донесен Закон који нас обавезује да ту полугу и сами користимо. Хоћемо ли то учинити?

Јасно је да већина лингвиста неће. Али шта ћемо радити ако Закон опстане, а неки од нас, из идеолошких или неких других побуда, прихвате позив владајућих структура и укључе се у нормирање „родно осетљивог језика“? Можемо ли их у томе спречити?

Институт за српски језик САНУ
Београд

jovanka.radic@gmail.com

²¹ Уп. наслове: *Пол и категоријална припадност назива за лица у српском језику* /2007/, *Род у природи, грамајници и друштву* /2010/, *Именички род у језику и равноправности полова у друштву* (Логички нивои и моција рода у српском језику) /2011/, *Доследна 'феминизација' и 'афазација'* /2013/, *Доследна 'феминизација' – испољавање свесности о равноправности полова или њих у менталну деградацију* /2013/, *Српска лична имена и феминистички погледи на језик* /2018/, *Шта лична имена говоре о разлици „мушко – женско“, роду и структурној организацији језика* /2018/ и др. (<<https://www.isj.sanu.ac.rs/2017/11/01/dr-jovanka-radic/>>). Аутор ових редова је још 2010. године, кад је „родно осетљив језик“ већ био присутан у медијима, покренуо иницијативу да се Научно веће Института за српски језик САНУ успротиви јавној употреби таквог језика, оспори његову смисленост и утиче да се он сузбије. Веће је ту иницијативу прихватило (о томе детаљније у Ј. Радић, *Именички род у језику...*), али је све завршено саопштењем Одбора за стандардизацију српског језика (2011), с уводном напоменом у којој се позива на прилоге „српских лингвиста (Ковачевић, Клајн, Бугарски, С. Савић и др.)“, међу којима је, дакле, и моделатор „родно осетљивог /српског/ језика“?

Проф. др Рада Стијовић

ДА ЛИ РОД ИМЕНИЦА ДИСКВАЛИФИКУЈЕ РОДНУ РАВНОПРАВНОСТ?

1. Познато је да се језик непрекидно мења и да су те промене мотивисане како унутрашњим језичким законитостима тако и ванјезичким околностима, као и да се за потребе неометане комуникације у оквиру једне језичке заједнице формира стандардни језик. Стандардизовање језика подразумева језичко планирања које се одвија у више фаза, од којих ћу, овом приликом, издвојити четири (сукцесивно их наводећи): *одабирање*, *ојисивање*, *јройисивање* и *разрађивање*.¹ Дакле, нормирању језика мора да претходи *одабирање* и *ојисивање* онога што у језику већ постоји, што у њему живи. Свако насилно мењање језика, који има своје историјске корене, уноси у њега дисхармонију и збрку, нарушава језички склад и доприноси осећају језичке несигурности код његових говорника.

Како се недавно донетим Законом о родној равноправности налажу промене које нису у складу са структуром српског језика, то ћу у овом прилогу настојати да осветлим неке проблеме у вези с тзв. родно осетљивим језиком, а тичу се, пре свега, именица граматичког мушког рода и односа граматичког рода именица и природног пола ентитета које оне одређују.

При томе ћу се освртати на Приручник за употребу родно осетљивог језика Христине Цветинчанин Кнежевић и Јелене Лалатовић (у даљем тексту: Приручник), који се налази на сајту Владе Републике Србије, па се може претпоставити да је он понуђен као својеврсни нормативни приручник за широку употребу.

2. Пошла бих од познате чињенице да се граматички род именица у српском језику не поклапа доследно са полом бића која те именице означавају.²

¹ Милорад Радовановић. *Српски језик на крају века*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Службени гласник, 1996, 5–6.

² Граматички род именице одређен је обликом конгруентне речи. У зависности од тога да ли је конгруентна реч у мушком (тај/наш/прави), женском (та/наша/права) или

У највећем броју случајева то поклапање је остварено, али постоје именице женског рода којима се указује на лице мушког пола: (та) *јуначина, људина, мушкарчина* / (те) *јуначине, људине, мушкарчине*, односно, именице које су у једнини мушког, али су у множини женског рода а указују на лице мушког пола: (тај) *владика, дијломаџа, аристокраџа*, али (те) *владике, дијломаше, аристокраше*. Неким именицама граматичког средњег рода означавају се бића женског или бића мушког пола: (то) *девојче, женче; момче, Буџарче*. Неким именицама мушког рода указује се на особе женског пола: (тај) *девојчурак, бабац, цуреџак*. Постоје и две врсте двородних именица: а) оне које су и мушког и женског граматичког рода и могу да означе бића мушког и бића женског пола: *велики џијаница* и *велика џијаница* и б) оне које су или мушког, или женског, или средњег рода, али могу да означе и мушко и женско биће: *џо закерало, џа свађалица, џај џрофесор*.³

Из овога се јасно може видети да основна улога именица није да обележи природни пол већ само да именује неки ентитет, при чему се граматички род и природни пол некада поклапају, а некада не.⁴

3. Именице граматичког мушког рода у српском језику имају ту особину да се њима, када се говори начелно, уопштено, могу истовремено означавати и особе мушког и особе женског пола: *Грађанин мора да џоџијује закон* (сваки, без обзира на пол, веру итд.), *Човек је смрџан* (и мушкарац и жена), *Ученик не сме да касни на часове, Има ли ова издавачка кућа лекџора?* (било лектора, било лекторку), *Ако се не одазове џозиву, сведок ће биџи џриведен*. Ову особину именице женског рода немају. Када питамо: *Ко је најбоља ученица џмназије „Ј. Ј. Змај“?*, добићемо одговор ко је најбољи међу девојкама, не и међу младићима који иду у ту гимназију, док ћемо на питање: *Ко је најбољи ученик џмназије „Ј. Ј. Змај“?* добити одговор ко је најбољи од свих који похађају ту гимназију, и младића и девојака.

3.1. Када су именице мушког рода у множини, оне се односе на лица оба пола без обзира на то да ли је казивање уопштено или је конкретно: *Ученици морају да уче* (дакле, и они мушког и они женског пола), *Сџуденџиима су обезбеђени услови за рад* (и младићима и девојкама), *Грађани морају да џоџијују закон, Гледаоци су изаџли разочарани, Пуџници су брзо најџџиџили*

средњем (то/наше/право) роду, именица је одређена као именица мушког, женског или средњег рода (исп. Мирослав Николић. Природни и граматички род именица. *Наш језик* XXXIV/3–4 (2002/2003): 191 и Милка Ивић. Типови именичког рода у српскохрватском књижевном језику. *Зборник за филолоџију и линџивисџику* IX (1966): 41).

³ Она је џраво закерало и Он је џраво закерало. Каква је он свађалица! и Каква је она свађалица! Она је добар џрофесор и Он је добар џрофесор.

⁴ „Основна улога облика за именички род ... [је] да се путем граматичког слагања (конгруенције) у роду именице и именичких атрибута (нпр., *нова кућа*) или именице и предиката (нпр., *Кућа је сазидана*) укаже на значењске и синтаксичке везе између делова реченице“ (Предраг Пипер, Иван Клајн. *Нормативна џрамаџика срџског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2013, 54).

авион.⁵ И овде је граматички облик именице мушког у вези са означавањем полне разлике неутралан, немаркиран. Овако је не само у српском књижевном језику већ и у свим српским народним говорима.⁶

3.2. У ситуацији када треба указати искључиво на мушку или на женску особу употребиће се посебни облици лексема за то, као: *ученик/ученица, ђобедник/ђобедница, браћанин/браћанка: Ученици морају доћи, а ученице не морају. Кошаркаши су тренирали на Златибору, а кошаркашице на Тари*. Када овакво диференцирање није неопходно, употребиће се за оба природна пола облик граматичког мушког рода (као полно немаркираног облика).⁷

3.3. Тврдња ауторки Приручника да употреба генеричког мушког рода представља дискриминацију, да „мушки род није неутралан и не односи се и на жене“ (78) и да су паралелне форме неопходне „уколико се изречено односи и на мушкарце и на жене“ (74) неутемељена је у језику и противна свему што је у српској науци о језику написано.⁸

Тешко се може бранити и тврдња „да коришћење адекватних термина за именовање жена које се баве одређеним занимањем [и не само термина, како се види у Приручнику – Р. С.] никако не може оптерећивати реченицу, већ је само може учинити концизнијом и јаснијом“ (52). Препорученим начином изражавања једна од горе наведених реченица гласила би: *Гледаоци и ђедаћелке су изашли и изашле разочарани и разочаране*. Проширимо ли је незнатно, добићемо реченицу типа: *Бројни ђедаоци и бројне ђедаћелке изашли су и изашле су разочарани и разочаране, а имали су и имале су велика очекивања*.

4. Попут осталих општих именица, и називи звања, титула и сл., у зависности од датих околности, могу имати или немати референцијалну употребу. Када се представници одређених професија помињу начелно, уопштено, када за дату ситуацију није важно да ли се ради о особама женског или

⁵ В. Рада Стијовић. *Српски језик. Норма и ђракса*. Београд: Чигоја штампа, 2009, 97–98.

⁶ *Оскујеја ђа леб, а на нас сељаци жиђо цабе ђа узнев* – призренско-тимочки говор (Радмила Жугић. Речник говора јабланичког краја. *Српски дијалектолошки зборник* LII (2005): 254). *Она се ђодолемила, у Беођрад живи, неће збори сас сељаци* (Исто, 279). *Сељак је биђо доћеран до нишђа* – источнохерцеговачки дијалекат (Слободан Реметић. *Речник источнобосанских Ера*, рукопис). *Ако ђак није заузимљив, ђешко да може ђрој разред* – зетско-сјенички дијалекат (Рада Стијовић. *Речник Васојевића*. Београд: Чигоја штампа, 2014, 199).

⁷ Пол се у српском језику може назначити и на друге начине, нпр. бројном именицом или збирним односно простим бројем. Бројна именица се бира када су у питању мушкарци (*Четворцица ђосланика је друђачије ђласала* – интересно је приметити да су бројне именице које указују на мушкарце женског рода), а збирни број када се ради о особама оба пола (*Четворо ђуђника излази на овој сђјаници*). В. Егон Фекете. *Језичке доумице*. Књига прва. Београд: Београдска књига, 2011, 142.

⁸ В. Божо Ђорић. *Мођиони суфикси у српскохрватском језику*. Београд: Филолошки факултет, 1982; Милка Ивић. Нека запажања о броју и роду. *О зеленом коњу. Нови линђвистички ђледи*. Београд: Словограф, 1995, 128–172 (у даљем тексту: Ивић 1995); Егон Фекете. *Језичке доумице*. Књига друга. Београд: Београдска књига, 2008, 43–53; Предраг Пипер, Иван Клајн. *Нормативна ђрамађика српској језика*. Нови Сад: Матица српска, 2013, 53–57.

мушког пола, и овде ће се употребити именица мушког рода: *Овој издавачкој кући је потребно више лектора*.

4.1. Када се ради о конкретној особи, пол јасно осветљава њено име (презиме је у том смислу за женску особу неинформативно, јер је именица мушког рода): *Научни савешњик Вера Јовановић зајослила се прошле године у Институту за биологију*. У ситуацији када се не зна име или када је име такво да може бити и мушко и женско (Саша, Мина, Брана), може се употребити или нека допунска одредба у женском роду: *колеџница Пејровић, јосиођа Марковић*, или звање, титула и сл. у облику регуларног женског рода: *професорка Брана Јовановић* (именица професор овде би унела забуну). Некада потребу за „женским“ именицама стварају синтаксичке, нарочито конгруенцијске околности (реченица **Доктор још није сјишла* неграматична је)⁹.

4.2. У ситуацији када је потребно нагласити да се ради баш о женској особи, а не мисли се на неку конкретну особу, употребиће се специјално лексичко, апозитивно, образовање (жена+занимање у мушком роду): *жена лекар, жена лектор* итд., јер је именица женског рода индивидуализована, носи са собом референцијалну конотацију.¹⁰ Илустративан је пример који наводи Милка Ивић: *Жену лекара њај заосјали свети још није видео* и *Лекарку њај заосјали свети још није видео*, где се првом реченицом казује да заостали свет није видео ниједну жену која је лекар, а другом да постоји нека одређена лекарка, коју свет о коме је реч још није видео. Скренула бих пажњу на напомену М. Ивић да неререференцијално казивање „има неке своје посебне граматичке законитости о којима треба пажљивије него досад водити рачуна при расправљању о ‘парњачким’ именицама и њиховој применљивости на женски део човечанства“.¹¹

5. Потреба за „женским“ именицама проистиче из језичких разлога. Када тих разлога нема, када није потребно нагласити да се нешто односи само на један пол или на неку конкретну особу женског пола, тј. када се говори уопштено, начелно или када је из контекста или на неки други начин видљиво о ком се полу ради, треба искористити својство именица мушког рода, које се развило у дугом процесу историјског развоја српског језика, да могу да обележавају, у зависности од ситуације, и само мушкарце и оба пола.¹²

⁹ Интересантно је приметити да ауторкама Приручника смета (оправдано) одсуство конгруенције у примерима типа *Професор доктор је ... говорила о резултатима свој истраживања* (68), али им не смета та иста појава у реченици *Пејровић је рекла* (72), на којој инсистирају залажући се за „мушку“ верзију презимена (у којој је за именовање женске особе чак употребљена именица мушког рода), а противећи се некадашњим формама *Пејровићка* (што је презиме по мужу), односно *Пејровићева* (по оцу).

¹⁰ Ивић 1995, 155.

¹¹ Исто.

¹² Својевремено се Милка Ивић запитала (не очекујући да се то ипак може догодити): „Нећемо ли сад можда протестовати још и због тога што се то ‘скупно’ (тј. неутрално) значење није нашло у оквиру ‘женске’ именице него ‘мушке’?“ (Ивић 1995, 156).

5.1. Иако је данас потреба за „женским“ именицама несумњиво највећа, не сме се присилно интервенисати, мора се пустити спонтано нарастање лексичког фонда овим типом лексема.¹³ Језичким стручњацима и меродавним језичким институцијама мора се препустити оцена нормативне ваљаности створених речи, што значи њихове системске регуларности, степена укључености у језички систем, језичке праксе, економичности, прецизности итд. Притом се не смеју давати начелне смернице већ се мора разматрати сваки појединачни случај.

6. Ауторке Приручника износе тврдњу да не само што граматички род именица није неутралан већ ни њихово значење није неутрално. У нашем друштву се, наводе оне, „мушки род, и кад је реч о језику, неоправдано фаворизује“ (56). То илуструју примером пара *домаћин/домаћица*: „Реч *домаћин* често чујемо искључиво у изузетно позитивном значењу (*домаћин човек*, *прави домаћин* и сл.), док се реч *домаћица* употребљава пежоративно (она не ради ништа, *домаћица* је и сл.)“ (56). У богатој лексикографској грађи у коју имам увид нисам наишла ни на један једини пример у коме се *домаћица* употребљава у негативном контексту. Напротив, та реч има или неутрално значење (*жена која води домаћинство*, *обавља кућне послове* и сл.) или чак изразито позитивно, где је она изједначена са појмом *газдачица* или *глава куће* или има значење *супруга* и сл. Тако, нпр., у Речнику косовско-метохиског дијалекта Глише Елезовића стоји да је *домаћица* 1. ‘жена домаћинова, вредна и кућаница жена’ и 2. ‘вредна и чуварна жена’. И бројни други примери сведоче да је овако у традиционалној српској култури и у српском језику.

6.1. Ауторке наводе као пример сексизма у језику речи граматичког женског рода које имају „изнимно негативну конотацију, попут *аждаја*, *ошићроконђа*, *уседелица* или *распушћеница*, а које наводно немају своје мушке парњаке“ (56). Мало подробнијим увидом у корпус српског језика могло би се уочити да има исто толико (прави размер односа, додуше, захтевао би озбиљну анализу) именица мушкога рода са негативним, можда и негативнијим значењем, које немају своје женске парњаке, као нпр., *йодлац*, *йробисвети*, *муфљуз*, *йогрейаш*, *нићков*, *силеџија* итд.

Сексизам је видљив, истичу ауторке, и „када је реч о вулгаризмима, псовкама и увредама – женско је *увек* означено негативно“ (56). Таквих примера несумњиво има (као онај који ауторке наводе – „када неко ради нешто

¹³ Овакве, „женске“ именице одавно се срећу у српском језику. Настале су када се за њима јавила потреба. Врло су старе потврде за *калуђерицу*, *кнећину*, *монахињу*, *робињу*, *дворкињу*, *краљицу*, *десјојицу*. Оне постоје и у народним говорима. У Ресави су, нпр., још крајем 19. века забележене именице *аласкиња* (‘жена која се бави риболовом’), *арендајторка* (‘жена арендатор, закупач’), *баштованџика* (‘жена која продаје баштованске производе’), што је све забележено у Речнику САНУ, у коме ћемо наћи потврде из 19. века и за речи: *йисарка* (из 1836. године), *йоверийељка* (из 1883), *йливачица* (из 1899), затим *йовријарка*, *йиљарица*, *йекарка*, *йлешиља*, *йланинарка*, *закуйница*, *надзорница*, *настојојница* итд.

лоше, он то ради као девојчица“, а „када неко ради нешто добро, он/а то ради мушки“), али никако не стоји тврдња да је женско *увек* обележено као негативно. То може да потврди једноставан и познат пример пара *вук/вучица*. Када се односи на човека, основно значење именице *вук* јесте ‘насилник, тиранин, звер’ („Човек је човеку вук“, „Вукови према слабима, они постају зечеви пред јакима“ – Речник САНУ), док *вучица* има изразито позитивно значење – ‘снажна, здрава и борбена жена’ („Она је права вучица“). У свим озбиљним истраживањима тврдње морају да буду поткрепљене поузданим примерима из репрезентативног корпуса, којим ауторке очито нису располагале.

7. Наведени примери (а и бројни ненаведени, а спорни), узети из Приручника који нам је понуђен као узор како треба користити родно сензитиван језик, а самим тим и поштовати Закон о родној равноправности, показују како се овој веома сложеној материји мора приступити далеко озбиљније и темељније и како у томе морају да учествују језички стручњаци.

Институт за српски језик САНУ
Београд

stijovicr@yahoo.com

Проф. др Миланка Бабић

О СТАТУСНИМ ПРОБЛЕМИМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА У ВЕЗИ СА ЗАКОНОМ О РОДНОЈ РАВНОПРАВНОСТИ

Да би један језик чија је виталност вишеструко и вишекритеријално ослабљена у посљедњих 70 година опстао, неопходно је да мјере његове заштите и ревитализације проводе међусобно усаглашене и комплементарне политике – језичка и државна. У посљедњих 70 година, а формално посматрано од промовисања Декларације о статусу и положају хрватског књижевног језика из 1967. године, односно од Устава бивше СФРЈ из 1974. године, па до осамостаљења истојезичких република које су промовисале његове варијанте у стандардне језике са дјелимично друкчијом нормом и радикално друкчијим именом језика, српски језик је почео да губи значајан дио своје територије и говорника, и тај процес је почетком овог вијека окончан. Посљедице су бројне, а сумарно се огледају у распарчавању његовог културног наслеђа, чему је допринијела и небрига званичне политике и нејединство најутицајнијих српских лингвиста у вези са идентитетом језика и у њему остварене културе, што је морало бити законом заштићено макар у мјери у којој су то сада новопрокламована родно сензитивна права. Добро осмишљен филолошки програм који јединствено заступају и плански проводе и филологија и званична политика одавно недостаје српском језику, а нема очитије потврде тога недостатка од недавно, од стране Скупштине Републике Србије, усвојеног Закона о родној равноправности.¹ Тај закон показује нека од кључних „болних“ мјеста српске језичке политике и њој у пракси ненаклоњених законодавно-правних мјера које проводи власт. Показује нпр. да власт избјегава да донесе закон о употреби језика и писма, изузетно значајан за српску језичку политику, а усваја онај који је деградира. Показује и да се закони који се експлицитно односе на језик усвајају без сагласности србистичких научних установа, као што су Институт за српски језик САНУ, србистичке катедре јавних универзитета и Одбор за стандардизацију српског језика.

¹ <<https://www.pravno-informacioni-sistem.rs>> 1. 7. 2021.

Самим тим што се налази на веб-страници Владе Србије, као државни стандард у тој области, најприје је наметнут Приручник за употребу родно осетљивог језика, урађен у оквиру пројекта „Кључни кораци ка родној равноправности“, подржаног од стране Координационог тела за родну равноправност при Влади Републике Србије, Агенције УН за родну равноправност и оснаживање жена и Центра за женске студије.² А потом се отишло још даље, па је појачан и врло ригорозним Законом о родној равноправности, у коме су јасно прописане и оштре и високе казне за непоштовање прописаних мјера у свим областима друштвеног живота, при чему су посебно спорне, због масовности корисника и утицаја на језички систем и његову реализацију, у области образовања и медија. Такве насилне, обимне и нагле интервенције у језику, какве се препоручују Приручником и налажу Законом, мијењају природу и језика и норме. Многе од новотвореница, тзв. фемининатива, не одговарају духу српског језика, јер је значајан број изведен непоштовањем или непримјењивањем правила творбе ријечи у српском језику. Уз то, и сам тај поступак наметања обавезне употребе родно диференцираних назива за звања и занимања поништава тип српске језичке норме – из флексибилне либералне преводи је у октроисано директивну, што је приближава и по поступку и по резултатима хрватској нормативној теорији и пракси. Не само што није директивна, српска језичка норма није ни пуристичка – није протјерала јединице које је језик својим системом обухватио у периоду језичког заједништва са Хрватима, а које су и неке од кроатистичких специфичности, укључујући и моделе планског удаљавања творбе од српских образаца. Али нема никаквог смисла да се и даље на томе ради, у корист сопствене штете. Тим и таквим „новоговорним“ уносом лексике наноси се велика штета систему српског језика, толика да ништа не спречава будуће генерације хрватских лингвиста да у савременом језику све такве особине српског језика прогласе „увезеним“ из хрватског, што ће вјероватно и чинити у спорењу око коначног, ако до њега дође, уласка Србије и српског језика у Европску унију, аналогно томе како Бугарска спори македонски језик.

Посљедице примјене Закона о родној равноправности нужно ће се одразити и на српски језик на ширем плану, мимо граница Србије. Уколико се дата законска рјешења у будућности примијене, отвара се нови проблем који утиче на статус српског језика у Босни и Херцеговини. Ако Република Српска не донесе исти закон, примјена србијанског неће бити обавезна, а то подразумијева нову регионалну варијантну диференцијацију стандарднојезичке норме, што српском језику, ако је циљ да се очува на садашњем свом простору, није потребно.

Српски језик је жив и динамичан. Будући да језик описује друштвену стварност, његов потенцијал се стално развија, што подразумијева флекси-

² Н. Cvetinčanin Knežević, J. Lalatović. *Priručnik za upotrebu rodno osjetljivog jezika*. 2019. <<https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs>> 1. 7. 2021.

билност његове норме. Апсурдно би било да је српски остао исти као у Вуково вријеме. Он није био исти ни у области правописно-граматичких правила ни у области лексике на почетку и на крају Вуковог периода. Вук је за потребе превода Новог завјета посуђивао лексику, као што је и граматичке термине, самјерљиво са осталим филологијама, посудио из класичних језика. И то је, као и велики број контактом са другим културама усвојених посуђеница, попуњавало српски лексички фонд тамо гдје није постојала одговарајућа ријеч за одређени појам. Такво посуђивање је било нужно, али није нужно да се у савремени језик излије феминистичка идеологија која поништава његове граматичке категорије, и још да се то прогласи нормом. У суштини, наведени поступци обавезујућег наметања језичких јединица супротстављени су недирективном моделу српске језичке политике и уносе забуну међу говорнике, од којих се тражи да науче све те ријечи и да пазе у сваком тренутку своје и службене и јавне говорне активности да их правилно употребе, јер ће у противном бити кажњени на основу прекршаја Закона. Будући да је у питању огроман број ријечи, то изазива несигурност и фрустрацију у употреби језика и код оних који су лингвистички образовани, што дестабилизује норму и угрожава континуитет писмености генерација које су завршиле са формалним образовањем и усвајањем језика.

Примјена прокламованих прописа и рјешења, ни тамо гдје се тенденциозно и плански проводи, није нимало лака. Без обзира на то што се ауторке датих начела у Приручнику позивају на социолингвистичке и прагматичке теорије употребе језика и на категорију рода као производну, која ствара нове облике, а занемарују, као превазиђене, структуралистичке теоријске оквири, у теоријском смислу језик је и даље систем знакова чија и употреба и творба зависе од структурних правила, тј. језичким системом у суштини управљају иманентни процеси саморегулисања и супротстављају се процесима насилног регулисања.

Чак се и на основу лаичког читања текстова и Закона и Приручника лако уочава да аутори (или ауторке) нису ни у сопственом тексту могли одржати принцип досљедности и поштовања сопствених правила, а та недосљедност потврђује да је мушки род немаркирана генеричка категорија чија је сфера употребе у језику много шира од употребе женског рода. Тако нпр. у кратком тексту од двије-три стране у коме се износи закључно мишљење на крају Приручника, а који је писан тенденциозно у женском роду, у једној реченици је промакло: „Говорници и институције некада јасно покажу намеру...“ (Приручник 2019: 133). Изостао је, дакле, родни пар „говорнице“, на коме се иначе у Приручнику инсистира. У тексту Закона мушки род доминира – у општем значењу и једног и другог пола, и употребљавају се именице *йрийадник* (*йрийадник осейљиве йрује*, стр. 6), члан (*сйарији и болесни чланови йородице*, стр. 5), *йарйнер*, *йружалац* (*социјални йрайнери, йружалац услуја*, стр. 5), *руководилац*, *обвезник* (*руководилац обвезника*, стр. 11, *руководилац оріяна јавне власйи, руководилац оріяанизационе јединице*, стр. 29), *йражилац*, *корисник* (*йражилац и корисник бесйлаййне йравне йомоћи*,

стр. 31). Нема у законодавним правилима ни „припадница“, ни „чланица“, ни „партнерки“, „руководитељки“ или „руководитељица“, ни „тражитељки“, а ни „корисница“! Текст Закона је, дакле, контрадикторан самом себи, а камоли да неће бити корисницима у најмасовнијим областима образовања и васпитања (чл. 37 Закона о родној равноправности) и јавног информисања (чл. 44), у областима у којима обухвата сав образовни систем и све медије.

Уколико таква законска рјешења опстану, отвара се и велико питање како ће се тај уплив идеологије одразити на синтаксичку норму српског језика. За сада, што показују и текст Закона и текст Приручника, субјекатска синтагма коју чине именице мушког и женског рода контруира са предикатом у мушком роду. Но можда се феминистичком покрету не допадне ни тај вид доминације мушког рода, за који тврде да није неутралан, него да се њиме „потчињава“ и „чини невидљивим женски пол у језику“, па се буду морала, по сили неког додатног политичког закона, мијењати и синтаксичка правила српског језика?! Већ је видљива и тенденција да се уносе облици глагола у предикату и у мушком и у женском роду, као нпр.: „Уколико до сада нисте употребљавале/и родно осетљив језик, циљ овог приручника јесте да вас на то подстакне...“ (Приручник 2019: 10). Осим на синтаксичком, то представља проблем и на правописном плану, а није тешко замислити какав и колики у функционалним стиливима и жанровима.

Ти ригорозни захтјеви отварају и дилему могу ли говорници или боље рећи „језички обвезници“ у року од три године – како је Законом одређено да морају – научити огроман број новотвореница и без изузетка их употребљавати, јер им у противном слиједи казна. Поставља се и питање како ће бити реализован такав захтјев – индивидуално или организовано, да ли се наставници и новинари упућују на дошколовавање, на учење и вјежбање родног језика у вечерњој школи?! Ко ће прилагодити бројне уџбенике стандардима родне сензитивности?! Бројне су и за статус српског језика и у мајници и у дијаспори врло контрапродуктивне посљедице наметања језичких нормативних правила од стране власти, а противно стручном и научном мишљењу српске лингвистике. Иако језичке структуре нису имуне на друштвене промјене, не смије се на основу друштвенополитичких тенденција мијењати структура језика и декретом проглашавати поједине језичке јединице и конструкције прихватљивијим или неприхватљивијим. Штета од таквих интервенција власти у језику је вишеструка, са дугорочним посљедицама, и води не само ка разградњи норме него и обесмишљава језичку културу и нарушава језички систем.

Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет

milanka.babic@ffuis.edu.ba

Проф. др Јордана Марковић

У ДУХУ ЈЕЗИКА И ПО СЛОВУ ЗАКОНА

0. Много тога је ових дана речено и писано у вези са Законом о родној равноправности. Много је лингвиста тим поводом имало шта да каже у вези са „родно осетљивим језиком“, чија се употреба тим законом регулише.

1. Желим да похвалим идеју, тј. организаторе и организацију Округлог стола посвећеног овој теми, тј. положају српског језика у овом савременом тренутку. Убеђена сам да је нешто слично требало урадити много раније, као и да све то треба радити тако да буде укључено што више установа и колега који би имали и знали шта да кажу у вези са новонасталом ситуацијом.

2. Чињеница је да је језик архив свега што је у друштву које се њиме служи постојало, те ће и ово време, као и ова актуелна проблематика, па и резултати ове дискусије, оставити свој траг.

3. Не може се оспорити нечија тежња да се у језик унесу измене. Оне су неминовност и у језику је доста таквих сведочанстава – неке речи су улазиле у језик свакодневице, друге одлазиле у архиву. Тако је лексички пар *човек–човечица* остао без облика за женски род и данас ретко ко зна да је постојала таква именица женског рода.

Ова нова законска регулатива која иде путем осмишљавања обавезног облика за женски род потврђује и једно и друго – тражи увођење нових облика, али то неминовно доводи и до „протеривања“ поједних речи из свакодневне употребе. Нпр. ако будемо морали у свакој прилици да користимо именице мушког и женског рода, логично је да ћемо прибећи форми *ученици и ученице*, чиме ћемо послати у архиву свима знану именицу *ћак*, па ваљда нећемо имати *ћака* *јенерације*, *ћачки расјусџи*, *ћачки динар*, *ћачко доба*.

4. У непосредној прошлости и сами смо били (и још увек јесмо) сведоци рекла бих неуспелог покушаја да се „наметне“ облик *евро*, за који су се лингвисти изјаснили и определили.

Тако је било и са покушајем *рачунар* у односу на *комијуџер*, нешто раније *хладњак* у односу на *фрижидер* итд.

Дакле, језик не подлеже ни наметима, ни предлозима, тј. одолева им и дозвољава фреквентнијем лику да заживи.

То је требало дозволити и у овом случају. Било је пре свега колегиница, али и људи из друге струке, који су се залагали за обавезну употребу двају напоредних облика – облика за женски и мушки род. Било је и оних који су се с тим у вези оглашавали и оспоравали такве идеје. У пракси је постојало (и постоји) и једно и друго. Медији су, снагом коју само они имају, подржавали и практично наметали једно или друго решење. Људи су слушали и једно и друго и говорили онако како су мислили да треба – на један или други начин.

Претпостављам да је то сучељавање могло дуго потрајати и из њега би се нешто изродило – облици који су језику потребни и који би комуникацију чинили успешнијом – задржали би се, они који нису потребни – не би се ни развили.

Шта није добро?

Није добро да се језик на овај начин законом регулише и никако није добро да се прети казнама ако не говоримо „по закону“.

Језик је требало пустити да се сам избори.

5. Шта се у овом тренутку може?

Чињеница је да Закон већ постоји и њиме се између осталог регулише и употреба „родно осетљивог језика“, тј. употреба облика женског рода за називе занимања и сл., поред употребе облика за мушки род. Треба ли се томе експлицитно супротставити?

Оваква употреба је у појединим случајевима уобичајена и својство је језика свакодневне комуникације. Сви користимо облике: *ученик, ученица, сѣуденѣи, сѣуденѣикиња, насѣавник, насѣавница, ѣрофесор, ѣрофесорка/ѣрофесорица* и бројне друге. У новије време је битку за своје место у језичком систему водио облик женског рода за номинацију женске особе на функцији декана факултета. Може се рећи да она још увек траје, али је све мање отпора уласку ликова *деканица* и *деканка*, поред лексеме *декан*, којом се још увек номинује особа женског пола на тој функцији. Таква пракса неминовно ће у српски језички систем увести још облика за женски род. Вероватно ће се то десити тамо где се за то укаже потреба, где је то неопходно ради боље информативности. Свакодневним наметањем своје место ће изборити и неки облици који нису неопходни. Но, употреба таквих ликова по сваку цену и у свакој прилици, верујем, неће заживети. Између осталог и зато што су у супротности са језичком економичношћу.

Изричито супротстављање употреби свих таквих облика није функционално и рекла бих да је ирационално. Ако те речи буду говорницима пријемчиве и ако осете да би их у име успешне комуникације требало употребљавати, оне ће наћи своје место у језику свакодневне комуникације, желели ми то или не.

6. На чему ипак (не)треба инсистирати?

Оно што би у свакодневном општењу било и сувишно и рогобатно и непотребно јесте обавезна употреба обају облика (у женском и мушком роду) и обавезна употреба одговарајућих облика уз именице и једног и другог рода. Замислите овакав почетак говора: „Поштоване колегинице и поштовани колеге, хвала вам што сте дошле и што сте дошли и надамо се да сте спремне и да сте спремни на сарадњу...“. Јасно је свакоме да ово није и не може бити језик комуникације из много разлога.

7. Ако прихватимо неминовност да ће неки ликови заживети, онда то значи да за лингвисте у овом делу има пуно простора за делање. Језичким стручњацима се отварају нова поља за истраживања, па могу саветовати и предлагати облике погодне за употребу и указивати на облике који нису погодни.

С тим у вези желим да додам да би била веома драгоцене истраживања на плану народних говора. Народни говори су често напреднији у односу на стандард, а чињеница је да оно што се у народном (тј. свакодневном) говору јави и постане веома фреквентно, мора да прерасте у норму. Такође ваља имати у виду да се народни говор развија спонтано, ослобођен било каквих норми и наметања.

За ову прилику ја ћу се послужити малим бројем примера из Црнотравског речника Радосава Стојановића.¹ У овом богатом речнику налазимо лексичке парове (у мушком и женском роду) типа: *докѣур* м лекар, *докѣурица* ж и *докѣурка* ж лекарка; *ѣреседник* м и *ѣреѣдник* м председник, *ѣреѣдниѣа* ж председница, *аведник* м незасит човек, *аведниѣа* ж халапљива, незасита жена.

Некада су се такве именице јавиле у сва три рода: *аздѣсанѣа* ж пеј осилена, обесна жена, *аздѣсанѣо* м пеј осилен, обестан мушкарац, *аздѣсанѣе* с пеј осилено дете; *ајдук* м непоштен човек, лопов, *ајдуѣуѣа* ж и *ајдуѣиѣа* ж крадљивиѣа, лоповѣа, *ајдуче* с крадљивѣе.

Забележен је и само облик мушког рода у случају када је то својство само особа мушког пола – само они се тим послом баве: *ѣиѣлар* м радник на прављењу цигала.

Само у мушком роду номинују се и особе са особинама које су својствене свим људима без обзира на пол: *адѣм* м неспособан човек, *учевѣѣак* м учена, образовна особа.

Наравно, и у овом речнику се јавља имениѣа која може бити и једног и другог рода, тј. може означавати особу и једног и другог пола: *авѣѣиѣѣа* ж м незајажљива особа.

Мислим да има довољно примера и у дијалекатским речницима и у свакодневном говору који сугеришу закључак да је употреба облика за женски

¹ Радосав Стојановић. Речник црнотравског говора. *Срѣпски дијалекѣѣолошки зборник* (2010): 1–1060.

род прихватљива и да ће се она свакако развити тамо где се за то укаже потреба, али не и тамо где за таквим ликом нема потребе. То значи да ће сигурно бити: *ученик и ученица, директор и директорка или директорица* итд., неће бити облика за женски род од именица *владика, ейиской* и сл., као што неће бити ни облика мушког рода од лексеме *бабица*², а што се осталих примера тиче – они који могу и код којих се укаже потреба, развиће облик за женски род, ако за таквим ликом не буде потребе, неће се јавити.

Језичким стручњацима се отварају нова поља за истраживања, па могу саветовати и предлагати облике погодне за употребу и указивати на облике који нису погодни.³

8. Може се, и мора, тражити измена Закона у делу који регулише казне-не мере. Хоће ли ово бити вербални деликт? Па ни он није кажњив у многим законима.

9. Шта предлагем?

Видим два елемента о којима би требало дискутовати – један је употреба облика женског рода за називе занимања, титула, звања особа женског пола, а други је примена закона у вези с тим.

За први предлажем усвајање закључка да такве облике треба употребљавати кад год је то могуће и кад год се укаже потреба за тим.

У вези са применом Закона предлажем да се упуту захтев за измену Закона у делу који предвиђа казне ако изостане обавезна примена тих лексичких облика.

Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

jordana.markovic@filfak.ni.ac.rs

² Овде се ваља присетити да су некада одсек за медицинске сестре у медицинским школама уписивале само девојке и то су биле *медицинске сестре*, а данас с тим занимањем имамо и *медицинској браћи*, у свакодневној комуникацији, мада на сајтовима медицинских школа као „образовни профил“ налазимо „медицинска сестра техничар“, односно „медицинска сестра – техничар“.

³ Приликом теренских истраживања ја сам забележила исказ: *судике*, гу реко (Јордана Марковић. *Говор Запања. Српски дијалектолошки зборник* (2000): 67), при чему се вокатив *судике* односи на судију женског пола, па би се морала претпоставити номинативна форма *судика*.

Проф. др Зорица Никитовић

ФУНКЦИЈА ЈЕЗИКА У ГЛОБАЛИСТИЧКИМ ПРОЦЕСИМА ДЕХУМАНИЗАЦИЈЕ ЧОВЈЕЧАНСТВА

Архива у графемама од самих почетака словенских књижевних језика зна за фемининативе. Ничег новог под сунцем. И у старословенском појмовнику¹ постојале су: родитељница, цѣсарница, исповѣдница 'истомислѣница', помошница. И IX стољеће биљежи *nomina regionalia* и *nomina nationalia*: ридланка, самарѣнька, хананѣ и др. Језику² Светога Саве познате су: оученица, старница, добропомошница, слоужителница, застоупница, пленница, вратарница, царница и др. Под запрећењем или епитимијом све до нашег времена бивале су: грѣшница, чародѣница, пророкница, љубодѣница, док су светост задобијале: прѣвоуоченица, моученица, постница 'подвижница', светица. Акценат живота није био на данашњој активистици одређене *nomina professionalia*, већ на жртвеној љубави која води спасењу. Зато је ваљда то вријеме и имало: нгоуманню, днаконисоу, чрѣнницоу 'монахиња' и дѣвницоу 'дјевојка' као и: вѣдовницоу, поученицоу и прѣљубодѣницоу. Маскулиnum овом приликом остављамо по страни. Међутим, са промјеном погледа на свијет промијенила се и језичка слика свијета – дѣвницоу је замијенила *дјевојка*, чрѣноризнице бројимо на прсте, љубодѣница и прѣљубодѣница замијењене су народном језику много дражом ријечју, док ће у времену у коме из Орвела некритички већ увелико закорачујемо у „Врли нови свијет“ вѣдовница и распоученица вокабулару ускоро постати сувишне – у недостатку агенса постају онтолошки немотивисане.

Паки и паки (опет и опет) на Истоку, који иде за Западом, ништа ново. Одавно су семантичку структуру бројних лексичко-семантичких група нарушили глобалистички процеси, што се најбоље може уочити у семантичком пољу сакралног, а о чему је у одличној студији *Лейтштимносѣй нової вијека* (1999) писао њемачки философ Ханс Блуменберг. У јавном дискурсу

¹ Р. М. Цейтлин, Р. Вечерка, Э. Благова (ред.). *Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков)*. Москва, 1994.

² F. Miklosich. *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*. Vindoboane: Guilelmus Braumüller, 1862–1865.

благодати денотира множину: „благодати савременог (потрошачког) друштва“, а не ‘силу Духа светог’. Код неких лексема процеси десемантизације потпомогнути су творбеним средствима, па поред аутентичног *їријех*, склонили смо да говоримо о *їолуїријеху*, *миниїријеху*, *назовиїријеху*.

Први српски законик, који нас је 1219. године супериорно увео у ред народа хришћанске цивилизације, закон Богом благословен као и народ који га је практиковао, није знао за мијешање сфере добра и зла, а камоли за афирмисање грѣха као друштвено пожељног понашања. Као што се за руске реалисте каже да су изашли из Гогољевог *Шинџела*, и законодавство је код Срба и других Словена православног ареала проистекло из грађанских и црквених закона обједињених светосавским Номоканоном, у коме, примјера ради, *моужелоганнѣ*³ ‘мужелост’ представља *стоудодѣланнѣ* ‘срамотно дјело’ које ‘хришћане води у погибел’ (*хр(ис)тиѣниѣи ведоуѣе вѣ погыѣѣлѣ*).

У истој равни семантичког преобликовања налази се и корјенска морфема *род* која има веома богато деривационо гнијездо⁴, у коме су на културолошком плану најзначајније ријечи *їородица* и *народ*⁵ (зар род није синоним са *їлог*?!). Та такозвана равноправност, која се некада звала мушког и женског пола (сматрам да не треба прихватати израз „родна равноправност“ јер тиме постајемо тј. већ смо постали таоци властитог језика), и из ње проистичући закон, боље рећи незакон и безакон, који је усмјерен на супрематију женског пола, додатно је упитан због чињенице да су у исто вријеме из књижица и свједочанстава (у Српској) избачене најсветије ријечи сваког језика: *мајка* и *оїац*. Само је наизглед парадоксално то што се на лексичкој равни избацавањем ових основних ријечи сваког језика, па и српског, из свијести покушава вршити потирање појмова јединствене заједнице мушког и женског родитеља, док се на деривационом плану кроз граматичку маркираност женског рода насилно агресивише некаквом феминизацијом која је одувјек била сама себи циљ. Заправо, сви феномени који се исцрпљују у самобитности, бивајући сами себи циљ, а не на корист заједнице чији су дио, у функцији су деградације и уништавања дате заједнице. Насилно измијештање лексичке морфеме *род* у сферу јавних политика и њена десемантизација, принудно наметање њеног новог значења у правној сфери у служби

³ *Аще покаеть се н свое нечыстие исповѣсть такожде запрещение принѣть како моужелоганнѣ 176а,2/10* (‘ако се покаје и исповиједи своје бешчашће, нека прими запрећење као мужеложник (15 година)’). В. *Законоїправило Свѣтїи Саве, їревод Сарајевскої їрейиса*. Братство манастира Добрунска ријека, С. Стјепановић, С. Продић. Митрополија Дабробосанска: Дабар, 2019.

⁴ В. *Семантичко-деривациони речник*. Свеска 2: Човек – унутрашњи органи и ткива, психофизиолошка стања и радње, психофизичке особине, сродство. Редактори Даринка Гортан-Премк, Вера Васић, Рајна Драгићевић. Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику, 2006.

⁵ В. Зорица Никитовић. Творбено гнијездо *род* кроз призму Светосавља. *Прилози насїави срїскої језика и књижевностї* 8 (2019): 97–112.

су потенцирања нових појмова кроз нове творенице попут *ѿрансродан*. Изгледа ми да кроз историју људског рода језик никада није био тако убојито оружје у рукама политике као данас – несувислим идеолошки трасираним изразима гађају нас кô бомбама – тако да се може говорити о политичким аспектима лексикализације, деривације, семантизације и др. О деривационим гнијездима новонастале лексике и неспојивим ријечима типа „национални инжењеринг“, за које се надамо да ће им будућност донијети статус савремених хапакса⁶, очекујем да ће на овом округлом столу детаљно говорити лексиколози.

Само желим истаћи познату чињеницу да бројна „озакоњена безакоња“ нашег времена, која гуше слободу и ударају на достојанство личности, а међу којима је и ово новонастало о језику, нису звоно за узбуну (сем што овај пут ударају по новчанику – ми смо готово па скуване жабе), већ, нажалост, представљају једну од поодмаклих фаза давно започетог процеса де-хуманизације⁷ човјечанства. Звоно за узбуну је требало да зазвони бар онога часа када смо ријеч *майѿи* из православног празника *Майѿерице* замијенили ријечју *жена* и колокатом *Дан жена*. То је почетак краја и на друштвеном, а и на језичком плану, вријеме када је отпочео обрнут процес концептуализације – не од искуственог перципирања стварности ка вербализацији нејезичких феномена, већ обрнуто – језиком као оружјем у служби преобликовања погледа на свијет, што је експлицитно и речено чл. 6, став 17. овог закона. Језички терор траје већ неколико деценија, али када нас у овој најновијој „озакоњеној“ мјери заплусну разне, да не кажем разнородне, *ѿренице*, *ѿговорнице*, *ѿосланице*, *насилнице* и друге ине *војникиње* за све бројнија „права“ овога времена (и овдје је деконструисана семантика, *ѿрав* значи ‘исправан, истинит’, а какав је то „закон“ у коме породица управо пожртвованим васпитањем које подразумијева и казну, губи „право“ на властито дијете?!), свијест будућих реципијената тог и таквог језика – а то су наша дјеца – уз све друге саблазни којима су свакодневно изложена, биће потпуно деконструисана.

Статус и функција српског језика данас? Пошто се показало да је језик најмоћније средство манипулације масама, његова функција данас нажалост је функција дезоријентисања, кривотворења и преобликовања вриједности које су се кроз читаву историју човјечанства показале племенитим и плодноним. Функција језика у коме ће граматичка категорија *nomina femininum* урушити *nomina professionalia* у коначници води затирању његових

⁶ Ријечи које у старословенским споменицима имају само једну потврду.

⁷ Заиста нико није тако, аргументовано разобличивши европски „хуманизам“, богонадахнуто говорио о богочовјечанском хуманизму као Ава Јустин (Ђелијски) у својим Философским урвинама које су написане, по ријечима самог писца, „срицане између два светска рата у извесним данима и извесним ноћима, и биле готове за штампу пре Другог светског рата“, а први пут објављене 1957. године.

говорника односно народа. На нама је да се тим процесима својом, надајмо се још увијек живом, професионалном етиком одупремо. А на личном плану да се вратимо Богу.

Универзитет у Бањој Луци
Филолошки факултет

zorica.nikitovic@flf.unibl.org

Проф. др Милан Ајџановић

ДВЕ СТРАНЕ

1. У свакој борби – а све наше активности подстакнуте доношењем Закона о родној равноправности, чији су део и овај чланак и Зборник, сада се већ могу и морају описати као борба а не (више) као сукоб мишљења – увек постоје барем две супротстављене стране, од којих свака сматра да је управо она у праву и што се више учвршћује у свом ставу то се више труди да потре супротно мишљење. Која је то страна чији смо и ми део – назвали бисмо је не без разлога *љрвом* (те, зашто да не, и *љравом*) – то видимо како по свим учесницима Округлог стола, односно потписницима Матичиног Саопштења, тако, чак и више, по свим оним ‘обичним’ људима од којих ми, као они којима је добробит и уређење српског језика животни позив, све чешће у најразличитијим ситуацијама добијамо питања у вези са Законом о родној равноправности.¹ Имајући то у виду, ми бисмо ту прву страну назвали сада већ помало непопуларним термином – *сљрука*, а њој бисмо, ослушкујући било јавности, прикључили и највећи број лингвистичких лаика. Ко је, међутим, та друга страна? По природи ствари, законодавац би требало да је Република, у последње време оличена у својим различитим представницима или пре (да будемо прецизнији, родно осетљиви и, заиста, нимало заједљиви) представницама, које смо имали прилике да гледамо и слушамо претходних месеци док су покушавали да нам објасне или, пре, да нас убеди у то да је Закон заправо донет и потписан на добро свих нас, а пре свега самог српског језика, који ће се коначно моћи развијати како треба, сада када је ослобођен стега које су му досад наметане (претпостављам, управо од те прве стране). Истине ради, на тој другој страни нашао се и део стручне јавности, који горљиво, неретко чак жучно, улази у расправе са својим колегама неистомишљеницима, у шта, нажалост, имамо прилике да се уверимо и у свом радном окружењу.

1.1. При томе се, некад мање а некад више (и рекли бисмо – све више) отворено, прва страна оптужује за својеврсну застарелост, неосетљивост на

¹ А заиста их добијамо, понекад чак и од појединих људи за које нисмо ни претпостављали да су заинтересовани за теме попут ове.

промене у ванјезичкој стварности и језику и – што је можда и најозбиљнија оптужба од свих, али и најнеумеснија – за мизогинију. Ипак, колико је то далеко од истине, може се већ видети и по полном саставу учесника Округлог стола: међу 42 првобитно најављена његова учесника, било је 18 жена.² Међутим, оно што је нама нарочито занимљиво јесте да смо се у свом, сада већ вишегодишњем, бављењу темом родно осетљивог језика³ уверили у чињеницу да су управо жене (тј., у конкретном случају, студенткиње нашег матичног факултета) те које се безмало листом оштро противе таквој врсти језичког инжењеринга, о чему белодано сведочи и велик број управо таквих потписница Саопштења.⁴

2. Дакле, видимо да имамо две антиподне стране, али шта имамо у самом језику и зашто су тзв. социјални фемининативи већ годинама разлог за сукобе? Ко год се иоле бави творбом речи у српском језику, зна да је у њему именичка моција непорецива чињеница, те да је заправо чак и сразмерно развијена, што није одлика само савременог језика, о чему сведоче и стари писани споменици. О томе, такође, сведочи и стање које је, пре непуне четири деценије (1982), у својој монографији *Моциони суфикси у српскохрватском језику* описао проф. Б. Ђорић, набрајајући 12 суфикса те неколико десетина (прецизније, 48)⁵ од њих добијених сложених форманата којима се од именица мушког рода граде оне женског. Уколико се томе прикључе и они суфикси којима се творе маскулиноми од именица женског рода (какви су, на пример, *-(а)к* и *-(а)и*), тај ионако велик инвентар моционих форманата постаје још већи. Осим тога, наведеним можемо додати и податак да се као једна од доминантних црта у развоју тзв. нове лексике истиче и именичко мовирање чији је резултат именица женског рода којом се означава ималац неке професије и вршилац какве активности,⁶ али, све више,

² Или, да то представимо нумерички, 43% од укупног броја предвиђених учесника, што значи да су се организатори Округлог стола, наравно нехотице, држали слова новоусвојеног закона, који у свом члану 6 објашњава да „уравнотежена заступљеност полова постоји када је заступљеност једног од полова између 40–50% у односу на други пол“. *Zakon o rodnoj ravnoopravnosti*. <http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/zakoni/2021/741-21-lat..pdf> 30. 6. 2021.

³ Додуше, да будемо искрени, пре свега приликом обрађивања моционе творбе на часовима Дериватологије српског језика, коју предајемо на новосадском Филозофском факултету студентима студијских група Српска филологија: српски језик и књижевност и Српска филологија у контакту с мађарском/словачком филологијом.

⁴ Да нису усамљене у таквом свом ставу, показује чињеница да је међу 165 потписника Саопштења жена чак 109 или 66%, што значи да је мушки пол овог пута остао „неуравнотежено заступљен“.

⁵ Божо Ђорић. *Моциони суфикси у српскохрватском језику*. Београд: Филолошки факултет Београдског универзитета, 1982.

⁶ Ђорђе Оташевић. *Нове речи и значења у савременом стандардном српском језику: лингвистички аспекти*. Београд: Алма, 2008.

и носилац неке особине,⁷ од чега не одступа ни ситуација забележена у савременим српским англицизмима.⁸

2.1. Имајући то у виду, можемо се запитати зашто онда уопште постоје те две стране и зашто смо ми, потписници Саопштења, односно учесници Округлог стола и аутори прилога у овом зборнику, дигли глас против Закона. Наравно, одговора на то питање има више, што зависи и од оних који те одговоре дају, у шта смо се, између осталог, уверили слушајући реферате прочитане током трајања Округлог стола и разговарајући с колегама у тренуцима пауза. Ми ћемо их, међутим, навести свега три, од којих се само прва два односе на сам језик.

2.2. Први се одговор тиче употребе неекономичних напоредних облика именица мушког и женског рода, којима се оптерећује устројство реченице те, нужно, и њено разумевање, о чему је врло аргументовано писао проф. Р. Бугарски у свом напису *Нису проблем боркиње него борци и боркиње*.⁹ Други пак одговор тиче се свим србистима, а нарочито дериватолозима, добро познате творбене конкуренције међу формантима, творбеним типовима и (под)моделима, која, све чешће видимо у медијима, резултира правим шаренилом творбених дублета, што опет води превирањима у употреби различитих социјалних фемининатива, често неподржаних досадашњим творбеним узусима. Ипак, трећи, и рекли бисмо суштински знатно важнији одговор на ту нашу привидну недоумицу јесте онај који се дотиче питања различитих слобода већине носилаца српског језика, чији смо ми, у то смо дубоко уверени, овде гласноговорници. Другим речима, неупитна и неоспорива могућност давања слободе избора свима, па тако и онима чије мишљење не делимо – против које, убеђени смо, нико од нас није – не може и не сме ићи у правцу укидања права на избор другима, који су при томе, како сведочимо свакодневно, знатно бројнији и (дозволићу себи још мало субјективности) лингвистички компетентнији. Дакле, *Ви се зовиш како желиш, али дозволиш и мени да сам себи бирам име*. Нажалост, Закон такав какав је – репресиван, препун забрана и астрономских казни – уколико се не промени набоље, не оплемени промишљеним допунама, остаће онакав какав ниједан нормативни акт не би смео да буде – пристрасан и неправедан. Заправо, (п)остаће још један доказ системског занемаривања (језичке) струке од стране законодавца, давања предности псеудонаучним аргументима

⁷ Рајна Драгићевић, Милош Утвић. Умножавање мовираних фемининума на -(к)иња у савременом српском језику. *Српски језик: студије српске и словенске*. Серија 1. Бр. 24 (2019): 187–200.

⁸ Милан Ајџановић. Мовирање код новијих англицизама у савременом српском језику (на примеру грађе из *Српског речника новијих англицизама*). *Słowotwórstwo w przestrzeni komunikacyjnej*. Warszawa: Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, 2021 (у штампии).

⁹ Ranko Bugarski. *Nisu problem borkinje nego borci i borkinje*. <https://www.danas.rs/dijalog/licni-stavovi/nisu-problem-borkinje-nego-borci-i-borkinje/> 30. 6. 2021.

и псеудонаучницима те дневнополитичким циљевима у односу на струку, те, што је најпоразније од свега, још један појавни облик осиноности оних који се налазе на, како је то данас популарно рећи, позицијама моћи и одлучивања.

3. За сами крај, желели бисмо да наведемо један цитат из Нормативне граматике српског језика који показује да се могло ићи друкчијим путем, несумњиво бољим, само да је струка питана за мишљење, али и да изразимо наду да још није касно за то: „Број социјалних фемининатива у језику се постепено повећава у складу са променама у друштву, а тај процес не треба ни спутавати ни вештачки убрзавати.“¹⁰

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет

ajdzanovic@ff.uns.ac.rs

¹⁰ Предраг Пипер, Иван Клајн. *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2013, 222.

Др Владан Јовановић

ПОВОДОМ ТЗВ. ЗАКОНА О РОДНОЈ РАВНОПРАВНОСТИ

Такозвани Закон о родној равноправности,¹ који је усвојила Скупштина Србије 20. маја 2021. године, по својој суштини представља закон против српског језика, а самим тим против целокупног стваралаштва на српском језику, како оног које је досад стварано, имајући у виду преиспитивање суштинских људских и моралних вредности које се Законом наговештавају, тако и оног будућег које се ригидним члановима Закона идеолошки усмерава у једном правцу, предвиђајући високе новчане казне за оне који се не придржавају Законом прописаних „језичких“ норми. О томе да је Закон о родној равноправности усмерен против српског језика и да се његовим ступањем на снагу над њим врши насиље, благовремено је у виду саопштења и одлука стручну и ширу јавност обавештавао Одбор за стандардизацију српског језика, свеакадемијско и свеуниверзитетско научно тело основано с циљем очувања и унапређења норме српског књижевног језика. Пре него што је Закон званично био усвојен, а и после тога, о последицама његове примене по српски језик, а нарочито по његову граматику и норму, поред чланова поменутог одбора своје ставове поводом Закона изнели су и други истакнути лингвисти, међу којима се нарочито истичу они са србистичких катедара, чланови САНУ, Матице српске, Института за српски језик САНУ и други. Чињеница да се одредбама Закона не задира само у домен основног споразумевања и комуникације међу говорницима српског језика, већ и у све друге домene језичког стваралаштва – науку, културу и духовност – навела је стручњаке многих научних области, представнике културних установа, црквене великодостојнике и представнике мањинских верских заједница да изразе противљење овом закону, чиме се јасно закључује да се питање употребе српског језика у светлу насилних промена у језику не тиче само једне струке – лингвистичке односно србистичке – већ да је реч о проблему који задира у све сфере друштва и у свакодневни живот.

¹ < <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2021/52/3/reg?fbclid=IwAR1tvje9ljSS7Y3zupNXGEX0yat4Zs7vBHQICDDR60HDiWQ557i-SO9rhfXA> > 21. 6. 2021.

Стручњаци из области науке о српском језику сагласни су у томе да се применом „родно осетљивог језика“ спроводи насилна промена српског језика која задире у његову структуру, тј. граматику, која представља највишталнији део језичког бића. Теоријска потпора поменутом закону разрађена је у Приручнику за употребу родно осетљивог језика, који је настао на основу пројекта који је финансирала Европска унија.² У њему је изнета идеолошка матрица новог, реформисаног српског језика (издата на латиничком писму, што такође представља интегрални део те матрице), у којој се српска јавност позива на промену „postojeće situacije u jezičkoj politici u Srbiji“, а то је, истиче се, „danas jedan ... u nizu koraka koje treba preduzeti da bi se obezbedile jednake šanse za sve građanke i građane Srbije“. У овој констатацији садржане су две неистине с циљем да се обмане јавност. Једна је та да је постојећа језичка политика односно њена норма одговорна за дискриминацију према „грађанкама“ Србије, а друга је да ће се применом „родно осетљивог језика“, тј. применом новопрписане норме по којој се не признаје неутралност мушког граматичког рода већ се граматички мушки род у значењу особа изједначава са значењем природног пола, што значи да речи којима се упућује на особе морају имати флективне односно творбене наставке за мушка и за женска лица, решити дискриминација према особама женског пола, о чему конкретније говори следећи цитат из поменутог приручника: „Rodno osetljiv jezik ne podrazumeva samo imenovanje žena koje obavljaju određena zanimanja ili vrše određene javne funkcije, iako je ovaj domen njegove primene naročito važan, već je istovremeno i način da se eliminiše svaki oblik rodno zasnovane diskriminacije“ (истакао В. Ј.). За граматику српског језика је неприхватљиво изједначавање граматичког рода и пола у природи. Захтев за корекцијом структуре српског језика која је изражена у Закону у супротности је са општелингвистичким законом језичке економије, а, такође, обавеза уподобљавања назива за носиоце занимања, звања, титуле и сл. називима у којима се експлицира припадност (женском) полу последица је неразумевање језичких чињеница и покушај насилног инжењеринга у језику за потребе родне (и трансродне) идеологије. Та идеологија под плаштом заштите жена од дискриминације (која је, узгред речено, неспорна за сваког словесног човека, а законски гарантована Уставом Републике Србије³ (члан 21), Законом о забрани дискриминације⁴ итд.) жели управо супротно, да уведе дискриминацију по разним основама у српско друштво, да направи јаз између мушкараца и жена, али не само између њих јер су намере родних идеолога далекосежније, што се лепо види на примеру увођења у Закон појма *rod*, засад као алтернативе појму *йол*, а с перспективом да га у будућности замени, проглашавајући потом појам *йол* цивилизациј-

² Cvetinčanin Knežević – Lalatović 2019. <https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sites/default/files/2019-07/Priruc%CC%8Cnik%20za%20upotrebu%20rodno%20osetljivog%20jezika_latinica.pdf> 21. 6. 2021.

³ < https://www.srbija.gov.rs/view_file.php?file_id=2391&cache=sr > 28. 6. 2021.

⁴ < <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2009/22/1/reg/>> 23. 6. 2021.

ски превазиђеним. Према актуелном Закону *род* и *йол* нису исто, при чему се термину *род* даје предност у односу на термин *йол*, пре свега смештањем овог појма у назив Закона, а потом се та предност примећује у самим контекстима у којима је *род* алтернатива појму *йол* или чак његов натпојам, о чему сведоче цитати из Закона: „Не сматра се дискриминацијом прављење разлике, искључивање или давање првенства због особености одређеног посла код кога пол, о д н о с н о р о д представљају стварни и одлучујући услов обављања посла“ (из члана 27), затим употреба придева *родни*, нпр.: „Не сматра се дискриминацијом предузимање подстицајних мера ради запошљавања и samozapošljavanja теже запошљивих категорија лица, као што су жене, труднице, породиље, ... о с о б е д р у г а ч и је с е к с у а л н е о р и ј е н т а ц и ј е и р о д н о г и д е н т и т е т а ...“ (из члана 27) итд. Овим законом, дакле, узурпирају се све надлежне установе задужене да воде бригу не само о српском језику него и о образовању деце школског узраста, јер Закон налаже да се оне потчине идеолозима нове стварности задуженим за доследно спровођење одредби, о чему сведоче и ови цитати из члана 37 Закона о родној равноправности: „Органи јавне власти и послодавци који, у складу са законима и другим прописима, обављају послове у области образовања и васпитања, науке и технолошког развоја дужни су да: 1) укључе садржаје родне равноправности приликом доношења планова и програма наставе и учења, односно студијских програма, приликом утврђивања стандарда уџбеника, наставних метода и норматива школског простора и опреме и да у наставне програме и материјале, на свим нивоима образовања и васпитања искључе родно стереотипне, сексистичке садржаје, укључе садржаје везане за родну равноправност у циљу превазилажења родних стереотипа и предрасуда...“, а на држави Србији је да све то додатно и финансира из средстава грађана који нису ни били питани да ли желе овакав закон, што потврђује следећи цитат: „2) [Органи јавне власти су дужни да] обезбеде подршку образовним програмима и научним истраживањима који се финансирају из јавних средстава ради доприноса у промовисању родне равноправности и превазилажења родних стереотипа“.

Реформисање српског књижевног језика према начелима родних идеолога подразумева моментално стварање родно осетљивог језика, пошто таквог језика још увек нема. Резултат њиховог језичког инжењеринга био би измишљени српски језик за чији опис су, као и код сваке реформе, потребни нов правопис, речник и граматика. Будући да је овај захтев немогуће испунити без озбиљних последица по наш језички и културни идентитет, а тешко је и замислити да би водеће установе науке и културе као што су Српска академија наука и уметности и Матица српска на тако нешто пристале, једини правични излаз из ове ситуације јесте да Уставни суд Републике Србије прогласи неуставним Закон о родној равноправности.

Институт за српски језик САНУ
Београд

vladan.jovanovic@isj.sanu.ac.rs

Др Марина Спасојевић

ЈЕЗИК МИМО ГРАМАТИКЕ: О ТЗВ. РОДНО СЕНЗИТИВНОМ ЈЕЗИКУ

1. У време када смо сведоци присвајања српског културног и језичког наслеђа – српске баштине на Косову и Метохији као албанске, Мирославаљевог јеванђеља као хрватског, призренско-тимочких говора као бугарских, о Повељи Кулина бана да не говоримо – усвајањем Закона о родној равноправности 20. маја у Скупштини Републике Србије и одредбама о родно сензитивном језику из тога закона суочени смо са још једним ударом на национални идентитетски чинилац – језик. Неупућени, а објективни читалац оценио би овај исказ као парадоксалан, питајући се како то да модерна цивилизација и њено законодавство оним што треба да унапреди положај скрајнутих, да спречи дискриминацију сваке врсте, обезбеди једнакост мушкараца и жена у свим сегментима живота може да начини штету и како законодавно регулисање једнаког положаја мушкараца и жена може утицати на језик, и то негативно, деструктивно. Нажалост, може када се језик користи као инструмент обликовања свести за постизање идеолошких програмских циљева, а када то само по себи није довољно, прибегава се језичком инжењерингу. О томе су у време када је предлог закона био у Влади и Скупштини пред усвајањем и по његовом усвајању много говорили и писали наши еминентни лингвисти, првенствено србисти у различитим медијима, покушавајући да приближе суштину граматичке категорије рода – нарочито именичког, значај стабилности норме и језичке структуре, да спрече банализацију српског језика и науке о српском језику, наводећи безброј примера зашто је ово закон против српског језика, односно како се њиме задира у његову структуру. Одбор за стандардизацију српског језика, као свеакадемијско и свеуниверзитетско научно-стручно тело за неговање српског језика и његове норме, недвосмислено је указао на негативне лингвистичке и социолингвистичке аспекте овога закона у домену српског језика, а и шире – по српско друштво, и то по усвајању Предлога закона о родној равноправности и Предлога закона о изменама и допунама Закона о дискриминацији на седници Владе Републике Србије 22. априла 2021. године, те по усвајању

Закона о родној равноправности 20. маја 2021. године у Скупштини Републике Србије.¹

2. Уз Закон, законодавац је јавности понудио *Priručnik za upotrebu rodno senzitivnog jezika*.² Не умањујући труд аутора приручника Христине Цветинчанин Кнежевић и Јелене Лалатовић, ово је само популарно издање³ – брошура за феномен који у србистици није (или није довољно) научно осветљен, па, по свој прилици, ни дефинисан. Поред овог приручника, могу се из исте године пронаћи још два саветника/приручника за употребу родно сензитивног језика: у службама јавне управе Свенке Савић и Марјане Стевановић,⁴ као и у настави српског језика Јелене Стефановић и Саше Гламочака.⁵ Са претходним у спрези је анализа заступљености рода (односно пола) у складу са принципима родне равноправности, те примери који би били у складу са употребом родно сензитивног језика у наставним програмима и уџбеницима за српски језик за ниже разреде основне школе.⁶ Употреба родно осетљивог језика у сфери медија у циљу постизања родне равноправности обрађена је у коауторској књизи Јелене Филиповић и Ане Кузмановић Јовановић.⁷ Међутим, све ове публикације у мањој или већој мери јесу програмског карактера.

¹ Уп. одлуке Одбора за стандардизацију српског језика: *Закон о родној равноправности је закон и рођив српског језика*. <<https://www.ossj.rs/odluke-i-saopstenja/zakon-o-rodnoj-ravnojpravnosti-je-zakon-protiv-srpskog-jezika/>> 25. 6. 2021; *Одлука њовомом усвајања Закона о родној равноправности. Насиље над српским језиком*. <<https://www.ossj.rs/odluke-i-saopstenja/odluka-povodom-ustvajanja-zakona-o-rodnoj-ravnojpravnosti/>> 25. 6. 2011.

² Hristina Cvetinčanić Knežević, Jelena Lalatović. *Priručnik za upotrebu rodno osjetljivog jezika*. Beograd: Centar za ženske studije, 2019. <<https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sr/akademski-kutak/publikacije/prirucnik-za-upotrebu-rodno-osetljivog-jezika>> 24. 6. 2021.

³ Различите аспекте анализе и оцјене овог приручника в. и у другим радовима у овом зборнику, посебно: Ане Мацановић, Ане Јањушевић Оливери, Сање Ђуровић, Наташе Вуловић Емонтс и др.

⁴ Svenka Savić, Marjana Stevanović. *Vodič za upotrebu rodno osjetljivog jezika u javnoj upravi u Srbiji*. Beograd: Misija OEBS-a u Srbiji, 2019. <<https://www.osce.org/files/f/documents/5/7/454309.pdf>> 30. 6. 2021.

⁵ Jelena Stefanović, Saša Glamočak. *Priručnik za uvođenje rodne perspektive u nastavu srpskog jezika za prvi ciklus obrazovanja*. Beograd: Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, 2019. <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2019/09/Prirucnik_za_uvodjenje_rodne_perspektive_u_nastavu_srpskog_jezika_za_prvi_ciklus_obrazovanja.pdf> 30. 6. 2021.

⁶ Јелена Ђериман, Јелена Стефановић, Саша Гламочак, Маја Королија. *Родна анализа наставних програма и уџбеника за српски језик од првој до четвртој разреда основне школе*. Beograd: Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, 2019. <<https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/index.php/sr/akademski-kutak/publikacije/rodna-analiza-nastavnih-programa-i-udbenika-za-srpski-jezik-od-prvog-do>> 28. 7. 2021.

⁷ Уп. посебно додатак у овој публикацији: Jelena Filipović, Ana Kuzmanović Jovanović. *Vodič za rodno osjetljiv pristup u javnom govoru*. Jelena Filipović, Ana Kuzmanović Jovanović. *Vodič za rodno osjetljiv pristup*

3. Да би се родно сензитивни језик, ако се прихвати да се тако може назвати,⁸ увео у законом предвиђену употребу, потребан је детаљан опис његовог инвентара, правила функционисања тих јединица и употребе у одговарајућим комуникативним ситуацијама. Ако се члановима 37 и 44 Закона захтева употреба родно сензитивног језика у јавној сфери, односно ако се члановима 67–70 предвиђа санкционисање за његово непоштовање, онда мора да постоје јасна упутства за његово коришћење – граматика или функционална граматика родно сензитивног језика као лингвистичка дескриптивно-проскриптивна студија са елементима анализе дискурса. Зашто ње нема када има толико оних који се залажу за родно сензитивни језик, а међу њима и лингвиста?

3.1. Прво, зато што такве лингвистичке студије нема ни у једном језику који поборници употребе родно сензитивног језика узимају као пример добре праксе његове употребе. Има приручника са препорукама за употребу језичких средстава у тим језицима у складу са њиховом језичком структуром,⁹ али нема закона којима се говорници обавезују на употребу онога што је препоручено.

3.2. Како показује наша пракса, по којој се различити документи и одредбе преузимају из Европске уније, без прилагођавања домаћим околностима, и да има граматике – опет би било тешкоћа јер је не би било могуће само превести и применити на српске језичке датости. Тако је и са препорукама, јер се оне односе на појединачне језике, а у разговору са поборницима родно сензитивног језика, и то не само нелингвистима, стиче се утисак да се очекује пресликавање категорија и структуре једног језика у други, тј. да би тзв. родно сензитивни језик био нека врста (језичке) универзалије. Објективно посматрано, ово је доказ да идеолошка острашћеност спречава логичко расуђивање.

3.2.1. Категорија граматичког рода много је сложенија него што је лаици замишљају, а именичког рода нарочито. Род је инхерентно својство именице, њено класификационо обележје. Нема промене именица по роду: оне

medijima u Srbiji. Preporuke i dosadašnja praksa. Beograd: Uprava za rodnu ravnopravnost Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike Republike Srbije, 2012, 75–91.

⁸ Прво, неуједначена је употреба превода енглеске синтагме *gender sensitive language* – *родно сензитивни језик* и *родно осетљив језик* и у самом Закону. Друго, иако је Јелена Филиповић (в. претходну напомену), у наслову додатка *Vodič za rodno osetljiv pristup medijima* употребила синтагму *родно осетљива употреба језика*, она у разradi овог дела текста користи *родно осетљив језик*. Мишљења сам да је *родно осетљива употреба језика* прецизнија термилошка синтагма јер говори о посебном начину, виду употребе језика тако да се особе одређеног пола не осете неравноправно. Устаљена синтагма *родно осетљив језик* пак упућује на раслојеност језика, језички варијетет, што није случај, будући да се оваква употреба језика предвиђа у различитим сферама јавног живота у којима је језик већ функционално раслојен, тј. већ представља посебне варијетете (нпр. медијски дискурс, политички дискурс, научни дискурс итд.).

⁹ О овоме детаљно в. у раду Исидоре Бјелаковић у овом зборнику.

су или мушког или женског или средњег рода. Не може се, тј. не сме се говорити о облицима именичког рода. Род је обличка категорија коју имају друге врсте речи: придеви, заменице, глаголи, бројеви. Социјални фемининативи, као само један од сегмената на коме се инсистира у оквиру примене родно сензитивног језика, а који је формално најочљивији, никако не представљају исту именицу у облицима двају родова. Они нису део флективне већ творбене парадигме. Реч је о двама именицама: именици мушког рода која означава генерички појам, рецимо, особу која је вршилац одређеног занимања: *лекар, њрођавац* и сл. независно од њеног пола, а на другом месту мушкарца који се тим занимањем бави, док се именицом женског рода: *лекарка, њрођавачица* и сл. реферише на пол вршиоца одређеног занимања. Дакле, у оваквом пару прва именица је неутрална у погледу означавања пола особе, а друга маркирана – реч је само о женској особи. Наиме, граматички род и творба речи спадају у језичку структуру и вештачким интервенцијама, тј. језичким инжењерингом у тим областима покренуће се други процеси на граматичком плану. Да ли смо се огрешили о закон када кажемо да су се *наши министри* и *министарке састали* јер смо употребили заменицу *наши* и глагол *састали* у облику мушког рода? О језичку норму нисмо. То је један од доказа да у граматици мушки род није обележен, да је обједињујући. Како бити доследан до краја у примени родно сензитивног језика?! Можемо рећи *наши министри* и *наше министарке*, али шта ћемо са глаголом? Можемо написати *састали/састале*, али како ће то неко саопштити у вестима?! Овим се граматичка структура српског језика разара јер то даље утиче на слагање речи у реченици, ред речи у реченици, односно синтаксичку норму итд.

3.3. Друго, до свега овога не би ни дошло да државни органи сарађују са Одбором за стандардизацију српског језика. Често се чује површно мишљење да је решење за постизање родне равноправности у језику пука употреба горепомнутих социјалних фемининатива. А о називима занимања и титула особа женског пола у оквиру делатности Одбора за стандардизацију српског језика¹⁰ још 2006. године, у време када се у српској средини и лингвистичкој јавности почело захуктавати то питање, писао је др Егон Фекете, а Одбор усвојио 2007. године текст одлуке бр. 57.¹¹ Писао је компетентно из угла граматике, семантике и социолингвистике, указујући на творбене потенцијале и творбена ограничења социјалних фемининатива, али и на (не)сврсисходност доследног остваривања моционог паралелизма. Одлука бр. 60, чији је нацрт саставила др Софија Милорадовић, уследила је недуго за тим – 2011. године, будући да је 2009. године био усвојен Закон о равноправности полова, па је још више до изражаја дошла интерпретација

¹⁰ Овом приликом се изузима досадашња немала литература о моцији рода у србистици.

¹¹ Егон Фекете. Како именовати занимања и титуле женских особа. Вељко Брборић, Јован Вуксановић, Милан Тасић, Срето Танасић (прир.). *Одлуке Одбора за стандардизацију српског језика*. Београд: НМ Либрис, Одбор за стандардизацију српског језика, 2017, 256–263.

да постојање или непостојање неке граматичке категорије може условити равноправност или дискриминацију у језику, а потом у друштву.¹² Да се законодавац освртао на научна мишљења, не бисмо дошли у ситуацију да се пред неког стави захтев да направи листу именица женског рода за називе занимања, функције, звања и сл. када су њихови носиоци жене, што нови закон предвиђа. Међутим, питање је да ли ми у реалности имамо потребе за експресним, нарученим прављењем таквих парњака за сва занимања, функције, звања и сл. Стандардизовањем именица женског рода као номен-клатурних назива занимања, звања и сл. у реалности не добијамо ново занимање, нови појам. То је баласт, вишак, који оптерећује и појмовно-логички апарат. Социјални фемининативи који су устаљени у употреби користе се када то контекст захтева да реферишу на пол вршиоца радње, носиоца занимања и сл., често у неформалној комуникацији, када могу бити и експресивно употребљени, али неретко и информативно, без редунданције. Рецимо, ученици говоре и *матхематичарка* и *физичарка* за женске особе професоре математике или физике итд. међу собом или у присном разговору, рецимо, са разредним старешином, али у формалном разговору те лексеме неће употребити. Најнормалнија је реч *професорка* у свакој врсти комуникације у школском систему када се зна о коме се говори, али ће питање увек гласити: *Ко вам је професор математике / разредни старешина* и сл., а не *професорка математике / разредна* (осим ако се зна да је то искључиво женски колектив, али онај ко пита за то већ би морао да има предзнање). Фемининативи су потребни и неопходни када имају информативну вредност у комуникацији. Професор ће рећи да неком приликом није била *ниједна студенткиња*, дакле, били су само момци. О томе да је именица женског рода из пара *студент–студенткиња* маркирана, а именица мушког рода неутрална, сведочи исказ: *Данас ми на час није дошао ниједан студент*, што значи да је професор имао слободан термин јер *студент* укључује представнике оба пола. Међутим, смисао мења наставак исказа: *... све саме студенткиње*. Неутрално: *Журим, сигурно ме чекају студенти*, сасвим је у складу са категоријом неочекиваности јер се не зна какав ће бити састав групе према полу.

4. Не треба језик да се мења да би се променило нешто у друштву, него кад се стање у друштву промени, то се види и у језику. И те промене се виде и кад су жене у питању. Не би у речницима биле навођене *васишчацице, учитељице, директорке* и сл. као особе женског пола које се баве одређеним занимањем, врше одређену функцију и сл., да жене нису стекле право гласа, почеле да се образују и учествују у јавном животу, тј. да се нису прошириле њихове друштвене улоге. Све ово потврђује да није потребна никаква законска

¹² Софија Милорадовић. Родно диференцирани језик и граматичка категорија рода у српском језику. Вељко Брборић, Јован Вуксановић, Милан Тасић, Срето Танасић (прир.). *Одлуке Одбора за стандардизацију српског језика*. Београд: НМ Либрис, Одбор за стандардизацију српског језика, 2017, 272–274.

„интервенција“ у језику да би жена „постала видљива у језику“. Управо, називи на дипломи као *професор српског језика*, или печату као *доктор ошине медицине* и сл. не би требало да унижавају жену, већ да покажу да је она једнака мушкарцу. Јер, род у језику не треба мешати са полом у природи, онда би, рецимо и *Николе, Илије, Тадије* и други им сапатници требало да траже правду за себе јер се мењају као именица *жена*, а шта тек рећи за један од највиших црквених чинова – *владику*, а могле би се љутити и *судије* мушкарци. Исто тако именице као што су *архијект*, *бирокра*, *капитуалист* имају промену као именица *жена* и односе се на особе оба пола, иако су граматички мушког рода, као и њихови дублети на консонант *архијект*, *биро*, *кра*, *капитуалист*, (ш)то опет говори о томе да су именице неутралне када је у питању исказивање пола.

4.1. Граматичка и лексичка норма прописује правила на основу оног што постоји у језику као системност, а не намеће конструкте несвојствене носиоцима неког језика. Стога, закон не треба да регулише и усмерава творбено-семантичке и лексичке процесе у језику. Прописаним казнама не може се постићи никакав циљ.

4.2. Из свих наведених разлога примена одредби овог закона без јасно дефинисаних правила родно сензитивног језика је практично неизводљива, с једне стране, а с друге стране, сама замисао спровођења родне равноправности у језику имала би на граматички систем и идентитет српског језика озбиљне последице.

Институт за српски језик САНУ
Београд
marina.spasojevic@isj.sanu.ac.rs

Др Наташа Вуловић Емонтс

ЈЕЗИК И СТВАРНА ПРАВА ЖЕНА

Последњих недеља пажњу језикословаца заокупља текст дела новоу-
својеног Закона о родној равноправности који се односи на употребу „род-
но сензитивног језика“, при чијој припреми и реализацији нису консулто-
вани језички стручњаци, односно србисти. Иако је Одбор за стандардиза-
цију српског језика и раније у више наврата издавао своја саопштења о овим
питањима (в. Списе Одбора за стандардизацију 2011, одлука бр. 60, па на-
даље), препоруке и научно утемељене чињенице остале су неразматране, а
претходна јавна научна расправа заобиђена. Овом приликом ћу се трудити
да не понављам научне аргументе о којима су многе колеге србисти говорили
и писали, већ ћу издвојити неколико ставки за које сматрам да завређују
пажњу.

1. Читајући текст Закона може се уочити доста спорних чланова са
експлицитним цензорским односом према употреби језика и језику самом,
било да се односе на органе јавне власти као чл. 25 („Organi javne vlasti dužni
su da kontinuirano prate ostvarivanje rodne ravnopravnosti u oblasti društvenog
života [...], upotrebu rodno osetljivog jezika [...] i planiraju, donose, sprovode i
javno objavljuju rezultate posebnih mera“) или на образовне установе – чл. 37
којим се налаже да су органи јавне власти и др. дужни да „korišćenje rodno
osetljivog jezika, odnosno jezika koji je u skladu sa gramatičkim rodом, u udžbe-
nicima i nastavnom materijalu, kao i u svedočanstvima, diplomama, klasifikaci-
jama, zvanjima, zanimanjima i licencama, kao i u drugim oblicima obrazovno-
-vaspitnog rada“ – било на средства јавног информисања – чл. 44 („Sredstva
javnog informisanja dužna su da prilikom izveštavanja koriste rodno osetljiv
jezik i da razvijanjem svesti o značaju rodne ravnopravnosti doprinose suzbijanju
rodniх stereotipa, društvenih i kulturnih obrazaca, običaja i prakse zasnovane
na rodniм stereotipima“). Ненаучним, па и нестручним текстовима чланова
Закона о јавној употреби језика придружује се део (чл. 67–70) са казним
одредбама, што су колеге србисти већ оквалификовали као увођење вербал-
ног деликта. Чињеницу да и језик јесте део овог закона употпуњује пропратни

Приручник за употребу родно осетљивог језика, чији текст почиње пропагандним слоганом „Ako mislite da su žene jednako vredna ljudska bića, koristite rodno osetljiv jezik da to i pokažete“.¹ Као жена, противим се сваком облику дискриминације, полним стереотипима и истицању неједнакости полова, сматрам да друштвено-социјални систем треба да се бави побољшањем положаја и права жена у друштву, те управо због тога кондиционалну реченичну форму и имплицитну семантику поменутог слогана доживљавам увредљивим. Као лингвиста (и србиста), сматрам да је наредни слоган „Говори као што мислиш“ у потпуном несагласју са садржином текста, а што је најважније у супротности са једним у науци познатим својством језика да као *tabula signa* неизоставно бележи човеков однос према себи и својој околини, свету који га окружује, његова етичка и нормативна гледишта, традицијске и културне форме, друштвено-социјалне прилике, укратко да се све наведено, како то Борис Ларин каже, у језику „огледа као што се светлост јутра огледа у капљи воде“. Чини се да је наглавце постављена језичка чињеница да се свака човекова стварност изражава језиком, не обрнуто, а рекла би српска фразеологија да се ту „капут носи наопачке“. На стварности, тј. реалности, треба порадити, што ће се у језику засигурно одразити. То би у првом реду значило да треба да постоји норма о употреби језика у медијима, о јавном дискурсу, њега треба нормирати, а сведоци смо да тај дискурс оскудева у елементарној језичкој култури, обилујући одсуством поштовања према женском полу, као и према деци.

2. Немајући намеру да анализирам цео садржај Приручника, поменућу пример који се наводи за „убичајену“ реч *лекарка*, надугачко образлаганој смерници зашто се мора употребити увек двострука форма. Језик има своје механизме употребе речи и израза, а има и језичку економију. Подједнако кажемо: *Идем код лекара*, а кажемо и *Била сам код моје/наше лекарке*, уколико је лекар ж. пола.² Језик сам генеричком формом покрива особе оба пола, а у конкретним употребама он ствара и реализује оно што је потребно. Када ћемо употребити одређени фемининатив, тема је за србистичка истраживања, да ли га спонтано употребљавамо увек уз одређење, да ли је можда пресудан некакав фактор доживљености/познатости, сличан оном као код аориста, питања су која ме (а засигурно и све колеге) заокупљају у последње време. Такође, називи занимања нису исто што и називи звања, титула, код којих се баш обликом граматичког рода штити од поларизације по полној основи.

¹ Искп. <https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sites/default/files/2019-07/Priruc%CC%8Cnik%20za%20upotrebu%20rodno%20osetljivog%20jezika_latinica_0.pdf>

² Класичне дефиниције именица *йол* и *рог* у Речнику Матице српске указују на то да оне нису прави синоними (примарно значење именице *йол* одговара петом од секундарних значења именице *рог*). У савременој феминистичкој теорији термин *йол* употребљава се када се има у виду биолошки и генетски аспект, а термин *рог* када се мисли на социокултурални аспект и очекиване улоге жена и мушкараца у једном друштву.

Даље, наводи се да лексеме *расијушићеница* и *уседелица* немају своје парњаке, а Речник Матице српске бележи лексеме *расијушићеник* и *уседелац*, у истим значењима, остало је ствар употребе. Као фразеолога, тиче ме се забрањивање фразних синтагми (у Приручнику зачудо названих „уврежена поређења“), међу којима је као први пример дата фразна именичка синтагма *циџанска њосла* (којом се означава низ радњи и ситуација које су непримерене у садашњости, и да, садржи у мотивационој бази стереотип о сегменту номадског живота ромске популације из прошлости, али има и ширу употребу од етничке). Сличних народних синтагми има много, нпр. *ловачка њосла*, *српска њосла* (у којој се огледа аутоиронија – радити и наопако, с циљем да оном другом не буде боље), *байска њосла*. Свакако да је у директној комуникацији недопустива употреба сексистичких и увредљивих формулација. Никакве забране не могу створити културу дијалога, опхођења с поштовањем и међусобним уважавањем, већ настојање на развијању комуникацијских и социјалних вештина, а још више недостајућег у савременом свету (свести о другом бићу, другачијем или специфичнијем и о његовим потребама, на доброту и солидарности), те увредљивог ће мањкати у директном и јавном дијалогу. Фразеологија је увек експресивна, питање је како би се ту све ствари могле представљати, а тек садржај експресивне лексике.

3. Питање јесте и како други језици решавају овакве проблеме. Од колега из Института за бугарски језик из Софије добила сам податак да постоје новински натписи, повремено образлагање струке у публицистици, али не постоји званичан допис, препорука или томе нешто слично. Захваљујући колегама из Института за немачки језик из Манхајма, стигли су прецизни подаци о томе да је родно осетљив језик такође већ дуже време тема у немачкој јавности, да као резултат тога постоји препорука да би такве језичке облике требало употребљавати где је то релевантно, али да сама реализација ни у језику медија није уједначена и поред повремених актуелизовања теме. Дакле, постоји у форми друштвене препоруке, не у облику законске форме и законске обавезе. Како се актуелне а наметнуте језичке теме на европском простору могу одразити на друштво потврђује догађај који је попримио размере скандала у немачкој јавности из средине октобра 2020. године, када је освануо Нацрт закона о банкроту, написан у женском роду, који је формулисало Федерално министарство правде. Савезно министарство унутрашњих послова одмах је реаговало напомињући: „генерички женски род до сада није лингвистички признат за означавање и женских и мушких особа“, затраживши да се под хитно преиспита уставност законског текста у којем се користе само женски језички облици (на пример, формулација „запосленице“ уместо „запослени“ имала би „формалну последицу да се закон може примењивати само на жене или људе женског пола и да би стога највероватније био неуставан“), уз захтев за језичком ревизијом. У смерницама које су након језичке ревизије предате за формулисање законских одредби стоји: „Традиционално се граматички мушки облик

користи на уопштавајући начин (генерички мушки), што се маркира као општа употреба граматичког мушког рода (Verallgemeinernde Verwendung grammatisch maskuliner Form)³. Резултат тога је описан у новинским насловима и текстовима попут: *Министарство правде мења нацрт закона: сада мушке уместо женских формулација*, уз образложење: „Ако је пол небитан за одређени контекст, ово поједностављење може бити оправдано“.³

4. Узимајући наведено у обзир, неминовно се намеће асоцијација с делима писаца театра апсурда, са оним на шта су нпр. Харолд Пинтер и Михаел Бахтин упозоравали у својим делима. Пинтер је говорио да је свесном модификацијом језика у делу *Још једно пред сјаванье* (2005) описао тежњу ка унификацији термина чиме ће се стварност приближити томе да буде једнозначна, док Бахтин наводи да монолоични дијалогни дискурс подражава жанрове који потенцирају само једну перспективу – ону која одговара систему који се идеолошки репродукује. Наука о језику је јасна. Као несумњиво иманентно слојевит феномен, језик јесте живи организам, он се одишта мења у складу с потребама, али се на тај организам не може утицати, он не трпи силу. Ако језик сам ствара, адаптира облике који су му потребни, његова природа је устројена тако да се постепено развија, те чему онда прописивање стриктног законског обавезом? У савременом жаргону младих стварају се и *блоџери* и *блоџерке*, као и *јуџијубери* и *јуџијуберке*, да ли ће језик те лексеме сачувати или створити неке нове, произаћи ће из реалности. Једноставно, употреба језика не иде одозго – притиском, него одоздо – праксом. Такође, наметање обавезујућих употреба пожељних облика уз контроверзну норму и то без суштине стандардизације језика нема везе са праксом, а ни са стварним побољшањем равноправности жена, на којој треба суштински радити да би се одразила у језику. За судбину сваког народа важни су континуитети, у континуитету је вредност традиције, а наш језик га има, стога има своју сатворену и творбену слободу. Како део о употреби језика у поменутом закону садржи много тачака без ваљаног научног упоришта, исправном се огледа Одлука Одбора за стандардизацију српског језика која се тиче преиспитивања уставности донетог закона.

Институт за српски језик САНУ
Београд

natasa.vulovic@isj.sanu.ac.rs

³ <<https://www.merkur.de/politik/horst-seehofer-ministerium-weiblicher-sprachform-verfassungswidrig-justiz-lambrecht-90070730.html>>

Др Ана З. Мацановић

ТВОРБА МОВИРАНИХ ФЕМИНИНУМА У ПРИРУЧНИКУ ЗА УПОТРЕБУ РОДНО ОСЕТЉИВОГ ЈЕЗИКА (2019)

1. Увод. Усвајање Закона о родној равноправности 20. маја 2021. г. у Народној скупштини Републике Србије изазвало је бурну реакцију лингвистичке, а пре свега србистичке струке. С тим у вези, врло је важно одмах на почетку разјаснити једну кључну ствар. Верујемо да ниједна цивилизована, мислећа особа не само да нема ништа против родне равноправности већ се залаже за сузбијање и искорењивање сваког облика дискриминације (на основу пола, боје коже, националне или верске припадности, когнитивних способности, имовинског стања и сл.). Дакле, србистичка струка није скуп традиционалиста огрнутих у окорели патријархат, који демонстрира своју моћ над језиком, већ део академске заједнице који се школовао да проучава српски језик, српску књижевност, историју и културу. Будући да је донет закон обавезујућег карактера чији се значајан део односи на језик, тачније на онај део језика који се назива *родно осетљивим/сензијивним*, а да нико из уже србистичке струке није био консултован приликом израде овог закона иако се Одбор за стандардизацију српског језика САНУ више пута овим поводом оглашавао, потпуно је очекивано да се сада, *post festum*, уочава низ пропуста, нерегуларности и мањкавости у самом закону, што нужно доводи до његове неприменљивости у пракси, макар у вези с делом који се тиче употребе *родно осетљивој језика*.

2. Како језик указује на разлике у природном роду? Када се говори о *родно осетљивом језику*, врло често се тај термин потпуно неправедно своди на процес феминизације именица из сфере занимања, звања, функција, титула и сл., односно на способност језика да помоћу одређених наставака гради називе за особе женског пола од корелативних именица мушког рода. Потенцијал нашег језика много је већи, јер српски стандардни језик представља уређени систем језичких правила који својим говорницима доноси широку лепезу могућности у изражавању, али у складу са поштовањем ње-

гових законитости и норми (пре свега морфолошких, лексичких, дериватолошких, синтаксичких, стилистичких).

2.1. У српском језику постоји више начина којима се могу означити разлике у погледу природног рода, односно биолошког пола бића. Један од њих, и то најстарији начин, јесте да се особе женског пола обележавају *йо-себним лексемама*, и оне са називима за бића мушког рода чине лексичке парове (нпр. *мајка, мајтер, маји* – *ојџац, мама – ѿајџа*; *жена* – *мушкарац, муж; баба – деда* и сл.).

2.2. Особе женског пола могу се именовати и тзв. *именицама ойѿиѿеј* или *неуѿралној ѿприродној рода*. То су оне именице које могу означавати и мушки и женски пол, а граматички род им може бити: (а) женски (нпр. *особа, свезналица, избејлица, сѿранка* итд.); (б) средњи (нпр. *лице, биће, зановейѿало, ѿискарало* итд.) и (в) мушки. Овој групи углавном припадају именице из значењске групе *nomina agentis et nomina professionis*, која подразумева називе за вршиоце радњи и носиоце занимања, звања, титула и сл. (нпр. *ѿрофесор, банкар, лимар, ѿекар, докѿѿор* итд.).

Примера ради, када кажемо да су нам у банци тражили *ѿиранѿѿа*, верујемо да нико неће помислити да то мора бити мушкарац. Или ако у записнику са Научног већа неког института стоји да је састанку присуствовало 55 *сарадника*, то не подразумева да међу њима нема жена (или чак да жене нису бројнији чланови већа у односу на мушкараце).

2.3. Бића женског пола у српском језику обележавају се и *изведеницама женској рода* мотивираних мушким корелативом, без промене његове семантике (нпр. *Србин – Срѿкиња, ѿевач – ѿевачица* итд.). У литератури се овакве изведенице називају *мовираним фемининумима*¹ или *социјалним фемининаѿивима*².

3. *МОВИРАНИ ФЕМИНИНУМИ – ПОЈАМ И НАЧИН ГРАЂЕЊА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ.* Стиче се утисак да је генеричка вредност граматичког мушког рода камен спотицања када се воде дебате о *родно осејљивом језику*. Остављајући по страни занимљиву чињеницу да се, рецимо, не проблематизује квалификовање мушкараца именицама женског рода (попут *особа, свезналица, сѿранка, луѿѿалица*), задржимо се на горућем проблему – *мовираним фемининумима*, односно изведеницама женског рода са значењем професионалног или неког другог друштвеног статуса, и то са становишта творбе речи.

Овакве изведенице српском језику нису непознаница, употреба именица које означавају друштвени статус или занимање жена вековима је присутна у српском језику. Пре скоро 40 година објављена је значајна студија

¹ Божо Ђорић. *Моциони суфикси у срѿскохрватѿском језику*. Београд: Филолошки факултет, 1982 (у даљем тексту: Ђорић 1982).

² Предраг Пипер. О социјалним фемининативима у српском и другим словенским језицима. *Јужнословенски филолоѿ* LXXII/3–4 (2016): 35–65.

проф. Б. Ђорића *Моциони суфикси у српскохрватском језику* (1982), и у њој се може стећи увид о начину грађења ових речи, фреквенцији употребе, географској распрострањености и сл. Поред тога, многи српски лингвисти објавили су знатан број радова који се баве овом проблематиком (в. радове П. Пипера, Б. Ђорића, Ј. Радић, С. Милорадовић, С. Савић, Р. Бугарског итд.).

Мовирани фемининуми настају *именичком моцијом*, начином творбе речи којим се обележавају разлике у полу. У питању је способност језика да помоћу одређених наставака гради називе за бића женског пола од одговарајућих именица мушког рода. У српском језику се то најчешће чини помоћу три суфикса: *-ица*, *-ка*, *-(к)иња*, који се називају *моциони суфикси*. Према истраживању Б. Ђорића (1982: 8), то се може учинити на два начина: (а) *инићералном именичком моцијом*, када цео назив мушког рода улази у састав женског назива, и на њега се додаје моциони суфикс (нпр. *професор*- + *-ка*, *адвокат*- + *-ица*, *студент*- + *-киња*) и (б) *суилејтивном именичком моцијом*, када је женски назив изведен од окрњеног назива мушког рода, на који се додаје моциони суфикс (нпр. *стиар(ац)*- + *-ица*, *браћан(ин)*- + *-ка*, *ћрјов(ац)*- + *-киња*).

4. ТВОРБА МОВИРАНИХ ФЕМИНИНУМА У ПРИРУЧНИКУ ЗА УПОТРЕБУ РОДНО ОСЕЋЛИВОГ ЈЕЗИКА (2019). Последњих година (можда и деценија), инициран далеко мање из лингвистичких, а више из социјално-политичких разлога, процес феминизације именица у српском језику је интензивираан. Новоотворени мовирани фемининуми, као и сви остали неологизми, спадају у групу потенцијалних речи које, да би се усталиле у језику и постале део активног лексикона говорника српског језика, морају испунити три критеријума: (1) морају бити сковане према творбеним нормама српског језика, (2) морају бити сврсисходне у језику, односно у лексичком систему треба да постоји празно место за појам који се датим неологизмом именује, (3) морају бити општеприхваћене у свим функционалним стилима. Не узимајући сада у обзир други и трећи критеријум, задржали бисмо се само на првом, односно на новоскованим мовираним фемининумима који нису настали у складу са моционом творбом.

С тим у вези, осврнућемо се на један документ, који су пре две године (2019) Координационо тело за родну равноправност Владе Р. Србије и Агенција Уједињених нација за родну равноправност и оснаживање жена објавили. У питању је Приручник за употребу родно осетљивог језика.³ Ова публикација, написана латиницом, и данас је доступна на сајту Владе Р. Србије,⁴ те се, претпостављамо, треба сматрати у најмању руку препоручујућом. Ипак, са лингвистичког становишта, њен садржај је у многим сегментима врло проблематичан:

³ Hristina Cvetinčanin Knežević, Jelena Lalatović. *Priručnik za upotrebu rodno osetljivog jezika*. <<https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sr/akademski-kutak/publikacije/priruchnik-za-upotrebu-rodno-osetljivog-jezika>> 3. 7. 2021 (у даљем тексту: Приручник 2019).

⁴ <https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sr/akademski-kutak/publikacije/priruchnik-za-upotrebu-rodno-osetljivog-jezika>

„Istim postupkom nastala je i reč sluškinja. Na okrnjenu osnovu reči sluga, slug-, dodat je nastavak -kinja, a g prešlo u š, pa danas imamo i imenicu sluškinja... Kao što nam primer sa imenicom sluga pokazuje, g će u blizini k (u nastavku -(k)inja), preći u š. Tako će sva zanimanja koja u muškom rodu imaju završetak -g ili -log (filolog, antropolog, sociolog, andragog, psiholog, ginekolog, anesteziolog, hirurg, epidemiolog, stomatolog) u ženskom rodu imati završetak -škinja (filološkinja, antropološkinja, sociološkinja, andragoškinja, psihološkinja, ginekološkinja, anesteziološkinja, hirurškinja, epidemiološkinja, stomatološkinja)“ (Приручник 2019: 66).

Пример *слуја–слушкиња* вероватно јесте моциони пар, иако међу лингвистима постоје и тумачења да је облик *слушкиња* настао додавањем наставка *-киња* на глаголску основу *служ-* (од глагола *служићи*), што је мање вероватно, будући да још у Библији имамо примере попут *слуја Божи*. Ако ставимо на страну гласовне промене настале у овој речи (попут палатализације условљене полугласником, а затим и једначења сугласника по звучности), као и време када су се палатализације вршиле и извршиле (за шта нам је потребно одређено предзнање из историјске фонетике), примери попут *филолој–филолошкиња*, *социолој–социолошкиња*, *йедајој–йедајошкиња*, *андрајој–андрајошкиња* могли су настати једино аналогијом према моционом пару *слуја–слушкиња*, а не као плод гласовних измена насталих на морфемном шаву приликом творбе мовираних фемининума у савременом српског језику, као што аутори *Приручника* тврде. Међутим, наведене лексеме нису настале ни аналогијом према облику *слушкиња* јер нису у питању исти творбени типови, основа није иста (а ни суфикс). Дакле, изведенице попут *филолошкиња*, *социолошкиња*, *йедајошкиња*, *андрајошкиња* итд. нису прихватљиве са становишта дериватолошке норме, будући да нису грађене према постојећим творбеним моделима за стварање мовираних фемининума. Наставак *-иња* у наведеним примерима није додаван на основе које чине именице мушког рода на *-лој* и *-јој*, већ на придевске облике *филолошки*, *социолошки*, *йедајошки*, *андрајошки*.

У овом приручнику налази се и глосаријум (списак) звања, занимања, титула и именовања жена (Приручник 2019: 83–122). У двостубачној табели, са леве стране налазе се „облици за женски род“, а с десне „облици за мушки род“. У вези са феминизацијом именица на *-лој* и *-јој*, већ на први поглед запажа се необјашњива неуједначеност. Код појединих именица, попут *анђројолој*, *дефектојолој*, *микробиолој*, *йедајој*, *йсихолој*, *сјомајолој* итд. дати су дублети облици женског рода (*анђројолошкиња/анђројолојица*, *дефектолошкиња/дефектолојица*, *микробиолошкиња/микробиолојица*, *йедајошкиња/йедајојица*, *йсихолошкиња/йсихолојица*, *сјомајолошкиња/сјомајолојица*). Уз другу групу именица на *-лој* и *-јој*, попут *еколој*, *хистјолој*, *кардиолој*, *мешеоролој*, *неуролој*, *офталмолој*, као именице женског рода наводе се само облици на *-киња* (*еколошкиња*, *хистјолошкиња*, *кардиолошкиња*, *мешеоролошкиња*, *неуролошкиња*, *офталмолошкиња*). За ову појаву не може се пронаћи лингвистичко, а бојимо се, ни логичко образложење.

У Приручнику даље стоји: „Srpski jezik pruža mogućnost za rodno osetljivo izražavanje, jer je moguće za svaku imenicu izvesti i ženski i muški rod“ (Приручник 2019: 75). Ако је то заиста тако, поставља се питање због чега се у глосаријуму наведеног приручника, у којем се налазе напоредни облици моцијских парова, не налази, рецимо, мушки род за именице *бабица* и *дадиља*, или, рецимо, фемининатив од именице *куйац*.

Посебно су занимљива и тешко објашњива следећа решења: уз именицу *докѿоранд* (студент докторских студија, онај који се спрема за одбрану докторске дисертације) предложена решења су *докѿоранѿкиња* и *докѿорка наука*, а уз синтагму *докѿор наука* – *докѿорица наука* (Приручник 2019: 89).

Грешака и пропуста у овом глосаријуму има још сијасет. Једни су последица дериватолошке некомпетенције (*бриѿадисѿкиња* није моциони пар за *бриѿадира* већ за *бриѿадисѿу*, *закуйница* је моциони пар за именицу *закуйник* а не *закуйац*, уз именицу *еѿноѿраф* поред фемининатива *еѿноѿрафкиња* стоји и *еѿнолоѿица* итд.), а други, вероватно, немара (мовирани фемининум од именице *лексиколоѿ* у овом приручнику је *лексикоѿрафкиња*, од *лексикоѿраф* – *лексиколошкиња*, а од *физиолоѿ* – *филозофкиња*!).

5. ЗАКЉУЧАК. Мовирани фемининуми су присутни и потребни у језику и процес њиховог стварања се шири у складу са све већом улогом жена у савременом друштву. Тај процес треба да се одвија, као и до сада, природно и спонтано, у складу са постојећим нормама српског језика, без језичког инжењеринга и вештачког стварања ове групе именица, а време ће показати хоће ли се новоформирани облици, који су у складу са дериватолошким и свим другим нормама српског језика, припојити нашем језичком систему, не нарушавајући његову структуру.

НАПОМЕНА. Крајем јула 2021. год. на сајту Владе Републике Србије, међу публикацијама академског кутка Координационог тела за родну равноправност Владе Републике Србије, објављена је и ћириличка верзија Приручника за употребу родно осетљивог језика, са неизмењеном годином издања – 2019, што је веома необично, будући да се за свако ново, измењено и допуњено издање мора навести и година. Детаљна компаративна анализа ових двају текстова даће исцрпније закључке, али да они нису истоветни сведочи и летимичан поглед на глосаријуме: у латиничкој верзији као облик женског рода уз именицу *физиолоѿ* стоји *филозофкиња* (sic), а у ћириличком издању *физиолошкиња* и *физиолоѿица*.

Институт за српски језик САНУ
Београд

randjelovicana@yahoo.com

Проф. др Марина Јањић

ЈЕЗИК НАШ НАСУШНИ – СРПСКИ ЈЕЗИК У АКТУЕЛНОМ ДРУШТВЕНОМ КОНТЕКСТУ

Када је реч о положају српскога језика у савременом друштву, са жалошћу закључујемо да је деценијама маргинализован на рубовима друштвених изазова и проблема који су утиснули печат времена српској историји с краја прошлог и потоњим годинама XXI века. Додатно, процес светске глобализације и англоманије није мимоишао ни наше друштво, а тиме ни српски језик. Резултат тога јесте тзв. „немарни“ говорни стил у јавном говору и прекомерна употреба англицизама у незваничној комуникацији. Са малих екрана предуго већ емитују се ТВ емисије (забавног карактера – а такве су најбројније и најпопуларније) у којима се, зарад привида комформизма, аудиторијуму ненаметљиво сервира посебан вид релаксираних комуникација за који се не може рећи да уважава постулате језичке културе, не држи претерано ни до књижевнојезичке норме, нити поштује принципе језичке кооперативности и начела језичке пристојности који чине темељ културне комуникације.

Из наведених разлога, није згорег подсетити се заборављених (а чувених) Грајсових максима: квалитета, квантитета, релевантности и манира који нас опомињу на истинитост, трајање, разумљивост, кохерентност, јасност и прецизност језичког израза (уп. у српској лингвистици М. Стевановић). Њима се утемељује кооперативна комуникација. Личов принцип пристојности утемељен је на максимама: такта, великодушности, одобравања, скромности и симпатије. Док је функција кооперативног принципа да оно што је речено доприноси претпостављеном илокуционом чину, функција комплементарног му принципа пристојности јесте одржавање друштвене равнотеже и пријатељског односа. Браунова и Левинсон су још давне 1987. године установили принцип учтивости као стратегију за ублажавање лица у вербалним интеракцијама.

Свеукупно, наведени принципи и њихове максиме упућују нас на закључак да је култура изражавања веома сложена језичка активност, састављена из четири основне компоненте: језичке, етичке, комуникативне и естетске, при чему језичка компонента подразумева поштовање књижев-

нојезичке норме; комуникативна захтева прилагођавање говорној ситуацији, тј. ситуационом контексту; естетска је у вези са стилем и лепотом језичког израза; етичка компонента подразумева употребу хонорифика и формула учтивог језичког понашања у датим друштвеним ситуацијама. Нису потребне конверзационе анализе јавне комуникације са аспекта поштовања ова четири наведена постулата језичке културе да бисмо закључили на ком је нивоу култура изражавања данас у нашем друштву. Свима је јасно да се у јавном говору произвољно употребљава језичка норма, да је пуризам давно заборављена категорија нормираног језика услед појаве англуманије која сировим англицизмима „богати и оплеменењује“ наш језик; елоквенција и флуентност, јасност и прецизност уступиле су место празнословљу. Без деиктичних израза „ја“ и „мој“ не може се замислити јавна комуникација будући да се у комуникацији пречесто истичу властити став и персоналност, што је додатно праћено упадањем саговорнику у реч. И можда најупечатљивији моменат у јавној комуникацији јесте свесно или несвесно избегавање хонорифика и језичких етикета (речи из поштовања, титулирање, обраћање презименом). Такође, евидентно је јако колебање у ти/ви обраћању па се у свакој ситуацији јавне комуникације радије не персира – ако не мора. Штавише, у свакодневном јавном говору, облик са ви се доживљава не као културошки чин поштовања, већ као врста дистанцирања и прикривеног анимозитета.

Нормативна језичка култура, као таква, у нашем језику је на нивоу препоруке, која очигледно није тако интересантна говорницима на јавној сцени. И то је најбољи показатељ положаја српског језика у савременом друштву. Књижевнојезичка норма и формуле учтивог говорног понашања (што је много више од три „чаробне“ речи: *молим, хвала и изволише*) намењене су успостављању племенитих социјалних релација међу људима, исказивању поштовања, сузбијању неразумевања, вербалног и другог насиља, осим што примарно имају функцију јасног и прецизног изражавања. Непоштовање принципа кооперативности и пристојности води у нежељеном правцу. Такође, непоштовање књижевнојезичке норме је скрнављење језика јер је она одраз цивилизацијског континуума која развојном евалуативном линијом следи друштвена кретања.

Дакле, разорна моћ друштвених кретања скрајнула је бригу о језику по страни. Готово да и не постоји свест о језичкој култури као комплексном социолингвистичком феномену, тој „граматици друштвеног статуса“, како је назива Милорад Радовановић.¹ У прилог томе говори чињеница да се већ годинама код нас говори о кризи читања, тј. недостатку књижевне културе. Нико не помиње кризу говора, тј. недостатак говорне културе, која је по природи ствари платформа за развој књижевне и сваке друге културе. Похвале су вредни ретки ентузијастички и акцијски попут оне коју су организовали Филолошки факултет и Библиотека града Београда „Негујмо српски језик“

¹ Milorad Radovanović. *Sociolingvistika*. Beograd: BIGZ, Biblioteka XX vek, knj. 35, 1979.

или образовни серијал Мирјане Блажић „Српски на српском“, као и колумне лингвиста у озбиљним дневним листовима. У свету је теорија језичке учтивости веома популарна јер се управо правилима општења међу људима (кооперативност, пристојност, учтивост) утемељују здрави социјални односи међу члановима једне друштвене заједнице. Без културолошке самосвести о важности неговања културе изражавања (која осим норме подразумева и друге важне комуникативне компетенције) не може бити ни истинске бриге о језику, па ни љубави и поштовања према њему.

У условима маргинализације виталних језичких питања, суочавамо се са примером политизације језика и пренебрегавањем институционализованог начина решавања проблематике формирања родно осетљивог језика и појачаног активирања моћи у сфери женских занимања (код именица типа *nomina agentis* женског рода изведеним моционим суфиксима). У вези с тим треба истаћи да је неоспорно да постоји међусобно прожимање и садејство између језика и културе – култура се профилише језиком, а језичка слика света је условљена културном матрицом у којој се испољава. И то је један непрекидни процес. По природи ствари друштвене промене обликују језик, као што и језик утиче на промену друштвене свести. Не сме бити стагнације ни конзерватизма и то је јасно уочљиво будемо ли упоредили језик данашњице са језиком од пре стотину година.

Није, дакле, упитно ни то да су особе женског пола биле дискриминисане у патријархалном свету и да је таква њихова миленијумска улога за претана у језичкој конструкцији обликовања света. Сложићемо се да се друштвена улога жене од средине прошлога века до данас знатно променила, те да је афирмација жена довела до бројних руководећих функција на свим нивоима друштвених организација. Језик то прати и неоспорно је да се вокабулар богати фемининима и родолектима и да именице *nomina agentis* које означавају лица женског пола могу наћи своје место у званичној употреби. Но, то морају бити оне речи које су се усталиле и одомаћиле у нашем језику. То могу бити и нове кованице настале продуктивним моционим суфиксима које се по аналогiji са претходно адаптираним сродним лексемама могу прихватити и уклопити у семантичке и граматичке моделе српског језика, а никако вештачки створени неологизми.

Другим речима, књижевни језик је довољно широк, комплексан и флексибилан да може пратити све функције нашег друштва у свим сферама његових испољавања, те тако и долази до идентификације језика са националном културом. Самим тим то не значи да ће један језик имати своју културу нити да ће свака културолошка групација имати свој посебан језик. Књижевни језик је један за све културолошке, идеолошке, политичке и друге профилације унутар сложене друштвене стратификације.

Не заборавимо такође да је језик, заједно са религијом, географском и културолошком припадношћу, један од важних категорија етничког идентитета, а етницитет је битан концепт за разумевање националне социогенезе и формирање самосвести модерног човека. Као пример, навела бих

антонимски пар: *муж* (по етимологији: стсл. *цжжъ*, прасл. **mъžь*, старије: **тапи-* у значењу ‘онај који може, управља, мисли, води бригу о нечем’)² и *жена* (старији корен: **ǵen-*, стсл. *жѣна* у значењу ‘она која рађа’). Њихова појединачна семантика открива дубински и природни поредак ствари! Дери-вационим интервенцијама унутар њих добили смо и нове лексеме супротног значења, али оне су пејоративног значења: *мушкарча* и *женскарош*. Но, размотримо још један пример. Шта је са именицом *човек*? Да ли је могуће од именице *човек* добити *човечицу*? Бојим се да одговор на ово питање превазилази границе сексизма и да представља онтолошки аспект језика. Некада сложеница, лексема *човек* (стсл. *човѣкъ*, прасл. **čelověkъ*)³ као да је у модерном времену изгубила свој прави смисао – бића упротог чела у вечност, дакле, мислећег, контемплативног бића. Људског бића. Не мушкарца или жене. Када кажемо: „буди човек“ – заправо мислимо: „буди хумано биће достојно људске расе“. Дакле, реч *човек* је хипероним и надређен је хипонимима: *муж* и *жена*, тј. обухвата припаднике оба пола. У њој нема антагонизма међу половима јер реч *човек* има онтологијски смисао у српском језику. Овим доказујемо неутралност граматичког мушког рода који је продукт историјског развитка не само нашег језика већ истовремено и нашег српскога рода, наше нације.

Наравно, сијасет је примера којим се ова тврдња може поткрепити, попут оних да ли је неко најбољи *активиста* или *активисткиња*. Ако у функцији субјекта употребимо име или личну заменицу, поуздано ћемо знати ког је пола наведено биће, али ако у именском делу предиката употребимо именицу женског рода – *активисткиња*, то ће значити да је најбоља међу женама у активизму, а ако се употреби у мушком роду, који је неутралан, то ће значити да је она најбоља од свих.

Да закључимо:

1. Положај српског књижевног језика у савременом друштву са аспекта неговања културе изражавања у свим њеним доменима, маргинализован је и девестиран. Неопходно је подићи ширу друштвену свест о значају језика уопште, језичке културе, језичке учтивости и културе дијалога. И на томе се мора студиозно и детаљно радити.
2. Треба радити на усаглашавању друштвених и језичких токова и уз поштовање и сагледавање промена у друштву наћи *modus vivendi* за превазилажење проблема. Сигурно је да функционална стилистика оставља довољно маневарског простора за проналажење формуле помирења, те да се одређени друштвени кругови истог идеолошког или политичког става могу служити родолектима, али их не могу силом, полугама моћи, наметати науци и осталим говорницима једне језичке заједнице.

² Макс Фасмер. *Этимологический словарь русского языка*. Том 2. 1986. EBook, 2007. (http://www.slovorod.ru/etym-vasmer/_pdf/vasmer-etymologic-dict2.pdf) 17. 7. 2021.

³ Макс Фасмер. *Этимологический словарь русского языка*. Том 4. 1987. EBook, 2007. <http://www.slovorod.ru/etym-vasmer/_pdf/vasmer-etymologic-dict4.pdf> 17. 7. 2021.

Осим тога, грубим језичким интервенцијама и претеривањима опире се и сам језички систем (на плану семантике долази до комичних ситуација (*домаћица* и *домаћин*, *џренер* и *џренерка*, *косач/косац* и *косачица/косилица*), на плану синтаксе и стилистике долази до рогобатних конструкција приликом паралелног набрајања истих речи са значењем бића различитог пола (*стџудент* и *стџуденкиња*, *водиџељ* и *водиџељица*, *еџидемиолоџ* и *еџидемиолоџкиња*, *џсихолоџ* и *џсихолоџкиња*), док на плану лексике неприродна решења парају уши и делују извештачено: *виџеџиџкиња*, *енџџузиџаџкиња*, *џерџфекџионисџкиња*, *лиџивисџиџкиња*, *џермаџолоџкиња*, *џнеколоџкиња*, *онколоџкиња*, *исџираџиваџиџа*, *археолоџкиња*, *еџнолоџкиња*, *комуџиколоџкиња*, *соџиолоџкиња*, *биолоџкиња*, *асџиролоџкиња*... Оваквим вештачким интервенцијама у језику морала би се покренути тектонска померања и у правцу решавања статуса именица женског рода којима се означавају бића природног мушког пола јер ће се онда они осетити дискриминисаним и феминизираним (*Алекса*, *Анџриџа*, *Немања*, *Сџрахиња*, *Влаџиџа*, *Таџиџа*, *Никола*, *судџиџа*, *влаџика*...).

За сам крај присетимо се речи Ранка Бугарског који о овом проблему у својој књизи *Језик и кулџура* износи закључак:

„Ipak, uz puno poštovanje humanističke motivacije koja pokreće ovakve projekte, nepristrasni komentator može da se zapita nije li zalaganje za ekstremnu, a u suštini nepotrebnu doslednost zapravo kontraproduktivno. Bez želje da budemo cinični, i bez trunke ‘muškog šovinizma’, dozvolićemo sebi opasku da sve ovo pomalo liči na američki restoran na čijim bi vratima pisalo ‘Crncima ulaz dozvoljen’. Na prvi pogled veoma liberalno i demokratski, ali – zašto im ne bi bio dozvoljen? Ili, zašto ne piše da je ulaz dozvoljen belcima? Veštačko uspostavljanje gramatičke simetrije ne uklanja razlike u pravima i statusu žena u stvarnom životu nego ih, moglo bi se reći, samo podvlači.

Kao i u drugim životnim domenima, društvena neravnopravnost ne otklanja se intervencijama u jeziku – bar ne onakvim kakve se ponekad i ponegde predlažu u žaru borbe za ženska prava. No kako god to bilo, ostaje da se vidi u kojoj će meri šira govorna zajednica da prihvati nove jezičke obrasce kojima smo se ovde pozabavili“.⁴

Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

marina.janjic@filfak.ni.ac.rs

⁴ Ranko Bugarski. *Jezik i kultura*. Beograd 2005, 63–64.

<https://kupdf.net/download/jezik-i-kultura-ranko-bugarski_59bb584308bbc54e52894dac_.pdf> 17. 7. 2021.

Проф. др Ана Јањушевић Оливери

СРПСКИ ЈЕЗИК VS. РОДНО ОСЈЕТЉИВИ ЈЕЗИК (О НЕОСЈЕТЉИВОМ СЕЦИРАЊУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА)

1. Закон чија је сврха регулисање равноправности међу половима, а који је (погрешно) назван Закон о родној равноправности, усвојен је у Скупштини Србије 20. маја 2021. године.¹ Од тада не престају реакције и протести против многих његових дијелова, а посебну полемику (врло често и подсмјех) изазивају чланови тога закона који се односе на употребу такозваног родно осјетљивог језика.

Тема равноправности полова и родно осјетљивог језика (енглески: *gender sensitive language*) актуелна је и у Европи и уопште у свијету, али је Република Србија једна од ријетких држава (ако не и једина) у којој одлуке у вези с тим феноменом доносе државни органи, без консултације са научним институцијама и тијелима која се баве српским језиком. Нарочито је спорно то што су све одредбе Закона које се тичу употребе родно сензитивног језика обавезујуће, а за њихово кршење је одређена и казна. Тиме се ограничава слобода мишљења и изражавања, загарантована Уставом Републике Србије,² у коме читамо:

„Јемчи се слобода мишљења и изражавања, као и слобода да се говором, писмом, сликом или на неки други начин траже, примају и шире обавештења и идеје.

Слобода изражавања може се законом ограничити ако је то неопходно ради заштите права и угледа других, чувања ауторитета и непристрасности суда и заштите јавног здравља, морала демократског друштва и националне безбедности Републике Србије“ (Устав Републике Србије, члан 46).

С обзиром на то да се употреба неутралних форми типа *професор*, *новинар*, *директор* и других не може сматрати повредом права и угледа жена

¹ <<http://www.parlament.gov.rs>> 27. 6. 2021.

² <<http://www.ustavni.sud.rs/>> 27. 6. 2021.

које обављају та занимања, односно функције, ниједан акт не би смио ограничавати слободу изражавања и наметати употребу тзв. родно осјетљивог језика. А то управо чини Закон о родној равноправности, у коме, на примјер, стоји: „Средства јавног информисања дужна су да користе родно осетљив језик [...]“ (Закон о родној равноправности, члан 44, став 3). С друге стране, члан 2 овог Закона прописује:

„Одредбе овога закона не могу се тумачити нити примењивати на начин којим се укидају или ограничавају права утврђена другим прописима или ограничава или умањује достигнути ниво људских права из области родне равноправности који проистиче из Устава [...]“ (Закон о родној равноправности, члан 2).

Питање (не)уставности Закона оставићемо правној струци, а овдје ћемо настојати да укажемо на спорна мјеста која се тичу тзв. родно осјетљивог језика.

2. Најприје, спорна је сама дефиниција родно осјетљивог језика:

„Родно осетљиви језик јесте језик којим се промовише равноправност жена и мушкараца и средство којим се утиче на свест оних који се тим језиком служе [истицање А. Ј. О.] у правцу остваривања равноправности, укључујући промене мишљења, ставова и понашања [истицање А. Ј. О.] у оквиру језика којим се служе у личном и професионалном животу“ (Закон о родној равноправности, члан 6, став 17).

Дакле, родно сензитивни језик се намеће путем законских норми као „новогвор“, а циљ његовог успостављања јесте „промјена свијести, мишљења и ставова“. Ова проблематична дефиниција отвара макар два питања. Ко има право да мијења свијест, мишљење и ставове, ако се они притом не косе са етичким нормама друштва? Да ли је циљ овога закона обезбјеђивање равноправности међу половима или промјена свијести, односно промјена система вриједности?

Доносиоци Закона очигледно посматрају језик само као средство којим се може управљати и на тај начин утицати на свијест његових говорника, а заборављају да се у језику рефлектују друштвени, политички и културни односи, односно да је језик уједно и одраз нашег погледа на свијет. Идеја да се прво створе, и то на силу, називи за женска занимања, па да се онда жене „угурају“ у њих супротна је језичком развоју. Сам је језик пратио развој друштва и препознавао измијењену улогу жене, па су се у њему спонтано стварали мовирани феминуними,³ који су у српском језику бројни – *краљица*,

³ Под мовираним фемининумом Б. Ђорић (*Моциони суфикси у српскохрватском језику*. Београд: Филолошки факултет Београдског универзитета, 1982, 6–7) подразумијева именицу женског рода изведену моционим суфиксом од корелативних именица мушког рода.

владарка, власнелинка, учитељица, докџорица, сликарка, њесникиња, те монахиња, калуђерица и многи други. То потврђује да се у српском језику, и то одавно, и без уплитања (језичке) политике, родно диференцирају именице које означавају друштвени статус или професију, наравно, када је то потребно. Тај процес, као што је познато, подразумева да се прво десе друштвено и језички релевантне промјене, па да се онда изнађу језичка средства којима ће се оне именовати. Притом, језик, у складу са својим творбеним и другим потенцијалима, проналази начине да именује нове улоге жене.

3. Међутим, Закон о родној равноправности губи из вида тај саморегулативни принцип језика, као што га не узима у обзир ни Приручник о употреби родно сензитивног језика.⁴ Та лингвистички неутемељена публикација, са бројним материјалним грешкама које се исправљају већ у основној школи,⁵ била би безначајна да иза ње не стоје државна тијела која и овај закон намећу језику. У „Глосаријуму“ приложеном уз овај приручник налазимо ријечи које просјечан говорник српског језика не може разумјети – *аласкиња, ловкиња, ловачица* – или му је потребан напор да препозна њихову семантику, будући да се у језику који је усвојио те ријечи употребљавају у другачијем значењу: *јоворница, заменица, ѿренерка, косачица, бележница* и др. Посебно су проблематични фемининативни неологизми⁶ којима додавање моционог суфикса прибавља негативну конотацију: *бријачица, бушачица, ѡрачица, јудачица, шоферка, кобасичарка* и др. С обзиром на то да се велики број именица женског рода наведених у спорном „Глосаријуму“ не односи на стварна занимања жене, а да им вјештачки „налијепљени“ суфикс прибавља пејоративно значење,⁷ испада да се у Приручник о употреби родно сензитивног језика

⁴ Hristina Cvetičanin Knežević, Jelena Lalatović. *Priručnik za upotrebu rodno osetljivog jezika*. Beograd: Centar za ženske studije, 2019 (у даљем тексту: Cvetičanin Knežević – Lalatović 2019).

⁵ Иако се још у нижим разредима основне школе учи да се гласови изговарају, а слова пишу, у овом приручнику можемо прочитати и следеће: „Tako је, kada izgovorimo slovo *dž*, u našem jeziku to jedan jedinstven glas“ (Cvetičanin Knežević – Lalatović 2019: 37). Даље, појава фонеме *ш* у ријечи *слушкиња* објашњава се на следећи начин: „[...] *g* će u blizini *k* (u nastavku -(k)inja), прећи у *š*“ (Cvetičanin Knežević – Lalatović 2019: 66), а vznik *или* се проглашава ријечном: „[...] kada obe forme navodimo i ‘razdvajamo’ ih rečcom ili“ (Cvetičanin Knežević – Lalatović 2019: 74). Ауторке не праве разлику између творбеног суфикса и граматичког наставка, али то је већ градиво предвиђено за средњошколске уџбенике.

⁶ П. Пипер (2016: 50) под социјалним фемининативом подразумева употребу именице женског рода којом се означавају жене носиоци одређених занимања или друштвеног статуса, док се фемининативни неологизам односи на вјештачки конструисане називе коришћене у сврху политичке диференцијације (Предраг Пипер. О социјалним фемининативима у српском и другим словенским језицима. *Јужнословенски филолоџ* LXXII/3–4 (2016): 35–65; у даљем тексту: Пипер 2016).

⁷ Већ смо писали о томе да је италијански суфикс *-essa*, одомаћен у нашем неологизму *деканеса*, а у посљедње вријеме и „*докџореса*“, првобитно значавао жену недовољно способну за обављање дјелатности која се сматрала мушком, односно жену недораслу одређеном

жене у ствари дискриминишу. Ријеч је о томе да носиоци српске културе одређена занимања препознају као недостојна жене, па су стога и вјештачки створени социјални фемининативи, упркос употреби регуларних моционих суфикса, маркирани пејоративно. У Приручнику се говори и о родним стереотипима, и инсистира се на томе да се занимања не дијеле на „мушка“ и „женска“ (Cvetičanin Knežević – Lalatović 2019: 127). Па ипак, у „Glosarijumu“ постоје и ријечи које имају само један род – и то женски. Таква је ријеч *дадиља*. Пошто ауторке наводе ријечи *ајосџолка*, *бискујица*, *свеишеница*, *ђаконица*, иако носиоци српског језика и културе не препознају таква занимања, зар се, досљедности ради, не би могао измислити и маскулинатив који би означио мушкарца чије је занимање одгој дјетета? Још један куриозитет: *модел* и *крујије* се третирају као неутрални облици, дакле нема конструисаног фемининатива, али зато насупрот *омбудсману* стоји *омбудсманка*.

4. Овакви поступци, осим што нарушавају систем творбених односа и дестабилизују норму српског језика, противе се и принципу језичке економије, јер се стварају непотребни вишкови. Посебно је неефикасна и некономична употреба тзв. паралелних форми коју пропaгирају ауторке спорног Приручника, а која такође потпада под родно сензитивни језик. Тзв. паралелне форме стварају проблем у језицима у којима вјештачко стварање социјалних фемининатива проузрокује и помјерања на граматичком, односно синтаксичком нивоу, јер се ставара конгруенцијски конфликт у слагању именица, придјева, замјеница и глагола који имају род.⁸ У Приручнику се дају три препоруке за реализацију „паралелних форми“, при чему се двије препоруке које подразумевају употребу косе црте односе само на писане текстове, док се употреба раставног везника *или* (који ауторке проглашавају ријечцом) може реализовати и у усменим исказима:

„Postoji nekoliko mogućnosti za upotrebu paralelnih formi u pisanoj i usmenoj komunikaciji:

- *Potrebno je da zakažete pregled kod svog izabranog lekara/izabrane lekarke, tako što ćete ga/je pozvati na broj telefona 123-456, kada obe forme navodimo i „razdvajamo“ ih kosom crtom;*

- *Potrebno je da zakažete pregled kod svog izabranog lekara ili izabrane lekarke tako što ćete nju ili njega pozvati na broj telefona 123-456, kada obe forme navodimo i „razdvajamo“ ih rečcom „ili“;*

- *Potrebno je da zakažete pregled kod svog izabranog/e lekara/ke tako što ćete ga/je pozvati na broj telefona 123-456, kada navodimo mušku formu, koju prati oznaka za nastavak ženske forme“* (Cvetičanin Knežević – Lalatović 2019: 74).

звању или занимању – в. чланак „Кад деканица постане деканеса“ на сајту Језикофил (Ана Јањушевић Оливери. *Кад деканица њосџане деканеса*. <<https://jezikofil.rs/kad-dekanica-postane-dekanesa>> 10. 8. 2021).

⁸ О овом, као и о другим важним питањима у вези са употребом социјалних фемининатива писао је П. Пипер (2016).

Ауторке се опредељују за другу варијанту, па у њиховом Приручнику читамо:

„Drugim rečima, da živimo u društvu u kome smo svi/e jednaki/e, ne bi bilo institucija i pojedinaca/ki koje/i se protive rodno nediskriminativnom jeziku“ (Cvetičanin Knežević – Lalatović 2019: 24).

Дакле, родно осјетљиви језик се не зауставља само на употреби социјалних фемининатива него задире дубље у граматичку норму српског језика, што нам се чини још погубнијим.

5. Инсистирање на родном диференцирању чак и у ситуацијама када је оно комуникативно ирелевантно нарушава и информативну структуру реченице. Наиме, П. Пипер (2016: 48) примјећује да реченице: *Она је наша најбоља диригенткиња* и *Она је наш најбољи диригент* немају исто значење, јер се у првом случају пропозиција односи на то је она најбоља само међу диригенткињама.

Семантички и информативно су проблематични и искази типа: *Dopis Gorana Joksimovića, rukovodioca Školske uprave Kragujevca, upućen svim direktorkama i direktorima osnovnih i srednjih škola [...]*.⁹ Значење овог исказа није исто као и значење исказа: *Позив је упућен свим директорима школа*, јер прва реченица подразумева постојање врсно различитих референата. Наиме, навођење фемининатива имплицира да, у наведеном примјеру, постоји информативно релевантна разлика између адресата мушког и женског пола, односно да руководећу функцију у школама не обављају на исти начин директори и директорице, што, претпостављамо, није била наmjера аутора текста. У оваквим случајевима отвара се и логички проблем односа између садржаја појма и обима, односно досега појма. Ако исказ гласи – *Позив је упућен свим директорима* (особама које руководе установама), има се у виду садржај појма. А ако је позив упућен свим *директорима и директорицама* (особама мушког пола које руководе школама и особама женског пола које руководе школама) – онда је у фокусу досег појма.

Са жаљењем констатујемо да је овај „политички коректни“, а информативно редундантни начин именовања преплавио јавни дикурс у Србији. Као потврду наводимо само неке примјере:

„Грађани се најбезбедније осећају у својој кући (84,5%), затим у свом месту (77,9%) и на послетку физички безбедно се осећа две трећине грађана и грађанки Србије (75,3%);¹⁰

Као грађанке и грађани – без обзира на године, род или степен образовања – забринути смо за квалитет и ефикасност услуга које нам држава нуди;¹¹

⁹ Direktno.rs. <<https://direktno.rs>> 22. 6. 2021.

¹⁰ Beogradski centar za bezbednosnu politiku. <<https://bezbednost.org>> 17. 7. 2021.

¹¹ Centar za evropske studije. <<https://cep.org.rs>> 17. 7. 2021.

Zaista se trudimo da Beograd živi ovog leta, jer su *Beograđanke i Beograđani* to zaslužili, posle 16 meseci karantina;¹²

Rešenjem Vlade Republike Srbije, 25. februara 2021. godine imenovani su zamenica predsednika i *članovi i članice* Saveta za mlade. Savet broji ukupno 37 *članova i članica*, a od kojih su 15 *predstavnici i predstavnice* udruženja mladih i za mlade. [...] *P r e d s t a v n i c i* mladih, *članovi i članice* Saveta za mlade će imati zadatak i odgovornost da predstavljaju potrebe i interese svih mladih sa teritorije Republike Srbije.¹³

Ови насумично одабрани примјери свједоче о томе да је у питању процес који политика намеће језику, а језик јој се супротставља тиме што показује да је примјена „нових правила“ осуђена на недоследност (уп. у првом примјеру *ірађани : ірађанке и ірађани*, односно у посљедњем – *іредсїавници и іредсїавнице : іредсїавници*).

6. Родно сензитивни језик који се намеће Законом о родној равноправности нарушава језичке принципе економије, као и сам систем језика, стварајући непотребни дублетизам употребом вјештачких социјалних феминатива, а инсистирање на паралелним формама поткопава синтаксичко-семантички план реченице. С обзиром на то да је мушки род неутралан, односно немаркиран, у комуникацијским условима у којима није релевантна информација о полу носиоца занимања или имаоца друштвеног статуса – сасвим је излишна употреба форми женског рода, које су неријетко рогобатне и вјештачки скројене. Наравно, ово не значи да у језику устаљене социјалне феминативе не треба употребљавати, већ да се при њиховој употреби ваља руководити семантичким и комуникативним условима, а не захтјевима тзв. политички коректног језика.

Универзитет у Приштини са привременим седиштем
у Косовској Митровици
Филозофски факултет

anna.janjusevic@gmail.com

¹² Danas. <www.danas.rs> 3. 7. 2021.

¹³ Krovna organizacija mladih Srbije. <<https://koms.rs>>.

Проф. др Сања Ж. Ђуровић

НОРМАТИВНА (НЕ)ПРИХВАТЉИВОСТ МОВИРАНИХ ФЕМИНИНУМА¹ У ОКВИРУ ЗАКОНА О РОДНОЈ РАВНОПРАВНОСТИ

1. Увод. Последњих месеци много је писано и изговорено на тему Закона о родној равноправности.² Многе колеге већ су изнеле свој став и може се закључити да смо сагласни у једном – законом се не могу уређивати питања језика. Једино у чему је новоусвојени закон успео јесте да изнова покрене дискусију о језичкој манифестацији родне равноправности. Додуше, дискусија је сада само интензивнија, а она траје више од деценије. Оно што је струка заступала пре десетак година заступа и данас – користити за женска занимања само речи које већ постоје и која се могу направити по уобичајеним творбеним моделима српског језика. Нема оправдања да се силом мења језик, већ реч мора бити прихваћена спонтано, а не на силу правити речи и захтевати њихову употребу. Оно што нам указује на то да ли је форма женског рода за занимања и титуле добро скована јесу наше језичко осећање и интуиција. Реч не сме да пара уши, мозак, знање, логику. Чим имамо дилему, значи да нешто није у реду. Неприродне су бројне речи типа: *кустџоскиње/кустџосице, ловачица, џиренерка/џиренерица, џелекомуникаџорка, анесџезиолошкиња, џедијатјарка, ватџројасиља, џилоџкиња, булдожерисџићиња, касайкиња, исџираживачица* и многе друге. Регистри мовираних фе-

¹ „Мовирани фемининум представља изведену именицу насталу у моционом творбеном процесу (мовирањем). *Койачица* је мовирани фемининум јер је та изведеница настала творбом од *койач* (мушки помен *agentis*). За исту употребу може да служи и краћи термин *фемининум*. Међутим, он није сасвим подесан због своје значењске ширине: обухвата све именице граматичког женског рода, као пандан терминима *маскулинум, неутрум*, дакле једнако се односи и на *кућу* и на *жену* и на *џраљу* и на *докџорку*. Додавањем атрибута *мовирани*, извршено је дистанцирање међу овим терминима, па су називи бића женског пола и на терминолошком плану одвојена од осталих именица ж. рода“ (Божо Ђорић. *Моциони суфикси у српскохрватском језику*. Београд: Филолошки факултет, 1982, 7; у даљем тексту: Ђорић 1982).

² Објављени су бројни текстови у дневној штампи (Политика, Новости, Данас) и гостовања у ТВ и радио емисијама.

минимума који се наменски праве су плагирање стварности као и када се у лингвистичким истраживањима вештачки творе примери како би се уклопили у теоријски оквир и потпуно су безвредни. Тако је и са регистрима. Језик се мора спонтано развијати у складу са потребама говорника.

2. ЛЕКСИЧКЕ ПРАЗНИНЕ. Питање нормативне (не)прихватљивости мовираних фемининума првенствено је ствар лексикологије и творбе речи. О њима се у литератури расправља вишекритеријално и из различитих аспеката (граматичко-семантички аспект и социолингвистички аспект). У лексикологији мовирани фемининуми помињу се, најчешће, када је реч о лексичким празнинама у лексикону.³ Чињеница је да лексичке празнине нису случајне у језику и не можемо их на силу попуњавати. Јављање *nomina feminativa* јесте један од видова усложњавања лексикона. Да нема празнина (фонетских, морфолошких, лексичких и сл.), језик би био затворени систем, систем термина и не би постојала могућност да се развија и мења. Управо

³ „Тачно је да лексичке празнине отварају могућност увођења нових јединица, али је за ширу прихватљивост сваке од њих појединачно (макар због специфичног фонетског склопа који их конституише) потребно испуњавање и низа других услова“ (о критеријумима вредновања нових речи в. Ђорђе Оташевић. *Нове речи и значења у савременом стандардном српском језику*. Београд: Алма, 2008, 52–58; в. и тамо наведену литературу). Цивилизацијска лексика, а томе слоју углавном припадају родно означене лексеме о којима се у новије време говори, због тога што се односе на лица женскога пола која постају носиоци одређених занимања што доскора нису могла бити, продире и у дијалекте и њима се прилагођава, па је то свакако подручје у којем ће се дијалекатске варијације повећавати уколико експлицитна норма не буде пажљиво спровођена. Тако је просто због тога што дијалекти имају природну, имплицитну норму која ће елиминисати „наметнуте“ језичке облике, оне који не буду задовољавали основне критеријуме прихватљивости неологизама било које врсте па и ових, као што су нпр. ефективност, лакоћа изговора, „благозвучје“ итд. Имплицитна норма, поред експлицитне, функционише и у стандардизованоме идиому на сличан начин. Укупна језичка норма ограничава творбене могућности, и не пропушта оно што је остварено за потребе тренутног комуникативног чина, а мимо укупних правила система. На то се некада надовезују и прагматичке немогућности. Услед оваквих промена дијалекатске специфичности могу се испољавати као лексичке празнине у склопу појединих творбених структура у локалним говорима, и као јединице које у другим говорима буду попуњавале те празнине.

Осим тога, при анализи односа у оквиру оваквих структура неопходно је имати у виду потребу различитог приступа граматичким и лексичко-семантичким категоријама (граматички род ~ природни род) (исп. Мирослав Николић. Природни и граматички род именица. *Наш језик* 34/3–4 (2002/2003): 192; у даљем тексту: Николић 2002/2003), као и језичку законитост о асиметрији језичкога знака, због стања неустале равнотеже ознаке и означенога (в. А. Е. Супрун. *Общее языкознание*. Минск: Вышэйшая школа, 1983, 350–351). „Референтном анализом да се закључити да се нпр. и са *учишљица* и *учишљь*, као и *навијачица* и *навијач*, *йсихолошкиња* и *йсихолої* итд., може упутити на особе женскога пола, иако на пол указују само прве лексеме у наведеним паровима. Анализа ових бинарних корелација потврђује да се ту суштински испољава граматичка лакуна“ (Никола Рамић. *Дијалекатска ријеч*. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2019, 87–88).

су празнине у систему могућност развоја језика, његов потенцијал, али потенцијал који се попуњава спонтаним развојем, а не вештачким попуњавањем празнина.

3. О роду и полу. Граматички род и пол су јасно дефинисани појмови који се у Приручнику за употребу родно осетљивог језика не разликују. Род је класификациона категорија по којој се именице деле на оне мушког рода (*човек*), на оне женског рода (*жена*) и оне средњег рода (*дете*). Постојање три рода у језику резултат је постојања двају природних полова (мушког и женског) и перципирања полно незрелих бића (младунаца). Отуда је већина именица које означавају мушко биће – мушког рода (*мушкарац, оџац, браћо, момак, ован, јарац*), које означавају женско биће – женског рода (*жена, мајка, сестра, девојка, коза, овца*), а мушко или женско биће неизражених, неуочљивих анатомских, морфолошких одлика мушког односно женског пола – средњег је рода (*дете, јанче, јаре* и сл.).

Род је у српском језику семантичка и формална категорија, при чему значење игра одлучујућу улогу код именица које означавају бића и у једнини су, а форма код именица које не значе бића и у множини су. Имамо сложену игру значења и форме која род именица чини много комплекснијим и компликованијим него што то изгледа. Таквим га чини пре свега несклад између форме типичан за један род именица и полова њима означених бића. Тако код именица типа *глебешало, њискарало* и сл. у једнини могу бити и средњег (према облику типичном за именице тога рода) и мушког рода (према полу који означавају) – оно *њискарало* / онај *њискарало*; док у множини као морфолошки обележеној категорији форма побеђује па имамо средњи род – та *њискарала*.

Основни индикатор именичког рода је облик конгруентне речи. Све именице имају граматички род (мушки, женски, средњи) без обзира на то да ли значе бића или предмете, појаве, психичке доживљаје и др. Природни род именица није граматичка већ лексичко-семантичка категорија (в. Николић 2002/2003: 192).

Питање граматичког рода и његова повезаност са природним полом, као и непостојање потпуног паралелизма између тих категорија потврђује се и примерима да у природи постоји нека животиња мушког и женског пола која се у језику именује само једном именицом и једнога је рода (нпр. *јазавац, јасиреб, куна, ласица*).

Ни међу именицама које означавају занимања нема увек паралелних назива, типа *учитељ–учитељица, њрофесор–њрофесорка*, али те именице не означавају примарно пол неког бића већ да је то биће одређене професије.

Мушки род је општи род. Облик мушког граматичког рода носилац је лексичког значења речи (занимања, професије), што значи да морфолошким средством (мушким родом) није маркиран природни род, односно да ли је носилац занимања жена или мушкарац. То доказује и чињеница да се представник људске врсте зове *човек*. Хоћемо ли на силу направити и *човечица*?

4. КОМЕНТАРИ О ПРИРУЧНИКУ ЗА УПОТРЕБУ РОДНО ОСЕТЉИВОГ ЈЕЗИКА. Приручник за употребу родно осетљивог језика садржи низ материјалних грешака и огрешења о системска правила српског језика. Првенствено сви наведени фемининуми нису мовирани фемининуми.

Наслов другог поглавља *Говори као што мислиш* заправо је одговор на сва питања која се постављају у приручнику, само су аргументације које следе погрешне. Истиче се да је мушки род неутралан и да пракса то потврђује, али ни то није довољно да се одустане од идеје насилног прављења речи.

Творба речи српског језика у вези са моцијом рода јасно је представљена у монографији *Моциони суфикси у српскохрватском језику* (Божо Ђорић 1982). „Мовирани фемининум односи се према мушком корелативу као изведеница према основи (мотиватору)“ (в. Ђорић 1982: 7). Постоје два типа именичке моције – интегрална (цео мушки назив улази у састав женског назива) и суплетивна (женски назив изведен од окрњеног мушког назива). Не могу се правити вештачки модели како би се оправдали примери, а притом ни модели нису доследно provedени. Примарни моциони суфикси су *-ица* и *-ка* и *-(к)иња*. Форсирање суфикса *-(ш)киња*⁴ према именицама мушког рода на *-лоћ* нема оправдања и често говорна пракса показује да може и другачије па су зато на многим местима остављени дублети. Именице страног порекла на *-лоћ* морају се детаљније анализирати и преиспитати јер намећање именица женског рода на *-шкиња* нема системског оправдања.

Критеријалност у творбеном смислу је потпуно поништена, од тога што се у регистру у први план истичу именице женског рода, а тек онда именице мушког рода од које су изведене, иако је опште познато да се према моцији рода у српском језику женски род изводи од мушког рода додавањем суфикса, док се обрнута моција среће код назива за животиње.⁵ Творбено је логичније поћи од полазне речи па навести творену.

Именице женског рода неретко се наводе као дублети (нпр. *адмирлица/адмиралка, адвокатаица/адвокатаиња, ендокринолошкиња/ендокринолојица, ректорка/ректорица, фармаколошкиња/фармаколојица, филолошкиња/филолојица, чизмарка/чизмарица*⁶ и сл.) што показује да постоји творбени потенцијал у језику, али заправо и дублети значе да се мора оставити спонтаном развоју језика да се увиди који ће облик заживети. Додуше, у овом случају да ли ће било који облик из пара бити прихваћен. С друге стране, имамо и по-

⁴ Код Клајна се потврђује само суфикс *-киња*. Уз овај суфикс налазимо и занимљиву фусноту: „Данас чести хрватски облици на *-лоћиња* (*социолојиња* и сл., види Стјепан Бабић. *Творба ријечи у хрватском књижевном језику*. Друго издање. Загреб, 1991, 268) не постоје у Србији, где се и за жене употребљава само мушки облик“ (Иван Клајн. *Творба речи у савременом српском језику*. 2. део. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства: Институт за српски језик САНУ; Нови Сад: Матица српска, 2003, 105).

⁵ В. Сава Ђуровић. Називи за животиње у српском језику с обзиром на њихов род. *Наш језик* 35/1–4 (2004): 34–65.

⁶ У једнотомном Речнику српскога језика Матице српске (РСЈ) наводе се *чизмарица* и *чизмарка* у два значења: 1. *чизмарева жена* 2. *женска особа која израђује чизме* (РСЈ 2007: 1515).

тврду да у појединим примерима имамо једну форму за оба рода па у регистру имамо примере типа *модел* : *модел*. Чудно је да и у овом примеру аутори регистра нису вештачки направили именицу женског рода.

Кључно поглавље у приручнику јесте поглавље које има наслов: *Језик није изван јолиџике* као оправдање целог језичког експеримента који је представљен у приручнику. Језик јесте изван политике. Језичка политика је лингвистички посао, а не посао политичара и не сме се дозволити да буде другачије.

Закључак је да је приручник потпуно неприхватљив и научно неутемељен.

5. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ. Често се могло чути да је Закон о родној равноправности заправо закон против српског језика. Мора се рећи само један у низу. Ако Србима не треба ћирилица, ако нам није потребно елементарно знање српског језика и српске културе, српске традиције и свега што је својствено само нама, питам се само коме ли ће онда бити потребно. Бусамо се вековима у груди како чувамо све наше, а на сваком кораку сами себе демантујемо. Морамо се вратити себи, коренима, знању, струци, морамо поштовати једни друге и схватити да помодарство савременог доба води заглупљивању, пропадању и утапању у масу. Имали смо и још увек имамо изванредне научнике, светски признате стручњаке, сјајне спортисте, уметнике, на мапи смо мали, али умом велики, увек били.

Нажалост много се енергије улаже у ово питање које је лингвистички кристално јасно већ деценијама. Срећнија бих била да је оволико простора и енергије посвећено изради универзитетских уџбеника, речника, осмишљавању стратегија за оживљавање свести о значају језика и писма и другим значајним научним питањима.

Потпуно је јасно да је нормативно неприхватљиво прихватити мовиране фемининуме који се предлажу у приручнику јер су направљени вештачки, творбено бескритеријално и лингвистички нефункционално где се често није водило рачуна о многим језичким нијансама, значењима и употреби појединих лексема. „Да у језику има много потенцијалних могућности за језичка образовања, али ако конкретна решења не одговарају стандардним законитостима, или ако у говорној пракси нису реализована и у језичкој комуникацији уходана – такве творевине остају на нивоу језичког супстандарда и не могу се као ваљана прихватити“.⁷

Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет

sanja.djurovic@filum.kg.ac.rs

⁷ Егон Фекете. Како казивати занимања и титуле женских особа. *Слово о језику. Језички јоучник*. Београд: Партенон, 1996, 61.

Проф. др Александар Милановић

ЈЕЗИЧКЕ ИГРЕ „Лепи Јане, рибарке старе дете један“

Агресивна кампања увођења нових и непотребних изведеница са моционим суфиксима у српски стандардни језик није од јуче. Некадашња помага за родном равноправношћу у српском језику, иницирана идејом појединих српских лингвистичких кругова и одлуком неких медија (са страним капиталом) да се сви предлози морају моментално спровести у новинарској пракси,¹ прерасла је сада у покушај државног терора. Увођење закона није пратила никаква детаљна лингвистичка припрема, па су многа питања остала нормативистички потпуно непокривена, што је видљиво у свим аспектима функционисања стандардног језика, а понајвише у лексичко-семантичком, синтаксичком, па и правописном.² Али, то је најмањи проблем.

Према одредбама новог закона са којим смо се упознали преко медија, а који је усвојен по експресној процедури без икакве јавне расправе и стручне полемике, наплаћиваће се казне за оне који у било којој форми јавног језика употребе, на пример, облике *професор* или *декан* за особе женског пола. Много тога је од увођења овог закона постало спорно, и не чуди што је он наишао на жестоку критику научне и интелектуалне јавности у Србији. У осуди овог закона истакли су се многи интелектуаци, међу којима се снагом аргумената нарочито издваја текст академика Јасмине Грковић-Мејџор, србисте, објављен у Политици, али су, што је још значајније, одлучно реаговале и институције, првенствено Матица српска и Одбор за стандардизацију српског језика, чему се на крају придружила и Српска академија

¹ Током последњих неколико година било је доста неслагања у београдским штампаним медијима са применом језичких препорука које су им стизале преко невладиних организација, и сличних институција, али много више отпора према наметнутом језичком насиљу. Примере овом приликом нећемо наводити.

² На пример, није решено ортографско питање писања нових, дистинктивних скраћеница за постојеће и нове лексеме као што су *професорка/професорица, докџорка, мајн-сџарка, уредница, џриређивачица, вршиџељка дужносџи* и сл. В. о томе у: Александар Милановић. Родно равноправне скраћенице у новосрпском језику. *Нова зора* 71 (2021): 207–209.

наука и уметности.³ Многи новинари, међутим, и даље су уплашени и не знају како да реагују: језичко осећање и постојећа комуникативна пракса намећу им једно решење, али закон сада налаже друго, уз претњу казном. Једна позната београдска новинарка пожалила ми се да последњих дана у „живе емисије“ зове само мушкарце, у страху да ће у програму уживо направити ненамерно језичко огрешење због којег би редакција могла бити кажњена.

Овај закон отвара многа морална питања која нас враћају суштинским појмовима *државне цензуре, ограничавања слободе изражавања и вербалној деликџи*. Занимљиво је да наши „по дифолту“ најпосвећенији борци за слободу, оличени у медијски експонираним појединцима и организацијама, без изузетка – ћуте. Законодавци подразумевају нашу злу намеру када титуле, звања, занимања и сл. наводимо у неутралном облику иако је то имплицитно граматичкој структури нашег матерњег, српског језика. Тако је озакоњен простор за потенцијално насиље над српским језиком, али, истовремено, и несумњиво насиље над слободом мишљења и слободом говора. Не мислим, наиме, ништа лоше када кажем да је на мом факултету *декан Ива Драшковић Вићановић*, и не дозвољавам да ме неко убеђује да при томе ипак имам злу а прикривену намеру. Ако ме колегиница замоли или упозори да је ипак називам *деканицом* или *деканком*, учинићу то драге воље јер не волим и зато избегавам, једноставно речено, лоше међуљудске односе. Али, не желим да ме држава декретом присиљава на то како ћу говорити или писати. Нарочито када ме у то убеђују од мене мање стручни или потпуно нестручни политичари и невладини активисти.

Појам нетолеранције, при томе, овде се шири у бескрај. После потписивања протестног текста Матице српске, добио сам више мејлова у којима су ме њихови аутори убеђивали да нисам ни свестан обима своје нетолерантности, наводећи међу „мачистичким“ примерима из српског јавног дискурса и реч *мушкарчина* и синтагму *нежнији љол*. Иако нам овакви примери могу деловати и као карикатурални, или нас могу и збуњивати (Шта је лоше у томе да постоје и јаки, снажни, прави мушкарци, *мушкарчине*? Шта је лоше у придеву *нежан*, или компаративу *нежнији*?), они су заправо веома опасни, јер показују да смо увођењем овог закона дошли на корак од примене претешких идеолошких манипулација у језику, са несагледивим последицама на људску заједницу, манипулација које су у појединим државама већ спроведене кроз протеривање лексема *ошџац* и *мајка*, и истовремено наметања дехуманизујућих синтагми *(ко)родитијељ један* и *(ко)родитијељ два*. Иако су нас поједини наши медији упозоравали на њихов долазак, донедавно смо сматрали ове конструкције научнофантастичним, орвеловским, али нас је стварност брзо демантовала – оне се већ намећу по свету, а њихово игнори-

³ С обзиром на веома велики број значајних и мање значајних референци, ваљало би што пре изградити потпуну библиографију текстова објављених на ову тему у српским дневним новинама и часописима.

сање или одбацивање кажњава се одузимањем деце, затвором, отпуштањем са посла и сл.⁴

Ко нам гарантује да, после увођења закона о којем данас дискутујемо, и нама врло брзо неће забранити речи *мама, ѿаѿа, мајка, маѿи, маѿер, оѿац, баба, нана, деда, дека*? Имамо ли основа за сигурност да до оваквих манипулација у скоројој будућности неће доћи, и на чему да је градимо после најновијих потеза наше државе? Како ћемо знати које ће речи бити жиго-сане, и на основу којих критеријума? Као неслучајну паралелу, дакле нима-ло насумично одабрану, наводимо да нам је већ у пракси, мада још увек не и декретом, тренутно у јавном језику забрањен и придев *срѿски* у скоро свим контекстима.⁵

Питање, дакле, није лингвистичко, односно није примарно лингви-стичко. А најмање се своди на анализу регуларности творбених модела при грађењу примера типа *бискуѿица* или *аѿосѿолка*. Јер и ови примери пока-зују да се неко око нас бави (не само језичким) инжењерингом: да они не желе нормирати, прописати, само актуелну језичку и нејезичку реалност, већ и неку будућу, пројектовану на потпуно нејасним критеријумима. За-нимљиво би стога било анализирати које су лексичке празнине оваквим инжењерингом попуњене, а које нису у постојећим приручницима.

Већ смо у појединим београдским медијима говорили о томе да је у словеначки језик уведена реч *клоვნеса* због два словеначка кловна који су по полу жене. Питамо се да ли је потребно *нормираѿи* нову лексему због сасвим ретких појава, а питање постаје готово реторичко када помислимо на непостојеће појаве. Направићемо паралелу са српском језичком ситуацијом. Иако у реалности код нас заправо и нема жена рибара, већ се про-јектује, па и нормира, речи *рибарка*. Стицајем околности, имам одличан увид у рибарски занат, и познајем само једну једину жену која с мужем рибари, те као нераздвојан пар у чамцу годинама лове у Голупцу. Да ли ин-жењери/инжењерке наше будућности рачунају (предвиђају) да ће жене у будућности похрлити да по јаком северном ветру, наквашене таласима и извађеним мрежама у новембру и децембру, лове рибу, једва преживљава-јући? Ако је тако, зашто нису предвидели/предвиделе и речи *бућкарошкиња/бућкарошка* или *мрежарошкиња/мрежарошка*, које прецизирају тип делат-ности? Зашто су прескочили/прескочиле могућност да се жене и у сиромашној Србији риболовом баве и аристократски, у доколици коју им пружају богатство и спокој, као на пример у Енглеској, Француској, Шведској или Сједињеним Америчким Државама?⁶ Где су у будућем, новосрпском језику

⁴ Уп. серију текстова са овом тематиком у часопису *Печай*.

⁵ Уп. примере: *Поѿиѿа Србије, Железница Србије, Фудбалски савез Србије, држављан-сѿиво Србије* итд., итд. Иако се ѿма крше правила стандардног (= државног) језика, па се тако посредно крши и Устав (сходно члану 10), ови називи су *ѿроѿисани* од стране владајућих органа Републике Србије.

⁶ Уп. нпр. поглавље „Rise of the Great Women Anglers“ (Willie Robertson, William Doyle. *The American Fisherman*. New York: William Morrow, 2016, 153–182).

риболовк(ињ)а, њецарошк(ињ)а, мушичарк(ињ)а, сомџика, буџовџика, шаранџика, кленарошкиња? Зашто је у погледима језичких инжењера женама ускраћена могућност да уживају у риболову, а не само да од њега мукотрпно живе? (Уосталом, и данас има много жена спортских риболоваца, које су некако прошле испод радара наших инжењера.) Ови гротескни примери и питања, наиме, сасвим су на идеолошкој и политичкој линији заговорника и твораца новог закона, коју све огољеније спознајемо по њиховим актуелним реакцијама у медијима (типа „Намерно сте створили *чистџачицу*, а сада вам не одговара *еџидемиологиња!*“, и сл.), само што се овде крећу ка другој адреси.⁷

Конечно, морамо колективно поставити и културолошки веома значајна питања: Да ли ће закон и програмирано размишљ из њега важити и ретроактивно? Зар ћемо децу вавек тровати ретроградним мачизмом као наслеђем лоше прошлости? Како се оваква питања огледају пре свега у деловању образовног и медијског система, као прилог будућој дискусији превентивно предлажем да предухитримо негативне последице деловања културне традиције, и да одмах пререгиструјемо барем три наслова књижевних дела у школским плановима и програмима:⁸ Лаза Лазаревић, „Први пут са (ко)родитељем један на јутрење“;⁹ Слободан Селенић, „(Ко)родитељи 1.1. и (ко)родитељи 1.2.“,¹⁰ и конечно Бертолд Брехт, „(Ко)родитељ један/два Храброст и њена/његова деца“.

Потом ћемо, да тиме завршим, прећи и на значајнију, популарну културу, где ће, сходно њеној функцији у модерним друштвима, бити и много више посла него у иначе отписаном образовању, које више никог не занима. Рецимо, омиљена песма многих генерација, „Лепа Јања, рибарева кћи“, мораће се из темеља мењати и прилагодити новим друштвеним потребама и хоризонтима јер обилује бројним стереотипима: јесте Јања лепа, али као и свако женско у џејмсбрауновском окрутном мушком свету – доживљава трагичан крај; вишевековна мушка доминација у свим сферама живота и

⁷ У оваквом искривљеном погледу на природни развој природних људских језика стално се подразумевају само некакви зли мушкарци који креирају језик, као да у овом процесу истовремено не учествују и жене, које чине половину људске популације. Овакво гледање је заправо врло увредљиво за женски пол. Бројни примери изведеница са моцио-ним суфиксима у српском језику, као и обимна србистичка литература о овом питању, убедљиво негирају овакво гледиште. Уп. Божо Ђорић, *Моциони суфикси у срјскохрвајском језику*. Београд: Филолошки факултет Београдског универзитета, 1982.

⁸ Прилагођавање планова и програма родној сензитивности извршено је и пре увођења закона, о чему је у више прилика сјајно писао и говорио Александар Јовановић.

⁹ Озбиљно је и отворено питање ко ће у новосрпском језику бити (ко)родитељ један, а (ко)родитељ два. Број један може бити и оџац и мајка. Ово нумеричко питање засад оставањем отвореним будући да немам довољно информација о решавању тог терминолошког проблема у другим језицима.

¹⁰ Овде предвиђам да ће нумеричку предност (1.1) добити необележени облик *очеви* у односу на стилски маркирани облик *оџи* (1.2).

привређивања огледа се у томе што је рибар отац, а не мајка; Јања се потпуно неодмерено именује као „кћи“ иако се сама о томе није експлицитно изјаснила ни када је имала четири године, а ни касније (или смо од јавности вешто скрили податке о њеним одговорима на друштвену анкету у обданишту). Зато бисмо могли и ми, попут Бајаге који је још 2000. године у својој верзији ове песме поручивао да „онда песме други део да променим ја бих хтео јер не волим депресивне крајеве“, ¹¹ превентивно променити читаву песму у смеру назначеном насловом овога прилога, не бисмо ли се правовремено додворили орвеловским инжењерима који нас, и сада и овде, пажљиво посматрају.

Универзитет у Београду
Филолошки факултет

aleksandar.jus@gmail.com

¹¹ Уп. Bajaga i instruktori. Lepa Janja, ribareva kći. *Zmaj od noćaja*. PGP RTS, Beograd, 2001.

Проф. др Виктор Савић

УКИДАЊЕ ЈЕЗИЧКЕ НОРМЕ ПОНИШТАВА ЉУДСКЕ СЛОБОДЕ И РАЗАРА ПРИРОДУ И ЈЕДИНСТВО СРПСКОГА ЈЕЗИКА

Доношењем Закона о родној равноправности у деловима који се тичу језичке материје Република Србија и Народна скупштина Републике Србије су прекорачиле своје надлежности одређене Уставом (чл. 97, 99). Држава Србија може да даје спољне оквире у којима ће функционисати одређена материја, али не може да задира у саму материју која постоји независно од ње; брига о материји као о добру (посебно када је оно од изузетног значаја) у делокругу је посебне струке. То особито важи у случајевима када предмет и није могуће правно уредити. Наиме, језик има своје законитости и језичка норма ни на који начин не може бити повезана с правном нормом, те је правна норма не може ни обликовати нити условљавати. Обавеза је Републике Србије да законски уреди употребу и положај језика или језика у области јавне комуникације, да установи начела у којим случајевима се који језик користи, на пример у „јединицама локалне самоуправе“ и на територији „аутономних покрајина“ у којима су у употреби различити „мањински језици“ који испуњавају услове за „службену употребу“. Званично уважавање оцена и опредељења надлежне струке и њених органа у виду законске потпоре којим би се забранио политичко-идеолошки интервенционизам у језику у било којем виду (под тиме мислимо на дуго најављиване измене и допуне Закона о службеној употреби језика и писма), заштитило би, самим тим, језички систем од неприродних, ванлингвистичких утицаја и старање о предмету препустило би се јединој компетентној страни. Тако би се садржај спорнога Закона сам по себи поништио. Но, држава је дала себи за право да мења природу основног језичког система који је у најширој употреби, при чему му то место није обезбедила она, него само друштво које је створило и њега, систем, и једним својим делом и њу, државу.¹ Иако се у Закону

¹ Кажемо „једним делом“ јер је само део српскога народа учествовао у стварању Кнежевине Србије у XIX веку, на коју се, врло посредно, наслања Република Србија. Формално

изравно не одређује језик о којем је реч, барем на начин како је то чињено до сада (помиње се само извесни „родно осетљив/сензитиван језик“) из члана 10 Устава јасно је да се на првом месту његове одредбе односе на српски језик јер је он језик у службеној употреби на територији Републике. У случајевима службене употребе и других признатих језика ово се односи и на њих, јер закон мора бити једнак за све (уколико то није случај, била би то дискриминација „по основу“ културе и језика, в. Устав, чл. 21). Већ је постављено питање: откуд држави право да уређује материју која се тиче језика, само делом коришћених на територији Републике Србије (мањински језици), а главним делом у другим државама² и исто тако откуд држави право да уређује језичку материју и српскога језика који се не користи само на територији Републике Србије, него и у другим државама, у неким такође аутохтоно. Српски лингвисти, свакако, треба да затраже заштиту Републике Српске за ово што се у Србији дешава са српским језиком, јер је српски језик изузетно културно добро којим не може располагати само једна држава, тачније – којим се не може располагати само на територији једне државе. Остаје нејасно како једна држава може регулисати друштвену појаву која је старија од ње саме – српски језик је столећима старији од Републике Србије и његова употреба се никада није у целости поклапала с територијом државе Србије (в. нап. 1).³

Било је предлога у јавности да се присила предвиђена Законом о родној равноправности (чл. 67–70) схвати као добровољан избор из више могућности, с претпоставком да ће се Закон тобоже блаже примењивати од прописаног, и да фемининативни нису обавезно и једино средство остваривања родне равноправности у језику, тј. да Закон заправо и не говори о њима,

гледано, преко Државне заједнице Србије и Црне Горе, а даље СФРЈ, Република Србија непосредно и непрекидно сеже до Демократске Федеративне Југославије, управо њеног дела конституисаног као Федерална Држава Србија, почетком 1945. године (потоња Народна Република Србија, Социјалистичка Република Србија), с ослонцем на одлуке са заседања АСНОС-а и АВНОЈ-а из 1944. и 1943. године. Имајући овакав редослед у виду, постаје јаснијим непостојање основа да се судбина српскога језика уско веже за Републику Србију, њене границе и трајање. Српски књижевни језик, као један од српских језичких варијетета у целокупној српској културној и етничкој историји, данас књижевни, односно стандардни језик целога српскога народа и других у државама у којима је он службени језик – дело је Вука Стефановића Караџића, примарно уобличено у Бечу 1818. године.

² Исидора Бјелаковић, [одговор у:] Градимир Аничич, Дарко Пејовић. Удар на већ рањени српски језик, Тема недеље: Лингвистика између законске и родне (не)равноправности. *Политика* CXVIII/38633 (13. јун 2021): 11.

³ Врло слична ситуација је била у Црној Гори с тамошњим покушајем (2019/2020) да се потчини и преуреди Српска православна црква која је старија од државе и која је створила традиције на којима та држава и почива. При томе, територијална и функционална организација Српске цркве сложенија је од упрошћене слике како су је представљали државни органи Црне Горе, и међу неколиким епархијама с овога географског простора има и оних којима је средиште на територији суседних држава.

те да се питање равноправности не своди само на ову групу речи. – Прво, Закон тумачимо словом и духом како је написан, те уколико се у њему прописују високе казне за његово кршење, не може се рећи да је он блажи него што јесте или да ће се недоследно примењивати. Закон нема горњу временску границу (када би престајало његово важење), те тако, чак и да се у почетку не буде (доследно) примењивао, под претпоставком да „примена родно осетљивог језика из члана 37 [...] и из члана 44 [...]“ почиње у року од три године након ступања на снагу Закона (чл. 73),⁴ нема разлога да се он и у овом домену у будућности не примењује – за пет година, десет година итд. Законом, заправо, није предвиђено одгађање у употреби реченог „језика“ из чл. 10, став 2, где је прописано да „орган јавне власти и послодавац“ „одређује и спроводи“ „посебне мере“, с њиховим одређењем у тачки 6), и из чл. 25, став 1, где се истиче да су „органи јавне власти дужни [...] да континуирано прате [...] употребу родно осетљивог језика у називима радних места, положаја, звања и занимања“. Законодавца не буни то што је извршење прописа у нескладу с важећом терминологијом у постојећим, свим до сада издаваним документима и с онима која ће се издавати и у наредне три године: чл. 37, став 1, тачка 4), подтачка (3) „коришћење родно осетљивог језика, односно језика који је у складу са граматичким родом, у уџбеницима и наставном материјалу, као и у сведочанствима, дипломама, класификацијама, звањима, занимањима и лиценцама, као и у другим облицима образовно-васпитног рада“.⁵ Друго, и да не узмемо у обзир тзв. Приручник за употребу родно осетљивог језика који је истакнут на видном месту на интернет-страници Координационог тела за родну равноправност Владе Републике Србије, као израз званичног тумачења Закона, његовог садржаја и непосредно очекиване примене, у Закону (на два наведена места) нема сумње да су именичке речи, уз граматички род, схваћене као основни инструмент „уродњавања“ језика: у чл. 25 захтева се надзор над применом одговарајућих „назива“; у чл. 37 захтева се „коришћење родно осетљивог језика“ у званичним документима [за називе занимања и звања] која сведоче о стеченим знањима и вештинама њихових носилаца. У датом случају ове именице не могу бити ништа друго него нови фемининативи

⁴ Језичке одредбе Закона већ се примењују у медијима, чак и пре него што су ступиле на снагу (чл. 44, став 3).

⁵ Уколико, на пример, у документима стоје изрази попут *професор*, *возач*, *електричар* и сл., како је могуће да органи јавне власти и послодавци уводе у своје деловању и пословању изразе **професорица*/**професорка*, **возачица*, **електричарка* и сл., када ти термини не значе исто што и они који су у званичној документацији – што је једино релевантно – и не покривају исти семантички опсег (познат је аргумент да се под *професоркама* означавају само професори женског пола, док се под *професорима* подразумевају носиоци овога звања без обзира на пол, тј. ‘професори уопште’), или нису ни оправдани са становишта творбе или из других разлога у језику. Осим тога, нема ни правног основа да се ови термини узимају као истоветни (први с другима), па је немогућа њихова званична употреба, тј. наведена одредба је бесмислена (наравно, није искључена могућност да се они подзаконским актима изједначе, упркос неслагању с научним чињеницама).

(теоријски и маскулинативи) какве у већини случајева српски језик и не познаје, а њихов списак може се заснивати само на поменутом приручнику, који је публикација памфлетског карактера, без упоришта у струци и без правног основа за његово коришћење. Осим тога, Закон обавезује на доследну примену прокламоване идеолошке стратегије у језичком систему и на ширем, свеобухватном плану. У чл. 37 у цитираној тачки се захтева „коришћење родно осетљивог језика“, што значи, како се каже, „језика који је у складу са граматичким родом“ у школству и у средствима јавног информисања (чл. 44), уз језик поменутих органа јавне власти (чл. 25). Дакле, налаже се доследно стварање именица одговарајућег граматичког рода (без обзира на то да ли је то увек могуће, оправдано или прихватљиво из било којих разлога) и слагање у складу с родом, што и у првом и у другом случају представља вештачку промену језичког система. Нема разлога да овакву језичку „алхемију“ зовемо блажим именом него оним које је више пута давано у јавности – „језички инжењеринг“. Позивање на граматички род у служби именовања друштвеног рода (недефинисаног са становишта србистике и основног семантичког склопа лексичког система српског језика) који је у корелацији с полом (чл. 37, нав. место; в. чл. 6, став 2), дакле друштвене или природне категорије која може, али и не мора имати објективну проверљивост, вулгаризује строго лингвистичку природу дате граматичке категорије.⁶ Али, својом субјективношћу укида и правну сигурност за све оне на које се Закон односи, директно и индиректно.

У граматичком смислу речи треба истаћи неколико чињеница. Прво, граматичка категорија именичког рода лингвистички је конструирана и могла је бити названа било којим именом, које се не би могло без остатка повезати с објективним или (данас) субјективним појавама у природи и друштву (граматички *род* смо, нпр., могли назвати *разредом*, *разделом* или сл.). Другим речима, он не постоји изван граматичке класификације, граматичких уџбеника и студија и није јасно зашто би се у Закону везивао за било какву реалност изван лингвистичке, тим пре, што ова категорија није формално дата у језику (в. ниже). Информације се у језику, ма колико биле ослоњене на ванјезичке појаве, никада не преносе једноставно, механичким транспоновањем, јер сваки синхрони пресек у језику резултат је бесконачног наслојавања различитих синхроних стања која дају дијахронију, чему треба додати и различита лична и групна искуства носилаца језичког

⁶ У исти мах, речима да „термини који се користе у овом закону и прописима који се доносе на основу њега, а који имају родно значење, изражени у граматичком мушком роду, подразумевају природни женски и мушки пол лица на које се односе“ (чл. 6, став 2) законодавац признаје да у знатном броју случајева улога генеричког рода припада граматичком мушком роду, те својим ставом оспорава идеолошку тврдњу да се мушким родом врши дискриминација женског пола и уопште потребу да се Закон бави одредбама о језику (јер, ако може законодавац сâм да примењује неутралан израз, с којим правом он захтева његову поларизацију у јавној сфери од других на које се пропис односи).

осећања, учесника у колективној језичкој компетенцији која се остварује на различитим осама, у засебним димензијама које тек у збиру дају целовиту слику; отуда је свако језичко средство, посебно у случају лексике, сложеније него што изгледа (нпр. лексичко значење садржи денотацију, десигнацију и конотацију, а конотативна компонента приликом грађења и усвајања нових речи такође мора бити узета у обзир). Другим речима, логика и природа језика и логика и природа мишљења различите су појаве и то се морало узети у обзир. Друго, граматички род није одувек присутан у нашем језику (ако ту рачунамо и језик наших далеких језичких предака, јер савремени српски језик јесте, на извештан начин, продужетак и прајезика од пре више хиљада година), и сам његов развој био је врло сложен, да би се добило данашње стање у којем (а) у великом броју појединачних случајева – када мислимо на именички систем – граматички мушки род одговара историјском општем роду, без обзира на епоху и време настанка појединачних речи (нпр. данашње именице *шумар*, *уредник*, *ћешак*, *човек*), али за немали број случајева то важи и за женски, па и средњи род (нпр. *суђаја*, *лола*, *ћијаница*, *сћарешина*; *наклајало*, *лице*, *дејше* итд.); (б) без изузетка, на плану конгруенције мушки род је остатак историјског општег рода, што се види по случајевима у којима се упарују облици различитих родова и без присуства облика мушког рода – то није могуће без мушког рода. То и јесте главни доказ да у овим случајевима „мушки род“ није „мушки“, тј. да он не изражава мушко начело, него да је неутрални координатор у језику. На овом односу добро се види раскорак између граматичког термина и граматичке функције, али као и сви термини у науци и граматички термини су условни, они су нужно плод једне конвенције. Дакле, јављање мушког рода у генеричкој употреби израз је континуитета неутралног елемента у језику који представља централну осу око које се окупљају релативно слободни елементи, касније диференцирани као женски, средњи, па и мушки. Треће, род се у српском језику не одређује на основу облика именичких речи, него на основу понашања других речи у односу на њих у морфосинтаксичком окружењу (синтагматски контекст), тј. у конкретном слагању. Другим речима, род код именица није споља увек недвосмислено и сигурно дат (тј. није толико битно да ли се оне завршавају на сугласник или одређени самогласник), него се он одређује на основу прилагођавања облика односних речи – придева, заменица и сложених глаголских облика с придевским компонентама (радни и трпни глаголски придев). На пример, за данашње (хетерогене) именице *аућо*, *корзо*, *кајо*, *лавабо*, *Зоки*, *Маки*, *Луси*, *ћакси*, *ићу*, *кану*, *миље*, али исто тако и *судија*, *линівиста*, *сћарешина*, *вођа*, *колеџа*, *мајџи*, *кћи*, *професор*, *ћедајоћ*, *ћедијашар*, *младосић*, *муљ*, *ћрава* знамо којег су конкретног рода само у синтагми и реченици, на основу других речи – *ћај* ауто / *ћо* ауто, *ћај* судија / *ћа* судија, али *ћа* младост, *ћај* муљ. Лаицима забуну уноси то што граматичари традиционално раздвајају именице у српском језику на четири врсте промене, а унутар њих на посебне граматичке родове

(овде нема строгог поклапања, види се по претходним примерима), што се преноси и у речнике, али тиме није представљено целокупно понашање ових речи и њихова језичка улога, тј. обично се не наводи општи род (требало би, нпр., *социолоі* м. (општ.) или *социолоі* м. (м. и ж. пол)).⁷ Облици именичких речи, односно речи којима се именују вршиоци занимања, носиоци друштвених положаја, звања, радних места итд. у својој суштини, дакле, изван подразумеване интерпретативне инерције, не преносе нужно пожељни граматички род; у датим случајевима он се испољава на супротан начин од оног како га је разумео законодавац невичан лингвистици: ови облици не маркирају разлике у роду или полу међу вршиоцима занимања, или речено једноставније – конкретни суфикси немају значај који им се поједностављено прописује. Наравно, законодавац који нема компетенција у србистици и славистици ову сложену лингвистичку појаву није могао разумети, јер именички род у српском и осталим словенским језицима није формално експлициран, него представља инхерентну категорију. Али, уколико се прихвати концепт доследног кројења разлика међу речима за означавање припадника двају полова, разлике тога типа могу се и хоће се вештачки створити. То значи да Закон који захтева нешто што циљани језик не познаје као наслеђену и важећу норму мора бити одбачен, јер нормира специфичну норму без познавања њене природе, али и због тога што под претњом санкција уводи суштинску промену те норме, чиме разара систем који је стабилизovan и избалансиран хиљадама година живе употребе. Тај систем је, затим, у форми књижевног (односно стандардног) језика, још током два последња столећа, 1818–2021. године (в. нап. 1), донекле контролисано, али и спонтано развијан на наслеђеним природним основама, што је до сада бивало праћено научним истраживањима и оправдавано широком сагласношћу под окриљем струке. Законом прописане промене имају неслагљив потенцијал за разарање српског језика: најпре, присилним ширењем великог броја неологизама који ће својим мноштвом нарушити развијене односе у оквиру лексичко-семантичког и асоцијативног система, разградиће се колективни језички осећај за правилну творбу речи (практично, отвара се могућност за продор свакаквих околионализма) и за стандардни избор речи (у оквиру обавезне феминизације нуди се необавезност форми да се створи утисак слободе избора, могући су и дублети, триплети итд. – свако може бирати што му одговара, нпр. *џсихолошкиња*, *џсихолоџиња*, *џсихолоџица* итд.), што не може проћи без последица у области службене употребе језика приликом издавања званичних докумената, чији административно-правни стил изискује термилошко устаљеност, прозирност и једнозначност

⁷ Уп. *mutivoda ž (m i ž spol), realizator m (m i ž spol), spadalo sr (m i ž spol)* (V. Anić. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Drugo, dopunjeno izdanje. Zagreb, 1996, s. v.). Примера ради, читава једна група именица која се мења по трећој деценији у латинском општега је рода (*substantiva communia*), на пример, *testis comm.* ‘сведок’ итд.

исказа; „укидање“ статуса неутралног граматичког рода мушком роду пореметиће слагање речи; увођење истовремених напоредних облика у јавној комуникацији расточиће исказе и преношење основних информација постаће загушено и немогуће (укидање језичке економије, сметња основној, комуникативној функцији језика); нагомилавање стилогених средстава укинуће неутралан исказ, а разориће и добар стил.

У свакодневној примени доследне феминизације од стране идеолошки острашћених појединаца и пристрасних медија, очито у духу образаца датих у поменутом приручнику, видели смо да се фемининативи систематски изводе из именица општег рода, идеолошки сведених на именице граматичког мушког рода: на пример, тип *lovac* > **lovačica* (творбена основа мора бити *ловц-*), али и *lingvist(a)* (у српском је стандардан наставак *-a* и промена треће деклинације, обична за ж. р.) > **lingvistkinja*), *sinolog* | (?) > **sinološkinja*, **sinologica* (различите творбене основе). Тиме се вишеструко наглашава оно што је у науци добро познато, да је женски род у оваквим релацијама маркиран, наглашен. Уместо да се, ако се желела „укинути дискриминација“, именице женског рода изводе независно у односу на именице мушког рода – од других основа и другим средствима, масовно се стварају деривацијски конструкти којима се потврђује зависност и ових, мовираних именица (ж. р.) од мотивних речи (м. р.) и – у једном идеолошком кључу – „зависност“ жена од мушкараца – а то се ваљда у идеологији није желело постићи. Тиме се показује да је домаћим реализаторима ове идеје од важности било само њено остварење, не и начин на који ће се она остварити, тј. да ли ће она сама по себи, са становишта идеолошке конзистентности бити упитна. Штавише, непристрасно се може показати да је конкретизација почивала на решењима оствареним у хрватском језичком стандарду (тамо је типичан образац типа *sociolog|sociološkinja*), по традицији маркираним у односу на српски и ранији српскохрватски стандард, што за собом, такође, може повлачити одређене закључке.

Дужност је лингвиста да пред Уставним судом али и у широј јавности добро објасне статус тзв. именичког граматичког рода у језику (као граматичке категорије) и да покажу какве корелације владају између једне граматичке категорије и ванјезичке стварности – објективне и субјективне. С друге стране, српски лексикографи, као што и иначе чине, треба да обазриво вагају шта улази у тзв. општи, а шта у посебан лексички фонд. Речи које припадају терминологији посебних струка у ретком додиру с општом популацијом, а то најчешће и јесу називи носилаца занимања и сл., не могу се наћи забележене у општем речнику, но ако их тамо има, то се може сматрати пропустом (нпр. *јалванизер*, *орјшотичар*, *јалеонјолој*). С обзиром на то да се статус појединачних лексема одређује на основу испуњености различитих чинилаца – структурно-творбене ваљаности, оправданости и устаљености у језичком систему, опет ће велики део вештачки створених речи задуго остати изван лексичке норме. Треба повући јасну границу између

лексичког стандарда и неформалног дела лексичког фонда који ће, по правилу, увек бити шири и унечему другачији од првога. Проблему ваља приступати с опрезом, зато што се у области социолингвистике, комуникологије или сл., где су гдешто присутни и мотиви без ослонаца у науци, покадшто се гради илузија високе или нарастајуће фреквентности у свакодневној употреби серије речи на које скрећемо пажњу, чему могу послужити тзв. речници нових речи.⁸ Али, наручена учесталост у медијима који су прихватили тзв. родну идеологију, као и ширење маркираних неологизама међу активистима, неће одмах значити устаљеност (посебно не на целом српском простору),⁹ а на стручњацима је да оспоре њихову оправданост, уз дериватолошку критику једне по једне, редом, сваке од форсираних твореница. Оне лексеме које буду увођене у речнике треба обележавати звездicom, како је то чинио још Вук Стефановић Караџић за турцизме, већ у првом речнику (1818), и одговарајућим квалификатором *идеол.* (= *идеологизам*) – да корисницима буде јасно да је дата лексема ушла у речник ради задовољења симболичке експресије која је у служби конкретне идеологије, те да је у слободном језичком изразу, неоптерећеном идеолошком матрицом, она сувишна.¹⁰

Законом о родној равноправности крше се уставне слободе:¹¹ сужавају се права (а) појединца – чак ни особе женског пола на чију

⁸ Такав је, на пример, како ми схватамо, Речник појмова из периода епидемије ковида. У чланку објављеном у листу Данас, „ауторке“ су најављене као „лингвисткиње“, а пре тога се говори о „истраживачима и истраживачицама Института за српски језик“ (без акронима САНУ), па „ауторка“ с којом је вођен разговор вели: „Rečnik je pobrojaо i socijalne femininativе koji su se češće upotrebljavali u medijima u poslednjih godinu dana, kao što je virološkinja/virologinja, epidemiološkinja/epidemiologinja. Mada prema ovim imenicama još uvek postoje otpori, za koje kaže da su odraz patrijarhata, smatra da su one komunikacijski neophodne.“ Речник је, очито, послужио као повод да се саопшти позиција, па иста особа наставља: „Zakon o rodnoj ravnopravnosti, [...], donekle je doneo neka usmerenja, kao što je preporuka da se u ispisiima diploma navode ekvivalenti za obа rođa.“ (скрећемо пажњу да је то доста пре доношења Закона и да је овој особи у томе тренутку његов садржај у детаљима познат). И не само то, него: „Iako neki lingvisti smatraju da ne bi trebalo odozgo menjati jezik“, она „smatra da је u redu da se ‘nešto što је politički korektan govor uvede i kroz zakon, kroz preporuke i normativna akta‘“ (<https://www.danas.rs/kultura/kako-je-korona-promenila-jezik/>).

⁹ Ипак, треба бити начисто: знатно пре усвајања Закона започело је програмско ширење „новоговора“ у српском медијском простору (уп. нап. 4). Чак и да се Закон обори или преиначи, без допунске законске заштите о којој смо говорили на почетку овога прилога, тај процес ће се наставити. У једном тренутку, када фреквенција стимулисаних облика буде толико нарасла, може се очекивати да ће доћи и до њиховог спонтаног усвајања у широј комуникацији. Тада ће бити окончан процес читавог реда системских промена у српском језику. Оне су, наравно, само припрема за следеће промене које су намењене језику, а заправо – српском друштву.

¹⁰ Другим речима, не ће можда бити у језику само док постоји идеологија која ју је створила; по престанку деловања ванлингвистичког притиска на језички систем стандардни језик треба ослободити непотребног бремена.

¹¹ В. Дарко Пејовић. Интервју: Јасмина Грковић-Мејџор, академик. Закон о родној равноправности угрожава уставне слободе. *Политика* CXVIII/38627 (7. јун 2021): 1, 8–9.

се равноправност позива немају могућност избора, и (б) читаве групе – део српске нације овим путем бива одсечен и отуђен од својих сународника у окружењу и удаљеној дијаспори; такође, читаво друштво у Србији које за своје средство споразумевања користи српски језик, бива присиљено да трпи законске промене тога језика, што изазива несигурност у погледу језичких компетенција и осећај угрожености и узнемирености. Ово је противно Уставом загарантованим правима и слободама. Устав јемчи слободу „мисли, савести, уверења и вероисповести, право да се остане при свом уверењу или вероисповести итд.“ (чл. 43), а идеологија екстремног феминизма, заклоњена иза прокламоване симетрије у Закону коју на механички, тиме и штетан начин не тражи ни „друга страна“, ни „остатак“, а заправо можда ни највећи део „прве стране“, није ништа друго до једна врста уверења, дакле једно од других, не и једино. Парадоксално је проглашавање једног од уверења за једино у друштву. Законом се апсолутизује право мањине да ужива слободе на рачун већине којој није дато право да се изјасни: и тако – држава дискриминише и обесправљује тиху или утишану већину. Поставља се питање: који су разлози да цело једно друштво и надлежна струка престане користити свој језик односно обрађивати свој предмет, како је чинило до сада – у првом случају „откад је века и света“ – и да га замени неким вештачким језиком, који тек треба да буде изграђен у језичкој лабораторији, у складу с „препорученим“ списковима речи (в. напред поменути приручник). Списак препоручених речи са законским покрићем уместо лингвистичке оправданости (дакле, списак обавезних речи) у појединим контекстима, заправо, подразумева [постојање Списка забрањених речи] (*Index verborum prohibitorum*), сходно искључивости наметнутој Законом.¹² Цензура до остварења „пожељне језичке активности“ и казна за „недозвољену језичку активност“ (вербални деликт), произишли из овога закона, урушавају темеље на којима је изграђено српско друштво (Уставом су заштићени слобода мишљења и изражавања; забрањена је цензура у медијима и зајемчена је слобода научног и уметничког стварања: Устав, чл. 46, 50, 73). Претпоставка за доношење Закона почивала је на погрешној и недобронамерној оцени стања у којем се српско друштво налази, управо на крупном потцењивању постојећих слобода и отворености,

¹² За нас нема сумње да овакав, ригидан начин размишљања несвојствен српском друштву, јесте прихваћен из средине из које је дошла и речена идеологија, обликована у традицијама дугих и искључивих сукоба заподеваних због разлика у људској вери, данас уверењима. Сетимо се инквизиције која је деловала столећима и важног издања Конгрегације за доктрину вере (*Congregatio pro doctrina fidei*), најстарије међу римским конгрегацијама, *Index librorum prohibitorum* (Венеција, 1564), чија је формална обавезност опозвана 1966, али је настављено важење моралне обавезе суздржавања од читања неподобних књига (столетима раније књиге су спаљиване). Можда за наш проблем још важније јесте формирање реформаторских покрета, међу којима истакнуто место има пуританизам, раширен преко Нове Енглеске у Америци, настао у осуди недовољног удаљења Англиканске цркве од римокатоличког папизма (XVI–XVII век), важан за изградњу моралне доктрине у Новоме свету.

урођених и(ли) однегованих у српском друштву, тј. на изрицању дијагнозе да у овоме друштву постоји морална девијација коју треба исправити. Уместо традиционалне термилошке неутрализације својствене српском језику у последњем столећу (нарочито у сфери назива за занимања, титуле и сл., између осталог и због обичног зајмљења ове лексике из светских језика, као део цивилизацијског лексичког фонда), одредбама овога закона поспешује се експресивизација чија ће непосредна последица бити нова и непотребна поларизација у друштву по половима и уверењима, својеврсна лингвистичка сегрегација. У часу доношења Закон је већ био анахрон, али њиме је створен преседан који ће омогућити будући интервенционизам с још тежим последицама.

Српски језик је културно добро српскога народа од изузетне важности. Уједно, он је и главни носилац и сведок српскога народног идентитета, али исти тај језик уграђен је у лични идентитет свакога појединца и важан је део идентитета и других који живе у Републици Србији. Језика људи обично нису ни свесни, но он је главно везиво које изнутра држи заједницу на окупу. Једностраним мењањем језичке структуре на једном делу српског културног простора разара се народно јединство, у суштини се из српског језика издваја „србијански језик“. На временској равни прекида се нит која спаја језик из нашег времена с језиком из прошлости. Двоструко се, дакле, нарушава основна функција књижевнога, а сада стандарднога језика: да остварује културно-комуникацијску кохезију међу припадницима исте заједнице у времену и простору. Без језичкога јединства не може бити народнога јединства – ни у садашњости, ни с генерацијама у прошлости. Осим што језички интервенционизам ствара језичку карикатуру, на дубинском, друштвеном плану он системски разграђује и декодира српски идентитет, испуњавајући новим садржајем и другачијом природом идентитет новог поколења – ако се може говорити о идентитету у традиционалном смислу речи – којем ни српско име, можда већ у сагледивој будућности, неће више бити (нарочито) блиско.¹³

Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Институт за српски језик САНУ
Београд

viktor.savic@isj.sanu.ac.rs

¹³ Уп. савремену тежњу да се присвојни придев *српски* замени присвојном конструкцијом с именом (Републике) Србије уместо њега, претежно беспредлошким посесивним генитивом од једночланог израза у једнини, супротно норми српскога језика: на пример, Народна библиотека Србије, Пошта Србије, Војска Србије, Радио-телевизија Србије, Акредитационо тело Србије, али и Влада Републике Србије итд. С тиме у вези, донета је и одлука Одбора за стандардизацију српског језика (бр. 67), насловљена као: „*Српско држављанство*“, а не „*Републике Србије*“ ([http://www.ossj.rs/odluke-i-saopstenja/srpsko-drzavljanstvo-a-ne-republike-srbije/](http://www.ossj.rs/odluke-i-saopštenja/srpsko-drzavljanstvo-a-ne-republike-srbije/)).

Проф. др Исидора Бјелаковић

ОБЛИГАТОРНОСТ РОДНО ОСЕТЉИВОГ ЈЕЗИКА – ОДРАЗ СТВАРНИХ ПОТРЕБА ДРУШТВА ИЛИ ИДЕОЛОШКО НАМЕТАЊЕ?

1. У Закону о родној равноправности (усвојеном у Скупштини Републике Србије 20. маја 2021. године; у даљем тексту: Закон) „родно осетљив језик“ дефинише се као „језик којим се промовише равноправност *жена и мушкараца* и средство којим се утиче на свест оних који се тим језиком служе у правцу остваривања равноправности, укључујући промене мишљења, ставова и понашања у оквиру језика којим се служе у личном и професионалном животу“ (члан 6; тачка 17). У истом Закону других прецизнијих података о структури овог језичког типа (ако се тако може назвати) нема.

Уколико се, међутим, ослонимо на дефиницу „родно осетљивог језика“ у Приручнику за употребу родно осетљивог језика,¹ која гласи:

„Rodno osetljiv jezik je jezik koji koristimo kada želimo da podržimo vidljivost i jednakost *žena* u društvu“ (30),

онда се, у најмању руку, суочавамо са неусаглашеношћу приликом дефинисања овог појма у Закону и Приручнику, а питања која се намећу гласе: *Шта се у наведеним документима подразумева под „родно осетљивим српским језиком“ и где су његове границе? Да ли се најлашавањем дејтерминатора ‘родно осетљив’ имитира тврдња да српски језик у досадашњој употреби није могао бити оквалификован као такав?*

2. У последње време највећу пажњу у полемикама у погледу структуре и употребе „родно осетљивог језика“ привлаче социјални фемининативи, оправданост законске облигаторности за њихову употребу, степен њихове устаљености и уклопљености у творбеном систему српског језика.

¹ Приручник за употребу родно осетљивог језика. Сајт Владе Републике Србије, Координационо тело за родну равноправност, аутора Христине Цветинчанин Кнежевић и Јелене Лалатовић, 2019; у даљем тексту: Приручник (<<https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sr/akademski-kutak/publikacije/prirucnik-za-upotrebu-rodno-osetljivog-jezika>> 1. 7. 2021).

Међутим, ако говоримо о „родно осетљивом језику“ онако како га дефинише Закон, онда та осетљивост мора (јер Закон то налаже) да се примењује на свим нивоима језичке структуре, односно језичка родна осетљивост мора бити системска и захватити не само оне именице којима се номинују особе женског пола него и оне које реферишу о особама мушког пола (нпр. *особа, сѿранка, мушѿерија* и сл.). У супротном, не говоримо о језику (тј. о систему), него само о једном домену употребе српског језика. Поред тога, у случају да је ипак реч о језику, родна осетљивост мора се применити и на све форме које у датом тексту конгруирају са наведеним именицама, чак и у случајима када се употребљавају паралелне форме, нпр. *насѿавник/насѿавница* и сл. Другим речима, ако говоримо о језику, родна осетљивост мора захватити језички систем у целини и бити ОБАВЕЗНО примењивана у средствима јавног информисања (члан 44) и „у области образовања и васпитања, науке и технолошког развоја“, „у уџбеницима и наставном материјалу, као и у сведочанствима, дипломама, класификацијама, звањима, занимањима и лиценцама, као и у другим облицима образовно-васпитног рада“ (члан 37 Закона). У супротном, не говоримо о језику, него само о једном домену употребе српског језика.

3. Током протеклих месец дана у расправама се веома често чуло неаргументовано објашњење да нема потребе за дизањем гласа протеста јер је све веома једноставно: *Треба само омоућити женама доследну језичку ѿрејознаѿљивосѿ у ѿиѿиулама, звањима и занимањима и све је у реду.*

Прво, ЈЕЗИК је изузетно комплексан појам и не може се прецизно дефинисати једном реченицом магловитог значења (датом у Закону), која омогућава низ различитих интерпретација.

Друго, да није реч само о употреби социјалних фемининатива и одређених стереотипних израза, него о језичким променама системске природе, сведочи и раније споменути Приручник (2019), у којем се наводи неколико смерница у вези с тим, међу којима издвајамо следеће:

„Rodno diferenciran jezik. Diferenciran znači onaj koji uvažava/ističe razlike. Ovaj termin uvažava činjenicu da *muški rod nije neutralan, već da treba koristiti i muški i ženski rod kada govorimo o ljudima.*“ (29)

„Prva smernica: *Subjekat i predikat se moraju slagati u rodu i broju.*“ (68)

„Šesta smernica: *T r e b a koristiti paralelne forme ukoliko se izrečeno odnosi i na muškarce i na žene.* Postoji nekoliko mogućnosti za upotrebu paralelnih formi u pisanoj i usmenoj komunikaciji:

– Potrebno je da zakažete pregled kod svog *izabranog lekara/izabrane lekarke*, tako što ćete *ga/je* pozvati na broj telefona 123-456, kada obe forme navodimo i ‘razdvajamo’ ih kosom crtom;

– Potrebno je da zakažete pregled kod svog *izabranog lekara ili izabrane lekarke* tako što ćete *nju ili njega* pozvati na broj telefona 123-456, kada obe forme navodimo i ‘razdvajamo’ ih rečcom ‘ili’ (Hic! prim. aut.);

– Potrebno je da zakažete pregled kod svog *izabranog/le lekara/ke* tako što ćete *ga/je* pozvati na broj telefona 123-456, kada navodimo mušku formu,

koju prati oznaka za nastavak ženske forme. U usmenoj komunikaciji najprirodnija je druga varijanta.

Imenice u muškom rodu nisu rodno neutralne i treba ih izbegavati za obeležavanje ženskog roda.

U skladu s tim, ukoliko želimo da izbegnemo navođenje paralelnih formi, potrebno je da koristimo rodno neutralne izraze poput *lice* ili *osoba*, kako u jednini, tako i u množini: Lica koja se prijave na konkurs neće biti uzeta u obzir ukoliko podnesu nepotpunu konkursnu dokumentaciju. Žrtve nasilja se mogu obratiti Autonomnom ženskom centru. Osobe koje imaju problema sa visokim krvnim pritiskom treba da izbegavaju unošenje velike količine soli. Nastavno *osoblje* je održalo sednicu.“ (74)

У Приручнику се, дакле, *ипрејоручује* употреба паралелних форми, а *дойуишћа* могућност употребе неутралних (попут *лице, особа, особље*) у плуралским образовањима уколико *желимо* да избегнемо паралелизам. Оно што је остало недоречено јесте која би неутрална форма била употребљена за именице попут: *лекар/лекарка, ученик/ученица* и сл., јер уколико у претходно наведеном примеру заменимо форме *лекар/лекарка* именицом *лице*, унајмању руку добијамо нонсенс:

- Потребно је да закажете преглед код свог *изабраног лекара/изабране лекарке*, тако што ћете *га/је* позвати на број телефона 123-456.
- → Потребно је да закажете преглед код свог *изабраног лица*, тако што ћете *га* позвати на број телефона 123-456.

Другим речима, спекулација о будућој структури „родно осетљивог језика“, наведена у Саопштењу МС,² у насумично одабраном примеру из уџбеника Географије за ученике основних школа 7. разреда, потпуно је тачна јер овде није реч само о забрани употребе одређених стереотипних израза и о обавези употребе социјалних фемининатива, него и о низу других, далеко већих промена на већини језичких нивоа, које су, нажалост, већ неколико година присутне у српском језику. О томе сведочи језик низа објављених приручника и монографија, од којих се неки налазе и на сајту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, нпр.:

„О случајевима који захтевају укључивање тима за заштиту (други и трећи ниво) документацију (службене белешке и сви други облици евидентирања података о лицу, догађају, предузетим радњама и др.) води, чува и анализира за потребе установе *психолог/психиња* или *педогог/психиња*, а изузетно, *члан/ица* тима за заштиту *која/ју је одређио/ла директор/ка*.“³

² <<https://www.maticasrpska.org.rs/saopshtee-matitse-srpske-povodom-pitaa-o-rodno-ravnopravnosti/>> 1. 7. 2021.

³ Smiljana Grujić (ur.). *Priručnik za prevenciju rodno zasnovanog nasilja*. Beograd: Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, 2015, 19. <<http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/Prirucnik-za-prevenciju-RZN.pdf>> 1. 7. 2021.

Сасвим је јасно да је у цитираном одломку реч о системским изменама језика, чиме се у великом степену нарушава стилска и организациона структура текста, па и његова семантичка проходност. Из наведеног примера може се закључити и да се паралелне форме не употребљавају само када се реферише о конкретним носиоцима занимања, звања и сл., него и када је реч о генеричном значењу именица, при чему се социјални фемининативи употребљавају не само за наведени семантички тип именица него и за оне општијег карактера (в. *члан/ица*), односно за све именице типа *nomina agentis*.

4. *Зашићо се у Закону инсистира на оваквим језичким паралелизмима и да ли је заштићена обавезујућа примена „родно осетљивог језика“ део законских реулајива усвојављених у Европској унији?*

Да није реч о пројекцији европских вредности у погледу употребе „родно осетљивог језика“, него о индивидуалном решењу једне идеологизоване групе, сведочи правилник *Gender-neutral Language in the European Parliament*,⁴ где се наводи да се употреба родно осетљивог језика *препоручује* и то у оној мери у којој се не нарушава структура датог језика, при чему се посебна пажња обраћа на *уважавање става* сваког појединца о томе како жели да се декларише. Због специфичне природе сваког од 24 званична језика Европске уније, састављени су посебни приручници, а у оном за хрватски језик – *Rodno neutralan jezik u Europskom parlamentu*⁵ – наводе се следеће препоруке:

„Ако се текст који се саставља или преводи, примјерice у Пословнику Европског парламента, односи *опћенито* на дужност коју нека особа извршава *rabi se мушки облик* који у том случају стоји за оба пола (европски ombudsman, квестор, председник).“ (10)

„Препоручује се употреба слjedeћих облика: [...]

множинских облика, при чему ће они стајати *у мушкome роду, али означајати оба пола како би се избјегло навођење удвојених облика* (Заступници могу обавијестити Одјел за записнике и извјешћа с пленарних сједница да су били присутни иако се њихова имена не појављују на попису назоћних. Умјесто Заступник/заступница може обавијестити Одјел за записнике и извјешћа с пленарних сједница да је био/била присутна иако се његово/њезино име не појављује на попису назоћних).“ (10)

„Како је хрватски творбено богат језик и обично има могућност исказивања и мушких и женских парњака за поједина занимања, препоручује се кориштење тим обличима према потребима конкретних текстова, без непотребног удвајања (примјерice одвјетник/одвјетница). Када је ријеч о натјечајима за

⁴ Правилник се налази на сајту Европског парламента: <https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/151780/GNL_Guidelines_EN.pdf> 1. 7. 2021.

⁵ <https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/187100/GNL_Guidelines_HR-original.pdf> 1. 7. 2021.

radna mjesta i sličnim tekstovima, *dopušteno je navođenje udvojenih oblika ili navođenje samo jednoga, obično muškog oblika*, uz isticanje dostupnosti radnoga mjesta obama spolovima navođenjem oznaka za spol u zagradama (ž./m.).“ (11)

„Pritom treba naglasiti da se pri *upućivanju na pojedine osobe* svakako *treba uzeti u obzir i stav tih osoba o tome kako one same žele da ih se naziva na njihovim radnim mjestima*. Uzrok tomu može biti i konotativno značenje određenoga naziva pa je za to dobar primjer par tajnik/tajnica, pri čemu i žene na dužnosti tajnika određene institucije (koja obično podrazumijeva obavljanje pravnih poslova) mogu insistirati na muškome rodu tog naziva zbog konotacija koje uza se nosi naziv tajnica i činjenice da se pritom obično misli na radno mjesto koje je podređeno radnomu mjestu tajnika.“ (11)

На основу наведених извода потпуно је извесно да употреба родно осетљивог језика у Европској унији, за разлику од Републике Србије, није обавезујућа у свим доменима његове употребе. У Закону о родној равноправности Републике Србије није, дакле, реч о примени европских вредности, него о наметању идеологије једне групе, која не само да није у складу са општим начелима Европске уније него се њеном применом суочавамо са тоталитаризмом противуставне природе, којим се забрањују основна права човека – права на слободу мишљења и изражавања.

5. Како би се избегла доследна употреба оваквог „родно осетљивог српског језика“, не само да је неопходно испитати уставност донесеног закона него је у овом тренутку од изузетне важности саставити неколико комисија чији би ургентан задатак био решавање ових, сасвим је јасно – горућих питања:

1. комисију за творбу фемининатива у српском језику (најеминентнији стручњаци из дериватологије, лексикологије и семантике који би саставили речник прихватљивих фемининатива, при чему би ова листа могла да се мења уколико се покаже да се одређена форма уврежила у систем)
2. комисију за родно осетљив стандардни српски језик (најеминентнији стручњаци из синтаксе, семантике, лингвистике текста, социалингвистике, анализе дискурса) – која би утврдила јасне границе појмовне вредности родно осетљивог стандардног српског језика, с посебном пажњом на примену социјалних фемининатива у ширем контексту. И не само фемининатива, него и других форми које би се могле посматрати као родно обележене.

На тај начин, србистика би добила научну аргументацију у виду публикација које би морале имати статус обавезујућих у РС. Уколико се то не учини, у веома блиској будућности језичку посебност моћи ће с пуним правом тражити и представници других родних група. У флективном језику

какав је српски то ће произвести последице незамисливих размера стварајући својеврстан галиматијас, а питање је да ли ћемо и даље моћи да говоримо о српском језику.

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет

isidora.bjelakovic@gmail.com

Иван Негришорац

РОДНА ОСЕТЉИВОСТ, ЈЕЗИЧКА СТРУКТУРА И ЈЕЗИЧКИ ИЗРАЗ: ШЕСТ НЕ БАШ НЕВАЖНИХ НАПОМЕНА

Образованом и култивисаном човеку није тешко да се сложи са констатацијом да „историја жена пре свега значи јавно открити да је она угњетавана и да је истина о њој прикривана“, као и да све то „није само историја њиховог угњетавана, већ и историја ништа мање скривеног отпора који су оне вековима пружале том угњетавану и затварању“.¹ Бољи положај жена у друштву, а тиме и тзв. родна осетљивост, свакако је преко потребан друштвени процес који непрестано мора бити унапређиван и побољшаван како би садашње и будуће друштво било хуманије, демократичније и са већим уважавањем људских права. То све, дакако, важи само под претпоставком да се хуманост, демократија и људска права још увек сматрају највишим друштвеним вредностима, а не тек феноменима погодним за разне облике манипулације, те производње и контроле кризних жаришта широм света. Неопходност поменутог друштвеног процеса можемо бранити и разложимо пуне друштвене ефикасности: неоспорна је, наиме, чињеница да се ширим и успешнијим активирањем креативних потенцијала жена омогућава бржи, свестранији и примеренији општи друштвени напредак. Треба се надати да постхуманизам, постдемократија и свесна суспензија људских права, те социјално малигни и патолошки процеси на многим местима земаљске кугле, нису постали нова врста друштвене норме која по свему може да поништи резултате највећих и најзначајнијих, хуманистичких и еманципационих процеса у модерном друштву.

Еманципација жена у ПОСТМОДЕРНОМ ДОБУ

Истина је, међутим, да овакве поставке о важности пуне заштите женских права, на којима нарочито инсистирају савремене феминистичке теорије и идеологије (премда су њихова полазишта и аргументације веома разноврсни,

¹ Андре Мишел. *Феминизам*. Превела Сузана Матејић. Београд: Плато, 1998, 116–117.

често и другачији од ових, управо назначених), могу се проблематизовати и у теоријском и у практичном контексту, који се отвара за овакву врсту друштвених нарација. Примера ради, када Жан Франсоа Лиотар каже да је доба постмодерне оно време у којем су престале да буду делатне све тзв. Велике нарације,² онда би логичан закључак био да се то односи и на феномен еманципације жена: с једне стране, мушко–женске релације свакако припадају најстаријим и највећим нарацијама човечанства; а, с друге стране, организована борба за женска права започела је још у XIX, настављена је XX веку, па је до сада дала прилично великих резултата. То поготово важи за земље, попут некадашње СФР Југославије, у којима је комунистичка идеологија била на власти, а она је и те како била отворена за успостављање и развој женских права. Динамичност, радикализам, чак и бруталност са којом данашњи феминистички идеолози умеју да наступају, сасвим јасно говоре о томе како Велике нарације, по свему судећи, нису стављене *ad acta*, него се и данас схватају као чврсте идеолошке парадигме које захтевају јаку мобилизацијску активност и повишену борбену готовост. За тако јак идеолошки и мобилизацијски наступ у Републици Србији нема крупнијих разлога, па се бољи ефекти могу постићи мање агресивним приступом проблему.

Ипак, чак и таква делатност ширења људских права пожељна је преваходно у мери у којој се разбија структурна монолитност и успоставља се полицентричност постмодерних друштава. Темељни облик друштвене свести и самога друштва подразумева мноштво начина фрагментаризације универзума који се никако не сме очувати унутар јаких, чврстих структура, него се мора разградити на читав ланац дисеминативних поља. Стога можемо закључити како је ово доба постмодерне далеко од сваког облика конзистентности, чврсте структурираности и целовитости, а наместо тога се успоставља образац нерегуларности, слабе структурираности и фрагментарности. Постмодерно друштво, друштвена свест и највиша креативна достигнућа ове епохе не почивају толико на снази логике колико на аргументима прагматике, али се постмодерни ум не потреса због логичке неусклађености сопствених ставова са тзв. природом света који описује.³ Све то имаће и има озбиљне реперкусије у вези с начином на који функционишу језички систем и кому-

² „Прибегавање великим нарацијама је искључено; не може се дакле прибегавати ни дијалектици Духа, па чак ни еманципацији човечанства као легитимизовању постмодерног научног дискурса. Али, као што смо видели, 'мала прича' остаје превасходни облик који усваја имажинативно проналажење, и то пре свега у науци. С друге стране, и принцип консензуса као критеријума легитимизовања изгледа недовољан. Или је тај консензус сагласност људи као компетентних интелигенција и слободних воља, сагласност постигнута посредством дијалога“ (Жан Франсоа Лиотар. *Постмодерно сјање*. Превела Фрида Филиповић. Нови Сад: Братство–јединство, 1988, 98–99).

³ О томе Лиотар вели: „Испитујући оно нерешиво, на границама тачности контроле, испитујући квант, конфликте с непотпуном информацијом, 'fracta', катастрофе, прагматичке парадоксе, постмодерна наука ствара теорију сопствене еволуције као испрекидане, катастрофичне, неисправљиве, парадоксалне. Она мења смисао речи знање и казује како до те промене може доћи. Она не производи познато, него непознато. И сугерише један

никативна пракса, а посебно је у том смислу проблематична област језичке, књижевне, мисаоне, уметничке, научне, а највише политичке стварности.

У том контексту треба сагледавати и сву неопходност како процеса унапређења женских права тако и разних облика необичности, неуравнотежености и накарадности унутар таквих процеса. Тако смо у постмодерном добу, уместо у свет логики, јасних ставова и рационалних релација, ушли у свет паралогике, мутних ставова и ирационалних релација: у таквом свету, а унутар наизглед целовитог и смисленог облика излагања, напоредо с највишом луцидношћу налазићемо ставове које не можемо оценити другачије него као глупост, апсурд и нонсенс. О томе треба непрестано размишљати када расправљамо о феномену тзв. родно осетљивог језика, о законској регулативи у овој области, као и о разним облицима друштвеног легитимисања ове теме. У ту сврху, а поводом доношења Закона о родној равноправности Републике Србије,⁴ неопходно је констатовати како осим читавог низа веома добрих, неопходних решења која утврђују нужност поштовања права жена, веома често уследи читав низ потпуно бесмислених, непотребних и штетних ставова чији једини смисао јесте да произведу сасвим нове, до сада непостојеће проблеме. Због таквих алогичних, ирационалних сувишака треба размислити о неколико, не баш сувишних и не сасвим неважних напомена: уколико откријемо разлоге због којих се тај сувишак појављује, онда нам се читав овај процес неће учинити као алогичан него као паклено логичан, хуманистички неприхватљив и друштвено крајње штетан.

НАПОМЕНА БР. 1: треба одлучно одбити сваку идеју о правним санкцијама за непоштовање идеолошког конструкта тзв. родно осетљивог језика.

Да су језик, језичка структура и језичке форме изражајности феномени подложни непрестаним променама то је одавно већ постала тривијална филолошка и лингвистичка чињеница, па о томе нема потребе обављати начелна разматрања и преиспитивања. Ако је то тако, онда одмах ваља констатовати да језичке промене усклађене са тзв. родно осетљивим искуством нису нешто што би смело да се зауставља фронталним линијама одбране и језичким конзервативизмом који би износио нетачне и неодбрањиве поставке да су језичка структура и говорна пракса баш непроменљиве чињенице, те да их не треба мењати ни по коју цену и ни под каквим околностима. Штавише, ствари стоје потпуно обрнуто у односу на поменути, нежељени став радикалног језичког конзервативизма. Стога би бар једна поставка морала бити неспорна, а она може да гласи овако: да би неки национални језик остао жива чињеница а не тек историјско-филолошки споменик, он би морао изградити сложене механизме пуне отворености ка новим друштвеним догађањима и процесима! Све то је пак могуће само под претпоставком да компетентни

модел легитимизовања који уопште није модел најбоље перформансе, него разлике схваћене као паралогије“ (Нав. дело, 97–98).

⁴ Вид. Службени гласник бр. 52 (2021): 7–20.

говорни представници тога језика јесу намерени да, и у новим историјским околностима, очувају комуникациону успешност и изражајне могућности језика којим говоре и пишу, те да обаве све облике нових семантизација и прилагођавања читавог језичког система. Другим речима, уколико једна језичка заједница жели да и сама опстане, њен језик мора да се мења и напредује, а с тим и да сопствене изражајне могућности непрестано прилагођава сасвим новим историјским, културним, комуникационим и језичким ситуацијама, те да омогући да се крајње рафинирано, прецизно и изнијансирано о тим ситуацијама може мислити, говорити и писати. Стога је разложно закључити да и најразвијенији природни, обични језик јесте довољно подешен за некакве досадашње комуникационе чинове, али да би нови типови комуникација и одговарајући чинови могли, па и морали, да испоставе захтеве за одређеним његовим променама, те да се тим променама у начелу никако не треба супротстављати.⁵

Свеукупна сложеност језика различито се поставља у односу на разноврсне аспекте динамичких чинилаца који изазивају системске промене унутар језичке структуре. Многи увиди у дијахронијску природу језика довољно јасно сведоче да је језичка структура доста стабилан систем знакова, али је исто тако и променљив систем који поступно реализује властите промене: те промене најчешће задиру у низ појединачних чињеница система, а у неком тренутку сва та догађања почињу да се односе и на систем као целину. Другим речима, готово свака ситнија промена појединачних чињеница, пре или касније, може да отвори и шире, макроструктурне, системске разmere. Стога се не треба препуштати олаким интервенцијама унутар језичке структуре, а све промене морају се дешавати спонтано и ненасилно као нека врста пристанка свих или бар огромне већине говорних представника одређеног језика.⁶ Само тако језик може остати оно што би увек морао бити: средство комуникације које компетентног говорног представника непрестано

⁵ Тако, примера ради, Вилијам Алстон указује на чињеницу да у погледу основног разумевања обичног језика међу самим философима постоје како они који сматрају да је обични језик сасвим подесан за философске сврхе (Д. Лок, позни Л. Витгенштајн и др.) тако и они који сматрају да за такве сврхе обични језик није подесан (Г. Лајбниц, Б. Расел, Р. Карнап и др.), те да је задатак философа „конструкција вештачког језика, или бар скицирање таквог језика у којем ће ти кварови бити поправљени“ (William P. Alston. *Philosophy of Language*. London: Prentice-Hall, 1964, 5–6; фрагмент превео И. Н.). Идеолози родно осетљивог језика се очигледно одлучују за овај други приступ. Само по себи то не би било проблем, али се проблем појављује онда када та лингвистичка идеологија почне тешко да се огрешује о природу језика у којем жели да обави своје интервенције.

⁶ Фердинанд де Сосир каже да „ништа не улази у језик што није било опробано у живој речи“, да „сваког се тренутка сусрећемо са комбинацијама без сутрашњице, које језик вероватно неће прихватити“, те да „језик задржава само врло мали део стваралаштва живе речи“ (Фердинанд де Сосир. *Ойшїа линївисїїка*. Превео Сретен Марић. Београд: Нолит, 1977, 254). Уколико је ова поставка тачна, онда никако не треба олако пристати на нечије насилне интерпретације о томе какве језичке промене треба прихватити или не прихватити: једино спонтани језички процес може бити одговарајући судија у овом спору.

наводи како на дубоко познавање и поштовање норме тако и на непрестано ширење изражајних могућности језика.

У контексту оваквих начелних ставова, треба ваљано разликовати друштвенооправдану и преко потребну борбу за женска права, с једне, те идеолошки конструкт родно осетљивог језика, с друге стране. Овај други феномен настао је на темељу природне и јасне оправданости првог феномена, али овај други феномен је дефинисан искључиво зато да би паразитирао на оном првом, тј. да би послужио као основа за политичко, идеолошко и најчешће ненаучно утемељење јавног деловања: то деловање треба да омогући простор за праксу малих језичких, револуционарних игара чија функција треба пре свега да обезбеди могући наставак овог процеса све док он до краја не буде обесмишљен и док не буде постао профитно потпуно незанимљив. Шира, политичка оправданост таквих револуционарних игара сведена је на трошење и неутралисање оних других, тежих облика револуционарног деловања, таквих облика који би били у стању да поставе питања опште хуманизације света, а не некакве строго мањинске њене алтернативе. Идеолошки конструкт родно осетљивог језика продукт је, дакле, феминистичке идеологије и политике који сопствену делатност схватају махом професионално, а то пре свега подразумева процес непрестаног произвођења додатних разлога сопственог постојања. Строго узев, основни циљ оваквих групација није садржан у потреби решења проблема него у потреби сталног, понављаног произвођења увек нових, додатних кризних жаришта, како би се на датим идеолошким конструкцијама тај ресурс и даље могао експлоатисати. Отуда заступници другачијих, конструктивнијих и уравнотеженијих ставова треба одлучно да се одупру таквим застрањивањима поменутих групација.

Један такав, измишљени проблем отвара се поменутих Законом о родној равноправности Републике Србије (2021), а он се очигледно појављује у оним сегментима законског документа који прописују нимало нежне санкције за одбијање коришћења родно сензитивног језика. У том закону се дефинише читав низ захтева који обезбеђују равноправност жена, што се може само поздравити будући да говори о реалним проблемима које треба решити. Међутим, уз тај разумни и оправдани део текста појављује се и некакав вишак захтева који може бити друштвено веома штетан. Велику штету, и то искључиво штету, чини пре свега захтев о обавезном коришћењу тзв. родно сензитивног језика у разним случајевима у науци, култури, медијима, школству итд., при чему се послодавцу који има својство правног лица, прети новчаном казном од 50.000 до 2.000.000. динара (чланови 67–70). С обзиром на ненаучност и неутемељеност оваквог разумевања језика и његових родно сензитивних особина, поменуте санкције се морају одбацити као неосноване, а сама идеја о оваквом кажњавању се мора именовати као облик организованог државног насиља над сопственим грађанима.

Стога треба одбацити саму идеју да се у некаквим малобројним идеолошким скупинама, мимо озбиљне научне заједнице, организују посебне групе за притисак

и удружени злочиначки подухват против природног језика и његових изражајних могућности. Исто тако треба одбацили сваку помисао на правно утврђене санкције против оних који не поштују одлуке некаквог самозваног централног комитета који је преузео функције обављања својеврсног језичког инжењеринга, а да није о томе консултовао кључне институције научне заједнице. Овакве правне санкције су настајале искључиво у амбијенту тоталитарних друштава која не поштују спонтане процесе у језику и која не уважавају људска права и слободе, па делује застрашујуће да такву идеју заступају, пропагирају и у дело спроводе групације људи који говоре у име система тзв. европских вредности. Евидентно је, међутим, да у тренуцима када формулишу захтеве о озбиљним санкцијама за непослушне, ти људи не говоре у име некаквих демократских, либералних концепција јер њихови ставови почивају не на снази аргумената него на аргументу бруталне снаге.

Треба се стога подсетити на то да су усташки закони за време Независне Државе Хрватске предвиђали санкције за коришћење речи које су оцењене као србизми и као генетски недовољно чисти израз хрватског језичког бића. Тако, примера ради, „Проведбена наредба“ од 25. априла 1941. утврђује да „забрањена је свака употреба ћирилице на цијелом подручју Независне Државе Хрватске“, а то се „односи на цијело пословање свих државних и самоуправних тијела, на уреду јавног поретка, на трговачке и њима сличне књиге и дописивање и на све јавне написе“, „у јавном и приватном животу“, а „свако штампање ма каквих књига ћирилицом је забрањено“. Прописано је и то да „прекршитељ ове наредбе казнит ће се по управним областима новчано до 10.000 динара и затвором до мјесец дана“, ⁷ али се у пракси зна да су, мимо ове законске одредбе, вршени етничко чишћење и геноцидни програм који је, и за најмањи разлог испољавања српске националне свести, подразумевао депортацију у Јасеновац и сродне логоре, или пак физичку егзекуцију на лицу места.

Овакви и слични поступци у правном систему морају се искоренити јер су истински израз тоталитаристичке правне и социјалне логике. Они народи и језичке заједнице који на време и успешно организују неопходне облике одлучног отпора оваквим облицима тоталитаристичког понашања, они без сумње исказују став о неопходности живота у амбијенту друштвених слобода и поштовања људских права. Уколико неки народ то не учини, онда он збиља не заслужује да буде припадник заједнице слободних људи јер дозвољава да се над њим врши правно насиље какво се рационално никако не може засновати и образложити. Због тога се поменуте идеолошке групе за притисак на јавно мњење морају оштро осудити и натерати да се понашају унутар нормативног поретка који би одиста био израз либералне и хумане, а не тоталитаристичке европске традиције.

⁷ Горан Бабић (прир.). *Усташки закони*. Београд: Адеона – Стручна књига, 2000, 16.

НАПОМЕНА БР. 2: српски језик је изворно структуриран као родно осетљив језик.

Размишљања о поменутим проблемима ваља започети с јасно постављеним сазнањем и тезама: Српски језик је по својој структури изузетно чврсто, граматички разгранато, а функционално врло широко исказан као родно осетљив језик, па би требало бити веома опрезан уколико се граматичко и когнитивно искуство других језика (пре свега енглеског) покушава пренети у српски. У поређењу са другим, првенствено западним језицима, одакле нам и долазе теорије о родној осетљивости језика и пратећа, често врло агресивна идеолошко-политичка пракса, српски језик поседује знатне компаративне предности у погледу могућности родне идентификације која се односи на разликовање мушког, женског и средњег рода, тј. како природног тако и граматичког рода. Та је предност веома изразита у односу на енглески, мања је у односу на француски и немачки језик, али и даље је та предност сасвим очигледна. И други словенски језици, не само српски, имају ширу и разгранатију мрежу граматичких родних индикатора него што их налазимо у западним језицима, а то бисмо лако могли показати на једном једноставном примеру, на проширеној реченици коју бисмо, за потребе ове компаративне анализе, превели на више европских језика.

Српски: *Та леџа жена је куйила само једну карџу.*

Руски: *Та красивая женщина купила только один билет.*

Француски: *Cette belle femme n'a acheté qu'un seul billet.*

Немачки: *Diese schöne Frau hat nur eine Fahrkarte gekauft.*

Енглески: *This beautiful woman has bought just one ticket.*

Ова поредбена анализа показује да у српској реченици постоји шест речи које обављају функцију граматичке родне идентификације (то су све речи које су истакнуте: *џа, леџа, жена, куйила, једну, карџу*), те да је читава реченица снажно обележена управо могућностима доста прецизног разабарања природног и граматичког рода огромне већине речи у реченици. Ова општа оцена о снажној функционализацији родних идентификација у српском исто тако важи и за друге словенске језике, па на руском језику, примера ради, наведена реченица садржи такође шест родних индикатора (*та, красивая, женщина, купила, один, билет*). На француском језику функцију родне идентификације у наведеној реченици обавља пет речи (*cette, belle, femme, un, billet*), а на немачком језику налазимо такође пет родних индикатора (*diese, schöne, Frau, eine, Fahrkarte*), што сведочи да и у ова два западна језика постоји широко разграната и семантички информативна функција родне идентификације. Насупрот свему овоме у енглеском језику манифестује се доследна редукција готово свих родних индикатора, па у наведеној реченици налазимо само једну једину реч (именица *woman*) која обавља поменуту функцију.

Овакво одсуство родних индикатора повезано је са чињеницом да енглески језик уопште не познаје разликовање природних и граматичких родова: у њему постоје само природни родови, те уколико речи нису одређене феноменом природног рода, онда оне немају никакву родну идентификацију и обележене су средњим родом. Стога је лексема *woman* природно родно одређена, али лексема *ticket* није, па како нема ни неких других речи у функцији родних индикатора, то можемо закључити да је родна осетљивост у енглеском језику веома ниског интензитета. Све то, дакако, значи да када бисмо о феномену родне осетљивости размишљали на темељу искустава енглеског језика, наш мисаони процес и сви закључци до којих бисмо дошли били би радикално другачији у односу на искуство француског, немачког, српског, руског и већине других словенских језика. Било би отуда сасвим погрешно кад би се феномен родне неосетљивости, карактеристичан за енглески, почео приписивати и другим језицима, па и српском, а још би погрешније било кад би се та неосетљивост почела тумачити као универзално језичко начело.⁸

Ова једноставна констатација о различитости појединих језика повлачи за собом и закључак да српски језик нема изразитијих потреба за претераним и насилним увођењем именичких фемининатива јер постоји читав низ других речи (осим именица ту су и придеви, заменице, бројеви, чак и неки глаголски облици), а посебно су у том смислу важне поједине морфолошке структуре попут падежног система.⁹ Падежи постоје у већини словенских језика, такође у немачком, али их нема ни у француском ни у енглеском. Функцију родне идентификације француски језик допунски успешније обавља употребом чланова и придева, док таквих могућности енглески језик напросто нема. За разлику од српског, руског, немачког и француског језика, енглески је стога изразито инфериоран у погледу ширине граматичких могућности обављања функција родне идентификације. Овој констатацији не треба придавати никакав посебан емфатички или вредносни смисао, али из ње свакако треба извући рационалне и логичне закључке.

⁸ У том контексту не треба да чуди то што су Свенка Савић и Марјана Стевановић, ауторке Водича за употребу родно осетљивог језика у јавној управи у Србији (Alt Nova, Београд 2019), у списку препоручене литературе махом наводиле прилоге српских феминистичких делатника, те један британски зборник радова, а да искуство из разних језика и култура није озбиљније претресено.

⁹ Указујући на сложеност падежних функција, Александар Белић је својевремено записао: „Падежи су, дакле, испрва диференцијалне природе, они одвајају један могући однос од другог кад иста група речи може имати више могућних односа. А затим се цело значење синтагме прелије преко дотичног падежног облика и на све друге сличне односе у језику“ (Александар Белић. О падежној системи. *О различитим ишћањима савременог језика*. Изабрана дела том 13. Приредила Даринка Гортан Премк. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2000, 420). Премда је после Белића у српској лингвистици урађено веома много на потпунијем и прецизнијем опису функционисања падежног система, овај узгредни и кратки запис довољан је да покаже како се и преко падежних структура прелива значење синтагме тако и да се укажу други слични односи, укључујући и односе који указују на родну припадност онога ко говори или о коме / о чему се говори.

НАПОМЕНА БР. 3: превасходно поузданим научним сазнањима треба се одупирати идеолошким притисцима који смерају да искуство и сазнања империјалних култура механички преносе у српску културу.

У промишљању поменутих језичких проблема треба се строго клонити некритичког прихватања извесних ставова који долазе из оних идеолошких центара позиционираних као јаки емитери најразличитијих типова утицаја, а пре свега оних интелектуалних, научних, идеолошких и политичких. Посебно треба бити веома опрезан у погледу епистемолошког модела који се из језика у језик и из културе у културу сели, веома често и са додатним империјалним притисцима који се намећу тзв. малим народима и културама, а ти народи – трагом традиционалних расистичких концепција, сада обавезно реторички засенчених – по правилу су схватани као пуки сателитски пријемници утицаја који долазе из тзв. великих култура. На овакав начин мишљења, па и на одговарајући епистемолошки модел, припадници српске културе никако не би смели да пристану јер то веома често означава и поступак прихватања једног наметљивог, али интелектуално инфериорног разумевања феномена који поменути модел мишљења покрива. Кад говоримо о родној осетљивости из перспективе енглеског језика и енглеске културе, онда стичемо један облик сазнања који може у великој мери одступати од оног облика сазнања који стичемо из перспективе српског језика и културе, или словенских језика и култура, или француског и немачког језика и културе. Другим речима, англофони језички и културални модели мишљења могу проблем родне осетљивости да перципирају са много више драматичности него што има објективних разлога за тако нешто, као и знатно више него што би се то могло препознати у језицима који природно исказују знатно већу меру родне осетљивости.

Уколико би неко разуман и интелектуално уравнотежен желео да слободно искаже своје резерве и отпоре оваквим империјалним епистемолошким моделима мишљења, он своју критичку оштрицу не би требало да усмери према изворном начину мишљења и према онима који у одређеним језицима и културама долазе до подстицајних облика сазнања, сматраним научно ваљаним и довољно верификованим. Критичка пажња би пак највише требало да буде усмерена према посредницима и заступницима глобалних епистемолошких модела, а они, по правилу, исказују висок степен неразумевања специфичних прилика у језицима и културама у којима хоће да обаве своју културтрегеровску, медијаторску улогу. У начелу посматрано, нико разуман не би био против услуга такве медијације да она није повезана са често фрапантним одсуством жеље, па и способности да се сагледају специфичности језика и култура у којима увоз робе са импресивним маркама и брендovima треба да се обави. Другим речима, противнике не треба толико тражити у самој теорији родне осетљивости, као што нико разуман неће исказивати ни отпор

у односу на неопходност бољег положаја жене у савременом друштву. Главни противници су пре свега они који без осећаја за природу српскога језика настоје да уведу реформе које се не могу ваљано образложити и аргументовати, па таквим иновацијама које очигледно почивају на погрешним претпоставкама и начелима, спроводе насиље над самим српским језиком и над огромном већином његових компетентних говорних представника.

О непримерености извесних епистемолошких модела и о одсуству ваљаности њихове примене у српској култури можемо говорити и на основу још једног примера, са веома важним и проблематичним импликацијама. Реч је о феномену настанка нације и о тумачењу сложености овога процеса. Основни појмовни апарат којим се о овом проблему размишља унутар епистемолошког модела који се данас сматра репрезентативним за западни модел мишљења, а тиме се сугерише и као универзално пожељан модел, јесте у знаку терминолошког дуалитета, тј. бинарног модела (Ентони Смит, Ричард Џенкинс, Бенедикт Андерсон, Томас Хилен Ериксен и др.) који овај процес своди на два основна чиниоца: први чинилац представља мутно, нејасно стање некаквог етницитета, који се може описивати на различите начине и без икаквих јаснијих критеријума; други чинилац представља већ изванредно виши степен уређености којим се етницијетети подвргавају првенствено правно-политичким регулама, па на такав начин настају нације. Овакав епистемолошки модел првенствено је подешен према захтевима творбене логике која одговара великим, империјалним силама света заинтересованим да насилно (било механизмима тврде или меке моћи) раздробљавају све иоле чвршће и стабилније националне целине, те да потом лако, без великих отпора, превасходно увођењем одређених правно-политичких структура, освајају тако настале, раздробљене и ослабеле народе широм света. Прихватити овакав модел мишљења и истраживања, а нарочито увести га као научно једино оправдан и прихватљив, то најчешће подразумева активно учествовати у идејном и идеолошком припремању сопственог народа да постане лака жртва великих, империјалних сила света: у тим процесима мали народи треба да се под притисцима још више раздробе и да потом буду изложени процесу асимилације и мелтинг пота. У таквим друштвеним транзиционим процесима, за центре велике светске моћи јавни делатници, па чак и научни радници-најамници могу бити веома корисни уколико немају интелектуалне снаге за критичко мишљење или уколико је њихова снага демобилисана дејством неких других фактора.¹⁰

¹⁰ Кристофер Лаш указује на то да се у процесу глобализације ствара једна врста интернационалне заједнице оних који су спремни да сасвим запоставе везе са социјалним амбијентом у којем живе, а да се укључе у снажне токове међународног капитала. То по правилу нису људи снажних креативних потенцијала, али јесу људи са искуством менаџмента, људи који будно мотре на токове новца и могућих користи које би се у тим токовима за њих могле указати. Зато Лаш закључује да, у САД али и широм света, „привилеговане класе – према експанзивној дефиницији, горњих 20 посто становништва – су до алармантног степена постале независне не само од распадајућих индустријских градова већ и од

Због свега тога чини се да је, епистемолошки посматрано, одиста спасоносно уколико о процесу настанка нација очувамо онај знатно старији, проверенији, тријадни модел мишљења: он од почетног чиниоца, који можемо звати етницитетом, сагледава два наредна корака од којих први јесте у знаку настанка традиционалног појма народа, а тек потом, у времену настанка грађанског друштва, ваља сагледати и описати процес настанка модерне нације. Овај тријадни модел много је тачнији, оперативнији и сазнајно ефектнији него што је онај бинарни модел.¹¹ Осим профитног ефекта, једино што говори у корист овог бинарног модела јесте извесна социјална пожељност заснована на помодности и ефектима доброг маркетинга. Такви избори су често наметнути пажљиво вођеном научном политиком, а та је политика по свему подешена према отвореним или прикривеним империјалним или неоколонијалним амбицијама великих сила. У постколонијалном добу колонијалне амбиције сада треба да буду обезбеђене не отвореним војним, државним и правним насиљем него пре свега деловањем нежних епистемолошких система помоћу којих треба тако обликовати свест потенцијалних жртава да оне саме себе припреме за одсуство свакога отпора протагонистима неоколонијалног идеолошког и практичног деловања. Другим речима, друштвене и хуманистичке науке, и неосетно, простим прихватањем одређених модела мишљења и истраживања могу да постану чиниоци постколонијалне подршке неоколонијалног деловања великих центара светске моћи.

Две су могућности у погледу сазнајних и културалних ратова који у поменом домену знања могу да избију на видело, а оба решења су свакако боља него мирно, пасивно спровођење епистемолошких решења која одговарају неким другим, страним центрима моћи. Ти страни центри моћи могу само пожелети да се унутар образовног система малих народа обликује такав

јавних услуга уопште. Припадници ових класа своју децу шаљу у приватне школе, осигуравају се од медицинских ургентности кроз полисе које делимично или у целини плаћају компаније за које раде, унајмљују приватне чуваре да их штите од све већег насиља против њих. У ствари, они су се издвојили из јавног живота. Не само да не виде због чега треба да плаћају за јавне услуге које сами више не користе већ многи од њих себе више и не виде као Американце у неком значајнијем смислу речи, у смислу да деле судбину Америке.“ Уз то, Лаш додаје и закључак да „привилеговане класе у Лос Анђелесу осећају већу блискост са својим дупликатима у Јапану, Сингапуру и Кореји, него са већином својих земљака“ (оба цитата: Кристофер Лаш. *Побуна елиите и изјаја демократије*. Превела Емилија Киел. Светови: Нови Сад, 1996, 46–47). Кад је такав поремећај друштвене структуре завладао у САД, онда у једном транзиционом друштву какво је српско процеси су природно довели до много бруталнијих и малигнијих социјалних догађања, а у том контексту је и улога елита много погубнија по друштво које их је изнедрило.

¹¹ О томе сам писао поводом извесних терминолошких недоумица са којима се суочио сјајни историчар уметности Мирослав Тимотијевић, којем на сву срећу овакви концептуални уступци бинарном моделу мишљења нису сметали да дође до прворазредних увида у историју српске уметности, културе и свакодневног живота. Вид.: Иван Негришорац. Истраживачки немири и искушења Мирослава Тимотијевића: ка семиотици српске културе. *Зборник Мајице српске за књижевност и језик* књ. LXIX, св. 1 (2021): 175–209.

начин мишљења савремених интелектуалаца, па тиме и свих људи којима је до образовања стало, да се са лакоћом може обавити процес уништавања целине народа, његове културе и одговарајућих, проверених модела заштите националног опстанка.¹² Та два решења су следећа: први, отворено тријадни модел инсистираће на низу: етницитет–народ–нација, али ће унутар свеопштих научних и културалних ратова заступници таквих епистемолошких модела свакако бити жигосани као немодерни, традиционални, архаични итд.; други, тактички блажи приступ, могао би направити један тихи уступак, па унутар бинарног модела етницитет–нација први појам протумачити додатно дуалистички, као да је сачињен од појмова 'етничка маса' и 'народ'. У том случају би се могао стећи утисак да се пристало на пожељни, бинарни модел, али би се ипак неутралисале бар неке од опасних последица мишљења које овај бинарни модел намеће. Разуме се, овакви поступци се примењују само зато да се не би ушло у фронтални рат са великим центрима светске моћи (та би битка за интересе малог народа била унапред изгубљена, што довољно јасно показује искуство СР Југославије и чин НАТО интервенција 1999. године), него је неопходно да се отпор концентрише на социјални слој нове класе, тј. на самозване или званичне заступнике виших центара моћи (та битка има извесних изгледа на успех).

Када је реч о српском народу и његовој култури, разлике између ова два начина мишљења производе веома тешке и непријатне последице по научно сазнање, а поготово у погледу практичних последица голога опстанка српског народа у садашњости и будућности. Уколико се етаблира бинарни модел мишљења, онда ће се крајње насилно, неосновано поглед редовно завршавати на времену успостављања српског грађанског друштва, а то значи да се иде само до почетка XVIII века. Уколико се пак очува тријадни модел мишљења, онда ће сазнања природно да сежу све до оних дубина у којима се манифестује феномен народа, тј. до Духа народа (*Zeitgeist*), а то значи да се сазнањем продире не само до средњег века него и до оних архајских дубина до којих модерном методологијом и научним сазнањима можемо да допремо. Због тога је изузетно важно да се обезбеди чврста тријадна структура којом ће Срби истраживати сопствену историју: само овакав модел мишљења води сагледавању дубинских слојева и животодавних сазнања који у српској култури представљају извориште истинске креативности. У

¹² О томе Александар Панарин каже да глобалистички свет уводи националне елите у процес „доследног одстрањивања од свих помесних интереса, норми и традиција“, тако да „данас бити елитом и реализовати се као елита значи поставити се у положај независан од националних интереса и националних тежњи“ (Манипулатори и мешетари „Нове интернационале“. *Лейпцигска Майице српске* год. 188, књ. 490, св. 3 (септембар 2012), 416). Истовремено, „западни глобалисти и њихове помесне агентуре брину се само о једном: да ресурси целог света што пре постану 'глобални', то јест доступни за изабрану 'златну милијарду'“, при чему тај процес нарушава многе хумане стандарде живота, па „тај привилеговани глобализам на рачун модернизације и примитивизације живота народа представља главни изазов XXI века“ (оба фрагмента: Нав. дело, стр. 422 и 433).

будућности без ваљане науке неће бити могућ опстанак српске нације, а са ваљаним, поузданим и оперативно утемељним сазнањима тај опстанак постаје не само могућ него и врло реалан. Да би се он одишта и обезбедио, неопходни су и неки други чиниоци, али то је већ материјал за неке друге и другачије приче које би нужно морале да уследе.

НАПОМЕНА БР. 4: постојеће морфолошке структуре српскога језика довољне су за исказивање родне осетљивости, а потребно је само неагресивно, пажљиво и промишљено их допуњавати на другим нивоима језичке структуре, те деловати у друштвеној пракси и унутар менталног обрасца српске културе.

Опште филолошко, а то значи језичко, књижевно, духовно, историјско, етнографско, фолклорно и ино научно резонување морало би да укаже на то да је српско традиционално друштво, дакако, било обликовано са доминантном маскулином функцијом, али је у свом језику то друштво ипак однеговало разноврсне облике родне осетљивости који су сасвим подесни не само за прошле епохе него и за садашњу епоху модернитета и постмодернитета. У том погледу посебно треба истаћи разликовање природног и граматичког рода као тековине коју вреди очувати, а која свакако доприноси да се код говорних представника српскога језика развија једно веома рафинирано разликовање и одвајање, али и укрштање, прожимање и преклапање родних језичких структура. У том смислу се у српском језику индикатори рода појављују код именица, придева, заменица, бројева, као и код неких глаголских облика, тј. у глаголским придевима: радном (на пример: певао, певала, певало) и трпном (продат, продата, продато), те у свим граматичким облицима који се на њима заснивају (на пример, у перфекту: он је играо, она је играла, оно је играло; плусквамперфекту: он бејаше играо, она бејаше играла, оно бејаше играло; футуру II: он буде играо, она буде играла, оно буде играло; у потенцијалу: он би певао, она би певала, оно би певало; у трпним стањима различитих времена и сл.). Ова и још нека друга граматичка средства у српском језику су, начелно посматрано, довољна да би се успешно исказала језичка диференцирања у домену родне осетљивости, а у том погледу – као што смо већ рекли – словенски језици садрже приметно шири круг граматичких и изражајних могућности него што је то случај са најутицајнијим западним језицима. У енглеском језику, као што смо у основним цртама показали, родна осетљивост се исказује превасходно употребом именица и заменица, а све остале граматичке могућности су редуковане до облика у којем родне осетљивости заправо нема: она се мање осећа у језику, а више се препушта самој друштвеној пракси. Инсистирати да се у српском језику, уза све постојеће граматичке могућности, додатно уведе чиниоци родне осетљивости јесте прилично нерационалан

и насилан поступак, који може битно да поремети саму језичку структуру и да представља чинилац који осетљивим говорним представницима делује потпуно сувишним и неприхватљивим. Због тога се таквим, неоправданим захтевима мора одлучно стати на пут!

То дакако не значи да треба сасвим зауставити изношење могућих предлога за слободније увођење извесних речи, пре свега именица женскога рода које су, до сада, махом изостајале из језичке употребе: то пре свега значи да се у покушајима увођења таквих именица мора водити рачуна о ширини граматичких могућности да се родна осетљивост јасно искаже, па одатле нужно мора да произађе и закључак о знатно мањим императивним потребама да се именице женскога рода по сваку цену уведе. Другим речима, ако кажемо: „Хирург професор доктор Милица Петровић је увек сјајно изводила операције и имала је велики проценат успешности“, да ли је одиста неопходно пренаглашавати: „Хируршкиња професорка докторка Милица Петровић је ...“? Одговор сваког језички осетљивог човека био би негативан јер толика концентрација родних индикатора је превелика и потпуно контрапродуктивна: овај исказ делује попут хране са превеликом калоријском концентрацијом, са много масноће, шећера и других вишкова. Међутим, уколико бисмо уз име користили и неки придев, онда би се, због начела конгруенције, фемининатив показао као оправдан и нужан: „Сјајна хируршкиња Милица Петровић има висок проценат успешности“. Истовремено, могло би да се каже и: „Сјајни хирург Милица Петровић имала је висок проценат успешности“, док је потпуно неприхватљиво: „Сјајни хирург Петровић има висок проценат успешности“ јер у овом случају изостају неопходни родни индикатори, па се информација може сматрати непотпуном и погрешном. У том смислу је смисаона оправданост и одмереност употребе родних индикатора најважније начело које у језику треба поштовати, а сваки механички захтев о обавезности једностранних решења треба одбацити као по језик и његове изражајне могућности непотребан и штетан. Да би се тако нешто могло постићи, неопходно је познавати и осећати дух српског народног језика, па се потом на таквом темељу могу доносити креативни предлози, иницијативе и реални доприноси, спремни да се уграде и устале у језику као његов природни, саставни чинилац.¹³

НАПОМЕНА БР. 5: агресивним увођењем полног двојства унутар језичке структуре неадекватно и безразложно

¹³ О томе Александар Белић каже: „Али да неко може писати о књижевном језику, судити књижевницима за њихов књижевни језик, давати прописе о развоју књижевног језика и тако и стварно утицати на тај развој – он мора дати стварних доказа да познаје дух нашег народног језика и осећа основне тенденције развоја нашег књижевног језика који су му дали творци његови. Није чак довољно да он ради оно што су чинили творци нашег књижевног језика, већ је потребно да он зна то, осети дух њихова рада и да му обележи савременог живота“ (Александар Белић. О конзерватизму у књижевном језику. О различитим стањима савременог језика. Изабрана дела том 13. Приредила Даринка Гортан Премк. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2000, 579).

се потискује свест о важности генеричких својстава људскога рода.

Пренаглашено, преагресивно и насилно супротстављање мушког и женског пола нужно ће довести до занемаривања, заборављања, па и порицања представе о њиховом заједништву унутар појма људског рода, те агресивног потискивања концепта јединства у разликама који одликује појам човечанства. Лингвистичко-феминистичка идеологија која сваком језичком знаку мушког граматичког рода нужно тражи женски родни адекват, представља идеолошки облик мишљења који има и имаће веома озбиљне последице, а оне се могу свести на питање о перцепцији која се сматра природном и исправном, пожељном и одрживом. Та перцепција би требало да одговори на питање: шта је то род који се примарно има на уму кад говоримо о родно осетљивом језику? Јесу ли то засебно узети мушки род и женски род или је то скупни људски род који подразумева и обухвата мушки и женски пол? Ако на постављено питање подразумевамо први одговор, онда он нужно супротставља та два рода, мушки и женски, а основно питање њиховог заједништва јесте ко ће се поставити као јачи у том односу, те ко ће коме наметнути властити примат. У таквим, строго дуалистички постављеним релацијама, за идеју заједништва, а поготово за идеју љубави, више нема адекватног места: такви феномени више неће моћи да се перципирају јер ће се уместо посвећености једног другом непрестано појављивати однос такмичења, наметања и борбе једног рода с другим. У том случају људског рода више и нема, а наместо њега се појављују само дуалистички и компетитивно супротстављени мушки род и женски род.

Ако би пак одговор на постављено питање био такав да превасходно људски род као целина заслужује ово име, а да су жене и мушкарци само полови унутар те велике, свеобухватне родне целине, онда би се такво резоновање свакако чинило не само природнијим и исправнијим од овог претходног, него би исто тако могло да се оцени као пожељније и одрживије. Сви ови разлози су садржани у чињеници да је људски род онтички осмишљен као динамичко јединство мушког и женског пола, при чему управо тај додир полова, сусрет мушкарца и жене, представља метафизичко чудо над чудима и најлепши, непревазиђени доживљај људског живота. То чудо над чудима би и у будућности, упркос свим идеолошким пројектима и заносима заступника квир теорије, морало бити очувано као највиша људска вредност и као услов опстанка целог људског рода.

Оваква оцена и поставка нимало не противречи разумним и оправданим захтевима да се на нови, квалитетнији начин обезбеде не само права жена него и права оних људи који се неће сложити са оценом да је сусрет мушкарца и жене највеличанственији догађај у људском животу. У оба случаја, на чисто правном, па и политичком и животно-прагматичном нивоу, права жена и права људи другачијих сексуалних опредељења од оног које се у традицији сматра нормалним и пожељним, не смеју бити угрожена.

У правном погледу сви људи без обзира на пол, расу, нацију, веру, на оваква или онаква опредељења, животне ставове или погледе на свет морају бити начелно равноправни, а то им нико не сме доводити у питање.

То, међутим, не значи да сви морамо мирно прихватити наметање погледа на свет у којем се људски род цепа на дуалистички схваћене, супротстављене односе и у противуречности постављене родове – мушки и женски. Сасвим су разумљиви и оправдани разлози који нам у основном схватању људског рода и даље чувају монистички концепт, али га успешно обogaћују динамичким, дуалистичким, па и плуралистичким чиниоцима који омогућују да потпуније и јасније сагледавамо шта све ваља побољшати у начину функционисања свих односа унутар људског рода као онтички јединствене целине. У том случају људског рода има, а могло би се озбиљно радити на његовом очувању и побољшању. Мане монистичког концепта не воде ка поништавању родног заједништва, па то заједништво може да се шири и нараста, а род може да се нарођава, те да тако и даље настаје народ као специфична не само биолошка маса него и као самосвесни, културни и духовни феномен.¹⁴ Специфичности мушког и женског погледа на заједништво у којем полови учествују, нису и не могу бити исте, али им заједничко може бити управо брига о заједничкој срећи, о опстанку људског рода и његовом напретку. У оном првом случају, у отворено дуалистичком моделу мишљења, људског рода више нема, он се чак концептуално превиђа и поништава, а наместо њега се појављују само дуалистички супротстављени полови који се сагледавају као непомирљиви, противуречни ентитети довољни сами себи. Монистички концепт, очигледно, има извесне мане, али оне су далеко мање од мана које испољава отворено дуалистички принцип.

Какве би ова општа поставка имала последице по сам језички облик и по језичку праксу која би одговарала тој поставци? Последице могу бити многоструке, али бих у контексту расправе о хиперпродукцији фемининатива обављане с циљем насилног успостављања равнотеже између језичких знакова мушког и женског рода, био слободан да изнесем само један предлог. Тај предлог би указао на могућност, па и неопходност да се знатно слободније, чешће и активније него што је то досад био случај користе фемининативне форме за означавање како особа мушкога пола тако и полно универзалног значења. Такве особине је и до сада српски језик имао веома развијене

¹⁴ Држећи да је феномен љубави одређен оним што назива „процедуром истине“, Ален Бадју вели да је то „једно искуство у којем се конструише одређени тип истине“, а да „та истина је једноставно истина о Двоје“ и „истина различитости по себи“, те да љубав „то је искушење за Двоје, то је њена изјава, њена вечност, али постоји тренутак у којем треба да се потврди у реду Једног, што ће рећи, треба се вратити Једном. А фигура тог Једног, у исто време симболична и реална, то је дете“ (Ален Бадју, Никола Трунг. *Похвала љубави*. Превела Оливера Миок. Нови Сад: Адреса, 2012, 43, 50–51). Стога је сасвим природна поставка да док има Љубави, биће и деце и биће нарођавања. А љубав се, између осталог, чува и тиме што се чисте представе о њеној природи, смислу и појавним облицима поштеђују разноразних гадости људског свакодневног живота.

у својој структури, па су именице граматички женскога рода неретко презимале функцију општега означавања без обзира на пол особа на које се конкретно односи. Чак је чешће био случај да су такве особе управо мушкога пола, попут именица као што су: *џијаница*, *убица*, *мудрица*, *џамеџници* и сл. Уз те случајеве, предложио бих да се у сврху означавања особа мушкога пола знатно слободније користе називи који су граматички женскога рода, попут именице *сџџуаргеса* (у значењу особе која опслужује путнике у авиону), будући да именица *сџџуарг* означава човека који опслужује неког племића или богатог човека. У оваквим случајевима, по сам језик, по његову природу и изражајне могућности боље је очувати диференцираност значења ових именица него сасвим механички и насилно инсистирати на њиховој родно дуалистичкој употреби.

НАПОМЕНА БР. 6: језичка комуникација не сме да буде простор за било чије идеолошко иживљавање јер се тиме угрожавају саме основе комуникације као суштински важног антрополошког чина.

Одговорно језичко-политичко и комуниколошко-стилистичко резонување морало би одлучно да одбаци сваки облик насилности у области језика, као и сваку могућу правну санкцију за овакав или онакав начин мишљења и језичког става. Овакви облици насиља се морају у потпуности елиминисати јер би, у противном, негативно могао бити обележен сам чин комуникације, а језички компетентним представницима српске језичке заједнице, те људима нормалне памети и рафинираног осећања за језик и његове изражајне могућности лако би се могао огадити сваки облик комуникације: у том случају многи би се пре определили за ћутњу или за изолацију у сфери приватности него за комуникациони чин и за разговор. У вези с предлозима који долазе од оних који се залажу за идеологију родно осетљивог језика, било би крајње разумно препустити сваком говорнику да слободно процени је ли му за комуникациони чин важно да укаже на чињеницу да је реч управо о особама мушког и женског пола или му је важније да ли је реч о припадницима људскога рода у целини. Да ли му је важан чинилац полне припадности или је он за потребе тог чина неважан? Малочас поменути пример може у том погледу да буде индикативан. При описивању значења речи *сџџуаргеса*, заступници идеологије родно осетљивог језика би инсистирали да се каже да је то „особа која опслужује путнике и путнице у авиону“, али је ово пренаглашавање полне структуре путника потпуно бесмислено и потпуно неважно за комуникационе сврхе: опслуживање се односи на буквално све путнике у авиону, на припаднике људскога рода, а не постоји посебан третман мушараца а посебан жена. Стога се мора закључити да се никако не сме механич-

ки удовољавати захтевима оних који, из разлога језичко-идеолошких и језичко-политичких, настоје законским санкцијама да наше језичке поруке учине ружним и накарадним, да их доведу до ивице бесмисла, те да нас обесмишљавањем комуникације натерају да радије ћутимо него да разговарамо.

С тим у вези треба нешто рећи и о правилима и могућим казним мерама, тј. правним санкцијама, које износе заступници идеологије родно осетљивог језика. Треба начелно истаћи да је примена језичких (правописних и правоговорних) норми увек сматрана доменом језичких компетенција, знања и слободне воље свакога човека: уколико неко не спроводи општеприхваћене језичке норме, он оставља одређену врсту слике и утисак о сопственим, првенствено језичким, али и културним компетенцијама; то исто важи и за онога који поштује поменуте норме, само што у том случају говоримо о сасвим другачијем, супротном утиску о њему. Ту је, дакле, реч о културолошким, а не о законским санкцијама. У оквиру образовног, школског система на основу таквог утиска о ђаку наставник може да запише неку оцену која је предвиђена правилима самог система, али то важи само за предмет као што је српски језик и књижевност. У оквиру неког другог предмета (на пример, хемије, физике и сл.) овај утисак о језичким компетенцијама може у некој мањој мери да утиче на укупну оцену, али се ту ипак оцењују знања из неке друге области а не из језика.

Начелно узев, утисак који неко оставља на језички компетентне представнике своје комуникационе заједнице јесте довољан сам по себи као корективни фактор који никако не би смео да се појачава увођењем законски дефинисаних казних мера, а то би морало да важи како за однос према правописним и граматичким правилима тако и за однос према правилима заступника идеологије родно осетљивог језика. Уколико би се увеле санкције у вези са употребом тзв. родно осетљиве лексике, то би био веома опасан преседан који би могао да успостави некакав нови, негативан тренд догађања. Јер, шта би се, примера ради, десило кад би, трагом заступника родно сензитивног језика, језички пуританци предложили да се законски кажњавају сви они који не поштују језичку, граматичку и правописну норму, па потом захтевали санкције за оне који не владају системом од седам падежа (него, рецимо, користе само два), или не употребљавају стандардни акценатски систем сачињен од четири акцента (него користе, рецимо, само два силазна облика, без узлазних, или само један експираторни акценат) и сл. Не треба никога законски да санкционишемо, ни онога ко говори, на пример: „Њума ми гу дај!“, „Отидок куде Паланку“, „Бого ми, виђу чојка ка јунака“, „Са шњим сам дошо да га премажем машћом“ и сл., као ни онога ко би одбио да каже: „Стјуардеса је особа која у авиону опслужује путнике и путнице.“

Језик треба да буде израз човекове слободе и тражења оних изражајних квалитета који најбоље служе успешности комуникације.¹⁵ Такву успешност

¹⁵ Зато Александар Белић, у свом тексту „О језичком осећању“, упозорава на то да „без обраћања пажње на језичко осећање, нема добра разумевања језичке граматике једног времена“ (Александар Белић. *О различитим ишћањима савременог језика*, 525).

нећемо постићи уколико законским документима постављамо прописе чија примена је условљена запрећеним правним санкцијама. Предвиђене санкције изазваће само темељно гађење према језику и комуникационом чину, па стварна алтернатива томе гађењу јесте својевољно опредељење за ћутњу и одсуство сваке комуникације. Уколико су то ћутање и та тишина одиста прави циљ ове идеолошке групације окупљене око овако радикалних предлога о насилном спровођењу родно осетљивог језика, онда можемо рећи да су доношењем Закона о родној равноправности они кренули путем реализације овог свог циља. Њихов успех значиће темељни неуспех језика, комуникације и уравнотежене људске памети, па би било од општег друштвеног значаја да се пожељној и неопходној одбрани права жена мора пронаћи адекватнија, мање агресивна и мање проблематична форма. Проналаском те форме сви ће у нормалном, уравнотеженом српском грађанском друштву бити на добитку, сви осим оних који су жељни ситних револуција без икаквих разлога и сврха.

Дакле, најкраће речено: бољи положај жена у друштву и одбрана њихових права – свакако, безрезервно да. Закон о родној равноправности – не чини се да је баш преко потребан овако како је обликован: правни положај жена као друштвени проблем (забрана дискриминације, једнаке могућности запошљавања, породично одсуство и сл.) решен је још у периоду социјалистичке Југославије, а ове одредбе су регулисане и неким другим законима; свакако су корисни и неки додаци (забрана сексуалног узнемиравања и сл.), а много тога требало би решавати првенствено деловањем на људску свест и буђењем посебне друштвене осетљивости за назначену проблематику. Промене у језику зарад обезбеђења женских права – условно да, у мери у којој то не ремети елементарну, природну структуру српског језика који је већ одавно исказао своје изражајне могућности. Санкције у Закону о родној равноправности које се односе на језичку норму – томе треба рећи одлучно, категорично не; тај сегмент закона је велика срамота српског законодавства и српске језичке политике, а представљаће веома лош преседан који би могао имати озбиљних последица у будућности. Због свега реченог Закон о родној равноправности из 2021. године никако не би смео да буде сматран завршеном ствари него би га требало вратити у накнадну процедуру како би он, очишћен од штетних појединости, добио примеренији облик лишен одредаба које представљају озбиљан удар на елементарно стање људске памети и основних језичких компетенција.

Матица српска
Нови Сад

stanicnegrisorac@gmail.com

Проф. др Јован Делић, дописни члан САНУ

ЗАКОНОДАВНО РАЗАРАЊЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Нисам језикословац, али немам дилему да ли да се супротставим овом бесмисленом закону који угрожава природу српског језика, и све који се тим језиком служе. Испричаћу вам двије анегдоте да бих показао колико је нови закон о родној осјетљивости језика узбудио људе изван струке и колико његова досљедна примјена може бити бесмислена, али и опасна.

Прва анегдота је разговор са једним бившим врхунским фудбалером, репрезентативцем, „звездашем“. Име му не помињем само зато што га нисам питао за дозволу, мада ће га многи препознати. Човјек интелигентан, обавијештен, брижан Србин, заинтересован за све области живота и духа, па и за језик.

– Је ли, професоре, како ће се по новом закону звати жена која обавља тренерски посао? *Тренер* не смије бити – не да закон, а *тренерка* или *тренерица* је дио спортске одјеће. И шта ће све значити када кажем: Навукао сам, или набацио сам добру тренерку, или тренерицу? Је ли то много кажњиво? Или кад нека играчица каже да је и она навукла своју тренерицу? То свашта може да значи.

– Може, може, мој центарфоре, али срећа је Ваша што сте завршили каријеру, па нећете имати ближег контакта са каквом енергичном *шћйойерком*, или *шћйойерицом*, *чистйачицом* или *центйархалфицом*. А и *бекица*, лијева или десна, може да Вас саплете и на пут да Вам стане. Или разорна *браничица* да Вас разнесе, ако играте против Хрвата.

– *Шийојерица* је, мој професоре, врста прецизног часовника; *шијојер* ка би могла бити жена која зауставља ауто. Али чак и релативно неутрална реч *јолујка* или *сјојка*, када се употреби уз даму, није сасвим невина. Весело звучи: *десна* и *лева јолујка*, *крилица* или *ценћарфорица*.

– А кад се *јолманица* праћакне и ухвати „бомбу“, морам да викнем: Браво, *мајстјорице*! *Мајстјорица* већ има два друга значења – мајсторова жена, или утакмица одлуке која решава статус екипе у такмичењу. Никако женског мајстора фудбала.

– А како да кажете да је центарфорица поцепала голманицу, а да не платите казну?

– Идите на кошарку, на рукомет. Тамо су ноге дуже. „Има рука куда да путује“, што би рекао један Андрићев јунак. А и око, ако хоћеш право. Уосталом, и Андрић и Црњански су пратили женску кошарку.

– Јес, па да и тамо гледам *бекице*, и *крилице*, и *ценџирицу*, и *йлејмејке-рицу*, и *йивойменку*, односно *йивойдаму*. Не смијем рећи – *йивойменицу*. Хаос! А тек на одбојци: тамо су *дизачице*, и *йримачице*, и *шехничарке*. Све саме неутралне ријечи да пукнеш од смеха.

Друга анегдота је из „високог друштва“; тиче се ословљавања и званичног „високог стила“. Поздрављао сам једну врло драгу даму, министарку, и рекох, мислећи на Нушића:

– Поштована Госпођо министре!

– Министарко, коригује ме драга дама, и не види у чему је проблем.

Проблем је, наравно, у Нушићу: Србин не може изговорити синтагму *Госпођа министарка* неутрално откад је написана истоимена Нушићева комедија. Ризикујете иронију кад тако ословите уважену личност.

– Хвала и извинте и Ви, поштована госпођо министарко, и Ви, драги мој Браниславе Нушићу. Благо теби, мој Бен Акиба, што си промијенио свијетом, па не видиш да те је ова наша језичка комедија превазишла!

Обје ове анегдоте су савршено истините и из скорашњег су живота и обје показују колико инсистирање на родној равноправности језика може водити у комедију, па и у гротеску. Поготову када се још потегне буздован закона. Мало мања комедија је кад вам ребну казну. У овој комедији апсурда Србија је отишла предалеко. Доследна примјена овога закона водила би у разарање система српског језика и његовог, и нашег, идентитета. Разговор са центарфором је понудио довољне примјере да видимо шта се догађа на плану лексике и значења ријечи. На плану синтаксе ствари стоје још и горе. Овај закон је, дакле, напад на сам језички систем и природу српског језика. Он, уз то, значи и свођење српског језика на србијански и озакоњује погубни и ружни језички сепаратизам на најгори начин.

Запрепашћујуће су драконске казне које овај бесмислени закон предвиђа. Тврдим да нема нити једне књиге, публикације уопште, у којој језички „осјетљивци“ не би нашли примјере за кажњавање. Неко је већ и у пратећим документима уз овај закон пронашао кажњиве примјере. Лов на вјештице може већ да почне.

Језикословци знају колико је тешко уређивати, а поготову нормирати језик. Понекад је то и немогућно. Мало је шта тако осјетљиво као језик и књижевност. А када у језик уђе законодавац без језикословних знања, трагикомедија је неминовна – трагикомедија апсурда је на дјелу. Бојати се да ће се глупости из законодавства прелити и на књижевност. Заправо – неминовно ће се прелити. Мала је утјеха што сам пензионер и што ћу ускоро код Нушића. Док будем при памети, бавићу се књижевношћу и бићу на удару бесмислених закона зато што поштујем природу свога језика. Уз то, имам

и дјецу која би требало да имају право да говоре и пишу, без страха од језичке полиције и језичких тужилаца. Џендер-законодавци постају језички џандари.

Не бих се зачудио да сљедећи на листи буду они наши књижевни системи који не могу бити у складу с овим законом; средњовјековна и народна књижевност, а са њима и Српска православна црква – све стубови идентитета и континуитета српског народа.

Које је потребно ово озакоњење језичког хаоса? Нама није; ни српском језику. Кажу да то нико од нас не тражи. Па и да тражи, не треба му дати. Ово не смије проћи.

Српска академија наука и уметности
Београд

Универзитет у Београду
Филолошки факултет

jovandelic.delic@gmail.com

Проф. др Ксенија Марицки Гађански

СРПСКИ ЈЕЗИК – ЦИВИЛИЗАЦИЈСКА ТАПИЈА СРПСКОГ НАРОДА

Велики руски научник, нуклеарни физичар и нобеловац Пјотр Леонидович Капица сматрао је да је наука само пријатељство и сарадња. Он је то савршено и практично знао, јер му је Ернест Радерфорд, нобеловац, колега и пријатељ, у та времена хладног рата поклонио своју лабораторију.

Ако из тог угла посматрамо последњу фртуру код нас око сензитивног Закона о родној равноправности, а то јесте научно питање, лоше бисмо се провели. И ни до каквог паметног решења не бисмо стигли. Јер и овде данас, тешко да се сви присутни уопште познају, а камоли да међусобно и трајно сарађују. Управо је објављено да се на студије српског језика и књижевности није пријавила ни трећина студената предвиђена буџетом. На чему ће и с ким они сарађивати?

А сада с друге стране, острвљени напади присталица Закона, махом некомпетентних и недобронамерних, пуни личних увреда, не могу се сврстати ни у какво пријатељство или сарадњу! Замислите, академику Јасмини Грковић-Мејџор оспорава се право на сопствено мишљење, а чак се злонамерно провлачи и пребацивање да је, захваљујући ангажовању феминисткиња, она уопште и постала академик! А осталима се подмеће и мизогинија, и да су конзервативне старудије и већ тако нешто. Наравно, Јасминине обимне, драгоцене књиге о историји српског језика такви и не читају, а не би ни разумели, јер за то треба јако много знања и учености, а шта ће им то.

И све се закувало само око једне речи – да је Закон неуставан. Па шта! Владавина права не мора ваљда да се односи и на Устав! Јавност је углавном задовољна похвалом амбасадора Европске уније Сема Фабриција, за кога бих се смела заклети да му нико није предочио праве димензије и суштину отпора наше јавности због језичке компоненте у Закону, који иначе вероватно има и добрих страна и племенитих намера. Да му неко предложи да италијански Парламент слично модификује Дантеов језик, тешко да би пристао и одушевио се таквим демократским приступом.

А то је други проблем, да је то све демократски, уза све позивање на атинску древну демократију, о којој заправо слабо ко ишта зна подробно.

Наравно да се не зна да је атинска демократија била јако, јако строга. Кад су победили у једној тешкој поморској бици, атински стратежи нису успели да спасу из мора војнике. Уместо славе због победе, код куће их је дочекала најтежа могућа казна.

Наша демократија не кажњава никога, ради кошта хоће и како жели. Кад су правни стручњаци написали јавно да је Закон неуставан, скупштински Одбор за устав и законе није се смео о то оглушити. А јесте. У најмању руку све их, још увек, треба сменити. Или кад повереница за заштиту равноправности саопшти да се она не обазире на Устав и примењује родни закон, најмање што мора учинити је да примени Устав, макар због огромне плате коју прима. И тако даље.

Као да нисмо, некако, а тешко, претходних деценија преживели сва кршења Устава и сецесије, услед чега смо изгубили своју велику државу, а многи и животе, као да нам то није било довољно да се убудуће држимо слова закона и толико хваљене владавине права. *Dura lex, sed lex*.

Један древни владар питао пророчиште о исходу рата који планира и добио одговор, сачуван на латинском: *Ibis, redibis, numquam peribis in bello*. Исход је наравно зависио од места запете у реченици, иза прве или треће речи: *Ићи ћеш, вратићеш се, никад нећеш пропасти у рату*. Сиромаш цар је погрешно ставио запете: *Ићи ћеш, нећеш се вратити никад, пропаћеш у рату*. Тако је и било.

А наше остареле феминисткиње залажу се за застареле феминистичке флоскуле и скојевски острашћено терају цео свет да се бави којекаквим глупостима, које су нажалост прошле легално Скупштину. А могуће катастрофалне последице у будућности овако катастрофалне злоупотребе Устава и демократије – никог не занимају. У нашој земљи је регистровано 2508 медија, не знам колико је десетина хиљада људи у њима запослено, и они сад сви морају да примењују ове накарадне и скроз ненаучне препоруке, под неподржаном претњом новчаних казни. Замислите само какав хаос може настати кад оволики народ самовољно почне да модификује језик.

Најгоре је што су се махом обрушили на тзв. интернационализме, који углавном творе међународну науку и јавну терминологију. И тако, особа с једног нашег факултета, женског пола, добила је часну титулу професор емеритус, како је у целом свету на латинском. Е њој то није у духу родне равноправности и у дневним новинама потписује се као „професорка емерита"! То једноставно не може нигде у свету, и само показује да она ту титулу није била ни заслужила, и да би јој је требало одузети кад јој се овако, и свима нама, руга, кад би се кажњавало по праву и демократији.

Уз то, не знамо ни колико има невладиних организација у Србији, са колико хиљада чланова, уз бројне центре, институте, форуме и слично, са свим програмским директорима итд. Њих никог нигде нико није бирао, а избори су први и темељни закон демократије. И све те десетине хиљада особа поступају по сопственом нахођењу, знању и умењу, као и у медијима, а шта са српским Уставом и српским језиком, па нисмо чули да то спада у тзв.

„европске вредности“, о којима би такође много шта требало да се сазна и размисли. Као прво, од када почињу да се рачунају те европске вредности? Јер у Западној Европи дуго није било тако. Недавно је један амерички научник објавио обимно истраживање, већ преведено на више језика, да је у току нека четири века, од 15/16. до 19. века у Европи спаљено око сто хиљада живих особа, осуђених по разним основама, а све по закону. Кад је енглески краљ Хенри VIII одлучио да се реши своје краљице Ен Болен, после осуде на смрт без икаквог доказа 1536. године, једина милост коју јој је указао било је да не буде жива спаљена испред Тауера, већ да јој се само одруби глава (једанаестог дана после њеног погубљења краљ се венчао са Џејн Сејмур).

И тако бисмо могли још дуго, дуго, али немам ни времена ни простора.

Само желим да се вратим свом наслову, за који је све ово било само неки увод.

Античка грчка уметност била је веома разнолика, дуго негована, вековима унапређивана, нама је сачувано нешто археологије и, наравно, храмовне архитектуре. Али шта је са сликарством? Ништа. Имамо само описе, код Пausаније, других теоретичара и аутора, али слика нема. Да није сачуван грчки језик којим је све то исписано, заувек би нестала и мрвица трага о великој уметности. Као што су нестале и уметности напредног балканског живља, који није то написмено оставио. Зато сам рекла да је српски језик тапија цивилизацијског трага српског народа коме, ево, управо ових дана, одузимају и косовски бој, а уз то и косовско наслеђе. Држава мора сачувати највеће благо српског народа – а то је, засада и заувек, српски језик.

Гете више не би имао чему да се диви, и све то из себичних амбиција занесених родних присталица. То се не сме дозволити. Ја лично сам већ ангажовала адвоката за иницијативу код Уставног суда. Ваљда ће бити паметних људи да схвате шта се погрешно допустило.

На крају, подсећам да моје оцене о данашњем феминизму нисам измислила – о томе је писао Френсис Фукујама у својој студији *Крај феминизма*, објављеној после прослављене прве књиге *Крај историје*. Лично бих од срца подржала неко модерно усмерење бившег физичара у асистентском периоду, особе која себе воли да назива министарка за људскоправашке законе (иако би боље било да избегава ту огавну реч грозних подсећања).

А за то би било много простора, свет је јако отишао напред, само да подсетим на њену физику, јапански „фугаку“ најбржи суперкомпјутер данашњице, који може да изведе 440 хиљада билиона рачунских операција у секунди (!), док ћемо се ми замајавати с избором између *војникиња* и *боркиња*.

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет

gadjans@eunet.rs

Проф. др Александар Јовановић

ВЕЛИКИ ИДЕОЛОШКИ ЦЕНТРИФУГАЛНИ ПОХОД О српском језику, књижевности и школским програмима

Редак је случај, ако другог таквог и има, да једна држава декларативно штити и чува свој језик и културу, а, заправо, непрестано им сужава простор и смањује утицај, бори се против свог језика и своје културе. У томе сужавању и смањивању она се ослања на људе који су готово без угледа у својим струкама, невладине идеолошки острашћене активисте и политичаре без свести о одговорности, а не уважава ставове најзначајнијих образовних и научних институција. Тако, ставови Одбора за стандардизацију и србистичких катедри са целокупног нашег образовног простора мање су вредни него језичко-родни приручници и упутства формално или неформално ад хок сачињених „стручних“ група. Дугогодишње одбијање највиших власти да се донесе Закон о службеној употреби језика и писма и убрзано доношење Закона о родној равноправности само су врх леденог брега.

1. Овај скуп држимо годину дана након усвајања програма српског језика и књижевности за основно и средње образовање, који је, с правом, довео до великих реаговања и након три изузетно значајне декларације усвојене на Првој и Другој интеркатедарској конференцији, одржаним у Тршићу у јуну 2020. и јуну 2021. године: 1) Декларација о неопходности повећања броја часова српског језика и књижевности у основној и средњој школи; 2) Декларација о статусу српског језика на несрбистичким катедрама и ненаставничким факултетима и 3) Декларација о српском књижевном канону.

Декларације су донете у напору да се сачува положај националних/идентитетских наука и бит хуманистичког образовања. Оне се иначе, сходно глобалистичким процесима, свуда у свету потискују, али је за мале народе њихово потискивање много теже. При томе, ако кренемо од српског језика и књижевности, најважнијег предмета у основној и средњој школи, ваља рећи – а од посебног значаја је за наш данашњи разговор – да је његов положај већ дуго незадовољавајући.

Број часова матерњег језика и књижевности у Републици Србији јесте знатан у поређењу са већином других предмета (5 часова недељно у млађим разредима, укључујући и пети, а 4 у старијим, 4 и 3 у гимназији), осим са математиком, са којом је готово изједначен по броју часова.¹ Међутим, недељни фонд часова приметно је мањи у поређењу са свим европским, па и многим ваневропским земљама. Други, не мање паметни од нас, народи никад нису доводили у питање посебан положај свог матерњег језика и националне књижевности. Ево неколико примера: Француска има од 8 до 10 часова недељно, Турска 8 до 10, Русија 9 (у овој земљи матерњи језик није само општеобразовни језик првог реда већ има *највишег* статус), Словачка 9, Аустрија и Португалија 8 итд. Нема ниједне европске државе која има мање од 7 часова у почетним разредима, да би потом тај број варирао, зависно од узраста ученика. Занимљиво је, рецимо, напоменути да је српски језик у наставним плановима у Србији крајем XIX века и у првој половини XX века имао неупоредиво већи број часова у основној школи (10 – 1894, у просеку 7,5 – 1891, 7 – 1926, између 6 и 10 – 1945), а од 1950. године он је био свођен и сведен на данашњи број. Слична ситуација је била и у средњој школи, с тим што је у њој, поред основног предмета, било више обавезних предмета из овог подручја. Изгледа да су наши преци добро знали оно што смо ми лако заборавили.

Прошлогодишње две декларације о неопходности повећања броја часова су, добрим делом, прећутане од наших просветних власти – али оне су ту и не могу се заобићи. Од њиховог усвајања зависи и судбина овогодишње декларације. А од све три, није патетично рећи, и судбина нашег предмета. Неопходно је да начела све три декларације доследно буду у основи деловања свих наших србиста. Јер, Декларација нема никога осим нас и нашег научног, наставног и етичког интегритета. Није то мало, напротив – само ако будемо доследни и истрајни!

2. Књижевност је најстваралачкије испољавање језика, али, због своје природе, и моћно, вероватно најмоћније, образовно средство. Снажно ослоњена на језик и културно памћење, а својом природом делујући на човекове емоције, чула и интелект, књижевност од почетка људског постојања једна је од оних делатности којом се човек највише издиже из осталог живог света.

Зато је васпитна и образовна улога књижевности немерљива, тако да се може говорити и о књижевној педагогији, схваћеној не као педагошком приступу књижевности као помоћном и илустративном материјалу, него као облику тумачења књижевности који испитује васпитна својства књижевног текста, водећи рачуна о његовој суптилној природи и смислу. Због

¹ На другом месту у Европи, са 20% часова мање код нас је математика: дакле, ако матерњи језик има седам часова, математика има четири, а понегде пет. На трећем месту се смењују природа и друштво (свеједно како се где предмет зове) и физичко васпитање.

своје улоге и значаја, књижевност је један од најважнијих наставних предмета, самостално или у оквиру матерњег језика, у основним и средњим школама у свим временима и образовним системима, а дуга је и универзитетска традиција проучавања књижевности.

Међутим, ми смо Законом о основама система образовања и васпитања прихватили наставу засновану на стандардима постигнућа и исходима учења, тачније, она нам је наметнута. Невоља је да ако исходе одредимо као мерљиве и проверљиве чиниоце знања – а нужно је да се тако одређују – много од тога што је битно за разумевање књижевног дела, и хуманистичких наука, остаје ван њих.

На тим основама су рађени и нови програми, с напоменом да су у њима у великој мери сачувани и садржаји, што је изузетно битно. Рецимо, дословно узета и још доследније примењена, стандардно-исходна настава у великој мери узима једно књижевно дело као пример или илустрацију одређеног исхода, рецимо познавања уметничког епа, а не као дело по себи и не омогућава уважавање књижевног канона, односно школског или образовног књижевног канона. Она се усмерава само на крајњи, проверљиви резултат, а мање (или нимало) на сам процес сазнавања, да не говоримо о неопходности уживања у читању. За наставу и разумевање књижевности овакво усмерење јесте изузетно штетно. Није свеједно на чему ће ученик да заснива познавање савремене српске књижевности, на делима Иве Андрића, Владана Деснице, Милорада Павића, Васка Попе и Ивана В. Лалића или некима којима ни школски програми не могу продужити живот. И како ће у *проверљив исход* (а он мора да буде такав по дефиницији) без насилног укалупљивања стати сложени читалачко-сазнајни процес! Још када видите како су поједини стандарди дефинисани у програмима (биће наведени у коначном тексту), биће вам јасније о чему је реч. Због тога није мала опасност да исходи у настави књижевности неосетно склизну у насиље над тумачењем текста, па се тако може схватити да се књижевно дело обрађује да би се задовољили унапред дати стандарди. Односно, да дело није вредно само по себи, већ да је дато као илустрација онога што је дефинисано исходом. А ништа по саму књижевност не може бити погубније од тога.

При томе, ми до сада немамо ниједан научни и/или стручни текст о стандардима постигнућа и исходима у настави Српског језика и књижевности (а за наш предмет они су најосетљивији и са могућим највећим последицама), а у наставним програмима полазимо од њих као саморазумљивих чињеница, које се не смеју заобићи.

3. И трећи моменат, који је и дао наслов овом тексту/излагању. Једна од замерки недавно донетом Закону о родној равноправности јесте да није у сагласности са Уставом Републике Србије, јер Устав у својим именовањима звања не познаје род. Био у изнуђеној сагласности или не био, категорија рода је одавно уведена у просветне законе, програме и уџбенике. Идеолошки

поход је већ уведен у крвоток наше најважније делатности: српска просвета је нападнута и споља и изнутра. У Закону о основама система образовања и васпитања, у делу о исходима учења, у члану 7, ставу 15, стоји: „развој и поштовање расне, националне, културне, језичке, верске, родне, полне и узрасне равноправности, толеранције и уважавање различитости“. У Закону о основном образовању исти циљеви су пренети у члан 21. Такође, унети су без измена у циљеве на почетку гимназијских програма за све четири године.

Баљда су овако исказани циљеви, који су потом вероватно били разрађивани у појединим упутствима и приручницима (један приручник је већ стајао и на сајту Министарства просвете, науке и технолошког развоја) били основ за њихово даље разрађивање у уџбеницима биологије у којима стоји да ученици могу да бирају пол, као и за захтеве *родофилних* организација (којима је удовољено) да се повуку уџбеници који инсистирају на традиционалним породичним вредностима и у којима се сексуални нагон везује за супротан пол (а не и за исти или за оба, што је био захтев).

Како стоји са програмима и наставом књижевности доста је сложено питање, али је резултат сличан. Најпре, има и видљивих и невидљивих препрека за поједина дела (*неко их је маркирао, њо лојници родне и њолийичке коректностии*) да уђу у школске програме. Али, и она дела која су ушла морају да прођу кроз још једна врата, као у параболи о чувару пред законом у Кафкином Процесу.

У програму Српског језика за други разред гимназије, у делу „Упутство за дидактичко-методичко остваривање садржаја“, читамо и следеће:

„Ана Карењина – ригидност руског аристократског друштва, трагичке последице које настају у сукобу емоционалног и друштвено прихватљивог модела живота, прекорачење конвенција о родној улози жене у друштвеној и приватној сфери, одступање од родних стереотипа мушких ликова (Љевин)...

Стеван Сремац *Ибиш-аја / Кир Герас* – чување традиције народног живота на југу Србије, мешање култура, језика, складност живота унутар мултиетничких друштава (српско, турско, грчко-цинцарско...)“.

Читајући ове обавезне формуле, као што су: родна улога жене, стереотипи, мултикултуралност, човеку просто дође криво што је Ниш ослобођен од Турака и што је на тај начин уништено складно мултиетничко друштво.

И још само један пример из програма за трећи разред гимназије, такође у одељку „Упутство за дидактичко-методичко остваривање садржаја“.

„Тема рата, (бес)смисленост давања живота за велику, општу ствар, тематизована је и романом *Сеобе*, где поред тога Црњански рехабилитује неке заборављене слојеве српске историје покушавајући у њима да пронађе узрок или макар везу са злокобном судбином народа у целини.“

Шта значи наглашавати младим људима „(бес)смисленост давања живота за велику, општу ствар“, који су то заборављени слојеви српске историје (ваљда они које не познају аутори овог упутства), која је то „злокобна судбина народа у целини“ (очито српског народа) и куда тежи овакво упутство – ова питања не можемо избећи.

Овде нису узети сви примери, нити они примери који су са становишта науке о књижевности и разумевања текста лоше исказани, тако да пре делују као антиупутство. Неспорно је да се у наведеним случајевима ради о насиљу политичке и родне коректности над књижевним делима, којима се на тај начин одузима не само уметничка лепота него и моћ да се суоче са злом у свету и да га превладају. То насиље је, видимо, бочно подржано програмима других предмета ставовима државних институција.

4. Шта преостаје наставнику суоченом са стандардима постигнућа и исходима учења, који поједностављују природу књижевности (од којих му зависи оцена рада) и са терором родно-политичких мерила, који поништавају и понижавају пуноћу значења књижевних дела (а од којих му, можда, зависи и могућност да ради)? Да ли може, и да ли сме, да у потпуности служи књижевности и свом доживљају књижевности, служећи на тај начин образовању младих људи.

Ако му ми пружимо стручну и моралну подршку и ако он буде сигуран у њу, онда ће наставник и моћи и смети. А најбитнији услов за то јесте да ми престанемо да више описујемо положај српског језика и књижевности (већ смо га више описали на оваквим скуповима), него да коначно одлучимо да га мењамо. За то је неопходан лични улог сваког од нас и стављање општег испред личног интереса.

Универзитет у Београду
Учитељски факултет

Проф. др Петар Пијановић

ОКТРОИСАНИ ЈЕЗИК

Пре равно стотину година, тачније септембра 1921, Александар Белић је у своме предговору Правопису српскохрватског језика написао и две изузетно важне реченице о језичкој логици и правописним принципима које могу бити од значаја и за наш скуп. Прва каже: „Старао сам се да на прво место у речнику ставим ону реч или облик који најбоље одговарају употреби њиховој у књижевном језику, и по правилности и по распрострањености, и то у оном делу књижевности наше која се најбоље развила на народним основима новог књижевног језика“. Друга реченица истиче: „Непотребни материјал, који није освештан употребом у савременом књижевном језику није улазио у речник, али су у њ ушле и неке обичније покрајинске речи и по неке застареле, јер су и једне и друге употребљене или у изворима за књижевни језик или се још употребљавају у књижевности“. То је Белићев правописни наук.

То су начела којих се држао Белић дајући пуни научни легитимитет употреби речи уврштених у речник као део поменутог Правописа. Како би испуниле услов да уђу у речник и постану чинилац правописне норме, те речи морају да прођу неопходну употребну праксу у живом говору и у књижевном стваралаштву или, како каже наш чувени правописац, „по правилности и по распрострањености“, док материјал који на тај начин није *освешћан* не улази у речник нити он може да постане правописно нормиран. Потврду таквом ставу дају и други научни радови Александра Белића који је добар део минулог столећа био наш најугледнији језички ауторитет и законодавац.

Основу за такав закључак пружа и његова капитална студија *О језичкој природи и језичком развићу*. Белић се у својој расправи бави природом језичких чињеница. За тему нашега скупа из те монографије могу да буду занимљива два става: „језик је резултат и израз духовних процеса који се врше у људској заједници“ (1) и: „Језик има своју логику која из њега истиче, исто онако као своју психологију, филозофију и социологију“ (2). Лепо се види да Белић своје закључке изводи из природе језика и језику иманентне

логике, па то постаје његова мера у просуђивању о језичком систему, а, по-следично, и при утврђивању језичко-књижевне или правописне норме. То ће он потврдити на још једном месту у поменутој монографији где јасно каже да „системи у језику представљају углавном синхронично стање једног језика, а творачка страна његову дијахронију“. То, такође, значи да је дијахронија темељ синхроних стања у језику као што је, рецимо, обичајно право дугога трајања у основи закона или правних норми новијег доба.

Када је реч о закону који је повод нашим расправама, језичка новина или новотарија виђена је и успостављана у њему као норма иако она није утемељена у дугим дијахронијским процесима. Белић би томе додао да она није добила потврду у живом говору и књижевном језику нити је задовољила услове који се тичу нормиране правилности и распрострањености. Најгоре је то што би та новотарија или новогovor у родно осетљивом именовању за три брзе године требало да постане обавезна или императивна норма. У спорној одредби члана 37 Закона о родној равноправности налаже се *коришћење родно осетљивог језика, односно језика који је у складу са грама-тичким родом у уџбеницима, различитим наставним материјалима, као и у сведочанствима, дипломама, класификацијама, звањима, занимањима, лиценцама као и у другим облицима образовно-васпитног рада*. Без удела језичке струке доноси се закон који задире и у важна питања језика, а да су притом из процеса одлучивања изузети све битне институције и сви појединци који се том облашћу баве. Не постоји чак ни могућност алтернативе која би дозволила женама да саме одаберу граматички облик који именује њихово занимање, звање и статус. Сама немогућност избора управо постаје и доказа женске неравноправности.

У роману 1984. Џорџа Орвела на једном месту помиње се *најсуштин-скија наредба* која каже „да се сведочанство очију и ушију мора одбацити“. То значи да се замагљују и кривотворе истине о животу и осведочава злоупотреба језика у идеолошке сврхе. Родно осетљив језик, који је данајски дар или лажна блага вест, долази из канцеларија Европске уније и невладиних организација. Та идеја је последица нове „усређитељске“ идеологије којом ова заједница „дарује“ Србе већ неколико деценија. На наметнути или октроисани новогovor под фирмом лажне добробити у области родне равноправности треба се навикавати током наредне три године – све док он не постане „нормално“ стање свести, говора и јавне комуникације. Без обзира на то што се врши насиље над језиком и језичком традицијом супротно традицији коју је Александар Белић претварао у правопис.

То је онај познати модел мишљења о коме Борислав Пекић у једном свом есеју казује следеће: „Симплификацијом погледа на свет врши се аутоматска редукција речника у оном смислу који је Орвел наговестио у роману 1984“. Пекић иде још даље од Џорџа Орвела стижући до Александра Солжењичина и „цивилизације Гулага“. На њеној подлози као књижевни коментар настала је и Пекићева новела *Нови Јерусалим* као негативна утопија. Сви „усређитељски“ пројекти о којима пишу Орвел, Солжењичин и

Пекић почивају на идеолошком језику и двомисли чија злоупотреба у име наводне хуманизације или родне равноправности производи глобалне и локалне конструкте. Тих пошаста треба се чувати, једнако и могућности да новогovor у родно осетљивим областима ускоро постане наметнута правописна норма. Рад на језику и правопису ствар је струке и науке, живог језика и књижевности, а не Закона о родној равноправности. Тзв. нову нормалност у језику зато треба одбацити, као што је, на трагу Белићевог учења, нужно сачувати облике *йо йравилносйи и йо расйросйрањеносйи* у књижевном језику и у говору. И на крају: када размишљамо и судимо о родно осетљивом, али и сваком другом језику, треба отворити очи и уши, а не радити, како то раде несрећни Орвелови јунаци, *без очију и без ушију*.

Универзитет у Београду
Учитељски факултет

petar.pijanovic@uf.bg.ac.rs

Проф. др Бошко Сувајдић

О СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

0. ЈЕЗИК ЈЕ РОДНО МЕСТО НАШЕГ БИЋА. Где год да се налазимо, ми смо у своме језику. Кад год смо у своме језику, ми смо у завичају. Сваки језик има своју боју, укус, мирис, висину, јачину, тембр. Поред лингвистичког описа, језик је средство комуникације, али и реликвија у поседу магије и поезије. Писмо и језик нису само чувари и преносиоци традиције. Они су увек и првенствено показатељ демократичности и залог будућности једног друштва.

Делегирао бих, на овом месту, неколико, по мом мишљењу, важних тема о положају и стању српског језика у нашем друштву.

1. ЗАКОН О РОДНОЈ РАВНОПРАВНОСТИ. Овим законом уводи се на механички и ауторитаран начин спољашња арбитража у питања језика, изван самога језика и противно његовој природи, његовим законитостима, тананим процесима његове конфигурације у друштву. Против сам сваке врсте насиља над језиком, па и оне коју доноси закон о родно сензитивном језику. Подобан језик је упреподобљен језик. Истовремено, залажем се, апсолутно и без остатка, за родну равноправност и закон о родној равноправности, као израз цивилизацијских тековина у 21. веку.

2. СТАТУС ЋИРИЛИЦЕ У ДРУШТВУ. Језик није само лингвистички феномен, он увек претпоставља комплексну и узајамну корелацију цивилизацијских и културних вредности. Сеизмолошки наговештава мене друштвеног развоја, историјске буре и потресе. Као председник Скупштине Вукове задужбине истакао бих да неговање српског језика и ћирилице јесте један од основних програмских задатака Вукове задужбине. Рад на популарисању ћирилице код ученика основних и средњих школа одвија се кроз такмичења која организују огранци Вукове задужбине: *Дани ћирилице* (Баваниште), *Вуково звоно* (Лозница), традиционални литерарни и ликовни конкурси које објављују огранци (Ниш, Чачак), *На извору Вукова језика* (Фондација Жабљак, Шавник, Плужине), *Ћирилица – ојледало српске душе*, песничка манифестација (Велики Поповац) и др.

Неговање ћирилице, по мом најдубљем уверењу, не означава, истовремено, прогон латинице. Живимо у 21. веку, времену интернета и дигиталних технологија, интермедијалних садржаја. Природно је да постоје издавачке куће које штампају књиге и ћирилицом и латиницом, као и сродни штампани, визуелни и дигитални медији. Али се смишљеном језичком политиком и афирмативном законском регулативом на државном нивоу морају подстицати медији и издавачи да негују ћирилицу у јавној употреби. С друге стране, не сме се допустити да се књиге српских писаца публиковане латиничним писмом третирају у библиотечким каталозима као хрватска издања.

3. Писци, издавачи и медији у Србији. По моме схватању, писци, издавачи и медији у Србији имају мисију да негују ћирилицу као идентитетско писмо, као легитимацију сопствене културе, историјско и културолошко „битије и име“.

4. Језик су језикотворци. Свети Сава, Мркаљ, Сима Милутиновић, Вук. Вук Караџић је, поред свих својих заслуга, био и „источник језикотворства“ (Миодраг Матицки). Лаза Костић је „магичар звука“ (Алојз Шмаус) и „чаробник српског језика“ (Станислав Винавер). Кодер је „вратио језику који је из народа узео, живот, оно што је изгубио, затим душу и есенцију“ (Б. Вукадиновић). Васко Попа је на маестралан начин открио језик народне поезије и средњовековне књижевности, заборављен и самотворан, у савременој поезији.

5. Стање у медијима. Ако погледамо медијски и јавни простор у нашем друштву, суочићемо се са поразном сликом. У првом плану је говор мржње, баналности, тривијалности. У агресивним „ријалити“ шоу програмима на делу је смишљено провоцирање човекове радозналости, које се покушава остварити приземним опонашањем живота, непримереном колоквијалношћу и опсценом простотом. Тријумфују баналност и кич као носиоци квазиуметничких културних садржаја. „Ријалити“ шоу програм представља врхунац глобалне медијске хипостазе празнине, бастард свеопште и (не)достижне пројекције жеља милиона, форматизован у медијско-маркетиншки избурушеном облику. Он човеку даје кич уместо илузије. Даје му обећану стварност уместо привида. У бити, даје му све што има зато што не поседује ништа.

6. Положај у образовном систему. Треба истаћи забринутост због тога што је овогодишњи упис на националне катедре на свим филолошким и филозофским факултетима и универзитетима у Републици Србији знатно испод очекивања. Делом је то последица положаја националних дисциплина, а делом положаја просветних радника у нашем друштву. Сматрам да то само потврђује потребу да се још једном укаже на неопходност неговања и развијања Српског језика и књижевности као предмета који треба да добије

посебан, „натпредметни статус“ у систему образовања Републике Србије. С друге стране, то указује на потребу, па и неопходност побољшања положаја просветних радника у нашем друштву.

7. „НАТПРЕДМЕТНИ СТАТУС“ СРПСКОГ ЈЕЗИКА. Сматрам да је увођење „натпредметног статуса“ Српском језику и књижевности, на шта су указале две интеркатедарске србистичке конференције у Тршићу, један од најприоритетнијих задатака који стоје пред просветом и школством у Републици Србији. На најширем друштвеном нивоу треба подстаћи дискусију о положају и значају српског језика (матерњег језика) у образовном систему и друштву у целини, али и истаћи неопходност снажнијих интегративних веза на свесрпском културном простору. Од свих делатника у образовању и култури, а понајвише од професора српског језика и књижевности, пресудно зависи у којој мери и на који начин ће наш предмет бити вреднован у друштву.

Универзитет у Београду
Филолошки факултет

boskosuvajdzic65@gmail.com

Проф. др Валентина Питулић

РОДНА РАВНОПРАВНОСТ И ОДГОВОР УСМЕНЕ ТРАДИЦИЈЕ

*Један народ може да сћварно и свесно живи
само у мору своја рођеноја језика.*

Станислав Винавер

Када је реч о језику уметности, посебно када је у питању народна књижевност, треба поћи од тога да је језик усмене књижевности жив, да је усмена књижевност књижевност формуле, строго одређених правила која су преживела време и суд колектива, облици који су вековима брушени и представљају образац свеукупног живота Срба. Како је у језику усмене књижевности инкорпорирано искуство које досеже у далеку прошлост и „упија ритмове самог говора, и, у ширем смислу, живота око себе“, ¹ то у њему треба тражити одговор на многа питања везана за идентитет и његово очување, посебно у данашњем свету глобалистичких тенденција. Да би се пронашло упориште и очувао систем вредности, неопходно је поново оживети традицију која је, како наводи Никола Кољевић: „наша ‘природна средина’ у којој духовно живимо као што ваздух дишемо“.²

Питање које нам се, након покушаја многих наметнутих вредности, поставља јесте на који начин успоставити било какву везу између српских народних песама које су, како би рекао Јакоб Грим, „ispevane čistim, plemenitim jezikom, bez praznina, u pripovedanju razgovetne i jasne od početka do kraja“³ и покушаја наметања родне равноправности у савременом српском језику. Како успоставити однос између женског питања у народној тради-

¹ Albert B. Lord. *Pevač priča (1), teorija*. Prevela sa engleskog Slobodanka Glišić. Beograd: Idea, 1990, 70 (у даљем тексту: Lord 1990).

² Светозар Кољевић. *Иконоборци и иконобраништели*. Београд: Нолит, 1978, 14.

³ Jakob Grim. Narodne srpske pjesme. *Ka poetici narodnog pesništva*. Svetozar Koljević, Književni pogledi, Beograd, 1982, 117. (Овај Гримов приказ први пут је објављен 1893. године, Göttingische gelehrte Anzeigen, 1823, st. 177, 178, s. 1761–73.)

цији, у којој постоји дуг период владавине матријархата,⁴ и покушаја стварања вештачког женског питања и наводне угрожености у савременом свету? Да ли је жена самим тим што нема одредницу за женско занимање заиста мање вреднована у односу на мушки свет? У времену када се поставља питање ревизије многих традиционалних вредности, парадоксално је, како наводи Бошко Сувајџић, да „никада није више писано, расправљано и полемисано о људским правима, о *друјоме*, о зајемченим слободама, а никада нисмо имали неслободније јединке и асоцијалнија друштва, са високим степеном отуђености и непостојање било каквог заједничког именитеља модерног друштвеног идентитета.“⁵

Шта би рекли феминистички покрети (о наводној угрожености) ако би им се дао само један пример из народне традиције, и то онај најстарији слој певања који припада митолошким песмама, у којима звезда Даница (као некаква древна богиња, а не мушко божанство) уређује космос тиме што жени сјајнога месеца муњом из облака. Песма почиње стиховима: „Фалила се звијезда Даница / оженићу сјајнога мјесеца“.⁶ Жени је додељена улога ствараоца, а тек у каснијем слоју певања појавиће се Бог коме звезда Даница даје „небеске висине“. Или, да подсетимо да у усменој традицији „ни на небу ни на земљи“ вила, дакле синоним женског принципа, „на грани од облака“ зида град. У митолошком и космогонијском поимању света жени је још у древним временима дата улога градитељке која зида, учествује у чину стварања и успоставља однос земаљског и небеског, о чему је подробно писао Миодраг Павловић.⁷

У народном стваралаштву јасно је позициониран однос мушко/женско са уважавањем жене као невесте, сестре или мајке, па и онда када је друштво било изразито мушко, имајући у виду патријархалну културу. Жена је била стожер не само куће већ и заједнице у којој је своју улогу обављала у видо-кругу мушкарца. Уколико је остајала без мушке главе, она је узимала улогу свога мужа уз констатацију: „Умро јој муж она остала са децом и била домаћин куће“.⁸ Не домаћица, како би захтевала такозвана родна равноправност

⁴ Вид. А. Веселовски. *Историјска ђоеџика*. С руског превела Радмила Мечанин. Београд: Zeptr-book world, 2004.

⁵ Бошко Сувајџић. *Традиција и ђевач*. Београд: Завод за уџбенике, 2010, 176.

⁶ Вук Стефановић Караџић. *Српске народне ђјесме*. Београд: Просвета–Нолит, 1987, 153 (у даљем тексту: Вук, I).

⁷ „Словенског матријархата је, можда, и било (кад и колико?) али мислим да симболизам месеца о томе ништа не доказује. Прво, симболизам месеца имају и други европски и аријски народи. Друго, месец је баш код Словена мушког рода (као и код Германа), па је тешко претпоставити да је именица мушког рода (граматичког) симболизовала женски принцип. Мада у средњовековним записима нашим постоји и женски назив за месец луна, као што и код романских народа постоји назив за месец мушког рода, који означава више временски период него небеско тело“ (Миодраг Павловић. *Опједи о народној и старој српској ђоезији*. Београд: Просвета, 2000, 11).

⁸ Ову језичку формулацију често сам слушала као дете у поткопаоничком крају.

(јер би тада њена улога добила друго значење). Она би заиста била само домаћица, не и глава куће, и ово је пример да непотребно налажење решења родне равноправности мења основно значење појмова који су већ дефинисани у избрушеном систему народне традиције.

Ако се позабавимо поделом послова који су назначени у лирским народним песмама (посебно посленичким и обредним), погледајмо како би изгледала родна равноправност. У посленичким песмама у којима „косач коси поље“ мисли се на мушкарца чији је посао иначе био везан за земљу. Међутим, уколико би посао преузела жена, вероватно би нова језичка, наметнута родна равноправност, именовала и жену која коси. Нема другог решења него: „косачица коси поље“. Значење би било сасвим друго. Нигде живог човека. У видокругу више нема ни жене ни мушкарца. Само машина која сама коси поље. У додолским песмама приликом призивања кише до доле моле кишу „да покисну сви орачи / Ој Додо, ој додо, ле / сви орачи и копачи / Ој додо, ој додо ле“ (Вук, I: 118). Жена која би, евентуално, косила највероватније би била *косачица*, што би било у најмању руку комично и несхватљиво. Ови примери из народне традиције показују колико је инсистирање на родној равноправности бесмислено и пуко насиље над језиком.

Шта бисмо рекли на примеру једне загонетке где је онај који врши радњу именован у женском роду, а одгонетка је у мушком: „Везак везла везиља златном жицом по гори“ (одгонетка је *џаук*). Дакле, народни стваралац је за везиљу, која је у женском роду, дао одгонетку у мушком (*џаук*). Сасвим логично. Могу замислити како би гласио женски род од именице *џаук*, коју нисмо имали прилику да чујемо у богатој језичкој разноврсности усменог колективног казивања.

У избрушеном језику народне књижевности који се вековима градио жена је често преузимала улогу мушкарца. У једној Вуковој песми⁹ Анђа је *кајиција*. Она је на вратима града, што је најчешће био посао мушкарца. Ово измештање жене из предела куће и окућнице отвара простор за сликање њене лепоте и довођење у однос са сунчевом лепотом, чиме она постаје нестварна и тајанствена. Њени женски атрибути који се односе на лепоту нису учинили то да она не буде баш оно што и мушкарац – *кајиција*, баш онај облик који се односио на мушкарца. И није изгубила ништа од своје женствености и поштовања у свету мушкарца. Феминистички покрет који инсистира на родној равноправности могао би само на основу ових стихова да разуме непотребно инсистирање на именовању занимања у женском роду.

⁹ Високо се соко вије
Још су виша граду врата
Анђа им је капиција
Сунцем главу повезала
Месецом се опасала
А звездама накитила (Вук, I, 294).

У обредно-обичајној пракси Срба све је јасно дефинисано и из те матрице је стваран посебан систем традиционалног значења који је врло стабилан и није подложен никаквом вештачком наметању споља, а посебно наметнутим законским актима. У српској традицији познато је да на Божић свака кућа има полазника или положаоника (како у ком крају) и он је увек мушко. Међутим, сведоци смо извесних промена, тако да у неким крајевима, полазник буде и женског пола и увек се каже да раним јутром у кућу долази полазник (или положаоник). До сада нисмо чули да је ико од ове именице мушког рода покушао да направи именицу женског рода.

Када слушамо политичке *гласноћворнице* које се залажу за родну равноправност, можда би требало подсетити на важно место које је жена у имала у српској традиционалној култури, што се посебно види у обредима прелаза (рођење, свадба и смрт). У уметности усмене речи она је сликана најлепшим бојама, не сумњајући да је о њој најлепше певао мушкарац. Најлепши стихови испевани су о мајци, сестри и невести. Подсетимо како су опевани невеста, младожења, господски двори, супружници, девојка, мајка, брат и сестра:

Невеста:

Зарана јој снау доведите
Да донесе сунца у недрима,
У рукав'ма сјајне месечине (Вук, I: 38).

*

Отвор'те се врата на вајату,
Да видимо лепоту девојку (Вук, I: 44).

Невеста и младожења:

Паун шета, војно ле! на венчање,
А за њиме, војно ле! Пауница (Вук, I: 47).

*

Не стој, куме, не стој стари свате,
Не гњев'те нам гиздаве девојке (Вук, I: 51).

*

Млад младожења, ружо румена!
Предадосмо ти струк рузмарина (Вук, I: 53).

Слика господских двора:

У столима паунови
И по двору паунице (Вук, I: 77).

Љубав супружника:

Заспала госпођа
под жутом неранцом
Господар је буди
у очи је љуби (Вук, I: 111).

Опис девојке: „Снахо моја од злата јабуко“ (Вук, I: 59), „воде ли нам снашицу“ (Вук, I: 61), „Ој девојко плава / чула ти се вала / Чак до Цариграда“ (Вук, I: 107), „Свилу прело злато материно“ (Вук, I: 151), „Ај девојко душо

моја! / што си тако једнолика / И у пасу танковита?“ (Вук, I: 157), „Шећерли девојка“ (Вук, I: 161), „Ћул девојка“ (Вук, I: 253), „Ој, девојко, питома ружице“ (Вук, I: 272), „Ој, девојко, плава перунико“ (Вук, I: 280), „девојчице, злато материно“ (Вук, I: 322), „Ђевојчице, љубичице / ружо румена“ (Вук, I: 359), „Ђевојчице, наранџице“ (Вук, I: 360)

Мајка:

Мила мајчице, бела црквице (Вук, I: 39).

Однос брата према сестри:

Изведи, брате, сестру на углед (Вук, I: 45).

У српском усменом песништву пред Богом су изједначени мушкарац и жена. У једној слепачкој песми из Вукове збирке пева се:

Ој ришћани, мила браћо

и ришћанке миле мајке! (Вук, I: 143).

Делија девојка. У народној епској поезији постоји мотив делије девојке, када се жена, најчешће верна љуба, облачи у мушко рухо и ослобађа мужа из тамнице. Делија девојка је храбра и одважна и она има све атрибуте мушкарца. Народни певач није имао проблем, и ни на који начин није унизио жену ако је њену особину одважности и срчаности означио мушким обликом – *дилбер*. Није било потребе да се делија девојка именује именицом женског рода. Језик је све сам регулисао. У једној песми (из Дубровника) пева се:

Разбоље се дилбер Софијана

Под прстеном у матере своје

долазе јој два ђевера млада

Те облазе дилбер Софијану

И доносе господске понуде (Вук, I: 251).

Девојка добија атрибут *одмејница* када по својој вољи одлази у хајдуке. Она је у народној усменој традицији *одмејница*, али и *дилбер* и *арамбаша*, у једној песми и *зулумћар* (без потребе да се преводи у женски род, како би се данас вероватно подлегло непотребном инсистирању на родној равноправности). У песми се пева:

Одметну се одметница Мара

преко Бајне луке у ајдуке

девет годин' арамбаша била (Вук, I: 401).

У истој песми она је и дилбер:

Уфатише одметницу Мару

Поклонише паши Бајнолучком

Дилбер Мару на ченгел хиташе (Вук, I: 402).

Песма Љуба Јова Морњаковића почиње стихом „Фалила се дилбер Икономија“ (Вук, I: 463). У песми Зулумћар девојка народни певач оставља именицу у мушком роду, јер она и добија атрибут јунака:

Зарече се зулумћар ђевојка

да начини наџак од челика

да разбије камен-врата граду
да покраде коње Југовића
да их прода преко мора сињег (Вук, I: 402).

Она, дакле у епској традицији, примањем атрибута ратника постаје јунак. Тако би требало и да остане, да се не би изгубило њено значење узвишеног архетипског обележја јунака. Не сумњамо у то да би модерни покушаји прављења новог језика стали у ред оних који би јунака, делију девојку, именовали као јунакињу. Она би тиме добила значење јунакиње романа или приповетке којој би се именовањем именице женског рода одузело значење оне која је храбра и која преузима мушке атрибуте да би показала своју одважност и храброст. Можда би управо овај модел био ближи потребама феминистичког покрета да се приближи и изједначи са мушким светом. Народни певач је то чинио спорадично, развијајући мотив делије девојке, харамбаше, или дилбер девојке и тиме јој дао мушки ореол који ниједан покушај родне равноправности не може да јој додели. Било би добро да се творци новог језика сете Вуковог језика и бриге о њему и одговора Љубомира Зуковића шта би рекао Вук Караџић да се данас нађе међу нама, а који гласи: „Заузео би се, ван сваке сумње, да се људи не киње и не прогоне због онога што пишу и како мисле, пошто се до истине најбоље и најбрже може доћи уз помоћ зубатих и срдитих рецензија“.¹⁰

Народни певач није бежао од именовања женског рода, али је то било у духу језика и уклапао се у поетску језичку норму строгог формулативног усменог казивања.¹¹ Тако ћемо имати Хасан-агиницу, Џавер-беговицу Омер-беговицу, тек да подсетимо да је све већ одавно речено, јасно дефинисано, потекло са уста народа и сваки покушај вештачког нарушавања поетско-језичког блага представља пут ка нестајању бића народа. Богатство српског језика похрањено је у усменој књижевности. Сав његов жубор, матице у њему, ускорења, ток шум, темпо, убедљивост, таласање, како је писао Станислав Винавер.¹² Да ли ћемо се одрећи жубора свога језика, његове мелодије и есенције? Можда се одговор на покушаје разарања нашег националног бића, преко демонтажа језика, крије у ставу Станислава Винавера у односу на Вуков језик који је за њега „савршен израз једнога стања, он је зрео.

¹⁰ Љубомир Зуковић. *Путовање и њушокази*. Српско Сарајево: Завод за издавање уџбеника Републике Српске, 1994, 16.

¹¹ „Kad govorimo neki jezik, naš maternji jezik, mi ne ponavljamo reči i fraze koje smo sve-sno naučili napamet, već nam reči i rečenice naviru iz uobičajene upotrebe. To važi i za pevača priča koji deluje u okviru svoje specijalizovane gramatike. On ništa više ne ‘uči napamet’ formule nego što mi kao deca ‘učimo napamet’ jezik. On ih uči slušajući ih u pesmama drugih pevača i redovnom upotrebom one postaju i deo njegovog pevanja. Učenje napamet je svestan čin usvajanja i ponavljanja nečega što smatramo već utvrđenim i tuđim. Učenje usmenog pesničkog jezika sledi ista načela kao i učenje samog jezika, ono ne ide putem svesne shematizacije osnovnih gramatika, već koristi prirodni usmeni metod“ (Lord 1990: 78).

¹² Станислав Винавер. *Чардак ни на небу ни на земљи*. Београд: Француско-српска књи-жара А. М. Поповић, 1938, 5 (у даљем тексту: Винавер 1938).

Само је та зрелина застарела за Европу... Све што је имао да изрази – изражавао је савршено“ (Винавер 1938: 11).

Винавер је још у периоду између два светска рата био забринут за судбину српског језика, као што смо забринути и ми, на почетку 21. века. Надамо се да сам језик неће дозволити да у његово биће залута наметнути тренд родне равноправности. И можда није довољно све препустити живој твари језика, већ је потребно да пред покушајем урушавања вековно избрушене језичке грађе скренемо пажњу на опасност која се активношћу споља (ко зна где смишљеном) делује на оно што представља суштину једног народа.

И да завршимо са одавно постављеним питањем Станислава Винавера, актуелним и у наше време: „Да ли ћемо успети?“ Његов одговор буди наду: „Ми ћемо, апсолутно је то сигурно, успети. Ја већ осећам распевано и мирисаво шуштање сјајних крила будућности. А ако не успемо? То би била највећа народна несрећа која се уопште да замислити. Наша култура остала би без свога језика. Сама могућност наше интегралне културности пропала би“ (Винавер 1938: 11).

Универзитет у Приштини са привременим седиштем
у Косовској Митровици
Филозофски факултет

valentina.pitulic@pr.ac

Проф. др Слободан Антонић

ФЕМИНИЗАМ И ЈЕЗИЧКИ ИНЖЕЊЕРИНГ

Политика је одувек имала муке с језиком, а језик с политиком.

Сетимо се само Московљевићевог Речника (1966).¹ Политичари су замекнули што је реч *смрдеџи* илустрована примером „Зглаве риба смрди: неуспех долази од руководства“², а и Речник није био довољно инклузиван: наведена су „сва црквена имена и празници, с њиховим великим и малим словима, али је ‘мај’ само пети месец у години“ (Вучетић 2016: 79). Не може *Божић*, дан Христовог рођења, а да не буде и *25. мај*, дан Титовог рођења. Због тога су сви примерци Речника уништени, Васку Попи, као главном уреднику Нолита, изречена је дисциплинска мера, а Московљевић се разболео и за две године умро.

Такође, као што је то објаснио Милован Данојлић у књизи *Мука с речима* (1977),³ политика кроз јавни језик жели да изгради јасне кодове лојалности, самопредстављања и препознавања. Када употребите неку реч – рецимо, када не кажете само „грађани“ већ обавезно „грађанке и грађани“ – ви већ тиме одмах легитимишете своју идеолошку позицију („Ја сам ваш“), и вас тиме одмах препознају као *свој* („Аха, ти си наш“). Наравно, у систему манипулације и тлачитељске моћи, тај „језик је удешен тако да скрије истину, да превари, да насамари“ (Данојлић 1977: 34). Чим неко тако говори, значи да *лаже*, јер је *йолиџички језик* и направљен тако да се њиме не може изрећи истина. Када се такав језик до краја изгради и наметне као *једини* у јавности, учешће у јавном животу постаје „могућно једино по цену прихватања читавог низа обмана“ (Данојлић 1977: 49). Не можете бити пуштени у јавност ако тако не говорите, а чим тако говорите, више и нема изгледа да можете да кажете истину (Данојлић 1977: 39).

¹ Милош С. Московљевић. *Речник савременој српскохрватској књижевној језика с језичким савешником*. Београд: Техничка књига и Нолит, 1966.

² Радина Вучетић. Речник с проблематичним речима: случај забране Московљевићевог Речника. *Годишњак за друштвену историју* 1 (2016): 75. <http://udi.rs/wp-content/uploads/2020/01/03.-r_vucetic_2016.pdf> (у даљем тексту: Вучетић 2016).

³ Милован Данојлић. *Мука с речима*. Београд: М. Данојлић и С. Машић, 1977 (у даљем тексту: Данојлић 1977).

1. МАГИЈСКА КОНЦЕПЦИЈА ЈЕЗИКА У ФЕМИНИЗМУ. Ми се данас чудимо језичком инжењерингу који нам намеће Закон о родној равноправности (2021), али он је резултат деловања доминантне глобалне идеологије, тачније једног од њених кључних делова – *цендер* идеологије, још тачније – феминизма. Међу кључним нормама феминизма спада и наметање „политички коректног“ језика. Реч је о захтеву за „инклузијом“ граматичког женског рода у говор, како би се, наводно, обезбедила *равномерна* „видљивост“ жена и мушкараца.

„Циљ је учинити и мушку и женску особу једнако видљивом у језичком материјалу“, објаснила је још пре двадесет година ову идеолошку норму Свенка Савић.⁴ Зато, неће се рећи „посланици у скупштини“ већ „посланици и посланице у скупштини“, с тим да је допуштено да се врши скраћивање у дублетима (учитељи/це, пензионер/ка) (Исто).⁵ У Србију је овакав језик почео да се пропагира још 2005. године, када је објављен Нацрт статута Демократске странке. Већ у првом члану појавио се израз „члан/ица“ странке и као такав је остао у свих 88 чланова Нацрта. У предлогу Устава који је 2005. изнела ова странка такође се појавио израз „грађани и грађанке“ и затим се понављао кроз цело штиво предлога. Већ тада се један део медија и НВО-сектора у Србији, као и поједини аутори у друштвеним наукама, самоидентификовао као „прогресивни“ управо по томе што је у говору и писању користио мушко-женске дублете; рецимо: „доктори/ке, наставници/це и спортисти/скиње“.⁶

Слично, и у Лексикону YU митологије (2004),⁷ Ранко Вукчевић одредицицу „Праксис“ писао је уз употребу реченица попут: „његови уредници/е и аутори/ке“, „међународни сусрети филозофа/киња и социолога/шкиња“, „јединствено место где су се сусретали/е највећи теоретичари/ке“ итд. Ово мучење језика и претеривање у „инклузији“ један читалац је овако иронично прокоментарисао:

„Баш ми је драго што је колег-а/иница Ранко/а Вукчевић/ева(?) имао/ла прилике да се ближе упозна са достигнућима наших филозофа/киња, социолога/шкиња и иних. Просто ме испуњава поносом/скињом

⁴ Свенка Савић. Сексизам у језику – политика омаловажавања. *Майирање мизогиније у Србији – дискурси и праксе*. I том. Марина Благојевић (ур.). Београд: Ажин. 2000, 76.

⁵ Иако у енглеском језику нема женског рода именица и придева, у САД су феминисткиње истакле норму да се обавезно додаје женска заменица у општим изразима („The individual who displays prejudice in his or her personal relations is...“), изрази као што су *man* и *mankind* замењени су са *people* и *humankind*, а чак су и *семинари* (*seminars*), на неким универзитетима, постали *овулари* (*ovulars*) (Christina Hoff Sommers. *Who Stole Feminism?: How Women Have Betrayed Women*. New York: Simon and Schuster, 1994, 50).

⁶ Зорица Мршевић. *Ка демократском друштву – изборни систем квоџа*. Београд: Институт друштвених наука, 2007, 22.

⁷ *Лексикон YU митологије*. Ирис Адрић, Владимир Арсенијевић, Ђорђе Матић (ур.). Београд: Ренде, 2004.

што Корчуланска школа/o није остала бесплодна/ан покушај/ица да се да замах/ица нашој филозофској мисли/у. Посебно грије срце/a што имамо тако либералну и свјесну младеж/шкиње која не води рачуна/ке о језику/ици и роду, семантици и семиотици, логици и разуму/ици, тим ауторитарним и шовинистичким фалоцентричним конструктима/кињама“.⁸

Важно је да разумемо да феминистички притисак на језик није случајан и да потиче из самог теоријског језгра феминизма. Он придаје изузетан значај „језичким праксама“. То се најбоље може видети из феминистичког бестселера *Невоља с родом*, Џудит Батлер.⁹ У овој књизи Батлерова развија тзв. *перформативну теорију рода*. Она почива на идеји да се род „дискурзивно производи“ (Батлер 2010: 59, 76), при чему „дискурс“ није само језик већ и сваки чин који има значење.

„Перформативи“ су, по изворном схватању Џона Остина,¹⁰ искази којима се нешто (ус)поставља. Тачније, перформативи су *радње речима*, то јест радње од оне врсте које се не могу обавити друкчије до речима. Остинови језички акти, дакле, никако нису *сви* говорни акти – као код Батлерове – него само ванјезички акти речима обављени („doing things with words“). Рецимо, исказ „Узимам те за жену/мужа“ успоставља однос мужа и жене, што значи да овим исказом мушкарац промовише жену у супругу, а она њега у мужа. Међутим, Батлерова идеју о (ус)постављајућим исказима транспонује на сваки *чин* који има значење. Она мисли да се род „перформативно успоставља“ (2010: 89) кроз наше „дискурзивне праксе“ (2010: 104).

Рецимо, када нас неко пита ког је пола наша беба, а ми одговоримо „То је дечак“, тим чином се, наводно, успоставља и њен род (Батлер 2010: 235). Наиме, наш одговор је по облику *описујући* (дескриптивни, „јесте“) исказ. Али, у његовој позадини постоји и један *прописујући* (прескриптивни, „треба“), елемент, садржан у нашем односу према чињеници да имамо сина. Тај елемент је, рецимо, дошао до изражаја у тону којим смо изговорили овај формално дескриптивни исказ. Зато је читав овај „перформанс“ – питање које подразумева да је пол нешто суштински важно, и одговор који ту важност потврђује, уз емоцију која га прати (рецимо, понос) – такође (ус)постављајући (перформативни) чин.

Такође, када деца читају и преписују из буквара реченице: „Мама кува“, „Тата поправља ауто“, „Бака плете“, „Деда чита новине“... наизглед, то су пуки описујући искази. Они сведоче о свакидашњици обичне породице. Али, по феминистичкој теорији, то није само опис онога што се дешава, то је и

⁸ Дисидентска етика и дух капитализма. АСИ 9. јануар 2006. <http://www.inicijativa.org/tiki/tiki-read_article.php?articleId=436>.

⁹ Judith Butler. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*, 1990. Овде је коришћен српски превод: Џудит Батлер. *Невоља с родом: феминизам и субверзија идентитета*. Београд: Карпос, 2010 (у даљем тексту: Батлер 2010).

¹⁰ John Langshaw Austin. Performative-Constative. *The Philosophy of Language*. Ed. John R. Searle. Oxford: Oxford UP, 1971.

дискурзивна потврда модела понашања преко којих се уобличавају типичне родне улоге. Ти искази, дакле, у позадини имају и једну скривену, прописујућу функцију. Управо понављање таквих исказа, из нараштаја у нараштај ђака, наводно, (ус)поставља род. Њиме се поједине родне улоге утврђују као „природне“, па је реч о процесу тзв. натурализације. А натурализација је један од кључних начина деловања „режима моћи маскулиног и хетеросексистичког тлачења“, односно „хегемоније маскулине и хетеросексистичке моћи“ (Батлер 2010: 59, 76).

Ово је свакако занимљива теорија, уз само једну ману – што је ненаучна. Прво, она је научно *непроверљива* јер јој недостаје референтни или разликовни део. Како проверити теорију да су *сви* наши значењски чинови перформативни, ако нема бар једног дискурзивног поступка који то није? Та тврдња је једнаког научног статуса као и теорија да се цео космос у секунди рашири и скупи. Нема разликовне, референтне тачке, дакле, нема проверљивости, а онда ни научности.

Друго, шта значи тврдња да се род „перформативно успоставља“ кроз све наше „дискурзивне праксе“? Она је слична „теорији лептира“ која каже да је све на свету повезано, па замах крилима лептира у Кини има неког утицаја на појаву урагана на Флориди. Може се рећи да је све повезано. Али, задатак научника није да изриче тврдње толико опште да им је информативни садржај практично никакав, него да утврђује прецизне узрочно-последичне везе. Још мање је задатак научника да, на основу оваквих тврдњи, плаши Флориђане кинеским лептиром.¹¹ У том смислу треба рећи да одговор родитеља на питање о полу бебе има утицај на уобличавање родног идентитета детета таман колико и лепршање лептира у Кини на појаву урагана на Флориди.

Заправо, „перформативна теорија рода“ Батлерове, која не прави разлике у степену утицаја појединих „перформатива“ на уобличење рода/пола, води рађању и ширењу типичне *мајијске њраксе*. Као што шамани верују да ће кроз одговарајућу, чврсто формализовану језичку праксу произвести жељену стварност, тако и феминисткиње верују да ће кроз одговарајућу, чврсто формализовану језичку праксу произвести жељени облик друштвене једнакости полова. Такође, као што шамани мисле да онај члан племена који не поштује њихове строге језичко-ритуалне форме *производи зло* за цело племе, тако и феминисткиње верују да свако ко се не држи њиховог формализованог језика тиме ојачава *систем тлачења* жена и наноси свим женама директну штету.

Батлерова у својој књизи као добар пример побуне против „хегемонског језика“ (2010: 77) – јер, „ни граматика ни стил нису политички неутрални“ (2010: 24) – наводи учење канадске феминисткиње Моник Витиг (Monique Wittig). Витигова сматра да језик има „моћ да ствара ‘друштвену стварност’

¹¹ Његов је задатак да утврди стварни степен лептировог утицаја, односно стварни узрочно-последични однос између лепршања неког лептира и покретања урагана на другом крају света.

посредством локуционих чинова говорећих субјеката” (Батлер 2010: 241). Рецимо, у француском – као и у српском, уосталом – граматички мушки род је универзалан. Када се у реченици нађу заједно жена и мушкарац, множина се гради од мушког рода. Дакле, „Мара и Мома су дошли” (а не „дошле” или „дошла”). Кроз језик се, по Витиговој, производи уверење да је мушкарац универзалан представник људског рода, а жена само један пол.¹²

Пошто по Сапир–Ворфовој хипотези (Sapir–Whorf hypothesis) наша перцепција умногоме зависи од структуре нашег језика, онај ко контролише језик, закључује се, контролише и опажање. По интерпретацији Витигове коју нам даје Џудит Батлер (2010: 240–241), не само *rod* већ чак и *йол* „означава историјски контингентан режим, језик који формира опажање насилним обликовањем међуодноса кроз које се опажају физичка тела”. Једноставно, ми жене и мушкарце *видимо* као два пола – један доминантан, а други подређен – *зайто* што су они такви у језику. „Мушкарци’ и ‘жене’ су политичке категорије, не природне чињенице”, тврди Витигова (в. Батлер 2010: 242).

Зато се Моник Витиг (уз све симпатије Батлерове) буни против стандардне граматике као „тлачитељског дискурса” који „захтева да говорећи субјект, како би говорио, мора учествовати у самом процесу тлачења” (Батлер 2010: 243). Наспрам уобичајеног „тлачитељског дискурса”, Витигова захтева „нов речник који установљује и умножава различите партиципе презенте, преозначиве и експанзивне категорије које се одупиру и бинарним и супстанцијализујућим граматичким ограничењима роду” (Батлер 2010: 237). У том циљу, „у тексту *Les Guerilleres* (1971), Витигова настоји да uklони сваку *он–они* (*il–ils*) конјункцију, па и свако *он* (*il*), и да *elles* (оне – С. А.) постави као опште, универзално” (Исто).

Ма колико ово задирање у граматику деловало као насиље над језиком, за Витигову је то само одговор на „семантичке и синтактичке нападе” који се на жене свакодневно врше у хегеомом језику (Батлер 2010: 251). Штавише, књижевно дело написано лепим француским може чак бити „савршена ратна машина”¹³ у том необјављеном „лингвистичком рату” који се води у склопу мушке „епистемичке хегемоније” (Батлер 2010: 251). Зато се не треба обазирати на језичка правила „тлачитељског дискурса” већ кроз нову, дискурзивну праксу мењати нашу перцепцију стварности, а тиме и стварност рода и пола као друштвених конструкција.

Видели смо да је први захтев у овој политизацији језика „повећање родне видљивости”, то јест одбијање језикословног објашњења да је граматички мушки род стварносно универзалан, односно да денотира особе оба пола. Дакле, више се не може говорити „професори и ученици” већ „професори, професорке, ученици и ученице”. Други корак, након успостављања појмовне репрезентативности оба рода, јесте стварање њихове синтаксичке репрезентативности. Дакле, то је оно што нам је демонстрирао Ранко

¹² Monique Wittig. The Point of View: Universal or Particular. *Feminist Issues* 3/2 (1983): 63–70.

¹³ Monique Wittig. The Trojan Horse. *Feminist Issues* 4/2 (1984): 47; према Батлер 2010: 249.

Вукчевић: „Мара и Мома су дошли/е“. У трећем кораку би се вероватно захтевала видљивост и репрезентативност свих родова. Јер, у реченици „Сви треба да су срећни“, постоји само мушки род. Ако би се реченица преформулисала у „Сви/е треба да су срећни/е“, недостаје читава једна важна категорија становништва – деца. А ко то жели нашој деци да ускрати право на срећу? То значи да би, ради потпуне родне видљивости, та реченица морала да гласи „Сви/е/а треба да су срећни/е/а“.

Али, зашто бисмо се зауставили код представљања само тих трију родова? Моник Витиг тврди да „лезбејка није жена“ јер појам жене „стабилизује и утврђује бинаран и супротан однос према мушкарцу; тај однос је хетеросексуалност. Будући да одбацује хетеросексуалност, тврди Витиг, лезбејка се више не одређује у светлу тог опозитног односа. (...) Лезбејка уистину делује као трећи род“ (Исто: 237–238). Ако граматика производи нашу перцепцију и ако је нужно синтаксички променити језик да би се обезбедила једнака родна репрезентативност, логично је конструисати нове граматичке родове како бисмо „политички коректно“ покрили различите друштвено признате родове.

Из овога што је изложено јасно се види матрица феминистичког мишљења и деловања. На основу научно сумњиве теорије захтева се (и врши) дубока ревизија друштвене праксе. При томе, уколико се начело, за које се захтева да буде регулативно, примени доследно, резултат може да буде у најмању руку проблематичан по сам основ друштвене праксе о којој је реч.

Основна функција језика, наиме, није репрезентативна већ *комуникативна*. Захтев да свака реченица, па чак и именица или глагол, мора да изражава сав родни плурализам једноставно омета брзину и ефикасност комуникације. Можемо се, наравно, жалити на историјске услове настанка језика, који су довели до тога да граматички мушки род постане универзалан. Али, та се ствар сада може „поправити“ једино уз озбиљно језичко насиље. Трошкови тог насиља несумњиво су већи од добитка. Питање је и колико би то насиље било плодносно, са становишта самог циља у чије име се врши. Као што је скренуо пажњу лингвиста Џејмс Мекоули (James D. McCawley), убацивање на сваком месту дублета „он или она доприносе борби против сексизма исто толико колико реченица ‘Отворено црнцима’ доприноси борби против расизма – то значи да су жене нека посебна категорија бића која су изостављена из опште слике, ако се не би додала нека посебна реч која би их експлицитно укључила“.¹⁴

2. ФЕМИНИСТИЧКИ ЈЕЗИЧКИ ИНЖЕЊЕРИНГ У СРБИЈИ. Управо описана феминистичка идеја да се преко промена у језику – кроз тзв. родну инклузивност („повећање видљивости“) – може извршити промена у друштвеној стварности, сада је на велика врата стигла и у Србију. Ова магијска, у основи

¹⁴ *New York Times Magazine*, 10. новембар 1974; наведено у Кејзи Милер, Кејт Свифт. Ко је човек [Casey Miller and Kate Swift, *Who is Man?*, 1976]. *Марксизам у свеју* 8/8–9 (1982): 423.

примитивна представа о језику, дакле, свој израз је добила у Закону о родној равноправности (2021)¹⁵. Њиме је уведена обавеза коришћења „родно осетљивог језика“, као „средства којим се утиче на свест оних који се тим језиком служе (...), укључујући промене мишљења, ставова и понашања“ (чл. 6, ст. 17).

Закон је прописао употребу „родно осетљивог језика“ у уџбеницима и наставном материјалу (чл. 37), као и у медијима (чл. 44). Матица српска, најстарија установа за бригу о српском језику (осн. 1826), указала је да ће реченица из уџбеника географије „Староседеоци Америке су Индијанци и Ескимци (Инуити)“, сада морати да гласи: „Староседеоци/староседелице Америке су Индијанци/Индијанке и Ескимци/Ескимке (Инуити/Инуићанке)“¹⁶ – баш како је одавно најављено код Свенке Савић¹⁷.

Протествовао је и Одбор за стандардизацију српског језика, свеакадемско тело које чине 14 највиших научних установа у области српског језика,¹⁸ указујући да су одредбе овог закона „у супротности са целом историјом норме српског књижевног језика, а самим тим и са његовим системским и структурним правилима“¹⁹. Одбор је посебно указао да „и сама ЕУ у својим декларацијама избегава термин ‘родна равноправност’²⁰, или су пак њене најугледније чланице, попут Француске, изричито против ‘родно сензитивног језика’“.²¹

Ништа, међутим, то не вреди. Чак су недавно инициране и дубље, граматичке промене у српском језику, како би, уз мушкарце, и жене постале

¹⁵ Штиво закона: <<http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/zakoni/2021/741-21.pdf>>

¹⁶ Саопштење Матике српске поводом питања о родној равноправности, 27. мај 2021. (<<https://www.maticasrpska.org.rs/saopshtee-matitse-srpske-povodom-pitaa-o-rodno-ravnopravnosti/>>) заправо, можда ни ова реченица неће бити довољно инклузивна, будући да у популацији Индијанаца и Ескимца не истиче и постојање осталих родова, попут андрогина, роднофлуидних, родноупитних, трансмушкараца, трансжена...?

¹⁷ Уп. Христина Цветичанин Кнежевић, Јелена Лалатовић. *Приручник за уџошребу родно осетљивој језика*. 2019. <https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sites/default/files/2019-07/Priruc%CC%8Cnik%20za%20upotrebu%20rodno%20osetljivog%20jezika_latinica_0.pdf>

¹⁸ Чине га: Српска академија наука и уметности, Црногорска академија наука и уметности, Академија наука и уметности Републике Српске, Матица српска, Институт за српски језик САНУ, Српска књижевна задруга и осам филолошких, односно филозофских факултета на којима се изучава српски језик, у Београду, Новом Саду, Никшићу, Приштини, Нишу, Српском Сарајеву, Бањој Луци и Крагујевцу.

¹⁹ Одбор за стандардизацију српског језика. „Закон о родној равноправности је закон против српског језика“, 1. јун 2021. <<http://www.ossj.rs/odluke-i-saopstenja/zakon-o-rodnoj-ravnopravnosti-je-zakon-protiv-srpskog-jezika/>>; исто и: Одбор за стандардизацију српског језика, „Одлука поводом усвајања Закона о родној равноправности“, 2. јун 2021. <<http://www.ossj.rs/odluke-i-saopstenja/odluka-povodom-usvajanja-zakona-o-rodnoj-ravnopravnosti/>>.

²⁰ Index.hr. Како је избрисана „родна равноправност“: Мађарска и Пољска умешале прсте. B92, 7. мај 2021.

²¹ Susanne Bobek. Frankreich verbietet das Gendern. *Kurier*, 13. 5. 2021. <<https://kurier.at/politik/ausland/frankreich-verbietet-das-gendern/401380931>>; нав. у „Одлуци...“, 2. јун 2021, *истио*.

језички видљивије и „родно небинарне“ личности – што је све логична консеквенца феминистичке теорије о поништавању стандардног језика као тлачитељског. Предлог је објављен на сајту НВО „Да се зна“,²² невладине организације специјализоване за борбу против „родне дискриминације“, иначе познате по дуготрајном судском процесу који је, због наводне дискриминације, водила против Владимира Димитријевића.²³

У тексту се полази од кретања у енглеском језику, где се заменице за мушки род (he, him, his) или за женски (she, her, hers), сада допуњују или супституишу скованим родно неутралним заменицама (e, em, eig; или: ze, hir, hirs). За српски језик се предлаже спајање мушког и женског наставка глаголске конјугације или придевске деклинације, уз (архаичне и дијалекатске) заменице „њ“ и „њињ“. Тако би реченица која денотира небинарне особе, на родно сензитивном језику гласила: „Ишаола је јуче до ресторана јер је биола гладана“; или: „Ишаола је да се нађе с Вањом на њином послу, па је видеола њ како црта“.

Ако неко мисли да је ту крај вара се. Већ је на делу пузајуће увођење „родно сензитивног образовања“. При влади је 2019. штампан приручник „за увођење родне перспективе у наставу српског језика за први циклус образовања“.²⁴ Наиме, владина Родна анализа уџбеника (2019)²⁵ показала је да „концепт родне равноправности не прожима садржај уџбеника“, као и „да је патријархална матрица и даље моделујући агенс разматрања улога и положаја жена и мушкараца у породици и друштву“ (стр. 2). И Приручник констатује да су „ауторке у наставном програму од 1. до 4. разреда основне школе заступљене са само 13%“, те „да је реч о дискриминацији“ (стр. 2), као и да се „у лектури за други циклус образовања (5–8. разред – С. А) налази 14 романа од којих 9 говори о одрастању дечака, а ниједан не говори о одрастању неке девојчице“ (4).

„Да би се програм сматрао родно осетљивим“, каже се даље у Приручнику, „требало би да у делу који се односи на књижевност ауторке и аутори буду *јодједнако* заступљени, као и *јунаци* и *јунакиње* у изабраним текстовима, да има више текстова у којима су девојчице главни ликови и оних који тематизују женско искуство, али, такође, да и женски и мушки ликови буду

²² Лаура (аноним). Језик и родна небинарност. *Да се зна*, 19. јануар 2021. <<http://blog.dasezna.lgbt/2021/01/19/jezik-i-rodna-nebinarnost/>>.

²³ Досије о овом случају објављен је у часопису *Hereticus* XVI/3–4 (2019): 205–265. <<https://stanjestvari.com/wp-content/uploads/2020/10/Hereticus-3-4-2019-ZA-STAMPU.pdf>>.

²⁴ Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије, 26. јун 2019. <<http://skr.rs/zsq0>>; аутори су Јелена Стефановић и Саша Гламочак, а приручник је доступан: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2019/09/Prirucnik_za_uvodjenje_rodne_perspektive_u_nastavu_srpskog_jezika_za_prvi_ciklus_obrazovanja.pdf>.

²⁵ Јелена Периман, Јелена Стефановић, Саша Гламочак, Маја Королија. *Родна анализа наставних програма и уџбеника за српски језик од првој до четвртој разреда основне школе*. Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије. <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2019/03/Rodna_analiza_nastavnih_programa_i_udzbenika_SIPRU.pdf>.

представљени ван оквира стереотипних родних улога – на пример, *да има више активних, храбрих, независних ликова девојчица*, који теже личној слободи и професионалној остварености и *нежних, брижних, љажљивих ликова дечака* чије су вредности љубав, породица и деца, који не теже да доминирају над другима и сукобе решавају на конструктиван начин“ (5; моје истицање).

Једна од састављачица Приручника пре тога је објавила књигу – део доктората „на студијском програму Родне студије Универзитета у Новом Саду“ – *Свилена кожа и њилеће срце: родни стереотипи у романима из лектиуре за основну школу*, у издању Покрајинског завода за равноправност полова.²⁶ О карактеру студије најбоље говоре називи поглавља која су посвећена одређеним књижевним делима:

Робинсон Крусо – Бели господар;

Том Сојер – Нормативна мушкост;

Хајдуци – Гнев очеве;

Хајдук Штанко – Патријархално-ратнички модел родних улога;

Пой Тири и њой Сири – Традиционални наспрам еманципаторског модела женскости итд.

У докторској дисертацији још су анализирани:

Зов дивљине – Алфа мужјак;

Кроз њусињу и њрашуму – Маскулини модел заштитника;

Дечаки Павлове улице – Доказивање мушкост;

Орлови рано леће – Идеално женско у хајдучкој дружини;

Ловац у жиљу – Осетљиви сексиста;

Сирица и море – Непоразена мушкост;

Ајланџида – Клише мушкост...²⁷

Ауторка је, иначе, радила и у Министарству просвете као саветница за школско развојно планирање,²⁸ а позната је и по томе што је, као наставница књижевности, „ученицима седмог разреда буквално говорила да би ‘била пресрећна да има сина који би јој саопштио да је геј’, затим да је ‘Библију писао мушкарац како би вређао жену’ и да ‘деца не треба да се рађају како би нестало човечанство, јер човек уништава природу’“.²⁹

Ово прописивање садржаја књижевних дела и карактера њихових ликова подсећа на приповетку Иљфа и Петрова „Како се стварао Робинсон“

²⁶ Јелена Стефановић. *Свилена кожа и њилеће срце: родни стереотипи у романима из лектиуре за основну школу*. Нови Сад. Покрајински завод за равноправност полова, 2017. <<https://ravnopravnost.org.rs/wp-content/uploads/2017/12/Svilena-koza-i-pilece-srce-web.pdf>>.

²⁷ Јелена Стефановић. *Родни стереотипи у романима лектиуре другој циклуса основне школе*. Докторска дисертација. Ментор Ивана Живанчевић Секеруш. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, Центар за родне студије, 2016.

<<https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/7620/Disertacija7783.pdf>>

²⁸ Биографија: Српска школа, Љубљана.

<<http://srpskipariz.weebly.com/105710831086107410771085108011121072.html>>

²⁹ Скандалозни ставови наставнице: зауставите рађање деце, човечанство треба да нестане! *Курир*, 20. октобар 2015. <<https://www.kurir.rs/vesti/drustvo/1983649/skandalozni-stavovi-nastavnice-zaustavite-radanje-dece-covecanstvo-treba-da-nestane>>.

(1933).³⁰ Уредник омладинског листа, у совјетско време, наручио је од писца пустиловни роман. „Да буде занимљиво, ново, пуно интересантних збивања – совјетски Робинсон Крусо!“, објашњава књижевнику. Тако добија рукопис романа чији је сиже: совјетски младић доживљава бродолом, доспева на пусти острво, али на крају успева да савлада дивљу и моћну природу. Међутим, уредник је незадовољан:

- Не осећа се дух совјетског колектива, где је, на пример, местком (месни комитет – С. А.), где је руководећа улога синдиката?
- Какав местком, па острво је ненасељено?!, чуди се писац.
- Не, не, местком мора да постоји!
- Добро, унећу да се приликом бродолома спасао и председник месткома.
- И два члана ослобођена дужности, али и једна активисткиња, сакупљачица чланарине!
- Ако баш мора... Удаћемо је за председника месткома или за Робинсона.
- Нипошто, не треба нам буржоаска сентименталност, нека она само скупља чланарину и чува је у сефу.
- Какав сеф на пустом острву?
- Заједно с Робинсоном таласи су избацили и сеф!
- А да таласи нису случајно избацили и сто за конференције?, подсмехну се писац.
- Наравно да јесу, и бокал за воду, звоно и столњак. Али, што је најважније, недостаје – маса.
- Откуд маса на пустом острву?
- А зашто пусто? Има совјетских људи, али су некако неорганизовани, синдикат лоше ради, а активисткиња открива проневеру чланарине.
- Али, какве то везе има с Робинсоном?
- А шта ће он уопште? Избаците га. Избаците и бродолом. Острво нека буде полуострво. Али, столњак може да буде у боји коју ви хоћете
- ми се не мешамо у стваралачке слободе.

Тако се Законом о родној равноправности, супротно мишљењу струке, а под претњом кажњавања, уводи обавезни „родносензитивни језик“, а струци се великодушно препушта да смисли одговарајуће женске називе за сва занимања, измисли романе у којима се дечаци играју луткама, а девојчице мачевима, те искује граматичке облике за свих сто родова – *а боју сйолњака нећемо да вам одредимо, ми се у сйруку не мешамо.*

3. УМЕСТО ЗАКЉУЧКА. Овим инклузивним лудостима нису угрожени само језик и филологија већ и шире друштвене науке. У делу јавности већ постоји страх да се с обавезом инклузивног дискурса у хуманистичким и

³⁰ Иља Ильф, Јевгениј Петров. *Како се сйварао Робинсон* (Илья Ильф и Евгений Петров. *Как создавался 'Робинзон'* 1933). Титоград – Нови Сад: Графички завод – Прогрес, 1964.

друштвеним наукама више неће моћи изрицати општи искази на једноставан начин, будући да се готово свака реченица може злонамерно тумачити као искључујућа и увредљива. На пример, онај ко каже: „Човек има две руке“ можда може бити оптужен да инвалиде без руку или пак сијамске близанце с више руку не рачуна у људе. Тако би инклузиван и недискриминативан исказ можда морао да гласи: „Човек има 0–4 руке“.³¹

Данас се смејемо лудовању које је водило до уништавања Московљевићевог Речника јер није био довољно „сензитиван“ и „инклузиван“ да уз Христов наведе и Титов рођендан. А ево како нам се намећу још горе лудости. Заиста, докле? Кад ће већ једном да нас оставе на миру...

Универзитет у Београду
Филозофски факултет

santonica@f.bg.ac.rs

³¹ Пример је из комуникације с колегом који ради у школи. Уп. Бета. Гордана Стевановић („заменица“ Заштитника грађана задужена за права детета и родну равноправност – С. А.); У основно школско образовање увести забрану дискриминаторног говора према ЛГБТ особама и наставне планове посвећене њиховим правима. *НСПМ*, 20. фебруар 2017. <<http://www.nspm.rs/hronika/gordana-stevanovic-u-osnovno-skolsko-obrazovanje-uvesti-zabranu-diskriminatornog-govora-prema-lgbt-osobama-i-i-nastavne-planove-posvecene-njihovim-pravima.html>>.

Проф. др Богољуб Шијаковић

ФИЛОЛОГ И СВЕТИЊА ЈЕЗИКА

1. Уколико се одупиремо разарању смисла, уколико смо чувари смисла и словесности, дакле логоса, утолико смо *филолози*. Ријеч *φιλολόγος* употребио је Платон (а једанпут и ријеч *φιλολογία* у *Theaet.* 146a) да значи, насупрот ријечи *μισόλογος* (*Laches* 188c–e), задовољство у философском разговору и истраживању, као и страствену жудњу за сјајним говором (па тако Сократ себе самоиронично назива *ἀνὴρ φιλόλογος* – *Phaedr.* 236e). Без значењске разлике Платон је *φιλολόγος* употребљавао паралелно са ријечју *φιλόσοφος* (*Resp.* 582e), и дуго потом значења ових ријечи остају у блиској вези, па и кад је *φιλολογία* означавала ученост, образованост и стручну компетенцију. Мада је овај *φίλο-* елемент веома важан (јер упућује на антрополошку и социјалну димензију), значењско тежиште је на ријечи *λόγος*, која изражава комплексну рационалност (смисленост) садржану у језику, мишљењу и стварности, као и у њиховим многоструким везама. За Хераклита логос означава како начело закономјерног устројства космоса тако и способност душе којом се сазнаје логосно устројство ствари. Аристотел (*Politica* I 2. 1253^a) одређује човјека као биће које има логос (*ζῷον λόγον ἔχων*), наиме *сйособности разликовања добра и зла*, и управо зато је човјек у стању да на темељу морала и права гради политичку заједницу (*πολιτικὸν ζῷον*). Према томе, логос као етички тј. нормативно одређен ум и говор (дакле *језик*) темељ је заједнице: језик је питање идентитета и интегритета заједнице. Хеленску идеју теоријског логоса (у епистемологији и онтологији) и практичког логоса (у етици и политици) хришћанство је прихватило и додало један нови и оплеменењујући смисао Логоса као љубави и жртве за другога. Према Јовановом јеванђељу (с ослонцем не само на хеленистичке него и на јеврејске узор: старозавјетно *габар*, таргумско *мемра*, мудросна литература) Логос је Божија објављена, творачка и оваплоћена Ријеч (*ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο*, Јн 1:14) као Син Божији Исус Христос који је постао човјек и дошао међу људе. Отуд је Климент Александријски ријеч *φιλολογία* могао да схвати као 'љубав према божанској Ријечи', према Божијем Логосу, Христу (*Protrept.* 10, 93, 3).

За хришћане и оне који мисле и дјелају под претпоставком хришћанске културе и етике, *Λογος* је темељ идентитетa и интeиpитeтa у заједници.

2. Филологија се дакле тиче нашег личног, друштвеног и националног идентитета. Уосталом, ријеч *језик* има и значење 'народ'. Свако људско биће припада некој конкретној заједници (породици, друштву, народу) која постоји прије његове одлуке да јој припада и чији захтјев за очувањем идентитета (наиме интегритета, као способности самоодржања) претходи сваком образлагању. За сваку заједницу језик има егзистенцијално значење: наша слика свијета зависи од структуре нашег језика (В. фон Хумболт), а границе мог језика су границе мог свијета, како је сматрао Витгенштајн (*Tractatus Logico-Philosophicus*, 5.62). Насиље над језиком као насиље над логосом, наиме умом, говором, смислом, вјером, насиље је над народом, за који је језик питање егзистенције. Дискурсом као насиљем, иза ког стоји реална моћ са врло стварним интересима, прописује се идентитет оних над којима се као над својим власништвом успоставља социјална (а по могућности и политичка и војна) контрола. Томе данас служи апсолутизација „права на другост и различитост“, наиме идеологија индивидуалистички схваћених права којима се *приватизује сфера вриједности* и *йонизира њихова ојшност* и *универзалност*, када последња инстанција етичког вредновања постаје моћ и сила. Бити други увијек подразумијева неку релацију, један однос који карактеришу истовремено идентитет и диференција. А *ајсолутизовање другог* (то је постмодернистички манир), наиме постојање само диференције, разлике, одводи у прекид комуникације. Наиме, ако се други апсолутизује у својој другости, сам дискурс као поље смисла се распада. Није прихватљиво да се захтјев за прихватање неког индивидуалног опредјељења (оправдаван формалним начелом толеранције и људским правом на слободан избор као апсолутном вриједношћу) користи да би се неко други тиме *принудио да одбаци сојствено опредјељење* и прихвати оно што је са становишта традиционалних вриједности у којима има упориште управо неприхватљиво, а да истовремено то његово опредјељење унапријед изгуби право да буде прихваћено. Вриједности и њихово прихватање ствар су конкретног културног контекста. Слобода и достојанство личности су неприкосновени у контексту хришћанске културе. Наравно, личност има право на слободан избор, али *сваки избор није такав да йошврђује слободу*.

3. Припадање једној конкретној култури и посједовање стабилног идентитета (који сасвим може да буде и динамичан) само по себи интегрише и индивидуе и заједницу. Заједницу карактерише и колективно (национално) памћење утемељено у језику, а то је способност да се уважавају вриједности које су нам традиране и које представљају моралну подлогу из које црпимо снагу важења нормативне сфере. Заједница није само природно стање већ и једна *нормативна структура*, у којој индивидуе могу да постоје као личности. Крајње исходиште нормативне структуре је категорија *светог* (оно

што се у заједници доживљава као свето). Тако и нација није (не би требало да буде) тек неко природно стање, већ заједница која је нормативно (вриједносно) структурисана под видом категорије светог. *Српски народ је за-вјејна заједница*, па према томе то је духовна категорија. Завјет је веза са нормативношћу, па дакле са светошћу, и у том смислу савез са Богом. *Без свейшости и нормативности нема ошацине*. Онда је српски језик наш истински завичај. Административно насиље над српским језиком мотивише нас на одбрану српског језика. Право, дужност и обавеза одбране утемељени су у нормативној сфери и у сфери вриједности: у тој сфери се налази оно до чега нам је стало и што смо због тога у стању да бранимо. Вриједности људском животу дају *смисао*, и због тога их бранимо – да живот не би изгубио смисао. Ако ништа нисмо спремни да бранимо, онда наш живот постаје тек биолошка чињеница. У томе је смисао велике црквено-народне лозинке нашег времена: НЕ ДАМО СВЕТИЊЕ! У одбрани српског језика сви треба да будемо на једној, праведној страни. Јер, као што је речено, *неправедан закон није закон* (*lex injusta non est lex*). У овој ствари сви смо *филолози* – љубитељи и бранитељи светиње српског језика.

Универзитет у Београду
Православни богословски факултет

bsijakov@gmail.com

Проф. др Часлав Д. Копривица

ЧИЈИ ЈЕ СРПСКИ ЈЕЗИК? НАЧЕЛНА РАЗМИШЉАЊА НАСПРАМ ЈЕДНЕ САСВИМ „НЕНАЧЕЛНЕ“ СИТУАЦИЈЕ

1. Увод. Нападањем српског језика, посредством тзв. Закона о родној равноправности, „родно осјетљиви“ екстремисти нападају културу и дух – и уопштено, али нарочито у његовој српској пројави и конкретности. А они који га, с друге стране, бране од покушаја узурпаторског посезања, бранећи језик, као саставни дио, у хегеловској номенклатури, *објективној духа*, бране и остатак духовно-културних тековина, будући да су све оне на овај или онај начин посредоване језиком, и до одређеног степена с њим срасле. Узурпатори покушавају да *лејализованом револуцијом*, „без метка“, опозову читаву традицију, произведу другачију свијест – и појединачну и колективну – уподобљену својим идеолошким пројекцијама. Наметањем „новог језика“, који није само другачији од претходног – и нормираног и говорног – него представља облик најрадикалнијег насиља над њиме, безмало покушај неповратног унакажења његове суштине, комесари новоговора желе да – у стилу Француске и Октобарске револуције – произведу „човјека новог кова“, односно да створе „нови свијет“. Наиме, у тексту овога закона изричито је декларисан циљ да се регулативном интервенцијом у говорну праксу жели промијенити и „начин мишљења“. Напросто се жели да од постојеће традиције не остане ништа, да би диктатори новог језика, „од празног листа“, могли произвести нову традицију, што је типично за *радикалној-про-џресивистичке облике историјској нихилизма*.

Поставља се питање ко је узурпаторима језика дао за право да се с њиме опходе као, рецимо, са својом имовином? Осим тога, будући да је у Закону о родној равноправности изричито поменут циљ – „промена начина мишљења“, треба запитати: како се уопште може образлагати нечувено посезање за колективном и појединачном свијешћу постојећих и долазећих нараштаја? Није тешко закључити да ни у једној нетоталитарној идеолошкој парадигми ово не може бити оправдано, тако да се оваква пракса мирне душе може сматрати праксом радикалног, неототалитарног насиља. То,

ипак, није све. Ако је и јасно да је овакав захват уставно, законски, етички и здраворазумски посматрано неодржив, будући да српски језик и свијест грађана Србије, те српски колективни идентитет, нијесу у сувереном властништву неколицине радикалних самозванаца, ваља најозбиљније поставити питање: чији је „наш језик“, односно чији је „наш дух“? Ако је то можда све доскора било ствар благотворне саморазумљивости, тада најкасније с доношењем поменутог закона више није тако, и зато је неопходно изричито поставити *ејџичко љиџање о љраву расџолајања заједничком духовном („немаџеријалном“) џековином.*

2. Питање „ЈЕЗИКОПОСЈЕДНИШТВА“. Прије него се поближе упустимо у ово разматрање, примијетимо да се у овом, како је данас помодно рећи, „истраживачком питању“ *Чији је срџски језик?* крије нешто што је на граници таутологије. Као да придјев *срџски* у изразу „српски језик“ није довољан да се на нивоу неупитног предразумијевања да одговор на ово, само наизглед исконструисано питање? Наиме, када замјеница *наш* „заступа“ одредницу „српски“, тада се тражи повишен степен „будности“ – да би се предуприједило оно што за извјесну публику „природно“ слиједи послјије овог придјева – рецимо, „национализам“, „хегемонизам“, а већ поодавно и „злочини“. Зато сумњи тих вазда будних може подлећи и још понешто од онога што у језичком саобраћају често „долази“ послјије ријечи *срџски*, нарочито ако је идентитетски „осјетљиво“. То важи и за „српски језик“. Отуда, ако у другим језичким ситуацијама замјеница *наш* неупитно „мијења“ неке ине идентитетске одреднице, у случају „српски“, она – због повишене будности „забринутих интелектуалаца“ – заслужује „критичко“ надзирање, путем које се ствара *језичкојраџиџчка несаморазумљивост* везе ових двију ријечи – и у свакодневној и у научној употреби.

Овај артифицијелни захват, који најприје од једномишљеника, а затим и од свих осталих, изискује специфичну предохранску „сензитивност“ према одредници „српски“, назваћемо конструкцијом и инсталацијом идеолошки мотивисаног *џараџрамаџиџчкој чуђења* над одређеним учесталим синтагмама у језичком оптицају. Ако је позадина тзв. *философској чуђења* удивљеност над привидном саморазумљивошћу уходано-обичнога, тада се указивањем на захват онога што макар за ову прилику, дакле околионално-конвенционално називамо „параграматичким чуђењем“, жели разоткрити друштвеноеконтекстуално условљена производња несаморазумљивости пред релацијама међу ријечима чија је граматичка повезаност, макар за „обичног“ говорника, сасвим јасна и прозирна. Међутим, док философско чуђења треба да продуби знање, дотле „параграматичко“, мотивисано снажним *анџинационалним и анџиџираџиџџским ресенџиџменџом*, настоји да развије афективне режиме, створи страхове и постави идеолошке ступице – ради нормализујућег „посвакодневљења“ одређених, без сумње злонајерних и малигних „осјетљивости“. А тзв. осјетљивост, када се јавнодискурзивно канонизује – то је кључна ријеч и безмало *modus operandi* идеолошког „дневног

реда“,¹ чиме се вјештачки желе уградити нове „слијепе мрље“ у приватно поимање и општење када је ријеч о априорно „осумњиченим“ лексичко-имаганизативним регистрима везаним за парове *национално* – „*космојолийско*“, *мушко* – *женско* и не само њих. Предмет агресије, чији је посљедњи и најупечатљивији, али никако једини израз потоњи Закон, јесте и разлика мушкога и женскога, која се, посредством идеологеме *род* жели укинути, али и национално, као природни оквир домаће културе, у којој, поред осталог, важи и двополна дистинкција. Одмах треба истаћи да мушко и женско – и као стварност, и као два идеалтипска (под)санчала људскога – ван сваке сумње постоје, односно важе. Мушкост и женскост су два једина, полно различујућа, варијетета људскога, и они функционишу као два узајамно конституишућа подначела спрам људскога уопште. Запосиједањем националног језика од стране идеолошки инспирисаних актера (што је *eo ipso* посљедица Закона), који су, поред „родне сензибилисаности“, не случајно, и изразито антинационално, све до (ауто)шовинизма, оријентисани, постиже се не само двоструки циљ: октроисање канцерогене парадигме „рода“ у српске институције и српску културу, те овладавање инфраструктуром једне, досад националне културе, него се чини велики корак у коначном циљу – деконструкцији вишемиленијске европске (хелено-римске и јудео-хришћанске) културе. Наиме, инсталирањем ових механизма њиховим искључењем из досега мишљења, жели се произвести *нова јавност*, нова јавна свијест, чија је константа не мишљење, већ „дресирање“ за политичку коректност прописано, „исправно“ понашање и реаговање на евентуалне „непоћудности“, што у крајњем исходу треба да интронизује нови културни образац, који ће имати што мање заједничкога и са српским и са европским и са људским, у смислу велике европске хуманистичке традиције.

У таквом контексту, нажалост, није беспредметно питати: *Чији је заправо српски језик у држави Србији?* Да ли је, наиме, „допуштено“, да ли је „политички коректно“, „морално-политички подобно“, да замјеница *наш* „тек тако“ упућује на *српски* („супстанцијално-идентитетско“ значење), када је она фактички-ситуационо везана за одреницу „српски“ („формално“ значење)? Ријечју, *смије ли српски језик бићи језик Срба*, или су и послије разбијања Југославије, по инерцији, али и благодарећи продуженим напорима „постјугославствујућих“ (имамо у виду „другојугословенско“, кроатоцентрично, а не првојугословенско, *инијерално* југословенство) – у језичкој струци, али и у структурама друштвене моћи – задржани разни видови несрпског и антисрпског „старатељства“ над српским језиком? Ако се

¹ О томе видјети више у нашем тексту: „Осјећајност‘ без разума, или о неототалитарним пријетњама из законског канонизовања ‘родне Истине’ у Србији“ (<<https://pokretzaodbranukosovaimetohije.rs/%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2-%D0%BA%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%B2%D0%B8%D1%86%D0%B0-%D0%BE%D1%81%D1%98%D0%B5%D1%9B%D0%B0%D1%98%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82-%D0%B1%D0%B5%D0%B7/>>>).

има у виду постојање и прилежност којом се ствара овај склоп оптерећујућег идеолошког онеобичавања нормалног језичког општења, разумјеће се откуд уопште овакво питање, које би вјероватно у већини европских култура било или неразумљиво, или би пак указивало на сасвим другачији социолингвистички, односно институционалингвистички проблемски обзор.

Било како било, на наше питање могуће је дати више одговора. Први, који здраворазумски можда најприје пада на памет – неки језик је свих оних који њиме говоре. Да ли се то односи и на говорнике српског као страног језика? Примјера ради, ако неко сасвим добро говори неке стране језике, ако их је, како се то индикативно каже, *усвојио* – да ли, на који начин и у којем модалитету, они тиме постају *његови*? У вези с тим, чини се у најмању руку убједљивим да је неки страни језик, да тако кажемо, више оних којима је матерњи него оних који су га само сасвим добро „усвојили“, причајући њиме „течно“. Но чак и ако неки језик говорите, условно казано, „савршено“, као да вам је матерњи, или као да је други матерњи, сâм интенционални *однос* према тој лингвистичкој, односно језичкопрактичкој чињеници говореног нематерњег језика, те ширем залеђу његове историјско-културне егзистенције може утицати на каквоћу „права“ с којом се могу истицати, условно казано, „ималачке“ претензије на дотични страни језик.

Примјера ради – а увијек је згодно мало се „помјерити“ из властитог окружења, нарочито ако нас тематика лично дотиче и погађа – на подручју бившег СССР постоје десетине милиона говорника руског језика неруске националности за које је он, да тако кажемо, други матерњи, а за неке и први, каткад чак једини матерњи језик. Међу њима има немало оних који се према духовноидентитетској рускости, која је шири склоп егзистенције руског језика, односе крајње неблагонаклоно, било да је ту ријеч о рускости као политичкоисторијском, или чак културноисторијском феномену. Довољно је само помислити на Украјину и Прибалтик. Могуће је, дакле, мрзити руски народ, његову историју, његов идентитет, а притом савршено „владати“ руским језиком – било због инерције претходних времена, било стога што је он умногоме комуникативно супериоран у односу на службено установљене матерње језике у новоуспостављеним републикама. Ипак, такви људи обично не желе да се одрекну погодности које проистичу из „служења“ руским језиком – не само што је могуће користити бројне „ресурсе“ доступне говорницима руског језика него је, према нахођењу, могуће проширити потенцијалну публику која ће моћи бити обавијештена о русофобији и њеним разлозима код неких од беспријекорних говорника руског језика. Да одемо стога корак даље с једним хипотетичким примјером – иако он у одређеним фазама прошлости (а и садашњости), нажалост, није био ствар фиктивне хипотетике. То ће нам помоћи да боље освијетлимо питање „власништва“ над „језичком сопственошћу“.

Наиме, у крајњим, граничним случајевима русофобије, која нема тако мало поклоника у бившем СССР и Источној Европи, „рјешење“ њихових невоља и страхова водило би нечему налик на нацистичко рјешење „јевреј-

ског питања“. Али, да ову заумну конструкцију додатно искористимо – без Руса не би било ни руског језика, ако отклонимо метахипотетичку могућност, да би после нестанка Руса, русофоби, због некакве перверзне носталгије, наставили да опште на руском и да га утолико одржавају у опстанку. Из свега овога, чини се, слиједи да они који су беспријекорни говорници једног језика, али мрзе национални, односно културни идентитет који је за тај језик везан, не могу да се сматрају његовим квалификованим „имаоцима“.

И у јужнословенском окружењу имамо сличне примјере. Иако се, макар традиционално дијалектолошки посматрано, од Беле Крајине до Скопске Црне Горе говорило једним, српским језиком, он је на том простору доживио четвороструко национално, или паранационално (пре)именовање. Преименовања српског језика израз су интенционалне србофобије, која може имати системско-резидуални, параидентитетотворни карактер, што се види код неких изворних говорника (преименованог) српског језика. Према претходно установљеном, критерију, ни за изворне говорнике српског језика, чак и када нијесу оптерећени србофобијом, не бисмо могли рећи да спадају у „саимаоце“ *српској језика*, због њихове декларативне језичке алтерномије. Иако смо ово испитивање започели с намјером да установимо како *објективно* стоје ствари, што нам, наравно, не јамчи да се читава ова ствар уопште да разријешити строго објективно, испоставило се да је лични став према језику саконститутиван за питање учешћа у духовном „сувласништву“ над њим. Наравно, то само по себи јесте показатељ условности поставке оваквог питања, које се можда не може разријешити уз поштовање релевантних научних норми. Но, како већ назначисмо, на овакво разматрање, које није научно мотивисано, мада можда и ова спољна принуда може донијети научне приносе, приморани смо усљед новонастале легислативнојезичке ситуације у Србији, на шта и теорија, поред дискурса друштвеног ангажовања, треба бити кадра да каже своју ријеч.

Засад смо установили да је афирмативан став према језику, односно културном организму којем он припада, те чињенично примјерено именовање предуслов за учествовање у концептуалном конструкту (духовног) сувласништва над језиком. Да ли то значи да су онда сви они који формално декларишу да им је српски језик матерњи учествују у овој фиктивној „сувласничкој“ језичкој заједници? Прије свега, требало би одмах одбацити као релевантан критериј уподобљеност индивидуалне језичке праксе језичкој норми, да се не би дошло у неодрживу ситуацију да се код дијалекатских говорника, нарочито дијалеката сразмјерно удаљених од језичког стандарда, фактум говорења српским језиком буде доведен у питање. Као институционализован, језички стандард је артифицијелан, а пошто је говорење језиком инхерентно људски феномен кудикамо старији од праксе стандардизовања језика, не смијемо норме и захтјеве нечега повијесно доцнијега стављати испред нечега што је старије и „природније“ – да човјек као човјек напосто говори неким језиком.

Примјер релевантан за ово разматрање из унутрашње перспективе једне језичке заједнице јесте *однос* према (примјерено именованом) матерњем

језику. Ако се према њему опходимо махом (неосвијешћено) или чак интенционално инструментално, као да је језик ту као некакво *нематеријално оруђе* којим се према нахођењу располаже за остваривање својих комуникативних и ванкомуникативних сврха, тада је према њему латентно заузет потпуно немаран или чак интенционално безобзиран став, као да је у питању пуко средство. Они који имају овакав *језички став* – знали то или не – показиваће на дјелу неуважавање пред чињеницом његове историјске егзистенције, његове *билости* и прије њиховог времена, као и пред тиме да је он нешто чиме говоре и други савременици, што, дакле, представља заједничку „имовину“, а не нечије партикуларно власништво. Самим таквим држањем изобзирује се дијахроничност бивања језика, његов претходни живот, док се, синхронијски посматрано, из релевантног видика искључују не само институционални ауторитети задужени за старање о њему него и други људи унутар властите језичке заједнице који не учествују у социолингвистичкој „парохији“ језички немарних, односно безобзирних *линійограмајнициста*.

За оне који сматрају да је језик ту само као нешто што мени/нама служи, може се рећи да су у смислу критерија квалификованих „саималаца“ искључени из духовног сувласништва над њим. Они, а то је посебно карактеристично за одређене социолингвистичке групе, често свој/наш језик користе као да је некаква пластична маса у коју може и треба да праволинијски, без икаквог зазора нити отпора, улази све из страног језика / страних језика који су референтни за њима значајне аспекте свакодневног живота.

Примјер таквог става према најприје стручном, а онда и „остатку“ језика *неријетко* дају инжењери и економисти, односно „менаџери“, који су често унапријед кудикамо пријемчљивији за туђице, док према покушајима преводјења стручне терминологије на српски језик показују не само отпор већ *неријетко* и презир. Друга социолингвистичка група несклоних бриги за матерњи језик јесу они чији је свјетоназор индикован масовном културом и идеологијом „животног стила“, због чега су склони да без икакве селекције, а *неријетко* и основних језичких компетенција, механички „усвајају“ туђице. Ни за њих матерњи језик ефективно *није ништа*, наима, ништа значајно што има свој идентитет, своје потребе и вриједност. Ријеч је, напротив, о нечем случајно затеченоме – зато што се, ради стицања могућности општења, на просто мора „имати“ неки матерњи језик (ако то већ, *unfortunately*, није енглески). Но за људе оваквог језичког става, тај, силом прилика „наметнути“ матерњи језик има се беспоговорно уподобљавати њиховим комуникативним навикама, потребама и захтјевима.

Отуда потиче нешто што је само на први, површан поглед парадоксално. Пошто је за овакав језички став, који се пројављује у социјалној и приватној свакодневици, језик нешто „несамовриједно“, несупстанцијално, недуховно, на просто ништавно – што ћемо назвати *нијограмајницизмом*, тада је, при појави било каквог личног и посебногрупинског нахођења, ту по себи „без-вриједну ни-штавност“ могуће и, дакако, допуштено, инструментализовати за одређене социоиолошке циљеве. Примјер такве потпуне,

штавише дрске безобзирности јесте Закон о родној равноправности. Њиме се језик, као тобоже ништа вриједно, али зато потенцијално врло корисно, најприје окупира, а онда намеће као слијепо оруђе тоталне идеолошке заслијепљености, која према схватањима, аргументима, најпослије и осјетљивостима свих иномислећих – били они огромна већина „народа“ или пак стручно позвани, показује подједнаку безобзирност као и према „пооруђеном“ језику. Спочетка уведени историјски нихилизам операционализује се, дакле, као *језички нихилизам*. У крајњем, то је особена пројава антихуманистичког става и дјеловања, до којег се дошло из изворно хуманистичких побуда, ради тобожње (само)заштите жена. Језички нихилизам је, наиме, испољавање безобзирности према чињеници да је језик наслијеђен од прошлих нараштаја, као њихова животно-духовна заоставштина. Његовом безостатном инструментализацијом то се напосто и најгрубље потиरे. С друге стране, дрским игнорисањем преовлађујућег језичког осјећаја, навика и склоности заједнице у којој живе, као и ријечи језичких стручњака – и то од оних чије су језичке компетенције, како смо се могли увјерити, понекад на претфакултетском стадију – „родно осјетљиви“ екстремисти *ни на шта* своде не само језике него и своје савременике, људе, поред осталих и оне који се кудикамо боље од њих разабирају у језичку „материју“. За њих, суграђани су (родно) несвјесна аморфна маса која има бити преобликована према њиховим „уродњавајућим“ обрасцима.

3. БИЋЕ ЈЕЗИКА У ДУХОВНО-КУЛТУРНОМ КОНТЕКСТУ. У чему је срж огрјешења лингвистичког прагматизма о суштину језика? Иако се њиме можемо и служити, тј. служење њиме је један од модалитета језичке праксе, он није само „по(д)служни“ предмет, штавише, он ни издалека не би се смио сводити само на то. С једне стране, језик настаје из општења – предвербалног које се постепено вербализује – као што, с друге стране, он памти комуникативне учинке навике и преференције оних који путем њега већ опшћаху. Утолико језик је својеврсно „памтило“ духовне имовине, али и свакодневног општења оних који путем њега остварују размјену. Он стога није, не смије бити, пука направа која је ту на располагању зарад овога или онога. Напротив, он онакав каквим га затичемо, поред осталог „сугерише“ на који начин убудуће њиме треба да се „служимо“, што је могуће стога што је он носилац значења, смисла и најпослије оличење духа, а не, напротив, податна направа у коју је само утиснута процедура својег коришћења, као што је случај с правим оруђима. Укратко, *језиком се можемо служити само стога што се он – можда још и више – служи нама*. Говорници једног језика и језик који бива путем своје говорености једни друге омогућују, усмјеравају, посредују. Управо то бивање-у-општењу, нестационарност, али узајамно, посредујуће условљавање, указује на то да језик одговара концептуалним критеријима парадигме једног *духовног сушћаства*, а не расположивог помагала.

Иако језика у једном важном смислу очевидно нема без његових говорника, у овом обостраном узајамном „имању“ говорника и језика, посједо-

ваност изворних говорника својим матерњим језиком претеже над „посједовањем“ у супротном смјеру, и то из два разлога: зато што мојег матерњег језика бијаше и прије него га про-говорих и зато што би га и даље било ако ја лично, или било који други појединац, својим говорењем на њему (с другима), не бих (и даље) сапотврђивао његову егзистенцију, дајући утолико јемац његове перспективне егзистенције. Дакле, и дијахронијски и синхронијски посматрано, спрам било како „форматиране“ текуће интерперсоналне говорне праксе – која је, узгред, један од угаоних каменова повијесне егзистенције језика – цјелина „говорености“, те похрањености језика, најпослије и за промјене увијек отворене оваплоћености једног језичког организма, помаља се као својеврсни *шрансценденцијум*, као оно што их *надилази*, иако у једном конститутивном смислу та цјелина управо произлази из свих тих посебних потврђивања идентитета и егзистенције дотичног језичког организма.

Овдје ствари стоје слично као и у односу између, условно именовано, појединачних „културнина“, дакле пројава постојања нечега што спада у подручје *културе*, и Културе, као ваздашње, виртуално-провизорне, флуидне (квази)цјелине коју вазда гради укупност поменутих „културнина“. Иако Културе нема без „културнина“, у мјери у којој се свака од потоњих уграђује у ваздашњу (привремену) цјелину прве – иако знамо да не оставља свака подједнако дубок, трајан траг – сам фактум сауграђивања, односно сауграђености, сваку појединачну манифестацију културног феномена чини мање или више другостепеном, а неријетко и акциденталном, па и маргиналном – спрам укупности онога што се замишља као релативно кристализована цјелина сауграђености. Језик је, хегеловски говорећи, изданак објективног духа, дакле нешто што је настајало у међуљудском (вербалном) општењу, као што га је, с друге стране, и омогућавало. Све оно што је увијек изнова остајало од тог свагдашњег општења на *једном* језику, што се „слијегало“ као његови „обриси“, његов „карактер“, његове „границе“ – временом се консолидовало, као што се и увијек изнова „ре-консолидује“, као ваздашња, темпорално промјенљива објективнодуховна творевина.

Произвођењем Културе, штавише „свједочењем“ за њу, „културнине“ себе неизбјежно „умањују“, при чему се, на концу, као њихова највећа вриједност, као нечега појединачно-партикуларнога, испоставља управо то што се уграђују у ту цјелину. Без те уградивости, без *можностии само(са)уградње* појединачно-културнога у цјеловито културно не би било ничега трајнога у култури, односно не би било Културе. Уклопивост с нечим другим, од себе различитим, односно сауградивост у вазда привремену, „отворену“ цјелину, није само претпоставка трајања културе, те стварања памћења достојнога, као и чувања памћења, него је та сауградивост и залога вриједности и трајности дотичне „културнине“. Јасно је, наравно, да ни изблиза није све од културнина кадро за уградивост-трајност, већ добар, ако не и највећи дио њих отпада од текуће, притом, наравно, пролазне изведбе Културе, не задржава се „у“ њој, као што и немали дио језичког општења не мора обавезно

наћи пут да уђе у Језик. Говор се може схватити као непрекидни процес повијесне аутоселекције, којим се вазда одлучује шта од говоренога, до даљњег, остаје у Језику.

Култура, као и језик – што није случајно, јер језик није само „дио“ културе него *језичка њарадија* може унеколико бити употребљива за мјеродавно разумијевање опште, културне парадигме – представља ваздашњи живот, тј. темпорално-историјско трансцендовање без Трансценденције, у смислу вјечно важећег, сингуларног Топоса. Као и култура, језик онтогенетски претходи било каквом посебном језичком општењу, као што и филогенетски обухвата укупност текућег, једнонараштајног језичког општења. У односу на чињеницу ваздашњег људског са-говорења, Језик фигурише и као темпорални *Prius*, и као обухватна структура. Иза сваког партикуларног језичког комуникатива помаља се *кристализовани факшум већ-комунициралосћи* на том језику, што, у најмању руку, чини резидуалну подлогу и дотичног и свих иних засебних комуникатива. Овај однос двогубе пређашњости-обухватности између једнога Језика и мноштва језичкога чини јединствену формулу путем које се може разумјети превасхођење Језика, као некакве флуидно-виртуалне квазицјелине, над свим посебним *унушар-Језичким* феноменима.

Ако је Дилтај [Wilhelm Dilthey], произносећи тиме потоњи канонски став философског историзма, казао: *Шта је човјек, то нам казује његова њовијесћ* [*Geschichte*], тада то, директно аналогно, важи и за језик и за културу. Људско, као и језичко, односно културно, јесте оно што је претрајало повијест (у смислу протока времена), односно што је преостало као *Повијесћ* (у смислу памћења достојнога и као таквог упамћенога). Ипак, овај нормативни диктум преостајања треба бити допуњен, да се, у супротном, не би десило да све што је у себи повијесно (човјек, култура, језик...) буде препуштено на милост и немилост једносмјерног повијесног процеса, тако да оно што је једном изостало из „текућег преостајања“, самим тиме буде неповратно заборављено. Човјек је створење које памти само зато што може да заборави. Заборав притом не мора бити само пропуст, немар, ствар људске несавршености, већ за собом може повући и преусмјеравања идентитетски релевантне интенционалности. Памћење, с друге стране, може бити коректив заборава, односно социјетално мјеродавног, нарочито институционализованог сјећања. Човјек стога може не само да памти и оно што ефективно није преостало – као тзв. жива традиција – него, под одређеним условима, који не зависе само од његове воље за доступом прошлости, и нешто једном од-живјело ипак може бити и изнова оживљено. Но у сваком случају, живост у текућем повијесном тренутку критериј је актуалне повијесне егзистенције било чега што је пријемчиво-осјетљиво на социјетално трајање.

4. ЗАКЉУЧАК. Ако је језик као такав нешто „духоврсно“, тада његово, макар и прећутно, свођење на некакав прагматаријум, над којим је у сваком погледу властан његов персонални „субјект“, директно пориче његову духовну

суштину. А тамо гдје има духа, ту постоји потреба да се духовно суштаство призна, уважи, да би, надаље, из заједничке свијести о његовом сапризнавању оних који у њему саучествују најпослије проистекла и *чињеница досјо-јансѣва ѣризаноја*. Они који говоре српским језиком, знајући и признајући притом да он јесте *срѣски* (а не, рецимо, „хрватски“, „босански“ или „црногорски“), препознајући поврх тога вриједност и у саговорништву српског језика и у самој чињеници његовог постојања, која их доводи у духовну везу с прецима и предањем, која им омогућује људско општење са савременицима, остављајући и перспективу повезивања с долазећим нараштајима – они су *свједоци*, а по потреби и браниоци, достојанства српског језика.

Зато ваља поћи од тога да и српски језик има достојанство, те да је усвајањем Закона о родној равноправности оно погажено, а тиме посредно и достојанство оних који се могу схватити као квалификовани саучесници у тој духовној творевини. Духовност бића језика лежи у томе што он значи повезивост оних који њиме говоре, из чијег општења настаје духовни резидуум, који је двојакe нарави – оно што пребива као духовни преостатак у свима онима који једним језиком опште, али и оно што обитава „око“ појединачних говорника једног језика као заједнички духовни околиш који чини претпоставку сваког могућег повезивања. *Дух, ѣо је ѣрошла ѣовезаносѣ из које ѣроисѣииче садашње ѣовезивање и будућа ѣовезивосѣ; он је најросѣо бивање-у-ѣовезаносѣи*. Како тај дух чини медиј и подлогу заједништва оних који у њему саучествују, он фигурише као нешто супстанцијално, вриједно, незаобилазно. Уколико се та вриједност као таква препозна, тада се дотичном духовном суштаству мора приписати достојанство – као нешто што он собом изискује, иако као такав (у овом случају – језик) не може на себи да препозна и припише. За то му је и потребна помоћ његових квалификованих саговорника.

Достојанство колективног духовног суштаства преноси се на достојанство његових саучесника, иако се достојанство појединаца никакко не изводи само из тога. У случају угрожености достојанства колективног суштаства, оно сáмо, као неперсонално, осим у метафоричко-метафизичком смислу, не може бранити властито достојанство, већ то морају чинити они чији је персонално духовно биће, лични идентитет, посредовано дотичним суштаством. Дакле, браниоци достојанства српског језика треба да буду његови квалификовани „саимаоци“, будући да кршење достојанства њиховог језика крши и њихово лично достојанство. Језик за њих није тек расположиво оруђе, већ дио њих самих, нешто што је појединачно и скупно *онѣолошки сусѣтанцијално*.²

Усвајањем оваквог Закона њихово лично достојанство је чак и директно угрожено, будући да их је, формално: законодавац, а, суштински: заговорници антидуховног цендероидног екстремизма, довео у ситуацију да се

² Утолико се намеће потреба прављења разлике између фактичких припадника једне језичке заједнице, и оних који се с њиме – освијестили то или не – налазе у обостраној духовној размјени.

њиховом појединачном свијешћу и свијешћу њихових (малољетних) потомака располаже као „ресурсом“ који је самозваначки, али Законом овлашћени ауторитет довео у положај пуког објекта за трпљење пројектованих утицаја. И док „права имовина“ не може бити агенс утицаја на својег имаоца, духовна имовина дјелује на оне који је имају, тачније који у њој саучествују. Истини за вољу, посједовање и те како може утицати на посједника, али само тако што сазнање о чињеници својег посједништва преиначује његову самосвијест. Дакле, имовина га дотиче само захваљујући његовој самосвијести, јер она, као предмет пасивног посједовања, не може бити актер дјеловања на њега. Насупрот томе „духовна имовина“ – ако се тако може рећи, будући да је права имовина оно што је само пасивни објект нечијег посједовања – кадра је за суштински идентитетски уплив на своје имаоце. Штавише, духовно суштаство јесте то што јесте управо у својем бивању *йосредсѣвом* својих саучесника (конкретно: језик преко својих говорника). Медијална природа духовног суштаства види се по двосмјерно кружном односу: појединачни саучесници „имају“ неко духовно суштаство у мјери у којој оно има њих.

Универзитет у Београду
Факултет политичких наука

caslav.koprivica@fpn.bg.ac.rs

Проф. др Драго Перовић

НАСИЉЕ НАД ЈЕЗИКОМ

Човјек се од свог настајања разумије као бивствујуће које говори. Све што сусреће око себе јесте језик, све око себе именује и дозива, све му се кроз то име одазива и обраћа. Но, иако нам је језик оно најсвакодневније и најближе, *мој* и *наш* језик, језик у којем *јесам* и *јесмо*, језик који *јесам* и *јесмо*, најприје и најчешће не осјећамо никакву потребу да успоставимо одређен, „свој однос према језику“ (Хајдегер) и оном што он кроз нас, кроз оно што јесте и сам од себе говори. Због тога га сводимо на најприручније оруђе, на успутни инструментчић који непрекидно користимо а да се ријетко кад упитамо како он уопште јесте у нама, односно ми у њему.

Од када је изведен тзв. *linguistic turn* својим мишљењем, покушавамо да одредимо суштину језика. Тиме само настављамо његову инструментализацију, јер мишљењу дајемо моћ да по својој мјери „скрајчи“ језик као што и све друго дефинише у језику. Тако језик остаје нешто страно и помоћно, скоро споредно, како нашем мишљењу, тако и нама самима. Насупрот том уобичајеном приступу чују се и издвојени гласови (нпр. Хајдегер, Бењамин, Адорно) и наглашавају да је језик услов мишљења и његовог истиновања. Ако је тако, а јесте, језик је услов без кога човјек не може да буде мислеће, слободно бивствујуће.

Језик је основ, норма, закон човјековог мишљења и дјелања. И он се не развија тако што то неко самовољно хоће, већ сам од себе, себе ствара и узвисује, кружећи у себи од свог центра до своје периферије. На тај начин језик живи својим животом и „користи“ нас пролазнике у његовом животу за испуњење свог смисла и телоса. *Бојомдани* језик којим долазимо до себе и који нам својим природним, човјеку потребним развојем, даје сву слободу, одувјек се излаже ропству моћи, тј. политичко-економској тиранији. Иако је у самом језику боготворена могућност демократије, модерне, глобализоване демократије, веома често, покушавају да заробе и сам језик и човјека као биће које по својој суштини мора да говори одговарајући другом и саопштавајући себе. (Ми којима је политикантским пројектима отиман и под другим именима наметан наш српски језик, то најбоље знамо.)

У основи, како је то показала Маргарит Питерс, и овај Закон о родној равноправности је само један сегмент глобалне, манипулативне револуције којом се у посљедње три деценије у свим сферама наше егзистенције деконструираше јудео-хришћанско разумијевање човјека. У том пројекту, кроз све његове етапе, одвија се само једно: насилно стварање свијета без Бога, без универзалних моралних норми, без љубави и истине, као носилаца западноевропске културе и цивилизације. Наш врли нови свијет стратешки све препушта обоготвореном индивидуалном избору, без ичега нормираног, дефинисаног, потврђеног. Деструисане су све моралне и религијске норме и догме, све културне традиције, цјелокупан етосни свијет. И наравно, суверена држава, традиционална породица, јединствена личност.

Сво то насиље над човјеком спроведено је прво на језичком плану. Глобалним дјеловањем неформалних група у историјско језгро језика убризган је вирус његове најрадикалније инструментализације и идеологизације. Тачно је да је и сам језик често служио као средство насиља, али сада је у првом плану насиље над језиком којим се урушава не само структура језика, већ и првенствено антрополошка структура човјека. И то све у име глобалне идеологије која својом радикалношћу неупоредиво надилази све до сада познате идеолошке и пропагандне праксе. Умјесто језички осјетљивог закона, добили смо родно сензитиван језик. Тим насиљем деструира се природна структура српског језика, а онда ланчано и могућност мишљења на српском језику. Тоталитарни елементи закона суспендују уставну слободу мишљења и говора. Законски захтјев за промјеном мишљења неодољиво подсећа на гебелсовски социјални инжењеринг и укидање сваког права на друкчије мишљење. На тај начин идеолошки избор једне групе укида право слободног избора и слободног мишљења свим другим дјеловима друштва.

Србијанско, тзв. законско насиље над језиком једино је смислено у свом бесмислу да овлада цјелокупном, не само језичком, историјом којом јесам ја и којом јесмо ми, уколико послије овог закона, још увијек умијемо да говоримо српским језиком. Сигуран сам да ни предлагачи Закона то не умију, упркос свој тортури њихове слободе избора којој смо изложени. Како, чувани историјом српског језика, послије овог „Закона“, уопште можемо тврдити да јесмо Срби и Српкиње, кад нико наш до сада није силио језик да изрази оно што он јесте а што српски језик није? Ко нама данашњим уопште може да дозволи да се напречац одрекнемо црквенословенског и српкословенског наслеђа српског језика? Да ли смо тим насиљем ми који говоримо и мислимо на српском језику присиљени да тај исти језик криво творимо и фалсификујемо, да бисмо, по глобалном обећању, коначно, признали да нијесмо Срби? Какву бисмо имали родно сензитивну историју наших страдања и судилишта? Значи ли овај закон да изнова, као да ништа прије није било, морамо ишчитати све историјске језичке споменике и превести их на тзв. родно сензитивни српски језик? Имамо ли ми данашњи, скорашњи и за коју деценију почивши, говорници српског језика икакво људско право да у било чему мијењамо језик наших миленијумских предака?

Можемо ли Светом Сави, било којим законом, одузети његову светост? Како да родно усензитивимо све наше језичке спомен-темеље? Ко ће од нас данашњих стати лицем-у-лице са Господом и родно сензитивно превести Библију?

Сав глобални поредак, идеолошки оправдано, тежи да искључи оно што нам је „пало на памет“ (Гадамер), онај нови хоризонт који нам је објављен трансцендентном милошћу, ону границу људско-божанског до које не можемо доспјети без божанског силаска нама у сусрет. Уколико, вођени глобализујућим инструментализовањем човјека и језика, останемо борнирани у свом језику и мишљењу, онда је владање над нама апсолутно, без обзира ко то влада. Језик је ту, као инструмент власти, сам по себи најјадније, а по моћи најмоћније средство којим се процесуира наше мишљење да би се одрекло права да мисли само собом, без родно сензитивног или било ког пендрека.

У савременој антидијалектичкој дијалектици (ко зна како се то уопште може назвати), језик постаје кусур моћи, оно што свака чашћава и одбија да узме. Над њим, и уједно над нама, овим законом извршена је анестезија. Моћ која тежи да нам одређује све, па и законитости језика, једино води скрнављењу слободе мишљења и живљења. Циљ је да се легализују сви они који немају легитимитет мишљења о језику. И наравно, мишљења. Како уопште неко ко свој језик и језик уопште разумије као радијатор, семафор, утичницу, капуљачу, наочаре, прашак за веш, миш или екран, може да мисли и да има право да преко језика уводи границе слободи мишљења?

Насупрот том инжењерски конструисаном постсвијету, истинско мишљење (које можемо назвати и демократија) могуће је само у језику који се развија из своје суштине крећући се споро али сигурно, не дајући да било чија исхитреност и наметљивост омете његов унутрашњи развој. Због тога нас језик својом људскошћу, својом законодавношћу и закономјерношћу обавезује прије сваког политичког квазизакона, и отвара нам несагледиви арсенал могућности нашег бивствовања.

Супротно од тога, *мојем и нашем српском језику* намеће се закон који себи даје за право да доноси „промене мишљења, ставова и понашања“, као да ми нијесмо одојчад српског језика, и као да српски језик није ништа више од наших сваки час промјенљивих пелена. Све док ми мислимо да је језик наше средство, ми са њим, као и са сваким инструментом, вршимо насиље не само над језиком него истовремено и над собом и другим људима. Језик којим говорим и јесам, српски језик, није дјело Драга Перовића ни моје генеалогije, примарно посматране по мушкој наследној линији, него је српски језик моја колијевка, мој завичај у којима се налазим са својим ближњима и слушајући их покушавам да одговорим како се човјек српским језиком пројављује у мени. Српски језик, као ни било који други језик, није средство мог и нашег ослобађања, он је сама могућност *моје и наше* слободе која претходи свакој подјели и сваком *мојем и нашем* могућем избору. Чак и у оном најинтимнијем и најличнијем. Природни, а историјски плурализам

у српском језику не дозвољава да се отац изједначава са мајком јер сам собом хоће да сачува боголику велелепност материнства као ношење неког сасвим Другог у себи. У њему је дјелотворна свемоћ Божијег стварања. Вјечност и миленијумска легитимност српског језика је услов нашег вертикалног историјског постојања. Она никако не смије да се потре „свакодневно“ промјењивим законима, доношеним по принципу „како вјетар дува“ јер је језик једини безупитни услов човјекове усправљености према Богу и оне првотне Ријечи: „У почетку бјеше Логос“, а самим тим и човјеков, *мој* и *наш* одговор на оно вихорно питање Јову: „Гдје си ти био кад ја оснивах земљу? кажи, ако си разуман.“

Универзитет Црне Горе
Филозофски факултет
Никшић

drago_perovic@yahoo.com

Проф. др Драгољуб Петровић

ТЕЗЕ О РАЗАРАЊУ СРБА И ЊИХОВОГ ЈЕЗИКА

Давно сам, први пут, записао да је *Срба било* (и да су били моћни и неуништиви) док су имали Цара и Патријара и док су их предводили најбољи који су се међу њима могли наћи. А њихов слом почео кад су им се за предводнике наметнули они који нису имали кад да постану људи. (Имали пречих послова.)

И о томе сам, пре скоро 40 година, један свој текст о разарању српског школства свео на 11 тачака, а другари ми се подругнули да нисам био „оригиналан“: *онај* је написао 11 „теза о Фојербаху“. Знао сам ја тада да је он написао и Комунистички манифест, али сам касније сазнао и како је та књижица наста[ја]ла и по чијем налогу. И сазнао сам, узгред, и да му је двоје деце умрло – од глади. А две кћери – завршиле самоубиством (да ли случајно – са својим мужевима; један од њих био је Пол Лафарг). И да је она његова књижица била „научно упутство“ – за уништење Словена. А посебно је задужио науку „открићем“ да би „Европа била чистија“ кад би се Србија могла извести на Атлант и – потопити.

Његови налогодавци пошли су 1917. по линији назначеној у његовом делу: Вудроу Вилсон послао је у Русију (из неке канадске луке) Лејбу Бронштајна (познатији је као Лав Троцки) са 275 присталица и из Швајцарске Лењина са још тридесетак таквих, с налогом да тамо „изведу револуцију“ и да сасеку руски економски, културни, демографски и сваки други успон (предвиђало се да ће до 1930. Русија преузети економски примат и над западном Европом и над Америком, а да ће 1950. имати више становника него сва Европа).

С исте адресе комунизам је, две године касније, стигао и Србима, али се показало да им „терен није био припремљен“ и они су следећих двадесетак година били потиснути у илегалу и тек се пред почетак Другог светског рата појавили као кандидати за „борбу против српског хегемонизма“, мало се играли „ужичке републике“, испровоцирали „немачку формулу $1=100$ “ у Крагујевцу, Краљеву и другде и преселили се у НДХ, да тамо, заједно са својим усташким савезницима, проређују западне Србе (осуђене, иначе, да отуд буду „прогнати као окупатори“). И да, узгред, буду далеко од немачких трупа – за које су имали наредбу да их не нападају.

Комунистички сој био је део пројекта за уништење православља и то показују сва дешавања на балканским бојиштима где је требало сатирати Србе (грчко, бугарско и румунско православље „браниле су“ немачке династије – Шлезвиг-Холштајн-Сондербург-Гликсбурзи, Кобурзи, Хоенцолерни), при чему су оба светска рата припремљена да се потопи православље. И на то указују необична „савезништва“ која су пратила „партизанско ослободилачко ратовање“. Прво је оно да је Броз тражио од Павелића (историчари ће разјаснити који је у томе био удео и Коминтерне) да посредује код Хитлера да из својих затвора ослободи велику групу „проверених шпанских бораца“, од којих ће после „израсти прослављени партизански команданти“ (Пеко Дапчевић, Иво Рукавина, Иван Гошњак, Владимир Поповић, Коста Нађ, Вељко Ковачевић, Владо Ђетковић, Срећко Манола и др.). Или оно да су се у бици на Неретви Милован Ђилас, Коча Поповић и Владимир Велебит договорили с Немцима да их пусте „на другу обалу и да их не узнемиравају“ док тамо не поломе 20.000 четника (и они знају колико још хиљада деце, жена и стараца – који су се с њима тамо затекли). Или оно да је Броз 2. јула 1943. под своју заставу позвао усташе и да му их се до 6. априла 1944. прикључило 80.000, али је он одзивом био незадовољан па је, после неколико месеци, позвао и оне остале. Не зна се колико му их се тада прикључило, али би било занимљиво видети колико је у врховној команди његове Ј[Н]А било проверених усташа. Или оно да је, после „ослобођења Београда“, иста она преговарачка тројка која је „упазарила Неретву“ склопила с Вермахтом уговор да снаге „НОБ-а неће изводити никакве офанзивне операције на западном делу фронта на релацији Београд–Загреб“ док се немачке трупе с Блиског Истока и из Грчке не извуку до Аустрије и тамо положе оружје пред западним савезницима. И с тим циљем отворен је Сремски фронт и на њему Броз пострељао, према рачуници Антуна Милетића, 80.000 српских дечака. Све му томе могла би се додати и чињеница да је Броз све време рата „надгледао“ и Јасеновац (за то му је „задужен“ био Бакарић), чиме је омогућено да је тај Павелићев (и његов, тј. Бровов) логор функционисао и у време кад су сви Хитлерови били затворени и њихови крематорији погашени.

Необично је, даље, и то да је рат у Европи био завршен 9. маја 1945, али је против Срба трајао још много година и могло би се показати да, у ствари, никад није ни престајао: у једном тренутку Ранковић се похвалио да је од 1945. до 1951. године побијено 586.000 „народних непријатеља“, током много послератних година затварано је, ислеђивано, терорисано три милиона Срба (негде их се помиње и пола милиона више) и од њих се сваком шестом најчешће не зна ни гроб. И ваља претпоставити да у ту „Ранковићеву математику“ не улази ни оних (1)80.000 деце са Сремског фронта, ни оних 55.000 деце из јама око Фоче, ни десетине хиљада оних „савезничких повратника“ из Аустрије побијених по Словенији од Кочевског рога до тенковских траншеја око Дравограда. Свему томе треба додати и такве чињенице какве су оне да је средиште српске немањихке државе 2. августа 1944. „пресељено у Македонију“, да су одмах иза тога Црногорци „унапређени у посебну нацију“,

да су у наше дане Срби затрти у Хрватској и БХ-Федерацији, да су Косово и Метохија „отишли у Арбанију“ (и да ће им бити прикључена и Прешевска долина), да ће Рашка област припасти Босни (и Турској), Војводина Аустроугарској и Хабсбурзима, источна Србија Румунима и Бугарима, а Шумадија „Нешковићевим Кинезима“, Сорошевим Арапима и његовим и европским Циганима.

И све је то замишљено у неким мрачним светским борделима и изведено под надзором „великих комбинатора“ (какви су били Лењин, Троцки, Стаљин, Броз – да друге такве заслужнике овде не помињемо), а код нас се довршава деловањем домаће духовне и моралне сиротиње оличене у бројним ситним НВО-глодарима и најбољим представницима бајденовски дефинисаних „ЛГБТНЗ-демократа“ и њихових заштитника и промотора. Ти оштећени представници људске врсте, за које је остала народна реч да их је „Бог обележио“ и којих, према неким проценама, има 1–3 процента људске популације, „негде тамо“ у свету, проглашени су „надлежним“ за уређивање судбине оних својих 97–99 процената нормалних поредника. И ту су „науку“, и код нас, најбрже усвојиле жене које се феминизмом баве „у виду заната“ (тј. оне које су заборавиле да би, понекад макар, могле бити и жене), уписале се у *министарке*, припремиле закон за ружење и нормалних Српкиња и српског Парламента. И српскога језика. И потписале декрет о установљењу „језичке ковачнице“ из које ће, кад им се год то прохте, међу ногама моћи изнети оно што им је на примарној природној деоби било ускраћено (а нова феминистичка памет уредила да се без тога не може живети). И „прописале“ да у Академији наука мора бити 40% „њихових *академикуша*“, а ја се питам зашто их се тамо не би нашло, рецимо, и 70% ако би међу њима било бољих од М. Ивић, И. Грицкат, З. Тополињске, Ј. Грковић-Мејџор и оне „њихове врсте“ којима би сасвим природно било да буду – *академици*?

Американцима се комунизам најавио после Другога св. рата, али га они нису „препознали као своје дело“ и неке његове најистакнутије представнике „посели“ на електричне столице. Та је епизода америчке историје позната као „макартизам“ и окончана је Ајзенхауеровим председничким декретом 1954. године, којим је комунистичка памет означена као злочиначка и тиме признато да није „за домаћу употребу“ и да је приређена „за уништавање других“.

Неке наше *министарке* са тим се декретом не могу помирити: оне и даље хоће да руже и тероришу и Србе и српски језик. И чине то и истом памету и по истим обрасцима по којима су то и комунисти чинили. Не схватајући да се појављују као слушкиње глобалиста који су намерили да Србима отму и историју, и винчанску културу на којој је утемељена европска цивилизација. И да им отму и право на живот.

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет

dragoljub5rovic@gmail.com

Проф. др Бранислав Ристивојевић
Проф. др Слободан Орловић

ЗАКОН О РОДНОЈ РАВНОПРАВНОСТИ
ПРОТИВ УСТАВА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ:
ДА ЛИ ЈЕ СРБИЈА ДОБИЛА ДРУГИ СЛУЖБЕНИ ЈЕЗИК?

Што више закона, то искваренија држава

Тацит

1. Увод. Када правник оцењује текст неког прописа, он се у првом реду бави вредновањем његове легислативне технике, односно номотехнике. У питању је оцена његове структуре, систематике, облика, језичке и логичке обраде. Да би писац закона могао да на задовољавајући начин уради свој посао, он мора да добро познаје како област друштвених односа коју жели да уреди тако и постојеће стање у поретку којим се оно већ нормира. Неопходне су му веродостојне процене о могућим последицама које легислатива може да остави на целину правног система и о претпоставкама за његово практично оживотворење. Из овога следи да су писцу закона нужни стручност и искуство у грани права коју писац жели да уреди, али и нормативној делатности уопште.

2. ЛЕГИСЛАТИВНО-ТЕХНИЧКА ОЦЕНА ЗАКОНА. У овом делу рада осврнућемо се на оне карактеристике Закона о родној равноправности¹ (у даљем тексту: ЗоРР) које у највећој мери говоре у прилог његове негативне легислативно-техничке оцене.

2.1. НАЗИВ ЗАКОНА. Иако би се из назива ЗоРР могло закључити да је он посвећен *равнојравности* припадника различитих *родова*, то ипак није тако.

Као прво, израз *род* у ЗоРР користи се као нека врста синонима за израз *јол*, и поред тога што оба израза у члану 6 имају различите дефиниције. Такав закључак се лако извлачи најосновнијим језичким тумачењем одредбе члана 6, где је дата дефиниција *родне равнојравности* као „равномерног учешћа и

¹ Закон о родној равноправности. *Службени гласник РС* бр. 52 (2021).

уравнотежене заступљености жена и мушкараца у свим областима друштвеног живота“. Посредно се до истог закључка долази анализом употребе ова два појма. Они су у тексту ЗоРР најчешће повезани прилогом *односно* (нпр. у члану 4 Закона то се ради на 17 различитих места у тексту!²) или се просто користе у једној истој реченици без икаквог разликовања.³ То значи да би назив *Закон о равноправности полова* био исправнији. Најбољи доказ за ову тврдњу јесте члан 11 ЗоРР посвећен *Статистичким подацима*. Он, наиме, налаже да се све „Информације и статистички подаци који се прикупљају и евидентирају у органима јавне власти и код послодаваца у свим областима у којим се спроводе мере из овог Закона“ морају разврстати „по полу и старости“. Ако је исправна теза писаца ЗоРР да је категорија *рода* различита од категорије *пола*, зашто акт не налаже да се информације и подаци разврставају, осим по *полу*, и по *родовима*? Одговор је недвосмислен: нема их. Као друго, ЗоРР се бави равноправношћу полова само посредно. У суштини, у питању је легислатива која уређује само једну уску област проблематике дискриминације, дискриминацију на основу пола. О томе јасно говори одредба о тзв. *Општим мерама* за остваривање и унапређење родне равноправности која каже да су оне мере *забране дискриминације*.⁴ Изгледа да су писци ЗоРР изједначили повољно стање у области равноправности полова са одсуством дискриминације. Из овог угла гледано исправан назив акта би био *Закон о дискриминацији на основу пола*. Као треће, текст је препун казних одредаби⁵ забрањених најтежим прекршајним санкцијама⁶, што указује на то да су за писце ЗоРР најважнији механизми за остварење пожељног друштвеног стања у области равноправности полова прекршајне казне. Будући да је већина казних одредаби⁷ тако уобличена да имају бланкетни карактер⁸, стварни број прекршаја које предвиђа ЗоРР не знају ни његови писци.

² Прилог *односно* се у овим примерима из ЗоРР не користи са уобичајеном сврхом (означавање једнако вредних избора) са којом се користи његов пандан раставни везник *или*, већ да у реченицу уведе додатно објашњење. То се види из чињенице да се у свим примерима у наведеном члану ЗоРР пре њега увек стављаarez: „на основу пола, односно рода“. Овде је *род* додатно, накнадно објашњење *пола*.

³ Типичан пример је тачка 5 става 3 члана 1 који гласи: „уравнотежена заступљеност полова у свакој фази формулисања и спровођења политике *родне* равноправности“.

⁴ Тако члан 9 каже да „Опште мере за остваривање и унапређење родне равноправности јесу законом прописане мере којим се у одређеној области *забрањује дискриминација* на основу пола односно рода“.

⁵ У 4. члану IX дела посвећеног казним одредбама налази се најмање 57 различитих прекршаја!

⁶ У питању су максимални дозвољени распони новчане казне за прекршаје за правна лица, одговорна лица и предузетнике одређене чланом 39 Закона о прекршајима.

⁷ Најбољи пример је тачка 9 става 1 члана 68 у којој се наводи да непоступање по обавезама из чак 10 различитих чланова ЗоРР, од којих неки, као нпр. 37, имају предвиђене десетине различитих обавеза, води прекршајној одговорности.

⁸ На низ императивних или прохибитивних одредаби у тексту акта надовезује се посебан члан у делу о казним одредбама са реченицом „Ко не поступи по обавезама прописаним у члановима“ па их набраја.

Уколико се повежу први, други и трећи закључак, онда би најисправнији назив акта био *Закон о деликћима дискриминације на основу пола*. Ова оцена говори не само о његовом неодговарајућем називу већ и о логичкој неусклађености његовог унутрашњег садржаја и недоследној структури. Закон је нека врста нелојалне конкуренције постојећем Закону о забрани дискриминације⁹ који је такође преоптерећен казним одредбама. То говори да је област казнене заштите ЗоРР хипертрофирана, што важи и за област казнене заштите дискриминације уопште у српском правном поретку.

2.2. ОБИМ ЗАХВАТА ЗоРР у ПРАВНИ ПОРЕДАК РС. Начелно речено, у питању је тзв. *омнибус* закон, којим се покушава да се једна тема уреди јединствено у више области односно грана права. Приликом прописивања није се водило рачуна, као и код других случајева *омнибус* закона, о томе у којим је све областима права ова проблематика већ уређена, на који начин, и шта би се новим законом све мењало. Тако се он појављује као нека врста кривног акта који свеобухватно уређујући само једну друштвену појаву, а додатно још неколико других (дискриминација, насиље у породици...), које су по мишљењу писаца ЗоРР сродне његовој основној теми, занемарује потпуно чињеницу да су оне већ задовољавајуће уређене у већини грана права у које *Закон захвата*.¹⁰ Такође, акт користи казуистику као легислативну технику, начелно страну европско-континенталној, а блиску *common law* породици¹¹ правних система, код које се потпуно непотребно користи набрајање као номотехнички метод. ЗоРР тако набраја области друштвених односа где се морају остварити једнаке могућности за мушкарце и жене.¹² Услед тога, он је практично *lex specialis* на десетине различитих закона у правном поретку. Штавише, његови писци су, у жељи да *омнибус* захвати што више грана права, и да се наметне као нека врста кривног закона, често понављали обавезе које субјекти већ несумњиво и неспорно имају.¹³ Осим овога, у нескривеној

⁹ Закон о забрани дискриминације. *Службени гласник РС* бр. 22 (2009), бр. 52 (2021).

¹⁰ Ово је већ четврти закон који свеобухватно уређује појаву насиља у породици поред Кривичног законика, Породичног закона и Закона о спречавању насиља у породици.

¹¹ Казуистика као легислативна техника је одлика англосаксонске, односно *common law*, породице правних система будући да она почива на прецедентима као изворима права – судским пресудама којима се решавају појединачни случајеви. Таква „раздробљена“ природа извора права нужно води и наративној односно приповедачкој легислативној техници – појединачном набрајању свих случајева обухваћених законом.

¹² Тако се ове једнаке могућности морају остварити у шеснаест различитих области друштвених односа: рад и запошљавање, социјална и здравствена заштита, образовање, васпитање, наука и технолошки развој, информационо-комуникационе технологије, одбрана и безбедност, саобраћај, енергетика, заштита животне средине, култура, информисање, спорт итд. Уместо овога довољно је било користити једну апстрактну формулацију која би се односила на све области друштвених односа. Нема разлога да се равноправност полова остварује само у 16 набројаних области друштвених односа. Зашто се не би остваривала у свим областима?

¹³ Тако члан 25 став 1 каже да се планови и програми рада „органа јавне власти“ припремају, између осталог, у складу са „законима којим се уређује буџетски систем“. Када

намери да шири поље репресије, једном истом субјекту су у једном истом члану, али у два различита става, потпуно излишно понављали један те исти основ прекршајне одговорности.¹⁴ То води ка неколико закључака. Прво, ово је сведочанство о логичкој неусклађености његовог унутрашњег садржаја, али и неусклађености ЗоРР са целином правног поретка. На другом месту треба рећи да оваква легислативна техника додатно појачава већ изведен закључак да је област казнене заштите акта хипертрофирана, иако је наука одавно закључила да повећавање строгости казни не повећава него смањује делотворност казненог права.¹⁵ На крају, ЗоРР је по свему судећи написан на основу неког узора који води порекло из САД, уместо да је урађен анализом потреба српског друштва, а затим стања правног поретка, како би се извукао закључак да ли је Србији уопште неопходан.

Из ових разлога, давање заокружене оцене положаја акта у правном систему РС веома је тешко, скоро немогуће. Врло вероватно ни сами његови писци нису свесни колико је дубок његов *захвај* у многе *йоре* правног поретка. Обим администрирања које ће он тек захтевати да би био спроведен у дело уплашиће и његове писце и само ће допринети његовом неуспеху. Ова оцена говори о непознавању области друштвених односа које законотписац жели да уреди и о његовом неискуству у области номотехнике.

2.3. О стилу и језику Закона. Будући да свака професија има свој нарочити професионални језик, тако и право има свој језик – *језик йрава*¹⁶ – као подсистем општег и свакодневног језика, којим се служе правници као нарочити социјезички скуп.¹⁷ Да ли ЗоРР задовољава обрасце овог језика? Треба подсетити да Радбрух каже да се закони морају писати опором: они се одричу било каквог образлагања; оскудни су у речима и одриче се сваке намере подучавања или убеђивања адресата. Легислатива мора исијавати афективном хладноћом, безосећајношћу и бити ненаглашена попут математичких формула.¹⁸

би којим случајем било могуће другачије, а то би значило да се програми рада неког државног органа доносе мимо Закона о буџетском систему, било би то стварно изненађујуће.

¹⁴ Тако став 2 члана 68 каже да за прекршај одговара „и одговорно лице у органу јавне власти“, иако 1. став истог члана наводи да одговара одговорно лице у „органу Републике Србије, органу територијалне аутономије и органу јединице локалне самоуправе“. Одредбом тачке 18 става 1 члана 6 о значењу појмова одређено је да је орган јавне власти „државни орган, орган аутономне покрајине и јединице локалне самоуправе“. То значи да је одредба става 1 непотребна јер је већ обухваћена ставом 2.

¹⁵ Зоран Стојановић. *Кривично йраво – ойийи гео*. Београд, 2013, 71.

¹⁶ Правна наука прави разлику између језика права (језик легислативе) и правног језика (језик правне праксе), која овде није важна, па се њоме не бавимо.

¹⁷ Милош Марјановић. О односу језика и права као друштвених појава. М. Мићовић (ур.). *Право и језик – зборник реферата са научној скупи*. Крагујевац, 2006, 122.

¹⁸ Драгиша Дракић. О стилу језика закона. *Зборник радова Правној факултету у Новом Саду* 1 (2012): 376–377 (у даљем тексту: Дракић 2012).

Нажалост, ЗоРР је писан дугачким реченицама препуним набрајања, сложеним језичким облицима и тешким стилом наглашених синтаксичних украса између којих често владају нескладне граматичке везе. Акт обилује бесмисленим изражавањем типичним за професионалну фразеологију тзв. *невладиној секџора*. Она је у правилу последица лоших превода са страних језика, најчешће енглеског, који су често страни српском језику.¹⁹ Ови преводи нужно воде језичким грешкама, неодговарајућом употребом падежа, недостајућим знаковима интерпункције²⁰ и потпуно новим, свеже скованим речима²¹ или изразима који, између осталог, служе и да објасне једни друге.²² Осим што је преоптерећен дугачким формулацијама²³ ЗоРР има и велики број зависнослужених реченица које садрже више зависних реченица, тако да се приликом читања врло лако губи смисао.²⁴ Овакав стил језика акта је несумњиво једна од његових главних мана: његово језичко тумачење биће изазов и за најiskusније правнике.

Ове карактеристике стила језика ЗоРР су, иначе, типичне за језик правних поредака који се налазе у превирању и у опадању моћи, и требало би да српским властима буду велико упозорење о стању у коме се оне саме налазе: заблуда је да је акт последица кризе у односима између полова у Србији, он је последица кризе власти.

„Када се слаба централна власт и бирократизована држава суочавају са непрекидним низом тешкоћа и привредном кризом, услед неспособности да на њих реагују брзо, једноставно и делотворно, она одговара са све грозничавијом законодавном активношћу. Држава, тако, почиње да се петља у све и свашта, [у овом случају у равноправност полова], а како су ауторитет државе и моћ њеног апарата принуде услед кризе мали,

¹⁹ Најсимптоматичнији пример бесмисленог бирократско-идеолошког изражавања које одликује ЗоРР је управо одредба *родно осејљивој језика* у тачки 17 става 1 члана 6. Иако би требало да да значење појма, она то не ради већ говори која је његова сврха и чему служи. Између осталог, одредба каже да је сврха „промена мишљења, ставова и понашања у оквиру језика којим се [говорници] служе у личном и професионалном животу“. *Мишљења и ставови* постоје у језику, али *понашања* не. Не може се језиком *понашајти*. Оно што је по свему судећи требало да ту пише јесте да је сврха језика да се променом мишљења и ставова код говорника, на крају, промени и његово понашање.

²⁰ Један од примера је став 3 члана 26. Реченица је таква да потпуно збуњује читаоце, због, по свему судећи, два зареза који недостају. Без њих језичко тумачење овог члана води ка апсурдним и бесмисленим значењима. Истовремено, посебне мере ради остваривања уједначене заступљености полова се, према слову овог члана, доносе уз „посебно образложење које уважава специфичности“, а све то у „складу са овим специфичностима“.

²¹ Таква је реч *уродњавање*.

²² Такви су изрази *родна анализа* или *родна йерсџекџива* од којих овај други служи за објашњење појма *уродњавање*.

²³ Тако став 1 члана 28 садржи равно сто педесет речи у једној реченици, а став 2 члана 57 сто четрдесет једну реч.

²⁴ Тако став 2 члана 33 и став 1 члана 66 имају по четири зависне реченице.

анархија у спровођењу закона постаје све чешћа појава. Тако се најнормалније долази у ситуацију да се једне те исте одредбе понављају у више закона [појава насиља у породици је уређена већ четврти пут у српском правном поретку] и да им се додају све репресивније санкције, иако ни претходне нису дале жељени исход. У таквим околностима кристална јасноћа зрелог језика права се квари, али само делимично као рефлексивна општег пропадања, а више као одраз немоћи, како званично изабраног, тако и неизабраног владајућег слоја. Језик права се, између осталог, бирократизује и употребљавају се извештачени и бомбастични лингвистички образци, пуни клишеа, који се ослањају на претеривања ради јефтиног утиска. У законима влада поплава речи и барокни стил у коме је надмоћни облик изражавања понављање и сувишне фразе, а као најснажнији симбол декаденције право се враћа несврисходном формализму, где процедуре служе као бесмислени апстрактни услови пуноважности правних аката, уместо да буду прости и једноставни механизми доказивања.²⁵

Колико год прецизно језичко тумачење акта било изазовно, начелна оцена сукоба који његове одредбе изазивају са Уставом утврђеним начелима правног поретка РС је ипак могућа. Писци овог легислативног акта, наиме, вероватно фрустрирани због немоћи постојећег законодавства да створи само њима пожељно друштвено стање, без размишљања су захватили у простор слобода и права које суверено уређује Устав РС.

3. ПОЈЕДИНЕ СЛОБОДЕ И ПРАВА ГАРАНТОВАНИ УСТАВОМ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ КОЈЕ НАРУШАВА ЗОРР. У овом делу рада биће побројани само најочитији продори законских одредби у вредности гарантоване УРС.²⁶ Темелнија и свеобухватнија анализа ЗОРР би вероватно дошла до нових закључака. Она је, ипак, тешко могућа у кратком времену будући да је акт, како је већ изведен закључак у првом делу рада, својим одредбама *захваћуо* у најмање двадесетак разлитих области друштвених односа уређених у десетинама других закона. За потпуну анализу свих његових штетних последица неопходно је време које стоји у вези са обимом продора у правни поредак.

3.1. АУТОНОМИЈА УНИВЕРЗИТЕТА. Једна од најдужих одредби ЗОРР јесте она у члану 37 која покушава да наметне различите обавезе „органима јавне власти и послодавцима који обављају послове у области образовања и васпитања, науке и технолошког развоја“. Одредба је сложена и захвата како установе у предшколском, основном и средњем, тако и у високом образовању. Овакве одредбе показују у највећој могућој мери сву мањкавост *омнибус* закона. Тако су у овој одредби спојене обавезе које се намећу свим нивоима образовања, иако се сваки о тих нивоа, са добрим разлогом, уређује потпуно одвојеним законима.

²⁵ Обрад Станојевић. *Римско право*. Београд, 1992, 79–80. Овај дужи цитат је искористио зато што скоро савршено описује окружење у коме је донет ЗОРР и што правилно предвиђа како ће и чиме бити ограничена његова делотворност.

²⁶ Устав РС. *Службени гласник РС* бр. 98 (2006).

Тако тачка 1 става 1 члана 37 захтева од ових институција да „укључе садржаје везане за родну равноправности“ у „планове и програме наставе и учења, односно студијске програме“, иако је доношење оваквих аката на различитим нивоима образовања уређено различитим законима. Када је у питању високо образовање, оно је уређено, прво одредбом члана 72 УРС која универзитету даје аутономију, а затим тачком 1 става 1 члана 6 Закона о високом образовању²⁷ која изричито каже да је „право на утврђивање наставних програма“ део те аутономије универзитета коју УРС гарантује. Из овога јасно следи да је било какво мешање у садржаје наставног програма нарушавање аутономије универзитета и тиме противуставно. Захтев акта да се интервенише у садржај наставног програма се (непотребно) понавља у тачки 3 става 1 члана 37 и подтачки 1 тачке 4 истог става, и представља једнако невредно гажење аутономије универзитета.

3.2. СЛОБОДА НАУЧНОГ СТВАРАЊА. Слобода научног стваралаштва гарантована чланом 73 УРС нарушена је одредбом подтачке 8 тачке 1 става 1 члана 37 којом се захтева да се у „израду, вредновање, избор, спровођење и оцењивање резултата научноистраживачких пројеката“ укључи „родна перспектива“. Слобода научног стваралаштва није ограничена апсолутно ничим осим научним методом, нити познаје изузетке у самом УРС, тако да је овакав императив већ на први поглед противустан. Ова одредба се, иначе, односи само на научне пројекте финансиране из *јавних средстава*, што отвара питање равноправности научних институција с обзиром на извор финансирања и дискриминације оних којима се намеће ова обавеза.

Ова слобода гарантована УРС нарушава се и одредбама тачке 1, 3 и 4 (подтачке 1 и 2) члана 37. Ово су, иначе, одредбе које нарушавају и аутономију универзитета захтевом да се одређени садржаји унесу у наставне програме. Наставни програми су у надлежности универзитета, а будући да је њихов садржај наука, они се изграђују на једини начин који је науци могућ: научним методом. Будући да се науком може звати само оно што се изграђује научним методом, а не декретом, сваки императивни захтев у вези са садржајем наставних програма, осим што нарушава аутономију универзитета, нарушава и слободу научног стваралаштва.

2.3. СЛОБОДА ИЗРАЖАВАЊА. Подтачком 3 тачке 1 става 1 члана 37 уводи се обавеза коришћења „родно осетљивог језика, односно језика који је у складу са граматичким родом, у уџбеницима и наставном материјалу, као и у сведочанствима, дипломама, квалификацијама, звањима, занимањима и лиценцама, као и у другим облицима васпитно-образовног рада“. Овом одредбом нарушава се слобода мишљења и изражавања која је гарантована чланом 46 УРС, прецизније речено, онај део који се односи на слободу изражавања, будући да ствара образац обавезног начина на који се писац

²⁷ Закон о високом образовању. *Службени гласник РС* бр. 88 (2017), бр. 73 (2018), бр. 27 (2018) – др. закон, бр. 67 (2019), бр. 6 (2020) – др. закон, бр. 11 (2021) – аутентично тумачење, бр. 67 (2021) – др. закон.

уџбеника односно наставног материјала, или предавач који изводи „друге облике наставно-образовног рада“ изражава.

Ова слобода нарушава се и новинарима ставом 3 члана 44 којим се намеће обавеза средствима јавног информисања да „приликом извештавања користе родно осетљиви језик“ као и „да развијају свест о значају родне равноправности“. Како извештаје у средствима јавног информисања не праве неименовани субјекти, него новинари, или у крајњој линији уредници, њима се овом одредбом нарушава слобода изражавања.

Треба напоменути да ова слобода има 5 ограничења у УРС (слободе и права других, чување ауторитета и непристрасности суда, заштита јавног здравља, заштита морала демократског друштва, заштита националне безбедности РС) од којих се нити једно овде не примењује. Ово стога што се пропуштањем да се користи родно осетљиви језик односно непромовисањем равноправности мушкараца и жена (што је сврха коришћења овог језика према ЗоРР), не нарушавају национална безбедност РС, јавно здравље, морал демократског друштва, ауторитет и непристрасност суда нити слободе и права других.

3.4. СЛОБОДА МЕДИЈА. Поменути ставом 3 члана 44 којим се уводи обавеза средствима јавног информисања да користе тзв. *родно осетљиви језик* приликом извештавања, осим нарушавања слободе изражавања новинарима уводи се и цензура. Ово је противно одредби става 3 члана 50 УРС јер се средствима јавног информисања намеће обавезан садржај информација и идеја које се њиме шире. Нити један од изузетака од ове забране које познаје УРС у истој одредби, а које могу да створе основ за цензуру, није овде присутан (спречавање позивања на насилно рушење поретка, нарушавање територијалног интегритета, спречавање пропагирања рата или подстрекавања на насиље, или ради спречавања заговарања расне, националне или верске мржње). Стога следи да ова одредба прописује вид цензуре, будући да се њоме медијима намеће обавезан садржај информација или идеја које шире.

4. ЗАКЉУЧАК. Анализа ЗоРР и његовог односа са целином правног поретка у којем би требало да нађе своје место води закључку да он не испуњава ни најосновније захтеве једне уредне легислативне технике.

Акт има неодговарајући назив, а унутрашњи садржај му је логички неусклађен, док је сам ЗоРР неусклађен са целином правног поретка. По свему судећи, законописци слабо познају област друштвених односа коју су желели да уреде јер су актом *премрежили* барем двадесет различитих области друштвених односа. ЗоРР одаје утисак образложења неког закона, а не његовог интегралног текста, јер се превише труди да објасни, убеди и оправда. Има више правнополитичких у односу на нормативне садржаје, тако да личи на неку стратегију или програм. С друге стране, одредбе казненог карактера присутне су у толиком броју и толико су репресивне да ЗоРР више одговара статуту неке политичке организације намењене револуционарима него просечној легислативи.

Недостатак искуства у области номотехнике се, ипак, најпре огледа у неогдговарајућем језику и стилу ЗоРР и честој логичкој недоследности и не-усклађености унутрашњег садржаја. Нема ни трага од јасних, прецизних, језгровитих језичких исказа који су некада красили класике нашег (Богишић), али и римског права (Сенат мртвих), и који су се чистоћом, једноставношћу и сажеташћу у изражавању узвисили у ранг изрека или мудрости. Тако Богишић, схватајући значај језика за изражавање права, каже да се термини у законима „уједно тичу и науке језика и науке права“ (Дракић 2012: 379) на тај начин да законским формулацијама право даје садржај, али језик даје кристално јасно препознатљив облик и обичном човеку разумљив израз. Да би законе разумели, у првом реду правници, јер треба да их примењују, али и обичан народ као његови адресати, јер треба да своје понашање ускладе са њима, легислатива нужно мора бити састављена уважавајући захтеве обе науке. Правник стога није само у обавези да „говори исправно право, већи да право исправно говори“ (Дракић 2012: 373). ЗоРР својим мањкавим одредбама неодољиво подсећа на управо обрнуту ситуацију: ону у којој се *јојрешно йправо йојрешно йовори*.

Из свега реченог не треба да чуди да је писац ЗоРР тако лако, у изливу надмености и умишљености својствене најбољим полазницима кумровачке академије, захватио у неспорне и добро утемељене уставне слободе и права. На његовој мети нашли су се аутономија универзитета, слобода научног стваралаштва, изражавања и мишљења или слобода медија. Просто је невероватно да је само једном обавезом коју намеће акт нападнута свака од ових уставних вредности: обавезом употребе *родно осејљивој језика* у званичном општењу. Велики је апсурд да творци акта, који су његовим текстом осведочили прилично ограничене могућности владања, како српским језиком тако и српским језиком права, желе да овим законом уведу један потпуно нови, вештачки језик. Буде ли он изграђен ниским језичким и номотехничким стандардима које су показали писци ЗоРР, биће врло вероватно закржљао. Далеко је логичније да су прво пристожно овладали постојећим службеним језиком у Републици Србији, пре него што су показали намеру да му створе потпуно нову нелојалну конкуренцију.

Читајући његову дефиницију, не можемо да се отргнемо од мисли да неодољиво подсећа на *дрвени йовор* из праксе совјетског, односно *бетонски йовор* (*die Betonsprache*) из праксе источнонемачког реалсоцијализма. У питању је био начин изражавања гломазног, спорог и неделотворног административног апарата комунистичких држава у последњој фази њиховог постојања 70-их и 80-их година прошлог века. Овакве врсте језика права употребљаване су са циљем да се званично саопшти једномислени став тоталитарних режима око неке важне друштвене теме, али да се истовремено суштинска дебата, размена мишљења и полемика око ње спрече, избегну или предупреду, односно *зацементирају*, због чега је људе подсећао на бетон.

Да су овакви начини јавног изражавања карактеристика правних система друштава која се налазе у цивилизацијском опадању или пред пропашћу,

одавно је схваћено, и та оцена није новина. Сасвим је извесно да ЗоРР није слика кризе у односима између полова у Србији, већ кризе устројства које је неспособно и неделотворно да се носи са елементарним проблемима једног друштва које се налази у силазној путањи. Оно што је ново јесте питање које остаје за читаоце овог текста, али и за грађане као његове адресате: које су то теме које овом српском варијантом *бејтонској љовора* треба да се осујете или забране? То је свакако званично обнародована тема родно осетљивог језика: односи полова у Србији. Из ког разлога у Србији неће смети да се дебатује или полемише о њој, остаје да се види, али већ сада може да се закључи да ће довести до удаљавања полова и да ће односи мушкараца и жена да се погоршају на штету и једних и других.

Да ли је намера законописаца, будући да су се определили да кроз овај *бејтонско осетљиви језик* провуку арматуру казни, стварање неке *Родноја-кобинске диктатуре*, остаје да се види када дође до практичне примене овог акта. Она ће одговорити на питање да ли је ово српска верзија *Закона о сумњивима* и да ли је министарство које га је наметнуло *Комитет јавне безбедности*.

Слично другим скојевски амбициозним, идеолошки искључивим и дивље револуционарним квазилегислативним потезима вероватно ће и овај имплодирати у судару са разумном, неострашћеном и одмереном стварношћу. Оно што је неизвесно јесте колико ће трајати ове екстремнофеминистичке *Оловне љодине* и колики ће бити број њихових жртава.

За крај треба извести два најважнија закључка. Прво, судбина друштва чији је правни поредак изнедрио овако непримењиву надриписарску *дивљу љрадњу* наоштрено крајње експлозивним казним потенцијалом не може бити светла. Друго, Република Србија је недозвољеним путем, актом ниже правне снаге од УРС, добила свој други службени језик.

Универзитет у Новом Саду
Правни факултет

rbrane@pf.uns.ac.rs
s.orlovic@pf.uns.ac.rs

Миленко П. Радић

ПОВОДОМ УСВАЈАЊА ЗАКОНА О РОДНОЈ РАВНОПРАВНОСТИ И ЗАКОНА О ИЗМЕНАМА И ДОПУНАМА ЗАКОНА О ЗАБРАНИ ДИСКРИМИНАЦИЈЕ

Закони су донети 20. 5. 2021. године и ступили су на снагу 1. 6. 2021. године (објављени су у Службеном гласнику РС, бр. 52/2021). Присилна примена ових закона обезбеђена је предвиђеним казнама – до 2.000.000 динара и казнама затвора до 5 година, а предвиђена је и могућност одговорности за нехат (када прекршилац уопште није желео да изврши прекршај).

Сматрајући да су усвојени закони супротни Уставу и другим постојећим законима, да руше правни систем, крше забрану самовоље, слободу говора и мишљења и право на употребу језика и забрану асимилације, адвокати Миленко и Момир Радић поднели су Уставном суду Србије три иницијативе за оцену уставности:

1. Прву иницијативу I УМ 72/21 поднели смо 1. 5. 2021. г. за оцену уставности Конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици, у делу који се односи на увођење појма „род“, „родно осетљиве политике“, „родно осетљивог тумачења“, „родно осетљиве процедуре“ итд. Та конвенција познатија је као Истанбулска конвенција јер је усвојена у Истанбулу 11. 5. 2011. г.
2. Другу иницијативу I Уз 85/21 за оцену уставности – Закона о родној равноправности, у делу који се односи на појмове „род“ и „родно осетљив језик“, у Уставу непостојеће, поднели смо на дан ступања спорног закона на снагу, 1. 6. 2021. г.
3. Трећу иницијативу I Уз 107/21 поднели смо 1. 7. 2021. г. и она се односи на оцену уставности:
 - 1) Закона о забрани дискриминације, у делу који се односи на казне предвиђене за „родно узнемиравање“, повреду „рода“, „родног идентитета“, „родне равноправности“, као и против
 - 2) Кривичног законика, који предвиђа казну затвора до 3 године за свако лице, а за службена лица до 5 година, уколико неке ускуте или ограниче права због „родног идентитета“.

Док ми данас указујемо на то како се оспореним прописима, под претњом новчаног и затворског кажњавања, уводи „вербални деликт“ (*уз моћност да се одговара и за нехај збој коришћења јојмова који уставно и законски нису ни дефинисани ни одређени*) – истовремено се врши насилно мењање идентитета Србије, традиције, културе, обичаја, језика, писма итд., а за то време власт слави и хвали последице учинка тих закона:

– Тако, Ана Брнабић, председник владе, истиче да су наведени закони у потпуности у складу са Уставом и нашим друштвом, нашем отвореношћу;

– Зорана Михајловић, председник Координационог тела за родну равноправност и потпредседник владе, понавља да смо прва земља ван Европске уније која је израдила Индекс родне равноправности и да се у Извештају Светског економског форума Србија нашла на деветнаестом месту на свету по родној равноправности од 156 ранжираних држава;

– Гордана Чомић, министар за људска права и друштвени дијалог, истиче:

„Род је друштвена категорија и друштво дефинише шта је пожељно за мушки а шта за женски род и ако ја одлучим да се понашам другачије, нико нема право да ме дискриминише“, „А причом о полу и роду у ствари прикривамо мизогинију и вољу да дискриминишемо“, „Могу да будем ‘архитектица’ и ‘архитектиња’, могу да будем шта год хоћу, јер правила нема“, „... закон да би био поштован, мора да има казнене одредбе. О томе ће водити рачуна инспекција, а велику улогу имаће и прекршајни судови“.

ХРОНОЛОГИЈА

1. На дан 4. 4. 2012. г., због предстојећих избора заказаних за 6. 5. 2012. г., Борис Тадић је поднео оставку на функцију председника Србије. *Истог дана*, Србија је *поштом* Истанбулску конвенцију, без обавештавања јавности.

2. Након избора, као нови потпредседник владе, Александар Вучић, поводом Дана државности 13. 2. 2013. г., одлази на пријем организован у амбасади у Берлину, где се сусреће и са немачким државним секретаром у Министарству одбране Кристијаном Шмитом, који је управо постављен за „високог представника“ у Босни и Херцеговини. Приликом тог сусрета Вучић најављује, што ће након тога више пута понављати, да је у Србији потребна *промена свесћи* како у државном апарату исто тако и у сваком појединцу.

3. Неколико месеци касније (31. 10. 2013) Томислав Николић, као председник Републике Србије, потписује Указ о проглашењу Закона којим се ратификује Истанбулска конвенција.

4. Са потписом Александра Вучића, влада је 30. 10. 2014. г. донела *одлуку о оснивању Координационог тела за родну равноправност*. За председника овог тела именована је Зорана Михајловић, потпредседник владе.

5. Од 2009. па до 1. 6. 2021. г. у Србији се примењивао *Закон о равноправности полова*, који је, сагласно Уставу, гарантовао већу равноправност

и заштиту од насиља и дискриминације жена, деце и породице, него што је то био случај у највећем броју европских земаља. Поред тога, средином прошле, 2020. г., Комисија правних експерата са проф. Орлићем на челу, предала је влади завршен Нацрт *Грађанског законика*, на којем су радили 14 година, а који регулише и област коју напречац намећу спорни закони. Јавности је тада саопштено да ће Грађански законик ући у скупштинску процедуру одмах по окончању избора и формирању владе и Народне скупштине. Међутим, од тада па до данас, Ана Брнабић није поменула судбину тог капиталног Грађанског законика.

4. Током прошлогодишње предизборне кампање нико из СНС-а није помињао ни истицао било какве проблеме у вези са „родним идентитетом“ или „родно осетљивим језиком“, нити је ико помињао да ће се усвајати закон о истополним заједницама, да ће Ана Брнабић бити председник владе, Гордана Чомић министар за људска и мањинска права и дијалог, и сл.

Предизборну кампању СНС је навише базирао на бризи о младима и демографији. Изборни слоган СНС-а био је „За нашу децу“. Прошлогодишњи избори завршени су апсолутном победом изборних листа „Александар Вучић – за нашу децу“, тако да је формирана Народна скупштина без опозиције, са 188 од 250 народних посланика из СНС-а.

5. Опозиција је оспоравала легалност изборних резултата, а Брисел је имао примедбе због изостанка опозиције из Народне скупштине. Настале тензије смањене су 28. 10. 2020. г.:

- 1) изненадним именовањем Ане Брнабић за председника владе и Гордана Чомић за министра за људска и мањинска права и дијалог, које нису помињане, нити су биле на листи понуђених 250 кандидата СНС-а,
- 2) одлуком о понављању избора у пролеће следеће године и
- 3) прихватањем да се, са опозицијом, уз присуство страних медијатора, утврде нови изборни услови.

6. Непосредно након полагања заклетви Ана Брнабић и Гордана Чомић договориле су се (16. 11. 2020) о приоритетима, који су обухватили хитно усвајање: *Закона о истополним њарјнерстјвима*, *Закона о родној равнојравности*, *измена Закона о забрани дискриминације* и *измена Породичног закона*.

7. Већ 3. 2. 2021. г., *дан њре* него што ће влада званично усвојити План рада владе за 2021. г., Гордана Чомић је донела Решење Бр. 011-00-00001/2021-01 о оснивању *Посебне радне ѓрупе за ѓријрему ѓекстја Нацртја Закона о родној равнојравности*.

Програмом рада владе у 2021. г., са потписом Ане Брнабић, предвиђено је:

- 1) да се до новембра 2021. г. усвоји *Предлој Закона о истополном ѓарјнерстјву*, односно закона о животном партнерству лица истог пола у циљу регулисања имовинскоправних, наследних и социјалних односа два лица истог пола, која су у емотивној вези;

- 2) да се до децембра 2021. г. усвоји *Предлој Закона о родној равно-
й р а в н о с т и* – јер се изразом и доношењем овог закона, како је наве-
дено, постиже већа усаглашеност домаћег законодавства са потврђеним
међународним уговорима и конвенцијама у области родне равноправ-
ности, а посебно са правним тековинама Европске уније у овој области,
- 3) да се до децембра 2021. г. усвоји *Предлој Закона о изменама и допунима
Закона о забрани дискриминације* – изразом и доношењем
овог закона постиже се већа усаглашеност домаћег законодавства са
потврђеним правом Европске уније и *Законом о њрекришајима* у погледу
законског минимума и максимума износа новчаних казни.

Ова вест остала је незапажена, с обзиром на то да су медији тога и на-
редних дана били затрпани вестима о хапшењу криминалне групе Вељка
Беливука.

У међувремену, неко је у тексту Нацрта *Закона о истойолном
й а р њ н е р с њ в у* нејавно и незаконито заменио реч *й а р њ н е р с њ в о* у реч
заједница. На *й а р њ н е р с њ в у* начин, *у м е с т о да истойолни й а р њ н е р с њ в о* своје имовинско-
йравне, наследне и друге односе *рејулишу у њ о в о р и м а*, овереним код јавних
бележника, како је *й редвиђено и Нацрт о м Грађанској законика, увођењем
й о ј м а „заједница“ й редвиђа се рејисџирација истойолних „заједница“ код м а -
й и и ч а р а*, на *й с њ и* начин као у случају склајања бракова. Тако се *с њ в а р а ју*
услови да се за месец дана, мањом изменом Закона, с њ в о р е услови истойолним
заједницама *да моју да усвајају и децу и добијањем назива „родиџељ 1“ и
„родиџељ 2“.*

8. Полазећи од уверења да је садржина *Нацрта Закона о истойолним
заједницама* преписана из *Породичној закона* – заменом термина *б р а к* тер-
мином истополна *з а ј е д н и ц а* – *Високи савет судџива* указао је 12. 4. 2021. г.
на неуставност тог Нацрта Закона. Две недеље касније, за Ускрс (1. 5. 2021),
Александар Вучић обавестио је јавност да неће потписати Указ о проглаше-
њу тог закона уколико га усвоји Народна скупштина јер је неуставан. Да би
се наставило са усвајањем Закона о истополним заједницама, Гордана Чомић
је затражила од Савета Европе мишљење.

9. Два месеца након усвајања Плана рада владе у 2021. г., не чекајући
предвиђени крај године, Ивица Дачић у функцији председника Народне
скупштине казао је за 18. 5. 2021. г. седницу Народне скупштине Републике
Србије у циљу усвајања наведених закона.

1. Под тачком 2 Дневног реда налазио се *Предлој Закона о изменама и допун-
нама Закона о забрани дискриминације*. Овим изменама предвиђене су
казне за повреду родног идентитета, родне равноправности и за родно
узнемиравање, а да се у Закону не наводи *ш т а о в и појмови значе*.
2. Под тачком 3 Дневног реда налазио се *Предлој Закона о родној равно-
йравнос њ и*, који садржи површно и непотпуно навођење и објашњење
наведених појмова. Шта је „род“, колико облика појма род постоји и сл.,

то није предвиђено нити је наведен барем један пример „родно осетљивог језика“ или „родно сензитивног језика“. Дакле, посланици су најпре усвојили пропис са казнама, а да претходно нису усвојили пропис који се односи на предмет заштите („род“ и „родно осетљив језик“), *који су до данас остали неиздати*.

Иначе, покушај стварања друштава „родне равноправности“ или „отворених друштава“ започет је пре 30 година у Русији, Пољској, Украјини, Мађарској... а у Србији 17. 6. 1991. г. регистрацијом и почетком рада Шорошевог *Фонда отвореног друштва*. Као и данас, кренуло се од *иначе свесни* – презимањем и финансирањем предшколског и школског система, медија, културних институција, програма САНУ итд. Вероватно незадовољан брзином очекиваног стварања „отвореног друштва“, Шорош је тада потписао и петицију да се бомбардује и изолира Србија. На крају, рад му је забрањен фебруара 1996. г. уз невиђено протестовање САД, посебно тадашњег државног секретара Ворена Кристофера притиском на Слободана Милошевића оптужбама да се на тај начин спречава развој демократије и сл.

Сада, након 30 година, под притиском Брисела и уочи најављених ванредних избора, чак у ситуацији када Европска унија не показује било какву намеру да прихвати Србију – одржава се хитна тродневна седница Народне скупштине и 20. 5. 2021. г. усвајају се: најпре *Закон о изменама и допунама Закона о забрани дискриминације*, а тек затим *Закон о родној равноправности*. За то време, Александар Вучић налази се у Бриселу, Прагу..., Ана Брнабић у БиХ, Словенији итд. То је био јединствен случај да председник Србије и председник владе буду истовремено ван државе, док се, без дискусије, усвајају наведени закони.

Овим законима, под претњом новчаних казни и казни затвора, *ставља се ван снаге скоро целокупни наш њивни систем*.

На пример, узмимо језик и писмо. Устав утврђује да се у Србији користи српски језик и да је писмо ћирилица. Исто стоји и у *Закону о службеној употреби језика и писма*. То такође стоји и у свим законима о образовању – од обданишта, основног, средњег образовања итд. То стоји свуда.

Међутим, сада се уводи нови језик. *Да ли њоред или умесно српској језика* – то није објашњено. То су „родно осетљиви језик“ и „родно сензитивни језик“. Који су то језици и како ће се знати ко говори српским, а ко родно осетљивим језиком, остало би непознато да Зорана Михајловић, председник Координационог тела за родну равноправност, и Ана Брнабић нису, *самовласно и незаконито*, ставиле на сајт владе, на *лајиници*, *Priručnik za upotrebu rodno osetljivog jezika* Христине Цветичанин Кнежевић (социолошкиње, политиколошкиње и феминисткиње) и Јелене Лалатовић (књижевне критичарке и феминисткиње). То што „родно осетљив језик“ и „родно сензитиван језик“ не постоје у Уставу и што нису обухваћени *Законом о САНУ*, *Законом о српском речнику*, законима о образовању, а ни спорним *Законом о родној равноправности*, решено је, дакле, на тај начин.

У Предговору овог приручника, на латиници, потпредседник владе Зорана Михајловић наводи следеће:

„Bitno je napomenuti da ovaj priručnik ukazuje na važnost upotrebe rodno senzitivnog jezika sa aspekta podizanja svesti o rodnoj ravnopravosti, ali istovremeno daje i smernice za njegovu svakodnevnu upotrebu (...) kako bi većina govornica i govornika sa srpskog govornog područja počela da upotrebljava rodno senzitivni jezik, kao jedan od osnovnih preduslova za stvaranje modernog društva koje počiva na temeljima jednakosti i demokratije. Ovaj priručnik je značajan i zbog toga što uvodi i rečnik termina rodne ravnopravnosti i najznačajnijih pojmova, koji pre svega imaju za cilj da (...).

Prof. dr Zorana Z. Mihajlović
potpredsednica Vlade Srbije
ministarka građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture i
predsednica Koordinacionog tela za rodnu ravnopravnost“

Стиче се утисак да су наведене промене, прихваћене по хитном поступку пре заказаних избора, допринеле да Србија постане лидер у региону и земља ван Европске уније која је израдила *Индекс родне равноправности* и да се, према извештају Светског економског форума, како каже Зорана Михајловић, Србија налази на 19. месту од 156 ранжираних држава.

У недостатку било каквог другог објашњења: Зоране Михајловић, Ане Брнабић, Гордане Чомић, Александра Вучића и Венецијанске комисије – није нереално очекивати: да се обустави буџетско финансирање и дугогодишњи рад на изради Речника српског језика од око 500.000 одредница; да се укине Институт за српски језик САНУ; да се укине Одељење за Речник српског језика САНУ, а да се истовремено оснује Институт за „родно осетљив језик“, Матица за „родно осетљив језик“, Књижевна задруга „родно осетљивог језика“, да се укину катедре за српски језик, да се професори за српски језик, након показаног знања из поменутог приручника, од стране невладиних организација преквалификују у професоре или тумаче за родно осетљив језик...

У међувремену, 4. 6. 2021. г. стигло је позитивно мишљење Савета Европе на Нацрт Закона о истополним заједницама, па се може очекивати од Гордане Чомић да га проследи влади, а затим и Народној скупштини на хитно усвајање.

Адвокатска канцеларија Радић
Београд

AdvRadic@Adv.Radic.com

ПОЛОЖАЈ СРПСКОГА ЈЕЗИКА У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ: ИЗАЗОВИ, ПРОБЛЕМИ, РЕШЕЊА

ЗАКЉУЧЦИ СА СКУПА

Поводом усвајања Закона о родној равноправности (у даљем тексту: Закон), којим су угрожене уставне слободе грађана, граматичка структура, речник и појмовни систем српскога језика (или других језика, зависно од тумачења Закона, односно намере предлагача Закона), као и достигнућа два столећа развоја науке о српском језику и бриге о српском књижевном, односно стандардном језику, Матица српска и Одбор за стандардизацију српског језика организовали су 3. јула 2021. године скуп истакнутих стручњака из области српског језика и друштвено-хуманистичких наука (лингвистике, науке о књижевности, социологије, филозофије, класичних наука, права, теологије).

На скупу су разматрани различити проблеми и ризици које носи употреба „родно осетљивог језика“, али и друге неповољне и изразито забрињавајуће одредбе садржане у Закону.

Наведени проблеми могли би се систематизовати на следећи начин:

- (1) Недопустиво је доношење Закона чији је неодојив елемент обавезна употреба „родно осетљивог језика“, прописана без ваљане јавне провере његове оправданости и без консултовања и сагласности струке и њених органа, који делују на простору ширем од Републике Србије: Одбора за стандардизацију српског језика (који су основале три академије наука, Матица српска, Институт за српски језик САНУ, све катедре српског језика и Српска књижевна задруга), Матице српске, као и стручњака-србиста из области дериватологије с морфофонологијом и акцентологијом, лексикологије, семантике, морфологије, синтаксе, историје српског књижевног језика, стандардологије, социоллингвистике. Општепозната чињеница у науци и пракси уређених држава јесте да се

језичка политика као значајан чинилац укупне националне политике води у тесној вези с језичком структуром. Овде је тај сегмент у потпуности изостављен и узурпирана је матичност србистике у домену њене бриге о стандардном српском језику, који је у службеној употреби у Републици Србији. По традицији и устаљеној пракси Матица српска издаје нормативне приручнике, а Одбор за стандардизацију српског језика, на основу стручних анализа, надзире развој стандардног српског језика.

- (2) Недопустива је обавезност у употреби „родно осетљивог језика“, прописана Законом у име идеологије и супротно мишљењу науке о српском језику, уз увођење цензуре, вербалног деликта и драконских казни. Тиме је уведен језички тоталитаризам и прекршено је уставно право сваког грађанина Републике Србије – право на слободу мишљења и изражавања (чл. 46 Устава). Да није реч о пројекцији европских вредности у погледу употребе „родно осетљивог језика“, него о индивидуалном решењу једне идеологизоване групе, сведочи и правилник *Gender-neutral Language in the European Parliament*,¹ где се наводи да се употреба родно осетљивог језика препоручује и то у оној мери у којој се не нарушава структура датог језика, при чему се посебна пажња обраћа на уvažавање става сваког појединца о томе како жели да се декларише.² Такође, у извештају Европске комисије из 2019. године о законској регулативи везаној за родну равноправност у Европи и преношењу европских правила у националне законе, где се даје детаљан преглед ситуације у 28 земаља Европске уније, на Исланду, у Лихтенштајну, Норвешкој и четири земље кандидата – уопште се не помиње језик као поље остваривања родне равноправности, коју би требало регулисати законом. Предлагачи Закона тако су обманули и Народну скупштину и председника државе пошто су препоруку представили као обавезу, која је потом преточена у законску норму.
- (3) Устав Републике Србије не познаје појам „родне равноправности“: „Држава јемчи равноправност жена и мушкараца и развија политику једнаких могућности“ (чл. 15). У том смислу, једини оправдан назив Закона био би „Закон о равноправности полова“, односно „Закон о равноправности жена и мушкараца“ или „Закон о равноправности мушкараца и жена“. Појам рода, у вредности наведеној у Закону³ не може се неупитно преносити на *јрамајшички род* у језику, па се, стога, и да није других разлога, не може Законом уграђи-

¹ https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/151780/GNL_Guidelines_EN.pdf

² В. приручник за хрватски језички стандард *Rodno neutralan jezik u Europskom parlamentu* (https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/187100/GNL_Guidelines_HR-original.pdf).

³ „Род означава друштвено одређене улоге, могућности, понашања, активности и атрибуте, које одређено друштво сматра прикладним за жене и мушкарце укључујући и међу-

вати у појам „родно осетљивог језика“ и даље као такав користити с последицама у лингвистици.

- (4) Стандардни језик није и не може бити опште и законом регулисано поље на којем ће се остваривати равноправност међу половима. Језик има своје законитости, које није могуће подредити правним оквирима, а који су једнозначни и доследни на свима лако уочљив начин. Осим тога, логика језика и логика мишљења различити су феномени међу којима не постоји апсолутно пресликавање. Језичке законитости битне су само проучаваоцима језика, лингвистима, у конкретном случају – србистима. Обични говорници једнога језика служе се језиком без свести о његовим законитостима. Скретање пажње на језичке законитости може да изазове проблеме у комуникацији, којој је неопходна релативно аутоматизована употреба језика. С друге стране, у домену потребног, држава може уређивати друштвене односе на начин на који се то у цивилизованим друштвима и чини – доношењем закона и других прописа у складу с демократском процедуром, уз сагласност већине становништва, без угрожавања права оних који остају у мањини. То се, међутим, ни на који начин не сме тицати језика и његових законитости, јер држава не прописује ни законитости у физици, хемији, астрономији, географији, биологији итд.
- (5) Законом се под плаштом антидискриминације спроводи дискриминација једног дела становништва Републике Србије, по свему судећи већине (оног дела који не жели да се декларише као *носачица, говорница, руководиљка, фармерка, њагобранка, њодејкиња* и сл.). Присила се односи на особе оба пола (особе женског пола не могу да бирају свој идентитет, тј. сопствено самоодређење; особе обају полова које се не слажу с „новоговором“ принуђене су да га примењују). У образложењима из Закона сматра се нормалним да се мења свест људи који другачије мисле, оних који употребу „родно осетљивог језика“ могу сматрати или сматрају дискриминаторном,⁴ што је неприхватљиво у демократском друштву 21. века. Ако законско наметање „родно осетљивог језика“ није део европских прописа и вредности, нити његова употреба има упориште у постојећој норми српског језика (онако како се прописује Законом), поставља се питање на основу којих вредности, критеријума и стандарда законодавац ово намеће.

собне односе мушкараца и жена и улоге у тим односима које су друштвено одређене у зависности од пола“ (чл. 6).

⁴ „Родно осетљив језик“ јесте „средство којим се утиче на свест оних који се тим језиком служе у правцу остваривања равноправности, укључујући промене мишљења, ставова и понашања у оквиру језика којим се служе у личном и професионалном животу“ (чл. 6).

- (6) Конкретна реализација законских одредаба дубински и масовно понижава и деградира носиоце и познаваоце српског језика, извргавањем руглу изграђеног система вредности. Прописани изрази и једини могућ начин њихове употребе у октроисаном језику уводе у јавни простор речи с потенцијалним или већ наглашеним колоквијалним, жаргонским, вулгарним, па чак и опсценим значењем, које је садржано у наталоженом и свакодневном језичком искуству и богатој мрежи непримерених асоцијација због потпуно промашене и непромишљене стратегије састављања Закона, узроковане његовом некомпетенцијом у области србистике. Под изговором уклањања дискриминације уклањају се готово све постојеће ограде у језику – масовним увођењем непримерених лексичких решења – и озваничава се неконтролисано вређање и урушавање достојанства великог дела становништва. Иако већ постоје они који су, ношени идеологијом, вероватно у афекту пригрлили поменућу серију накарадно грађених или преосмишљених постојећих назива (нпр. *социолошкиња*, *војникиња*, *руководилица*, *дизачица*, *испљивачица*, *састављачица*, *заменица*, *посланица* итд.), не обазирјући се на стварно значење и конотативно-асоцијативни потенцијал ових речи, већини популације ове су форме с разлогом неприхватљиве и изазивају спонтани отпор. Оне су једнако увредљиве и мушком делу становништва јер вређају његово језичко осећање као неодвојиви део колективног језичког сензибилитета. Наметнуто решење узрокује раскол у српској култури и изазива дубок осећај националне деградације, обезвређености и понижености. Задирање у интимну сферу – инсистирањем да се обелодани полност појединца (чаки онда када он не би желео да се изјасни) – повређује његово лично достојанство и извргава руглу друштво у целини, јер је суштински супротно традиционалном моралу, на којем је постојећа заједница изграђена.
- (7) Неумитна последица доследног раздвајања особа мушког и женског пола било преко језика, било инструментима друштвеног подстицаја, чиме се бави Закон, биће додатно и наглашено удаљавање мушкарца од жене, и обрнуто. У друштво се уноси непотребан јаз, који ће се с временом појачавати, претећи браку и породици. То нашем друштву, које се већ суочава са небројеним проблемима попут депопулације и биолошког нестајања, сигурно није потребно. У идеолошким припремама јавности и у доношењу Закона јасно се види лична острашћеност, која је на овоме плану ограничила рационалност и моћ расуђивања доносилаца Закона.
- (8) У Закону не постоје прецизне и научно утемељене формулације у погледу структуре, јасних начела и граница у функционисању „родно осетљивог језика“ („родно осетљив језик“ дефинисан је само једном реченицом,

која допушта најразличитије индивидуалне интерпретације, што може довести до забуне и несигурности међу говорницима, а нарочито међу правницима, који треба да примењују Закон). С друге стране, у Приручнику за употребу родно осетљивог језика, објављеном 2019. године (у даљем тексту: Приручник), који се налази на сајту Владе Републике Србије, при Координационом телу за родну равноправност,⁵ због чега се м о р а сматрати документом који су највиши органи Републике Србије препоручили за конкретну примену „родно осетљивог језика“, налази се немали број огрешења о језичку материју. Аутори ове публикације нису србисти – па нису ни били ни квалификовани за његово састављање. То је у потпуности недопустиво и није запамћено у нашој култури у последњем столећу! На пример, у Приручнику се „родно осетљив језик“ дефинише на другачији начин него у Закону, појављују се материјалне грешке, попут оних да је у српском језику или „речца“ (а не везник), да је свршетак -ка у речи *лекарка* „наставка за облик“ (што је нетачно), да су наставци за мушки род -е, -о или сугласник (нпр. *ѿај креветѿ, ѿај сѿѿо, ѿај Миле*), што је опет нетачно, и сл. Поред тога, у Приручнику постоји и знатан број превида и недоследности (нпр. наводи се да не постоји мушки род за реч *уседелица*; препоручује се *ендокринолоѿица*, али не и *неуролоѿица*), а уочен је и немар (нпр. именици *лексиколоѿ* „одговара“ фемининатив *лексикоѿрафкиња*), као и одсуство јасних критеријума (нпр. „треба“ *суѿкиња*, „не може“ *судијка* и *судиница*). Све то говори колико састављачи Закона не познају материју о којој тако строго суде. (А да и не говоримо о томе да је Приручник штампан латиницом, супротно уставном одређењу статуса ћирилице као писма у службеној употреби.)

- (9) Законска обавезност у доследној употреби социјалних фемининатива, наведена у формулацијама чл. 25 и 37, где се говори о „називима радних места итд.“, односно о „дипломама, класификацијама, звањима, занимањима и лиценцама“, односи се и на оне који не одговарају творбеном систему српског језика или нису довољно устаљени у њему (нпр. *вирусолошкиња, ѿренерица, бекица, куйица* и сл.), што је за било који стандардни језик, па и српски, неприхватљиво и недопустиво. Именице женског рода настале од именица мушког рода са значењем професије треба употребљавати у одговарајућој језичкој ситуацији уколико је њихова употреба у складу с постојећом нормом и добром језичком праксом, и тада само у референцијалном, не и у генеричком значењу. Ако је у датом контексту неопходно извршити индивидуализацију исказа, тј. нагласити да је носилац функције женског пола, то се, у складу с граматичким системом и добрим стилем, обезбеђује

⁵ Priručnik za upotrebu rodno osetljivog jezika. <<https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sr/akademski-kutak/publikacije/prirucnik-za-upotrebu-rodno-osetljivog-jezika>>

и другим језичким средствима или навођењем личног имена.⁶ Уопште, ово се питање решава дугорочно, у склопу једне шире и добро промишљене стратегије унутар уже струке, уз сарадњу стручњака различитих профила (в. т. 1), за шта нису компетентни нити надлежни појединци или групе окупљене око невладиних организација, који су показали изразито незнање и агресивну искључивост, заклонивши се иза државних институција и правног система. Осим тога, језик као природни „организам“ има непрекидан развој, који никако не може и не сме бити ограничен и наметнут Законом. Увећавање речника је у језику трајан процес, неодвојив од граматичких механизма (в. т. 12), који прати, проучава и нормира струку, а не идеологија или политика декретима.

- (10) Неаргументовано је инсистирање на томе да „*muški rod nije neutralan, već da treba koristiti i muški i ženski rod kada govorimo o ljudima*“ (Приручник, 29), што захтева употребу паралелних форми „*ukoliko se izrečeno odnosi i na muškarce i na žene*“ (нпр. *Potrebno je da zakažete pregled kod svog i z a b r a n o g / e l e k a r a / k e t a k o š t o ć e t e g a / j e p o z v a t i n a b r o j t e l e f o n a 123-456*, Приручник, 74). Тиме се негира општа употреба речи у језику, што урушава когнитивно-комуникацијску компетенцију свих носилаца српског језика и истовремено погубно делује на развој појмовног система и когнитивних способности оних који ће тај језик тек усвајати, деце. На тај начин урушава се и стилска и организациона структура текста, губи се значењска прозирност исказа, урушава се језичка структура у целини. Неутралност генеричког мушког рода у српском језику представља лингвистичку чињеницу: граматике српског језика у званичној употреби саопштавају да именице које значе врсту, звање или занимање означавају бића оба пола, било да су граматичког женског или мушког рода, па је тврдња да употреба генеричког мушког рода представља дискриминацију – у нескладу с доказаним и убедљиво образложеним становиштем српске лингвистичке науке (уп. т. 9). Посматрано с аспекта форми, мушки граматички род је неодређен, женски род је формално одређен, док је средњи род неутралан. На плану конгруенције, што се не испољава непосредно преко именица, него кроз слагање других променљивих речи с њима, када се уклапају различити граматички родови – мушки род се доследно користи као општи род, продужавајући тиме механизам наслеђен из пражезика, из времена док није ни постојао род, што значи да он овде ни у којем смислу није повезан с мушким полом (нпр. *Девојке и деца су дошли*).

Удвајање облика у тексту смањило би, дакле, његову прегледност и разумљивост, што би о н е м о г у ћ и л о ј е д н о с т а в н у , ј а с н у и

⁶ В. Одбор за стандардизацију српског језика, Одлука бр. 60; уп., нпр., Егон Фекете, *Језичке доумице*. Књига прва, Београд 2011, 142.

(11) Деценијама изграђивана друштвена равноправност, која се постојано и уравнотежено испољавала и у језику у време највећег интелектуалног напретка и развоја људских слобода, сада се показује као ништавна. Законодавац третира српско друштво као неслободно и назадно и не признаје му никаква достигнућа. Управо у релативно блиском периоду за нама појавила су се бројна занимања за чије је именовање коришћена једна реч општег рода, без обзира на граматички род. По правилу, било је то прихватањем међународних израза (интернационализама) с минималним морфолошким прилагођавањем српском језику, без додатних творбених захвата, пре свега због сложених и изговорно необичних облика (*џсихолоџ*, *џеџијаџар*, *андрајоџ* итд.). Интернационализми, као важна компонента сваког савременог стандардног језика, показују и учвршћују уклопљеност једног друштва у светску заједницу цивилизованих народа, па су ту, попут речи *џеоџрафија*, *џизика*, *боџаника*, *маџемаџика*, још и – *соџиолоџ*, *џсихијаџар*, *џеолоџ* итд. Највећи број ових речи углавном је непосредно преузимао из енглеског или других савремених европских језика (без обзира на творбене елементе који претежно долазе из класичних језика), без видљивих морфолошких обележја рода. Речи су улазиле у систем у једином могућем облику, а језичка и практична рационалност пресуђивале су да се такви облици не разлажу на парове, уз најважнији разлог – нема разлике у професионалном обављању ових занимања (стручне компетенције независне су од пола). То су, уосталом, само етикете којима се именују носиоци појединачних занимања. Формални називи звања и титула, за разлику од назива занимања, својом ситуационом ограниченошћу искључују полну или другу експресивизацију (зато је нормално у званичној комуникацији,

без непосредног контакта, у свакој ситуацији рећи *инжењер, мајистар, мајстер, доктор, доцент, научни савешник, професор*, али и *кандидат* итд.). С друге стране, језик је природно развио напоредне облике за поједине случајеве – уз претпоставку да те речи припадају свакоднев-ној употреби и да су референцијалног значења – у једном случају за занимања или делатности с разликама у обављању које зависе од пола (нпр. *џумац/џумица, домаћин/домаћица, одбојкаш/одбојкашица*), у дру-гом случају с личношћу интеракцијом у неформалној комуникацији (нпр. *васиљич/васиљичица, професор/професорка, доктор/докторка*), уз одређена ограничења (нпр. због додатне конотације није шире прихва-ћена реч *фудбалерка*, мада је региструју речници). Као што се види, овде се иде од случаја до случаја (за сваки случај, осим творбено-семантичке анализе, нужна је и анализа потенцијалних асоцијација и конотатив-них значења), нема серијских решења, при чему су посебни чиниоци пресудни да ли ће се граматички маркиран облик и искористити (до-живљеност, одређеност, индивидуализација, експресивизација). У Реч-нику српског језика Матице српске (Нови Сад 2007) забележено је око 2000 именица које означавају женска лица, иако је већина ових речи доношена и без потврда у великим речницима књижевног језика. При-падници феминистичке идеологије обично истичу да смо ми и у про-шлости познавали бројне фемининативе. Прво, употреба таквог термина за удаљену или врло далеку прошлост очигледан је идеолошки анахро-низам (номинални парови из прошлости на nižем су логичком нивоу и нису доносили статусну симетрију која се данас захтева, тј. рефериса-ли су на другачију стварност); друго, ту се губи из вида – због непозна-вања историјске материје – да се у датим случајевима углавном и не ради о српском народном језику него о књижевном црквенословенском, у којем је та лексика увођена доследним калкирањем с грчког, без нужног уважавања творбених законитости словенског језика, поред творбено ваљаних изведеница.

- (12) Инсистирање на „називима“ и „граматичком роду“, тј. социјалним фемининативима, односно маскулативима, као основ-ним средствима за остваривање „родне равноправности“ у језику не-прихватљиво је са становишта структуре српског језика и начина на који функционише именички род и уобличавају се имена-појмови. Просто свођење грама-тичког рода на конкретна творбена уобличења, а потом и граматичке облике, и захтевана конгруенција према њима суштински је замена теза и пример површног разумевања и лаичког тумачења начина на који функционише језик. Овај механизам испољава се управо на обрнут начин: преко синтагматског контекста, тј. преко кон-груентних облика установљава се род именичких речи (нпр. у синтагми *весела кћи* зна се да је именица *кћи* женског рода не због свог облика, јер се род код именица обликом и не изражава, него због облика *весела*;

у синтагми *тај судија* именица *судија* је мушког рода не због свог облика, него због облика *тај* итд.). Велики је број изузетака од типичних случајева које имају на уму заговорници „родно осетљивог језика“, упрошћавајући језички систем. Именички род у српском језику, дакле, не заснива се као категорија на „облицима за род“, него је он класификациона категорија – тј. неке именице су просто мушког, друге женског, треће средњег рода; именице се не мењају по родовима!⁷ Законодавац, дакле, супротно науци о српском језику, прихвата незналачку идеју о томе да је творба нових речи исто што и разлика у речима узрокована променом наставака за облик. Буквализам наметнут Законом могао би дубински променити српски језик: доследним изграђивањем парова именица у складу с „родном равноправношћу“ именички граматички род би од имплицитне постао експлицитна категорија, формализован на исти начин као што су то категорије падежа и броја у групи именичких речи. Ово би за собом повукло читав ланац језичких промена. Између граматичких обележја и лексичко-семантичког садржаја не влада апсолутна подударност: у самом језгру лексичког фонда српског језика налази се око 3000–4000 именица мушког рода које се завршавају на *-а* или *-о/-е*, и преко 7000 именица женског рода на консонант!⁸ Напросто, неке именице без обзира на граматички род (што је небитно за ванјезичку стварност) непосредно означавају особе мушког или женског пола, а неке особу без обзира на пол, тј. ни један ни други пол, што посредно значи да се оне истовремено тичу и мушког и женског пола (нпр. именице *владика* и *џаја* само се односе на мушки пол, *девојчурак* само на женски пол, *биолог* је реч-појам која не садржи податак о полу, али се подразумева да представља особу мушког или женског пола). Постојање неодређеног пола у лексичком систему предуслов је за изградњу појмовног система с логичним хијерархијским односима (типа *човек – мушкарац/жена*). У домаћој, традиционалној лексикографској пракси ово се и до сада јасно приказивало, али се није посебно истицало, што с падом општег образовања и разумевања једнојезичних речника може бити искоришћено – као да тога уопште нема – за произвољне тврдње оних који прихватају феминистичку идеологију. Ипак, постоје и речници (нпр. хрватског језичког стандарда) у којима је тај однос јасно приказан с посебним наглашавањем (нпр. *brkonja ž (m spol)*, *bubalo sr (m i ž spol)*, *budala ž (m i ž spol)*, *muškarčina ž (m spol)*, *mutivoda ž (m i ž spol)*, *realizator m (m i ž spol)*, *spadalo sr (m i ž spol)*, *vinopija ž (m i ž spol)*, *vojskovođa ž (m spol)*; у тамошњем стандарду су и овакви облици,

⁷ В. Мирослав Николић, *Природни и граматички род именица*, Наш језик XXXIV/3–4 (2002/2003), 190.

⁸ Исто, 187.

с различитим коментарима: *kirurg m* (ž spol + konst. rij. neob. *kirurginja*), *lingvist m* (ž spol + *lingvistkinja/lingvistica*), *psiholog m* (ž spol + konst. *psihološkinja*), *sociolog m* (m i ž spol + ž konst. neob. *sociološkinja*), али само *leksikolog m*).⁹

- (13) Већ у тренутку доношења, са становишта глобалног друштвеног развоја, Закон је био застарео. Њиме се, заправо, припрема могућност за увођење нових „граматичких родова“ у српски језик, чиме би и друге родне групе, које ће се појављивати у будућности, имале своју језичку индивидуалност, што води ка галиматизијасу несагледивих размера (нпр., у блиској будућности могуће је „гарантовање права“ на препознатљивост у језику онима који не желе да буду ни мушког ни женског пола, па би реченица у којој је „уважена полна неодређеност“ могла да гласи: *Ишаола је јуче у ресѿоран јер је биола ѿлагана*). Србистика не може да се меша у друштвене промене, али је дужна да заштити свој предмет – језик. Не би требало изгубити из вида ни чињеницу да су средине из којих примарно долазе ове нове друштвене идеје и идеологије у великој мери с енглеског говорног подручја. Аналитичка структура енглеског језика може да „поднесе“ много више појединачних интервенција овога типа него флективни тип језика какав је српски, у којем је неупоредиво већи број чинилаца који изискују међусобно уклапање. У српском језику било какав помак на плану инвентара који задире у механизме конгруенције повлачи за собом несагледиве проблеме и сигурно води ка колапсу, односно урушавању постојеће језичке структуре. Начела прокламована у Закону која отварају могућност и за будућа померања у језичком систему без сумње су деструктивна за српски језик!
- (14) Одредбама из Закона и препорукама наведеним у Приручнику или јавно саопштеним у средствима информисања и у медијском простору урушено је врло важно начело језичке економије. Нагомилавање изражајних могућности – директно и индиректно (увођење сувишних паронима, дублета, триплета итд., односно удвајање облика у конгруенцији с обележеном напоредрношћу), релативизује језичку компетенцију целе популације и неприхватљиво је за стандардизовану употребу језика у једном цивилизованом друштву. Зато се овакав модел, као нерационалан, не прихвата ни у Европској унији. Неприхватљиво је терминолошко шарењило тамо где га не сме бити, нарочито у документима, јер с правног, али и лингвистичког аспекта свака нова реч носи ново значење (нпр. у истом типу документа (попут диплома и сл.) не би требало да пише *ѿсихолоѿ*, *ѿсихолошкиња*, *ѿсихолоѿиња*, *ѿсихолоѿица* или сл.).

⁹ Vladimir Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*. Drugo, dopunjeno izdanje, Zagreb 1996.

- (15) Није прецизирано на који се језик односи „родна осетљивост“, прописана Законом. Уколико је реч о свим службеним језицима у земљи, поставља се питање права да се мења језик чије се матице налазе изван граница Републике Србије, а чија званична језичка политика или није доследна примена „родно осетљивог језика“ или она није могућа због структуре датог језика (нпр. мађарског). Република Србија донела је Закон о потврђивању Оквирне конвенције за заштиту националних мањина где се, између осталог, каже: „Стране уговорнице се обавезују да ће признати да право на слободу изражавања сваког припадника националне мањине укључује слободу мишљења, и примања и преношења информација и идеја на језику мањине без мешања јавних органа и без обзира на границе“ (чл. 9).¹⁰ То значи да – чак и да се наложи примена Закона о родној равноправности у језицима националних мањина, њиховим говорницима је загарантована слобода да примају (слушају, читају, гледају) вести на матерњем језику преко државних граница из државе у којој се, теоријски, такав закон не примењује, чиме би се Закон у Србији кршио – само у случају националних мањина. А ко се Закон, ипак, односи само на српски језик, онда је реч о дискриминацији. Оно што важи за мањинске језике, мора важити и за већински језик, у Републици Србији – српски. Исто тако, ако је у Уставу и одговарајућим законским актима јасно одређено који су језици у службеној употреби – ти језици имају име, а тзв. „родно осетљив / сензитиван језик“ непознат је правном систему и може се сматрати новим ентитетом пошто он сигурно не одговара постојећој структури српског (могао би се дефинисати као некаква врста есперанта), али ни структури неког другог језика признатог у Србији.
- (16) Законом се разбија српски језички корпус и ствара се нова регионална варијантна диференцијација стандарднојезичке норме (у Републици Србији), што је за српски језик погубно и на шта нема право ниједна власт. Тиме се обесмишљава и поништава и Повеља о српском културном простору, потписана у Сремским Карловцима марта 2019. године. Уколико се прописане промене језичке структуре буду доследно примењивале, њима се српски језик укида и без сумње се ствара нови језик, „србијански“. Република Србија је дужна да поштује целовитост, неповредивост и аутономност српског језика без чињења једностраних потеза који би штетили овом надржавном друштвеном и културном добру првога реда, које је старије од ње и аутохтоно је шире заступље-

¹⁰ <https://www.ljudskaprava.gov.rs/sh/node/19816>.

но у регији и изван некадашњих граница СФРЈ. Без сагласности свих носилаца и корисника српског језика, у првом реду старалаца и неговатеља његове књижевне/стандардне варијанте, што јесу србисти од реформе Вука Стефановића Караџића у 19. веку, не сме се ништа чинити на рачун природе овога језика. Држава је дужна да уважава рад и одлуке Одбора за стандардизацију српског језика и Матице српске, као двеју организација које у координацији воде бригу о српском језику. Иако код нас то још није уређено законом, нити постоје међудржавни споразуми за целокупно српско говорно подручје, тзв. Холандска језичка унија, међународна организација која се бави холандским језиком у Холандији и Белгији, уз сарадњу с удаљеним државама у којима је задржан холандски културни утицај после распада колонијалног поретка, пример је најбоље праксе у Европској унији (сличне организације постоје за француско, немачко, енглеско, шпанско и португалско говорно подручје).

- (17) Вештачким променама граматичке структуре српског или било којег другог језика у Републици Србији разара се главни носилац културног идентитета који Србе чини Србима, али и људе људима – језик. Још је Вилхелм фон Хумболт истакао да за сваку заједницу језик има егзистенцијално значење, па је насиље над језиком – насиље над народом, за који је језик питање егзистенције. Разарањем језичког бића разара се и традиционално и природно развијено друштвено уређење, па су на удару не само Срби, Мађари, Румуни и др. као појединци и групе, него, пре свега, човек и укупна заједница, све становништво Републике Србије. Законом се озваничава субверзивно деловање против постојећег грађанског друштва и оно од досадашње индивидуалне мисије појединаца који припадају феминистичкој идеологији постаје званична државна стратегија против већинске заједнице која је сачињава („Eva Bahovec, naša predavačica iz Ljubljane, ima običaj da kaže da je feminizam subverzivno znanje koje se suprotstavljalo vladajućim idejama, i nastoji da preoblikuje ‘zvaničnu spoznaju’. Feminizam nužno dekonstruiše postojeće teorijske paradigme (...). Ono što učimo u feminističkom pristupu jeste kako primeniti subverzivne tehnike. U mom slučaju se radi o dekonstruisanju onoga što nauka o jeziku kod nas (pre svega srbistika, ali i druge grane) uči da jezik jeste. Ako se zalažemo za preoblikovanje rodних i drugih obrazaca, onda moramo poći od jezika, jer su oni utisnuti u jezičku upotrebu. U našem primeru to jeste politički angažman, jer su sva jezička pitanja nužno politička“¹¹). Најстроже мора бити осуђен овакав обрачун државе са сопственим друштвом и насилна промена

¹¹ Svenka Savić, *Deset godina Godišnjeg priznanja u oblasti ravnopravnosti polova (2003–2013): životne priče nagrađenih*, Novi Sad 2014, 28.

традиционалног културног обрасца, који, сам по себи, никога не угрожава.

- (18) Досадашњи модел културног развоја српског стандардног језика замењује се директивним и облигаторним, а еластичност и флексибилност српске норме замењује се својеврсним идеологизованим пуризмом, супротним читавој историји српског језичког стандарда у последња два столећа.
- (19) Доношење Закона изазива забринутост како ће се његова примена одразити на науку (чл. 37), где је препоручено пружање финансијске подршке научним истраживањима посвећеним „родној равноправности“, чиме се у подређени положај стављају све друге теме (чак и оне које су од пресудног значаја за опстанак српске културе). Већ су одбрањене десетине докторских дисертација на тему рода у језику (али и књижевности и сл.), чиме је тема више обрађена него неке неупоредиво релевантније, које деценијама чекају своју обраду. Истовремено, у комисијама за одбрану ових дисертација у већини научних средина (нпр. у Београду) углавном није било ниједног представника из уже научне области Српски језик, чиме је на академски неприхватљив начин измештена матичност с катедара за српски језик, где се ова област једино обрађује с пуном компетенцијом. На тај начин се научна политика државе потчињава једној идеологији.
- (20) Озбиљан је проблем како ће се примена Закона одразити на наставне планове и програме (чл. 37) из језика и књижевности, српских, мањинских и светских. Доследна примена Закона значи успостављање вештачке равнотеже међу половима у избору књижевних дела међу писцима уврштеним у књижевни корпус, чак и у обради самих дела, уз анахроно и некоректно освртање на читаве епохе, с могућношћу искључивања „непожељних“ садржаја, па и самих стваралаца – класичних аутора. То води деградирању и сакаћењу националног и светског књижевног канона и у крајњем – промени културног идентитета ученика као припадника српске, али и шире светске културе. Проф. Љубиша Рајић је још 2010. године указивао на следеће: „ако кренемо за тим да избацимо текстове који нису политички или на неки други начин коректни, доћи ћемо до тога да би требало да избацимо највећи део светске књижевне баштине“.¹²
- (21) Поставља се питање да ли ће бити могућ нормалан развој науке у Републици Србији јер се Законом (чл. 37) предвиђа „предузимање посебних мера ради подстицања уравнотежене заступљености полова при упису на студијске програме итд.“, као и „доношење и спровођење посебних мера у области научноистраживачког рада које се финансирају из јавних средстава ради укључивања

¹² Промена друштвених односа битнија него језик. *Окрућили смо на тему родно осећљивих језичких полијтика*, Београд 2010, 93.

родне перспективе у све фазе израде, вредновања, избора, спровођења и оцењивања резултата научноистраживачких пројеката, као и једнаког учешћа жена и мушкараца у истраживачким тимовима и телима надлежним за вредновање, избор и оцењивање научноистраживачких пројеката.“ Студије српског језика и књижевности (које наводимо као пример) традиционално претежно уписују (младе) особе женског пола, као што се и у установе које се баве проучавањем српског језика и књижевности углавном запошљавају особе женског пола, свршени студенти. На пример, на Катедри за српски језик са јужнословенским језицима Филолошког факултета у Београду школске 2020/2021. уписано је 55 студената, од којих је само 7 било мушког пола; у Институту за српски језик САНУ од 72 запослених (укључујући и административно особље), само је 15 особа мушког пола. Доследна примена Закона значиће да се вештачки – што је немогуће, али и непотребно – подстиче упис већег броја (младих) особа мушког пола на Катедру за српски језик, али и читав Филолошки факултет, или ће се – у супротном – ограничити упис (младих) особа женског пола, што ће за читаве студије друштвено-хуманистичких наука бити погубно! Исто тако, Закон ће зауставити запошљавање (младих) особа женског пола у Институту за српски језик САНУ да би се успоставила „равнотежа“! Коначно, захтев за једнаким учешћем мушкараца и жена у научноистраживачким тимовима у појединим научним дисциплинама резултираће или немогућношћу формирања компетентних полно уравнотежених тимова или смањењем квалитета истраживања, а тиме и падом напретка науке у целини. У оба наведена случаја, реч је о бесмислици и опасном урушавању институција, али и о ограничавању људских слобода, с прокламовањем дискриминације по полу, без уважавања стручних и научних квалитета, који су у домену радне етике и несметаног обављања дужности и занимања једини од значаја.

ЗАКЉУЧАК

Свака интервенција у језику са становишта било које идеологије, што само по себи не може бити у складу с науком о српском језику, недопустива је и, уколико се не спречи, могла би имати несагледиве последице, будући да је језик суштински чинилац индивидуалног и колективног идентитета. Граматички род као лингвистички конструкт, далеко сложенији него како се то у банализованој интерпретацији Закона предочава, због одсуства чврсте и доследне корелације с полом у ванјезичкој стварности, није ни могао бити предметом правне обраде, а нарочито не законских прописа. Законодавац је доношењем оваквог незналачког закона пристао на наметање нове, произвољне норме која

води ка урушавању језичке структуре и омогућавању даљих интервенција у језичко ткиво.

Због свега реченог, може се закључити да се Законом уводи нејезик: то не може бити ни српски нити један до сада постојећи језик у Републици Србији. Уколико се пак Закон односи на српски језик – не мења се само његова лексичка структура оним речима које углавном не постоје у речницима, него и његово иманентно граматичко устројство. Пре свега, мења се природа именичког граматичког рода, који ће (применом Закона) од инхерентне категорије прећи у формалну. Затим, утиче се на радикалне измене у конгруенцији – на плану појединачних слагања (ширење броја комбинација с несагледивим последицама) и на плану комбинованих слагања уколико се граматичком мушком роду „укида“ статус неутралног рода. Све ово изгледа застрашујуће и води креирању заумне и паралелне, орвеловске стварности, којом се на Прокрустовој постељи законски цензурише језик у јавној употреби. Имајући све наведено у виду, наглашавамо да се мора зауставити и забранити инжењеринг на главном средству споразумевања и остваривања људске културе и цивилизације – језику, био он српски или било који други у Републици Србији.

Поражавајуће је да је Скупштина Републике Србије по убрзаној процедури усвојила Закон о родној равноправности, а нов Закон о употреби језика и писма, који се дуго обећава представницима србистике, с већ припремљеним и усаглашеним нацртом, бива одбачен и пре доласка у скупштинску процедуру. Исто тако, ни озбиљно спроведена јавна расправа о предлогу Стратегије развоја културе Републике Србије од 2017. до 2027. године није била довољна да се у Скупштини Републике Србије донесе овај драгоцен документ. Не назире се ни почетак стварања националне стратегије за подизање нивоа општег образовања у чијем је језгру проблем језичке културе, упркос апелима из струке, уз бројне друге проблеме који произлазе из нерешеног статуса главног чиниоца српског идентитета – српског језика, што је повезано с недовољном државном и друштвеном бригом. Један од тих проблема, свакако не и једини, јесте општи пад интересовања за студије српског језика и књижевности, што ће се врло негативно одразити на квалитет наставе у основношколском и средњошколском систему, а дугорочно и на постојаност и природу националног идентитета.

Стварна борба за права жена подразумева делање на плану друштвених односа и борбе против дискриминације жена у свим сферама где она постоји. Језик треба да се развија природним путем, без присиле и притиска идеологије, а сваком говорнику, уз крајње уважавање ставова других, треба оставити слободу избора за лично декларисање у домену јавне употребе, тј. могућност одабира оних језичких форми које су у складу с нормом стандардног језика.

Имајући све наведено у виду, сматрамо да овај закон треба укинути и донети нов – усмерен ка истинском циљу заштите равноправности, независан од било које идеологије, а уз сагласност читавог друштва, језичке струке и других позваних струка, целокупне културне јавности, Српске православне цркве и представника осталих традиционалних верских заједница.

Проф. др Драган Станић, председник Матице српске
Проф. др Срето Танасић, дописни члан АНУРС, председник Одбора за стандардизацију српског језика
Проф. др Исидора Бјелаковић, секретар Одељења за књижевност и језик Матице српске
Проф. др Александар Милановић, управник Катедре за српски језик са јужнословенским језицима Филолошког факултета у Београду
Проф. др Виктор Савић
Проф. др Милан Ајџановић
Проф. др Слободан Антонић
Проф. др Миланка Бабић
Проф. др Иринеј (Буловић), епископ бачки
Проф. др Вељко Брборић, члан Управног одбора НОКЦ „Вук Караџић“ у Тршићу
Др Наташа Вуловић Емонтс
Проф. др Јован Делић, дописни члан САНУ, потпредседник Матице српске
Проф. др Рајна Драгићевић, председник Савеза славистичких друштава Србије
Проф. др Сања Ђуровић
Проф. др Марина Јањић
Проф. др Ана Јањушевић Оливери
Проф. др Александар Јовановић, председник Програмског одбора НОКЦ „Вук Караџић“ у Тршићу
Др Владан Јовановић
Проф. др Милош Ковачевић, председник Матичног научног одбора за српски језик и књижевност у Републици Србији
Проф. др Часлав Копривица
Проф. др Весна Ломпар, председник Друштва за српски језик и књижевност Србије
Проф. др Ксенија Марицки Гађански
Проф. др Јордана Марковић
Др Ана Маџановић
Проф. др Софија Милорадовић, директор Института за српски језик САНУ
Проф. др Зорица Никитовић, потпредседник Друштва наставника српског језика и књижевности Републике Српске
Проф. др Слободан Орловић, председник Етичког одбора Универзитета у Новом Саду

Проф. др Драго Перовић
 Проф. др Драгољуб Петровић
 Проф. др Петар Пијановић
 Академик Предраг Пипер
 Проф. др Валентина Питулић
 Др Јованка Радић
 Адвокат Миленко Радић
 Проф. др Бранислав Ристивојевић
 Др Марина Спасојевић
 Проф. др Рада Стијовић
 Проф. др Јелица Стојановић, председник Друштва чланова
 Матице српске у Црној Гори
 Проф. др Бошко Сувајџић, управник Катедре за српску књижевност са
 јужнословенским књижевностима Филолошког факултета у Београду
 и председник Вукове задужбине
 Проф. др Богољуб Шијаковић

ПРИЛОЗИ

ISSN 0027-8084
UDK 808.61./62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXIV/3—4

**БЕОГРАД
2002/2003**

МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ
(Филолошки факултет, Београд)

ПРИРОДНИ И ГРАМАТИЧКИ РОД ИМЕНИЦА

У чланку се разматрају питања природног и граматичког рода именица и њихов међусобни однос. Посебна пажња посвећена је природном роду, који аутор посматра више као лексичко-семантичку, а мање морфолошку (граматичку) категорију. У чланку се такође разматра начин утврђивања именичког рода.

0. Међу граматичке (морфолошке) категорије именица убрајају граматичари *род, број и њадеж* (в. нпр. Симић 1996:112–116, Хрв. грам. 1997:101–103, Станојчић–Поповић 2000:78–79).¹ Мада се о именичком роду учи и у школи (истина најчешће само укратко и површно), много штошта у вези с њим остаје и даље спорно, почевши од његове дефиниције и категоризације до појединачних нормативистичких питања. О томе сведоче релативно бројни научни и стручни радови посвећени роду именица у нашем језику, а посебно разлике у приступу и тумачењу именичког рода које се запажају већ при површном и селективном увиду у научну литературу, одн. у одговарајућа поглавља у граматицама и приручницима. Ми ћемо се у овоме раду осврнути само на основна питања рода као граматичке (конкретније морфолошке) категорије, а то значи на питања (I) природног рода, (II) граматичког рода и (III) именичког рода уопште.

I. Природни род.

1. Аутору овога прилога чини се као најспорнији, најконтроверзнији начин поделе на тзв. природни и тзв. граматички род именица, уобичајен у нашим (и не само нашим) граматицама.² И не само да

¹ С родом је на неки начин повезана и категорија „живо/неживо“, али она није општег карактера, будући да су у српско(хрватско)м језику њоме обухваћене само именице једне (прве) врсте, само једног (мушког) рода и да се очитује само у контрасту $Asg=Gsg : Asg=Nsg$. Узгред напомињемо да термин „живо/неживо“ (уп. и Кристал 1999, s. v. živ) није најпрецизнији јер називи за биљке (рецимо *багрем, дуд, јавор, јасен, храси* итд.) нису обухваћени овом категоријом, мада су биљке биолошки живе. Зато би можда боље било употребљавати антонимски пар *биће/небиће* (у недостатку бољег, типа руског *не/одушевленность*).

² Уп. нпр.: „Род код именица је двојак – природни и граматички“ (Стевановић 1975:176).

нам се чини спорном подела, већ и само тумачење појма природног рода именица.

1.1. Већина граматичара не даје дефиницију рода као граматичке категорије, па ни природног рода именица (мада му посвећује сразмерно доста пажње и простора), већ нас о њему обавештава посредно, описно. Рецимо, у реченици „Именице као што су: *човек, дечак, младић...* по природи својој су мушког рода јер означавају бића мушког рода“ (Стевановић 1975:176) објашњено је само зашто су те именице природног мушког рода, али не и шта је природни род као граматички појам. Ако, потом, прочитамо реченицу: „Prirodni muški rod imaju imenice koje su nazivi/imeniца bića muškog pola“ (Мразовић–Букадиновић 1990:192),³ сазнаћемо само које именице имају природни мушки род, али опет не и шта је то. Уместо (очекиване) дефиниције природног рода именица, у лексикону СХЈ 1972 налазимо дефиницију „природног рода“ бића (као „правог“)⁴ и разлог за поделу на мушки и женски род именица: „Prirodni rod, pravi rod, karakteristika po kojoj se međusobno razlikuju bića. Po prirodnom rodu bića se dele na muška i ženska. Prema tome postoje i dva prirodna roda [вероватно именица – М. Н.]: *muški i ženski ... Pored prirodnog postoji i gramatički rod ... gde se imenice obično prema svom glasovnom sklopu razvrstavaju u ova dva roda*“.⁵

1.1.1. Јасно је из овога бар то да се тзв. природни род именице одређује на основу пола њоме именованог бића, дакле на основу значења.⁶ Међутим, ако је тачно да „prirodni muški rod imaju imenice koje su nazivi/imeniца bića muškog pola“, зашто су онда именице (*џо*) *мушкарче* и (*џо*) *момче* „изузеци“ (Мразовић–Букадиновић 1990:192), тим пре што се и за њих каже да су природног мушког рода? Да ли су, сходно томе, (*џај*) *девојчурак* и (*џај*) *цуреџак*, који се, заједно са (*џо*) *девојче*, такође помињу као изузеци, „природног женског рода“, а ако јесу – зашто су изузеци и од чега? Од правила да „prirodni ženski rod imaju imenice koje su nazivi/imeniца bića ženskog pola“ свакако нису.

1.1.2. Станојчић такође каже да су, нпр., „именице: *оџац, син, браћ, дед, учиџељ; коњ, вук, лав* – мушкога рода, јер означавају бића мушкога пола“ (2000:78), али у случају „непоклапања“ граматичког (како га он схвата) и природног рода овај други одређује према атри-

³ Слично и Симић 1996:112 („Именицама мушког рода обележавају се мушка жива бића, женски род се односи на женска жива бића, а средњи род на недорасла бића, младунчад. То је *природни* род.“) одн. Кликовац 2002:65 („Неке именице имају и природни род: то су именице које означавају бића.“).

⁴ У Речнику МС је *род* у значењу '(с)пол' потврђено само примером једног граматичара, М. Стевановића. Иначе, ово бркање појмова и термина *јол/род* довело је и до, на први поглед, нелогичних исказа попут „двополни тип именице“, што се, додуше, може објаснити неком врстом елизије исказа „именице које означавају бића двају полова“.

⁵ Ипак, и ове су дефиниције боље и јасније од оне дате под одредницом *природан* у Речнику МС: „природни род грам. *мушки и женски род који се не џоклаја* увек с *граматичким родом*“.

⁶ Уп.: Přirozený rod se může uplatnit jen u substantiv označujících životné substance“ (Чешка грам. 2001:232).

буту, а не према значењу. Тако се за им. типа *шаја*, *деда*, *владика* и сл. каже да су „природног мушког рода, јер је атрибут уз њих као атрибут уз именице *човек*, *учитељ*: добар *шаја*“ (Станојчић–Поповић 2000:79).

Дакле, им. *ошац* и *дед* су природног мушког рода јер означавају бића мушког пола, а им. *шаја* и *деда* истог су рода зато што се уз њих употребљава атрибут као и уз *ошац*, *дед*. То би онда требало да важи за им. *мајка*, *кћерка* / *маји*, *кћи*, мада из формулације дате на 79. стр. цитиране граматике није јасно да ли су им. *маји* и *кћи* уопште природног женског рода или (само?) граматичког. Уп.: „Атрибут уз њих [именице као што су *ноћ*, *стивар*, *љубав*, *радост* – М. Н.] показује да су граматичког женског рода: лепа *ноћ*, као лепа *жена*, лепа *кућа*. На исти начин [разред М. Н.] одређен је и род именица *маји* и *кћи*.“ Одакле овај различит приступ? Отуда што се „значење природног рода углавном ... везало за одвојене наставке, па се а) највећи број именица мушког рода завршава на сугласник ...: *син-ѓ*, *учитељ-ѓ*, *вук-ѓ*; б) највећи број именица женског рода завршава се на -а: *жен-а*, *учитељица-а*, *вучица-а* и в) највећи број именица средњег рода завршава се на -е/-о: *дете*, *шеле* / *чедо*“ (Станојчић–Поповић 2000:78).

1.1.2.1. Мада претходно изложено различито тумачење природног рода именица типа *ошац*, *дед*, с једне, и *шаја*, *деда*, с друге стране, не изгледа, на први поглед, превише смислено, оно је важно јер у разматрање тзв. природног рода именица експлицитно уводи и облик речи, дакле један чисто морфолошки елеменат. У томе разматрању полази се од јединства значења (биолошког пола) и облика речи, као типичног и убедљиво преовлађујућег („највећи број“). Ако таквога јединства нема, облик именице је за природни род небитан, а значење и облик атрибута битни. Тако смо добили решење за природни род им. типа *шаја*, *деда*, *владика* и сл. (а то би, по аналогiji, морало важити и за им. *кћи* одн. *маји*), али не и за им. типа (*шај*) *девојчурак* и *цуре-шак* одн. (*шо*) *девојче* и *женче* и сл. Истина је да ове именице означавају бића женског пола, али оне немају типични (преовлађујући) облик им. ж. р., нити се уз њих употребљава атрибут у женском, већ у мушком одн. средњем роду, па није јасно да ли се за те и такве именице уопште може рећи да имају природни род. Није то јасно ни за им. типа *лепо момче*, *велика момчина*, *права мушкарчина* и сл. које означавају бића мушког пола.

1.1.3. Одговор даје један друкчији приступ питању природног рода, по којем је то „pretpostavljeno podudaranje između roda kao jezične kategorije i prirodnoga (biološkog) dijeljenjem po spolu“ ([Ахманова] Симеон 1969, s. v. rod). Како у претходно наведеним примерима таквога подударанја нема, то би значило да се не може ни говорити о природном роду тих именица.⁷

⁷ Уп.: „'Prirodni rod' je termin rezervisan za slučajeve kada dati tip K[ongruencijskog] indikatora odgovara seksu pojma obeleženog imenicom (taj mladić / ta žena)“ (Ивић М. 1966:41).

1.1.4. То јесте одговор на једно од питања повезаних са природним родом, али не на сва. „Претпостављено подударане“ остаје и даље у многим случајевима нејасно, јер корелација између пола и рода није увек иста, понекад ни сасвим јасна, а у неким случајевима је чак спорна. Тако, нпр., међу „врло много случајева“ где се „жива бића и мушког и женског рода означавају ... једном истом именицом“ наводи М. Стевановић (1975:176) и „именице које означавају дужност, звање или занимање људи, као што су: *министар, руководилац, њисац, секретар, њисар, благанник, деловођа, старешина* и сл.“, за које тврди да „немају природни већ граматички род“. Пошто им. типа *ђой, свештеник, владика, војвода* и сл. означавају у српском језику само бића мушког пола, то значи да оне, за разлику од претходних, имају природни род. Врло је, међутим, тешко видети у чему је смисао инсистирања на разлици између, нпр., им. *старешина* и им. *војвода*, кад се и једном и другом именује звање, функција и сл., а не род одн. пол. Уз то, када се и како утврђује да је једна им. „изгубила“ природни род? Рецимо, аутори средњошколске граматике Ж. Станојчић и Љ. Поповић (2000: 79) тврде да је им. *судија* (и даље) природног мушког рода, без обзира на то што данас има жена судија можда и више него мушкараца судија. Дакле, по Стевановићу – именице које током времена пређу са означавања бића једнога пола на именовање бића двају полова губе природни род, а по Станојчићу и Поповићу – не.

1.1.5. Што се назива за животиње тиче, за именице које „значе врсту, нпр.: *сићар, њићца, жаба, риба, рода, кос, славуј, њрећелица, корњача, гушћер*“ каже Стевановић да означавају бића и мушког и женског пола и да, зато, „немају природни већ граматички род“ (1975: 176).⁸ То онда значи да су, рецимо, им. *мачка, лисица, овца, голуб* и *лав* природног (ж. одн. м. р.) када значе женку одн. мужјака, а граматичког (ж. одн. м. р.) када значе врсту (в. стр. 177).⁹ У чему је, на граматичком, а поготову на ужем, морфолошком плану, разлика између, нпр., им. *овца* кад значи врсту и им. *овца* када значи женку? Или, даље, између, нпр., им. *сисар* (за коју се, као што смо видели, каже да је граматичког м. рода) и им. *јелен* (која је природног м. рода кад означава мужјака)? И зашто је то, коначно, уопште важно за граматичку српског (одн. српскохрватског) језика?

1.2. Очигледно су за граматичаре екстралингвистичке датости биле важније од лингвистичких особина речи које их именују. Инсистирајући на полу именицом означеног бића као примарном, нашли су се пред још једним проблемом, а то је питање природног рода именица средњег рода, одн. питање броја природних родова именица. Према ауторима актуелне средњошколске граматике српског језика (Станојчић–Поповић 2000:78) постоје три природна рода – мушки, женски и средњи (уп. и Симић 1996:112), за разлику, рецимо, од граматике

⁸ Уп. и Марковић 1970:10.

⁹ Уп.: „*Vuk je imenica koja označava vrstu (npr. vukovi su nanijeli velike štete – tj. mužjaci i ženke) i to je gramatički, muški rod, a pošto označava i mužjaka, ta je imenica prirodnog roda*“ (Марковић 1970:10).

П. Мразовић и З. Вукадиновић, где се каже да „imenice srednjeg roda po logici nemaju prirodni rod jer su sva bića ili muškog ili ženskog pola ... Znači, one uvek imaju samo gramatički rod“ (1990:192).¹⁰ Лексикон СХЈ помиње само „dva prirodna roda: muški i ženski“ (1972:385), као и Речник МС (s. v. *природан*), док се Стевановић у овоме погледу не изјашњава, већ само истиче да „имена младих живих бића, мада су она по природи или мушког или женског рода, ипак имају унеколико друкчије облике од именица оба ова рода“ [мушког и женског – М. Н.] (1975:178).¹¹

1.3. Главни разлог за дугу и непрекидну причу о природном роду именица лежи у одавно претпостављеном и вероватном објашњењу настанка именичког рода као последице постојања двају полова у природи и перципирања полно незрелих бића (младунчади) као треће категорије.¹² Са синхронизацког становишта, међутим, анализа именичког рода примарно заснована на полу њоме именованог бића, дакле на основу екстралингвистичких (у овом случају биолошких фактора), не даје, као што се види из неколико претходно разматраних примера, обавезно лингвистички релевантне резултате.¹³ То, свакако, не представља никакво изненађење ако се има у виду да је, као што смо видели, природни род именица повезан с изванјезичким факторима.

II. Граматички род

2. Делује помало парадоксално да се при разматрању граматичке категорије рода примат даје природном роду. Разлог за то лежи, као што је поменуто, у претпостављеном редоследу ствари одн. хронологији догађаја. С обзиром на то, није никакво чудо што се тзв. граматички род именица третира као секундарни одн. изведен из природног.¹⁴ Тако се каже: „именице са завршетком -ø: а) *зид-ø*, *камен-ø*, *хрст-ø* – мушког су рода јер се завршавају и мењају као и именице *син*, *учишће*, *вук*; б) именице са завршетком -а: *шрав-а*, *кућ-а*, *сћен-а*

¹⁰ Уп. и: „Razume se da samo K[ongruencijski] indikator maskulinskog tipa (Km) i K[ongruencijski] indikator femininskog tipa (Kf) mogu doći u obzir kao pokazatelji prirodnog roda“ (Ивић М. 1966:41).

¹¹ Врло је занимљиво како о томе пише С. Марковић (1970:9): „Stvarno postoje dva prirodna roda, kao i dva pola, muški (masculinum) i ženski (femininum), dok treći, srednji rod predstavlja samo formalnu [разред М. Н.] kategoriju.“ Међутим, одмах иза ове следи реченица: „Srednji prirodni rod [разред М. Н.] imaju imenice koje označavaju mlada bića, pošto kod njih spoljne oznake roda (odn. pola) nisu tako izrazite, kao da im pol još nije određen, nije ni muški ni ženski, tj. neutrum“. И Д. Кликовац (2002:65) каже за овакве именице да су „'природног' средњег рода“, али атрибут *природни* ставља под наводнике.

¹² Уп.: „Грамматичка категорија рода именица изражена је разликама заснованим на разликовању полова бића у природи“ (Станојчић–Поповић 2000:78).

¹³ „Наше схваћање рода није се еманципирало од екстралингвистичких значења, па се и пласира у нормативу као номинална категорија која одражава разлике између сполова“ (Анић 1984:5).

¹⁴ Уп. и: „Gramatický rod zahrnující maskulinum, femininum a neutrum vzniká aplikací přirozeného rodu na neživotné substance a je substantivům životným i neživotným implikován“ (Чешка грам. 2001:232).

– женског су рода јер се завршавају и мењају као именице: *жена, учитељица, вучица*; в) именице са завршетком *-e/-o*: *дугм-е, име / њо-ље / село* – средњег су рода, јер се у номинативу завршавају и мењају као именице *дете, момче, чедо*“ (Станојчић–Поповић 2000:78).¹⁵ Затим се додаје: „Пошто [‘именице са значењем предмета и појава’ – М. Н.] свој род добијају по угледу на облике именица природног м., ж. и ср. рода, њихов род се назива граматички род“ (И.).¹⁶

2.1. Дакле, једне именице имају природни род (према полу бића које означавају), а друге граматички род (према облику ових првих).¹⁷ Проблем је, међутим, у томе што именице граматичког рода „имају облик и начин слагања у синтагми – исти као и именице са природним родом“ (Симић 1996:112). У чему је онда разлика? По Симићу, у томе што ове друге „*немају значење рода*“ (рода=пола). Значење, међутим, није морфолошка (граматичка) категорија, премда је важно (и) за морфологију. Ако би се као критеријум за утврђивање и одређивање морфолошких категорија узело значење речи, онда би њихов број био знатно већи. Тако би се, и то не с мање разлога, као пандан опозицији *природни ~ граматички род*, могло говорити и о опозицији *природни (реални) ~ граматички број* именица (нпр. „природни“ број у *господа* је множина, а у *Карловци* једнина, док је граматички обрнут). Иако је наведена разлика граматички (и, уже, морфолошки) релевантна, она у нашој граматичкој литератури није наведена као супкатегорија граматичког броја.¹⁸

2.2. Други проблем представљају одступања од пројектованог модела, који изгледа отприлике овако: биолошки пол бића условљава природни род именица; природни род именица добија одговарајући облик одн. наставак ном. јд. и деklinацију, који су исти за један род (мушки, женски или средњи); облик и деklinација тих именица условљавају (граматички) род именица које не значе биће одређеног пола.

2.3. Како се то констатује и у граматицама (уп. нпр. Станојчић–Поповић 2000:79), овај модел није (у потпуности) остварен у пракси. Тако имамо: 1) именице тзв. природног м. рода које немају нулти наставак у ном. јд. (како је у пројектованом моделу и, најчешће,

¹⁵ Уп. и: „Промена управо тих именица [природног рода – М. Н.] представља образац на основу којег се утврђује граматички род именица које означавају бића“ (Кликовац 2002:65).

¹⁶ Није баш увек тако сигурно да су ове именице добиле свој род (само) на основу облика, него је код неких од њих одређену улогу играо и семантички моменат, што се види када се упореди низ: *жена* (ж. рода зато што означава биће ж. пола) – *земља* (ж. рода зато што, као и жена, рађа) – *држава* (ж. рода јер је ж. рода и земља) – *Србија, Румунија, Русија, Бугарска, Мађарска* итд. (ж. рода, јер су таквога рода и земља одн. држава). (Уп. у немачком: *das Weib* ‘жена’, ср. род – *das Land* ‘земља; земљиште’ ср. род – *Serbien* ‘Србија’, ср. род, али *der Staat* ‘држава’, м. род.)

¹⁷ И Симић (1996:112) каже да се неке именице одликују природним родом, а да „све остале именице имају граматички род“ (дакле, оне које немају природни).

¹⁸ Иначе је и категорија граматичког броја (једнина, множина, па и двојина) настала на основу „природног броја“ одн. на основу постојања и перципирања јединке или више њих у природи (одн. пара).

у језику), али имају деклинацију која се у тај модел уклапа (то су им. типа *ујко*, *Марко*, *Павле*, *Радоје* и сл.); 2) именице тзв. природног м. рода које немају ни нулти наставак у ном. јд. (како је у пројектованом моделу и, најчешће, у језику), ни деклинацију која се у тај модел уклапа (то су им. типа *шаиша*, *деда*, *владика*, *судија*, *Милија*, *Никола* и сл.); 3) именице тзв. граматичког ж. рода које немају ни наставак *-а* у ном. јд. (како је у пројектованом моделу и, најчешће, у језику), ни деклинацију која се у тај модел уклапа (то су им. типа *ноћ*, *сћвар*, *љубав*, *радосћ* итд., као и им. *кћи*, *маји*, које би, бар по неким схватањима, могле бити и природног ж. рода). Род оваквих именица одређује се у граматикама (уп. Станојчић–Поповић 2000:78–79) према онима које се уклапају у пројектовани модел, дакле посредно. Тако се за именице из прве групе каже да су „природног ... мушког рода, јер је атрибут уз њих као уз именице *човек*, *учишћел*“. За оне из друге групе тврди се да су, будући да „имају промену именица са завршетком *-а*“, граматичког женског рода (као именице *кућа*, *жена*), „али су природног мушког рода, јер је атрибут уз њих као атрибут уз именице *човек*, *учишћел*“. Коначно, именице из треће групе „имају промену чији је номинатив са завршетком *-ѝ* [који је у пројектованом моделу резервисан за м. р.] а зависни падежи [су] с посебним наставцима (*ноћ* – *ноћи*, *ноћи*, *ноћу*...)”,¹⁹ док атрибут уз њих показује да су граматичког женског рода: *лепа ноћ*, као *лепа жена*, *лепа кућа*“ (Станојчић–Поповић 2000:79).

2.4. Овакав приступ именичком роду показује се као врло компликован и унеколико у нескладу с језичким чињеницама. Наиме, број именица које представљају изузетке од круто постављеног обраста износи више хиљада, и то су претежно именице које, као речи, чине језгро лексичког фонда нашег језика.²⁰ Разноврсност и лексичка заступљеност одступања од пројектованог модела намећу друкчији приступ овом граматичком питању, а посебно начину утврђивања рода именица.

2.4.1. Како се, заиста, одређује род именица? Када је реч о тзв. природном роду, граматичари инсистирају, као што је у раду више пута поменуто, на пољу именицом означеног бића као једином или примарном (в. нпр., Мразовић–Вукадиновић 1990:192 и Симић 1996:112). Неки граматичари овоме додају и облик (тамо где он „кореспондира“ са родом) одн. атрибут (где такве „кореспонденције“ нема) (уп. Станојчић–Поповић 2000:78–79).

2.4.2. Што се тиче тзв. граматичког рода, не постоји међу граматичарима ни такав степен сагласности:

¹⁹ Ова формулација не говори много, јер је и, нпр., им. *дан* – *дана*, *дану*, *даном* такође „с посебним наставцима“.

²⁰ На основу Обратног речника (Николић 2000), видимо да у нашем језику постоји три-четири хиљаде именица м. р. на *-а*, *-о/-е* и преко седам хиљада именица ж. р. на сугласник. Истина, огромну већину њих чине именице са суфиксом *-ост* типа *жалошћ*, *младост*, *радосћ* и зб. им. са суфиксом *-ад* типа *јагњад*, *ишлад*, *ишлад*, *чељад* и сл., али и *крв*, *љубав*, *маси*, *моћ*, *ноћ*, *реч*, *сћвар*. Истога су рода и исте деклинације именице које се у ном. јд. завршавају на *-о < л* (са нултим наставком) као што су *мицао*, *погибао*, *со* и др.

У лексикону CXJ стоји да се „gram. rod ... određuje prema obliku reči, prema njezinom završetku i deklinaciji (promeni)“ (стр. 121). Сходно томе, и „imenice: *sluga, vojvoda, vladika, starešina* i sl. gramatički su ž. roda – menjaju se kao imenica *žena*, a znače muške osobe“²¹. Видели смо да су сличнога мишљења и Станојчић одн. Поповић, при чему је Поповић изричитији и категоричнији: „Род именица одређује се на основу њихове промене (типа деκлинације): именице прве врсте су мушког или средњег (зависно од промене), именице друге врсте – средњег, а именице треће и четврте врсте – женског рода“ (Станојчић–Поповић 2000:295).²² Нажалост, овај критеријум тешко се може прихватити, јер, као што се види и из претходне формулације, нема (потпуне) корелације између рода именица и њихове деκлинације, било по томе што им. различитих родова припадају истој деκлинацији (нпр. *аушо* и *село*), било по томе што им. истог рода имају потпуно различиту деκлинацију (нпр. *роса* и *љубав*).²³ Уз то су број и редослед деκлинација условни (и мењају се од времена до времена и од граматичара до граматичара), а број именичких родова је константан (бар у релативном смислу).²⁴ Уосталом, како се идентификује род у дијалектима одн. језицима који се одликују аналитизмом (какви су нпр. призренско-тимочки дијалекат одн. бугарски и македонски језик), који уопште немају деκлинационе врсте (јер немају ни деκлинацију), али знају за категорију именичког рода?

2.4.3. Због свега тога многи граматичари друкчије утврђују род именица. Тако Белић (1934:57) тврди: „Род се познаје или према природном роду (природни род) именице или по придеву или заменици атрибуцки употребљеним уз именице, јер придеви и придевске заменице имају нарочите наставке за сваки род (*дѡбар, дѡбра, дѡбро, шѡј, шѡ, шѡ*); по њима употребљеним уз именице које немају природног рода и познајемо којега су рода (граматички род)“.²⁵ П. Мразовић и З.

²¹ За неке именице овога типа, као што су *судија* или *старешина*, било би много боље рећи да су некада значиле (само) мушке особе (и то само у мери у којој је то значење заступљено код оваквих именица), јер данас (само у Србији) има веома много жена судија (укључујући и председницу Врховног суда), да о „разредним старешинама“ у школи и не говоримо.

²² То што је уз њих атрибут у м. р. (или и м. р.) називају неки граматичари „одступањем од граматичког рода“. Уп. Гвоздановић (1984:213–215), где се такво одступање констатује код им. „женског рода“ типа *судија* и „средњег рода“ (!) типа *дечко*.

²³ Само промену као критеријум за одређивање граматичког рода наводи и Д. Кликовац (2002:62), али је она, за разлику од Поповића, не везује за (четири) деκлинационе врсте.

²⁴ Занимљив је, мада не и непознат (в. нпр. у дијалектолошким радовима), поступак Д. Кликовац (2002:62–64), која у деκлинацији именица примењује као примарни класификациони критеријум (граматички) род, а тек као секундарни – облик. У нашој досадашњој граматичкој литератури примат је даван облику, што је, с морфолошке тачке гледано, оправданије, поготову ако прихватимо ауторкин став да „род није обличка категорија именица“ (62).

²⁵ Уп. и: „Што се именичког рода тиче, под тим термином овде треба разумети на првом месту ону граматичку ситуацију која је примерена именици у номинативу, а оличавају је карактеристични конгруенцијски наставци атрибута и именског дела пре-

Вукадиновић такође одређују граматички род (само) према облику конгруентних речи²⁶, наводећи као пример најчешће показну заменицу *шај/ша/шо* (в. стр. 191–196). Сходно томе, за њих су и им. типа *Никола*, *судија* или *главоња* мушког рода (што се изричито и наглашава на стр. 193).²⁷ Према С. и Г. Ресел (1984:162), овако се мора поступати јер се род српскохрватских именица, посматраних у целини, „може – изузимајући случај када је инхерентна семантика на основи доминантног природног пола јасна (нпр. муж – жена) – са сигурношћу одредити само на основу синтагматског контекста, тј. додавањем именици једне речи (или ако се њоме супституише) која познаје диференцијацију рода као корелацију конгруенције“.

2.4.4. Оба претходно изнета приступа обједињена су у чланку М. Ивић (1960:13): „Као што је познато [!], обележавање рода именица постиже се на два начина:

А) деklinационом структуром саме именице, тј. парадигматским (П) моментом;

Б) деklinационим обликом присутног детерминатива, тј. конгруенцијским (К) моментом“.²⁸

За разлику од Љ. Поповића и Д. Кликовац, М. Ивић (1960:196) изричито наглашава да „П[арадигматски] индикатор сам за себе није довољан морфолошки симбол рода“,²⁹ додајући, после анализе појединих падежних облика, како је „недовољна одређеност рода у централном падежу – номинативу сингулара – овде ... ипак далеко значајнији феномен него предиктабилност у понеком [разред – М. Н.] од осталих облика дате именице“.

III. Шта је именички род?

Одакле оволики различити приступи идентификацији именичког рода и овако различита мишљења? Чини се да разлог лежи у различитом схватању појма *род* у морфологији.

диката: у јединини 'мушки' наставак -*ø*, односно, али само кад је атрибут посредни, -*й*, 'женски' -*а*, 'средњи' -*о*“ (Ивић М. 1989:27–28).

²⁶ Уп. и Хрв. грам. 2000:101.

²⁷ За С. и Г. Ресел „називи за особе мушког пола, као „деда, слуга“ или „хвалиша, платиша“, и хипокористици мушких назива животиња, као „меда“ или „зека“, без обзира на женску деklinацију, граматички су мушког рода“ (1984:161). За руски језик констатује Триница да „слова этого склонения [*сшёнá* – М. Н.], обозначающие лиц мужского пола, относятся к м. р.“ и наводи, поред осталих, и им. *вельможа*, *воевода*, *слуга*, *судья* и др. (1989:34). За имена, пак, типа *Никиша*, *Илья*, *Андрюша*, *Коля*, *Никишушка* и сл. каже да „всегда остаются словами м. р.“ (стр. 35).

²⁸ Граматичари склонији дијахронијском приступу и овде утврђују редослед, па кажу: „Gramatický rod substantiv je dán soubory skloňovacích koncovek a dále je vyjadřován shodě koncovkami adjektiv, zájmen, číslovek a slovesných tvarů vztahujících se k substantivu“ (Чешка грам. 2001:233).

²⁹ Уп. и за руски језик: „Система флексий не всегда является достаточным критерием для различения рода существительных“ (Руска грам. 1970:318).

3.1. За једне граматичаре – то је „категорија заснована на разлици пола у природи (мушки, женски, средњи)“³⁰ која се изражава одређеним наставцима за облик, што значи да „постоје облици за род“ (Станојчић–Поповић 200:77). У овом случају оправдано је говорити и о природном роду именица као морфолошкој категорији, будући да је он одређеним наставцима морфологизираан. У складу је с тим и третирање именица типа *владика*, *судија*, *шаџа* и сл. одн. *кћи*, *маћи* као изузетака.

3.2. За друге – „rod imenica je gramatička kategorija koja se ogleda u slaganju determinativa, prideva i glagolskih oblika koji razlikuju rod sa imenicom“ (Мразовић–Букадиновић 1990:191).³¹ Уп. и: „Rod je gramatička kategorija koja se očituje u slaganju imenica s pridjevskim riječima“ (Хрв. грам. 1997:101).³² У том случају постоји само један једини, граматички род именица, што значи да нема никакве разлике у роду именица *јелен*, *сисар* или *џрозор*, на пример. Постоји, међутим, разлика између, нпр., им. *јелен* и им. *владика* утолико што је прва м. р. и у једнини и у множини, а друга само у једнини.³³

3.3. За треће – „код именица (за разлику од придева) род је тзв. класификациона категорија јер је свака именица одређеног рода (или мушког или женског или средњег). Другим речима, именице немају облике [разред – М. Н.] мушког, женског и средњег рода, него се деле на именице мушког, именице женског и именице средњег рода“ (Станојчић–Поповић 2000:192).³⁴ Ми се у начелу слажемо с овде изнетим ставом, уз једну, не баш неважну примедбу: није ли контрадикторно тврдити да именице немају облике за род, а истовремено њихов род утврђивати на основу падежних облика?³⁵

3.4. И за аутора овога прилога род именица је класификациона категорија, али је, по његовом (и, као што смо видели, не само по његовом) мишљењу основни индикатор именичког рода облик конгруентне речи. Како у неким случајевима (и то не тако ретким) облик конгруентних речи може бити различит (што зависи од више фактора, уп. Поповић 2000), то значи да једна иста именица може бити различитог рода, нпр. *акџи* (м. р.) и *акџа* (ср. р.), *око*, *ухо* (ср. р.) – *очи*,

³⁰ Аутор овога прилога већ је у овом истом часопису скретао ауторима пажњу на то да не постоји „средњи пол“ у природи, али је то остало без ефекта.

³¹ Друкчије, међутим, у: „rod (genus) – većina promenljivih reči mogu svojim oblicima da obeleže rod (muški, ženski ili srednji): *drugø, drugarica, pile...*“ (Мразовић–Букадиновић 1990:26).

³² Било би свакако боље говорити обрнуто, тј. о слагању придевских речи с именицама, будући да придевске речи усклађују облик с именицом. Уп. и: „Категорија рода существительного – это лексико-грамматическая синтаксическая категория, указывающая на способность существительных сочетаться с определенными формами слов, относящихся к синтаксическому разряду определяющих“ (Руска грам. 1970:317).

³³ В. Ивић М. 1960:199, Поповић 2000:65–80 и др.

³⁴ Ова мала несугласност између онога што стоји на стр. 78–79 и стр. 192 ове граматике потиче од делимично различитих ставова њених (ко)аутора (Ж. Станојчића оди. Љ. Поповића).

³⁵ Уп. и Кликовац 2002:62–63.

уши (ж. р.), велики *йијаница* (м. р.) – велика *йијаница* (ж. р.), уз могућности комбиновања типа: *велика пијаница који је ушао...* или сл.

IV. Резиме

4.1. Род именица је граматичка категорија на основу које се именице деле на оне мушкога, на оне женскога и на оне средњег рода, а очитује се у слагању конгруентних речи са именицом. Именице немају посебне облике за сваки од наведених родова, мада постоје типични, статистички најзаступљенији обрасци (*-ø* је најчешћи наставак ном. јд. им. м. рода, *-o/-e* средњег, *-a* женског). Основни индикатор (показатељ) именичког рода је облик конгруентне речи.

4.2. У нашем језику постоји мушки, женски и средњи род, што је вероватно резултат постојања двају природних полова (мушког и женског) и перципирања полно незрелих бића (младунчади) као треће категорије. Природни род именица у вези је управо с тим изванјезичким факторима, а може се дефинисати двојачко: а) као претпостављено (али не увек и остварено) поклапање рода именице и пола њоме означеног бића; б) као остварено (природно, логично) поклапање рода именице и пола њоме означеног бића, што сматрамо прихватљивијом солуцијом и што оправдава третирање им. типа *цуреџак*, *људина* или *женче* као „изузетке“.

4.3. То значи да између рода именица и пола њима означених бића постоји одређена корелација, која може бити различита.³⁶ Тако имамо: а) потпуно поклапање (остварено у највећем броју случајева), нпр. *бик* 'животиња мушког пола' – *бик* 'именица мушког рода'; б) (разнолико) делимично поклапање (најчешће код именица с наставком *-a* у ном. јд. које значе мушку особу), нпр. *војвода* 'лице мушког пола' – *војвода* (јд.) 'именица мушког рода' / *војводе* (мн.) 'именица женског рода'; в) (разнолико) факултативно поклапање (обично код именица на *-a* у ном. јд. и им. са суфиксом *-lo* које поред мушке особе могу означавати и женску), нпр. *йијаница* 'лице мушког пола' – *йијаница* (у јд.) 'им. ж. р.' / 'им. м. р.', *закерало* – 'лице м. пола' – *закерало* 'им. ср. р. / им. м. р.' или сл.; г) непоклапање (често код речи с експресивним значењем),³⁷ нпр. *будала* 'лице м. пола'³⁸ – *будала* – им. ж. рода, *бабац*, *цуреџак* 'лице ж. пола' – *бабац*, *цуреџак* 'им. м. р.', *момче* – 'лице м. пола' – *момче* 'им. ср. р.'³⁹

³⁶ Врло детаљну, прегледну и формализовану релацију између конгруенцијског (и парадигматског) индикатора и рода именица заинтересовани читалац може наћи у Ивић М. 1966, а разне случајеве одступања од типичних релација (и) у Поповић 2000.

³⁷ „Грамматичко обележавање рода у српскохрватском није доследно са разликовањем по полу“, каже Милка Ивић (1989:33).

³⁸ Им. *йијаница*, *закерало* и *будала* могу означавати и женске особе.

³⁹ Овде се није ишло за исцрпним инвентаром свих могућих категорија и њихових варијација (о примерима и да не говоримо), али су и наведене довољне да покажу релативност у нашој граматичкој литератури предимензионираног значаја тзв. природног рода.

Тачка *a* односи се на именице које, као лексеме, означавају и људе и животиње, а тачке *b*, *v*, *z* односе се само на именице које означавају људско биће. Тзв. природни род граматички је потпуно ирелевантан за групе *a* (потпуно поклапање) и *z* (непоклапање рода и пола), а релевантан једино при разматрању примера из група *b* и *v*.⁴⁰

4.4. Природни и граматички род именица не припадају истој категорији, граматичкој категорији рода, што значи да нису супкатеорије исте категорије, па се не може говорити, као што се то претежно чини у нашим граматицама, да једне именице имају природни, а друге граматички род. Као граматичка, морфолошка (а не лексичка) категорија, постоји само један род именица – граматички. Све именице имају граматички род (мушки, женски или средњи), без обзира на то да ли значе (виша) бића или предмете, појаве, психичке доживљаје и др.⁴¹ Тзв. природни род именица заправо није граматичка, већ лексичко-семантичка категорија.⁴² У оквиру те категорије именице се могу делити на оне које имају природни род и на оне које га немају. За морфологију није релевантна сама чињеница да нека именица означава биће одређеног пола (што се обично наводи као примарна карактеристика тзв. природног рода именица) нити чињеница да неке од тих именица имају деklinацију нетипичну за већину других именица које означавају мушки или женски пол (типа *владика*, *девојче* итд.), већ само различит облик конгруентних речи уз такве именице. Иако није морфолошка категорија, природни род с разлогом се проучава и у синхронијској морфологији, јер од њега у многим случајевима зависи облик конгруентних речи употребљених уз одређену именицу (који је управо због „несклада“ између облика и природног рода именице понекад двојак или, уопште, хетероген).⁴³ Наравно, питање рода именица

⁴⁰ То је разлог што је највише научних и стручних прилога посвећено управо овим и сличним категоријама. Читаоце упућујемо посебно на рад Поповић 2000 и тамо наведену литературу. У томе се раду, с правом, критикују поједина решења у српској лексикографској пракси, која су настајала углавном због (овде критикованог) схватања појма именичког рода као граматичке категорије и нејасног односа између онога што се зове *граматички род* и онога што се зове *природни род* именица. У вези с тим као релативно добро лексикографско решење могло би се прихватити оно које је применио В. Анић у Рјечнику хрватског језика, где се, нпр., уз им. *будала* даје (граматички) *род* (ж), а између заграда наводи *пол* ("m i ž spol") (Vladimir Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb 1998).

⁴¹ И Д. Кликовац (2002:65) изричито наглашава да „све именице имају граматички род“, али она то тумачи чињеницом да се „међају по одређеној деklinацији“.

⁴² То је свакако главни разлог што се у одељцима о морфологији у неким граматицама он и не помиње као посебна категорија (уп., нпр. Хрв. грам. 1997, Стојанов 1964, 156).

⁴³ Иначе је уобичајено у морфологији да се указује и на лексичко-семантичке карактеристике именица и других врста речи (и да се оне класификују на основу тих карактеристика), што је потпуно оправдано ако се има у виду да то има реперкусију и на њихов облик. Није нимало случајно што се, на пример, посебно издвајају именице које означавају 'више бића или предмета узетих скупа' (тзв. збирне), оне које значе целину или количину неке материје (тзв. градивне) или оне које означавају нешто неопипљиво, нематеријално (тзв. апстрактне), јер су то именице које често или уопште не знају за категорију бројности и немају облике множине; издвајају се описни придеви од осталих јер практично само они имају облике компарације итд. Није, такође, ника-

које означавају бића знатно је сложеније него што проистиче из претходне реченице, али много више на лексичко-семантичком него на чисто морфолошком плану.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Анић 1984:** Др Владимир Анић, „Род и спол у српскохрватском језику: разграничење“, *Научни састајанак слависта у Вукове дане*, бр. 13/1, Београд, стр. 5–15.
- Белић 1934:** *Грамађика српскохрватског језика за други разред средњих и сѣручних школа*, саставио А[лександар] Белић, друго издање, Београд.
- Гвоздановић 1984:** Др Јадранка Гвоздановић, „Када одступамо од граматичког рода и броја“, *Научни састајанак слависта у Вукове дане*, бр. 13/1, Београд, стр. 213–219.
- Ивић М. 1960:** Милка Ивић, „Обележавање именичког рода у српскохрватском књижевном језику“, *Наш језик*, књ. X, Београд, стр. 192–211.
- Ивић М. 1966:** Milka Ivić, „Tipovi imeničkog roda u srpskohrvatskom književnom jeziku“, *Зборник за филологију и лингвистику* Матице српске, IX, Нови Сад, стр. 41–60.
- Ивић М. 1989:** Милка Ивић, „Нека запажања о броју и роду у српскохрватском језику“, *Јужнословенски филолог*, XLV, Београд, стр. 27–44.
- Кликовац 2002:** Душка Кликовац, *Грамађика српског језика за основну школу*, Српска школска књига, Београд.
- Кристал 1999:** Deјvid Kristal, *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, превели Ivan Klajn i Boris Hlebec, predgovor Ranko Bugarski, друго издање, Nolit, Београд.
- Марковић 1970:** Marković dr Svetozar, *Predavanja iz fonetike i morfologije savremenog srpskohrvatskog jezika sa osnovama istorije jezika i pregledom dijalekata*, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo 1970. g (štampano kao skripta). *Morfologija*, str. 1–255.
- Мразовић–Вукадиновић 1990:** Pavica Mrazović – Zora Vukadinović, *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*, Sremski Karlovci – Novi Sad.
- Пашов 1999:** Петър Пашов, *Българска грамађика*, [Пловдив?].
- Поповић 2000:** Љубомир Поповић, „Бивалентни контролори конгруенције: проблем лексикографског описа конкуренције граматичког и семантичког слагања“, *Научни састајанак слависта у Вукове дане*, бр. 29/1, Београд, стр. 65–80.
- Ресел 1984:** Dr Svetlana Ressel – Dr Gerhard Ressel, „Род, број и антонимија у српскохрватском језику“, *Научни састајанак слависта у Вукове дане*, бр. 13/1, Београд, стр. 161–170.
- Рус. грам. 1970:** *Грамађика современного русского литературного языка*, ответственный редактор Н. Ю. Шведова, Москва.
- Симеон 1969:** Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Zagreb.
- Симић 1996:** Радоје Симић, *Српска грамађика за средње школе, I*, Београд.
- СХЈ 1972:** *Srpskohrvatski jezik, Enciklopedijski leksikon Mozaik znanja*, Београд.
- Станојчић–Поповић 2000:** Живојин Станојчић – Љубомир Поповић, *Грамађика српског језика, Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*, седмо издање, Београд.
- Стевановић 1975:** М[ихаило] Стевановић, *Савремени српскохрватски језик, I*, треће издање, Београд.
- Стојанов 1964:** Стоян Стојанов, *Грамађика на българския книжовен език, Фонетика и морфология*, София.
- Триницка 1989:** Н. А. Янко-Триницкая, *Русская морфология*, 2-е издание, исправленное, Москва.

ко случајно што се у нашим грамађикама редовно истичу, као посебна врста, поменуте *ајштракћине* именице, а да се при томе уопште не помињу *конкретине*, којих је, иначе, много више!

Хрв. грам. 1997: Eugenija Barić – Mijo Lončarić – Dragica Malić – Slavko Pavešić – Mirko Peti – Vesna Zečević – Marija Znika, *Hrvatska gramatika*. II. promijenjeno izdanje, Zagreb.

Чешка грам. 2001: prof. dr. Petr Karlik – dr. Marek Nekula – prof. dr. Zdenka Rusinova, *Průruční mluvnice češtiny*², Brno 2001.

S u m m a r y

Miroslav Nikolić

NATURAL AND GRAMMATICAL GENDER OF NOUNS

In this paper author addresses the issue of natural and grammatical gender of nouns, and their correlations. Natural gender author understands as a lexical and semantic category, rather than morphological. The author argues the methods of determine gender of nouns, with an emphasis on the congruent words as a primary method, and the type of declination as a secondary method. The author also argues that all nouns are of grammatical gender, and only certain nouns are of natural gender. From the morphological point of view only certain noun categories of natural gender are relevant, first of all those whose gender indicator (a congruent word) can be differently marked (as masculine and/or feminine, i.e. masculine and/or neuter). Thus, for the nouns with congruent words that can be only of a certain gender, only grammatical gender is taken into account, disregarding the type of declination for that noun (example: *moja žena*, *moja kći*, *moj curetak*).

НАУЧНО ДРУШТВО ЗА НЕГОВАЊЕ
И ПРОУЧАВАЊЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА
БЕОГРАД

СТУДИЈЕ СРПСКЕ И СЛОВЕНСКЕ
Серија I, год. XI

КАТЕДРЕ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
БЕОГРАД

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
НИКШИЋ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
БАЊА ЛУКА

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
СРПСКО САРАЈЕВО

СРПСКИ ЈЕЗИК

XI/1–2

Београд, 2006.

811.163.41'366.52

81 : 305

БОЖО ЋОРИЋ (Београд)

ГРАМАТИЧКИ РОД И ПИТАЊЕ ПОЛНЕ
ДИСКРИМИНАЦИЈЕ У ЈЕЗИКУ

Рад је посвећен актуелним расправама о тзв. именичкој моцији, са посебним освртом на именовања звања, занимања и титула кад се односе на особе женског пола.

Кључне речи: граматички род, пол, моција, језичка дискриминација.

Термином *моција* обухватају се сви случајеви морфолошког разликовања *граматичког рода* у српском језику. Будући да је граматички род карактеристичан, начелно, за све променљиве врсте речи, могло би се казати да све оне имају *моцију рода*. Ипак, овај термин се у србистици везује за нешто уже подручје – за именске речи, код којих се, обично, разликују три рода: мушки, женски и средњи. Овакво разликовање подразумева постојање морфолошких средстава којима се сваки род посебно маркира. Ова, на први поглед, разложна опсервација у даљој анализи показује се као нетачна. Наиме, граматички род је, по својој природи, хетерогена појава: једну природу показује кад су у питању придевске речи, а сасвим друкчију кад је реч о именицама. Код придевских речи *граматички род* је флективна категорија: кажемо да се те речи мењају *по роду*, а то значи да добијају одговарајућа морфолошка обележја према којима идентификујемо неки лик придевске речи у погледу рода као мушки, женски или средњи. Та обележја, међутим, нису интегрисана у самој придевској речи, већ су ван ње, у окружењу: условљена су синтаксичким контекстом. Придевска реч ће имати граматички мушки род уз именицу мушког рода, женски род уз именицу женског, а средњи род уз именицу средњег рода (*нов прозор, нова хаљина, ново одело*). То значи да је род код придевских речи синтаксички

зависан: тек уз именицу придев добија облик одређеног рода. Што се личних заменица тиче, оне су, морфолошки гледано, сасвим имуне на род, али и уз њих придевске речи имају моцију: она је овде диригована природним родом референта личних заменица *ја* и *ти*. (Исп. *Ја сам богат. Ја сам богата. Ти си богат. Ти си богата*).

Род код именица сасвим је друкчијег карактера: оне се уопште не мењају по роду, он је интегративни њихов део, оне имају, дакле, стални, синтаксички независан род. Коју, онда, функцију има граматички род кад су именице у питању. Једноставно речено – род има класификацијску функцију: именице разврставамо у одређене класе према њиховом сталном граматичком роду. Занимљиво је при томе да је главни критеријум за одређивање припадности именице одређеном граматичком роду, односно одређеној именичкој врсти управо флексивна форма речи које се мењају по роду, дакле форма придевских речи.

Овакав поглед на карактер граматичког рода у српском језику даје нам повода да закључимо како именице заправо и немају *моцију*. И не могу је ни имати будући да немају кључно обележје моције: морфолошко средство обележавања рода као резултат промене. Моција, наима, подразумева маркираност, и то морфолошку маркираност рода, а то, како смо видели, поседује само придевска реч, али не и именица. Додуше, именица поседује променљивост, али по падежима и по броју, али не и по роду.

Откуд онда термин *моција* код именица, откуд синтагматски називи типа *именичка моција*, *моција код именица*, *моциона творба* и сл? У одговору на ово питање мора се обратити пажња на семантичку страну именица. Наиме, једним делом својим граматички род именица потчињен је значењу њиховом. Ради се о томе да именице које значе нешто живо, лице рецимо, својом семантиком утичу на именички род. Та се потчињеност огледа у томе што лице женског пола аутоматски има женски, а лице мушког пола – мушки род. Остављајући по страни све могуће варијације у овој области, скрећемо пажњу на податак да међу именицама са значењем лица мушког рода има повелик број таквих које семантички покривају оба пола, и мушки и женски. Друкчије формулисано – оне имају карактер општег рода, заједничког за оба пола. Класификацијски гледано – оне се сврставају у групацију именица са мушким морфо-синтаксичким индикатором, односно граматичког су мушког рода. У језичкој пракси долази каткада до конфликта унутар граматике, дакле на нивоу система, али и до одређених конфликта на друштвеном плану као последица схватања о језичкој дискриминацији.

Из далеке језичке прошлости, међутим, наслеђен је систем морфолошког, или прецизније - творбеног маркирања именица кад се њима означава особа женског пола. Постојање таквог морфолошког (творбеног) средства којим се

мења род навело је научнике на то да ову појаву, аналогно оној код придева, назову *моција*. Радови тих и каснијих научника показују да се овај термин користио и користи само у једној групацији именица: у изведеним именицама. А то опет значи – налазимо га искључиво у *творби речи*. Видели смо да *моција* *рода* код придева подразумева тројство: мушки, женски и средњи род. Моција код именица, међутим, много је ужег обима: тиче се првенствено женског рода, а у ређим случајевима и мушког. То с једне стране. С друге стране, придевске речи свој морфолошки лик у категорији рода формирају према свим именицама, без обзира на њихове семантичке карактеристике. Моција код именица тиче се само категорије живог (лица и, мањим делом, животиње), а искључује неживо.

Проучавање тзв. именичке моције има у србистици дугу традицију. Први се њоме бавио у првој половини прошлог века проф. Радосав Бошковић и то у оквиру својих компаративно-историјских истраживања суфиксације у јужнословенским језицима. (Бошковић 1936). Та је тема, и касније, заокупљала пажњу дериватолога, како са системсколингвистичких, тако и са социолингвистичких позиција. И сам сам се овим питањима раније бавио, а подстицај да о томе опет пишем дошао је из актуелних расправа о равноправности полова што се воде на релативно широком друштвеном плану, а које укључују једним делом и сам језик. Изрази типа *сексизам у језику*, *сексистичка употреба језика*, *андроцентризам у језику*, *феминистичка лингвистика* и сл., релативно су нови у србистици, а срећу се у јавним наступима припадница женских покрета и у стручним прилозима појединих лингвисткиња. Као изразити примери језичке дискриминације (сексизма у језику) наводе се облици *звања*, *титула*, *занимања*, *дужности*, *послова* и сл. кад их *имају*, *обављају* или *врше* жене. Повремене расправе са овом тематиком засноване су првенствено социолингвистички, па се термини системске лингвистике само узгредно спомињу, али се међу навођеним примерима често налазе и они који својом структуром улазе у категорију тзв. *именичке моције*. Поједини сегменти споменуте расправе су ме инспирисали да о спорним питањима изнесем нека своја запажања, а она ће се кретати у уским оквирима једног релативно продуктивног дела творбеног система српског језика.

У дискусијама о језичкој неравноправности не води се увек довољно рачуна о дистинкцији између граматичког и природног рода: за системску лингвистику овај први је, наравно, важнији од овог другог. Тачно јесте да су они, тј. ова два рода, међусобно, до одређене мере, повезани, али само до одређене мере. *Граматички род* је, као смо видели, средство класификације, и не треба му давати додатне функције. Именске речи, а међу њима и именице, морају се у граматици смештати у одређене скупине, а један од критеријума класификације јесте овај или онај граматички род. Оно што је од природног рода (односно пола), као ванлингвистичке категорије, остало у граматичком систему јесу

назив – маскулинум, фемининум и неутрум (односно, мушки, женски и средњи род). Међутим, атрибути *мушки* и *женски* могу, кад су одређене семантичке скупине у питању, дати повода за расправу о дискриминацији у језику. У питању је употреба тзв. мушких назива за особе женског пола. У први план је избила категорија *звања, титула, занимања, дужности* и сл., кад се односе на особе женског пола.

Споменута категорија познаје, најмање, три типа номинације: а) неизведена/изведена именица *граматичког* мушког рода неутрализована с обзиром на пол (*доцент/уредник*); б) изведена именица маркирана с обзиром на пол (*доценткиња/уредница*); в) аналитичка форма¹ (*жена доцент/жена уредник*).²

Тип (а) сматра се дискриминаторним, непожељним, а тип (б) пожељним типом номинације особа женског пола. Овај други тип разликује се од првог најпре својом формалном структуром – проширен је одређеним творбеним формантом и аутоматски сврстан међу именице женског рода. У србистици се овакав тип извођења именица женског рода назива *именичком моцијом* (*моционом творбом, мовирањем*).³ Термин *именичка моција* први је употребио проф. Радосав Бошковић у првој половини прошлог века.⁴ И сам сам га користио у својим радовима о овом типу именичке деривације.⁵

Именичку моцију карактерише *суфиксни творбени начин*. Суфикси који учествују у *именичкој моцији* називају се *моциони суфикси*. Функцију мовирања врши десетак суфикса, али се продуктивношћу, у српском, издвајају *-ица, -ка, -иња* и *-киња*. Само је овај последњи (*-киња*), везан искључиво за моцију.

Познато је да наведени моциони суфикси *често* чине са суфиксима изведене именице *граматичког* мушког рода *корелативне суфиксне парове*. Суфиксна корелација у *именичкој моцији* представља појаву која се очитује у томе што облик основинске именице (*граматичког* мушког рода), начелно, условљава употребу одређеног моционог суфикса. (Исп. нпр. пар *уредник – уредница, копач – копачица* и сл.).

Резултат *моционе творбе* (*мовирања*) је *мовирани фемининум* (*доценткиња/уредница*). Мотивациони смер је од именице са значењем „лице уопште” ка именици са значењем „лице женског пола” (*доцент > доценткиња, уредник > уредница*). *Мовирани фемининум* и *корелативна именица* са значењем „лице уопште” чине тзв. *моциони пар* (*доцент / доценткиња, уредник /*

¹ Односно - аналитичка моција.

² Забележен је и пример плеонастичке форме: „Но данас је све мање жена-падо-бранки.” (Југославенска ревија Свијет, 9.11.1987)

³ У немачкој дериватологији употребљавају се слични називи: *Motion, Movierung, movirte Bildung*.

⁴ Исп. Бошковић 1936.

⁵ Исп., на пример, Ђорић 1982.

уредница). У неким случајевима „женски” члан одсуствује или пак није уобичајен: водич, бранич, гонич; писац, купац, борац, зналац, гњурац, стрелац, слушац, ловац итд. Свог моционог пара обично немају ни именице на –лог (психолог, филолог и сл.).

*

Широка употреба - условно речено - „мушких” назива звања, занимања, титула, дужности и сл. за лица женског пола оцењује се у неким круговима као *сексистичка*, односно као вид неравноправности, неједнакости, дискриминације према женама. Оваква оцена износи се повремено у разним срединама. Још пре више од две деценије публикована је књига индикативног назива - *Das Deutsche als Männersprache* (Пуш 1984). А у вези са овом темом и атмосфером око ње илустративан је и наслов чланка, објављеног у једној новијој бугарској публикацији, који гласи: *Жените на „мъжка” територия* (Жене на „мушкој” територији). Чланак је посвећен појавама „језичког андроцентризма” и „говорног сексизма”. (Пројкова 2004).

Расправе ове врсте нису мимоишле ни српски простор. Оно што ту праву карактерише јесте релативно узак круг учесника и слаб одзив језичких стручњака, посебни лингвисткиња. За језичке стручњаке проблем практично не постоји будући да системска лингвистика казује следеће: називи типа *доцент*, *стручњак*, *граматичар*, *уредник*, *спикер* итд. нису маркирани, неутрални су у погледу пола и не могу, као такви, бити потврда језичке дискриминације, тј. ти називи имају *генеричку функцију* (имплицирају и мушко и женско у исто време). Друга страна, међутим, своје незадовољство изражава следећом тврдњом: граматике су писали мушкарци, они су прописали правило, то правило је давало одређене резултате, а онда су ти резултати приписивани структури језика.⁶

⁶ У свом прилогу на интернет-сајту под називом *Жена сакривена језиком медија: кодекс несексистичке употребе језика*, Свенка Савић, поред осталог, констатује: „Nije zanemarljivo podsetiti da su do sada, pravopisna pravila, kao i u posljednjem Pravopisu (1993), pisali muškarci. Tako je zakodirana ona jezička norma koja ne dovodi u pitanje postojanje diskriminacije u jezičkoj upotrebi prema ženama (jednako kao i prema muškarcima). Gramatičari zapravo tvrde da je u pitanju *priroda jezika*, koja odražava diskriminaciju prema polu, a ne njeni predstavnici koji se takvom strukturom služe. Još manje se dovodi u pitanje postupak onih koji propisuju pravila za jezičku upotrebu, dakle gramatičara. Činjenica je, takođe, da normativna pravila, koja su obrazovani gramatičari sačinili za onu većinu neobrazovanih, ne predviđaju „zaudzavanje” takve prirode jezika u pravcu veće tolerancije i demokratičnosti uopšte, pa i polne, u smislu da bi se nekom dugoročnom jezičkom politikom smanjio stepen diskriminatorne „prirode srpskog” jezika. To bi se moglo postići uvođenjem takvih pravila upotrebe koja bi afirmisala ravnopravnost polova i vidljivost žene u različitim domenima društvene hijerarhije, pogotovu u onima u kojima žene sve više dobijaju značaj i moć.” Из цитата се види да ауторка жели показати како су заправо мушкарци, као правописци и граматичари, својим поступцима на старучном и научном плану главни кривци за висок степен полне дискриминације у језику. Да би се значај и улога мушараца у овој области смањила требало би увести нека правила којима би се ситуација изменила у корист жена.

Тачно јесте да су већину граматика, на српскохрватском језичком простору, писали мушкарци. Поставља се, ипак, питање да ли би било друкчије да је било обрнуто, тј. да су граматике писале граматичарке. Изгледа да не би. У колективу аутора *Хрватске граматике* нашле су се четири жене, па ипак правила у овој сфери нису мењана, тј. у амбивалентност (двојаку вредност) назива звања, занимања, титула мушког граматичког рода није дирано.⁷ Језички систем, односно правила тог система, не може мењати нико, па ни граматичари/граматичерке.

Питање облика назива за занимања кад их врше жене и потреба присуства одговарајућих назива у језичкој пракси посебно је била активирана прошле године у оквиру шире расправе која се водила у вези са *Законом о равноправности полова*. У одређеним друштвеним круговима у центру расправе нашло се сасвим одређено језичко питање: могућност доследног именовања назива занимања, звања и титула за особе женског пола коришћењем творбених могућности језика (а то, у крајњој линији, значи ширење употребе *мовираног фемининума*).

Као што то најчешће бива, главни извор за анализу стања у овој области били су, по правилу, медији (првенствено штампани, али и електронски), а одатле је онда проистекло и оцењивање медија с обзиром на њихову улогу у ширењу одговарајуће језичке културе, при чему је главно мерило било - фреквенција употребе мовираног фемининума. Тако су једни медији оцењени као традиционални, конзервативни (шира употреба генеричких форми), а други као прогресивни, чак као проевропски/проамерички (шира употреба маркираних форми). Чини се, ипак, да је ова подела била преурађена: и површно праћење прилика у медијима указује на висок степен шаренила. Често у истом тексту (чланку) аутор користи обе форме, што ћемо илустровати примером из једног дневног листа:

- *Портпарол суда Миленка Сливар рекла је...*

- *Портпаролка суда је изјавила...* (Политика, 3.10.2006).⁸

Није спорно да српски језик (као и сви други словенски језици) поседује творбене могућности за прављење полно маркираних именичких форми, није

Не слажући се нимало са ставовима својих мушких колега Свенка Савић ће додати и ово: „Iza ovakvih jezikoslovnih objašnjenja kriju se ne gramatička nego vangramatička ograničenja, koja se proglašavaju kao imanentna strukturi jezika, pa otuda zalaganje da se mora poštovati njen samostalan hod u razvoju. Drugim rečima, gramatičari propišu pravilo koje posle izvesnog vremena daje (očekivane) rezultate, a onda se ti rezultati pripišu prirodi jezika, a ne delovanju njihove jezičke politike.” Колегиница Савић сигурно зна, као образована лингвисткиња, да само лаици, тј. неупућени људи мисле како лингвисти праве и пишу правила, а да заправо језик, односно сваки језички идиом има правила, поседује своју норму, што значи да граматичари не могу, и да хоће, писати нека правила која би била изван самог језика.

⁷ Исп. Барић и др. 1995.

⁸ Додуше, у овим примерима значајну улогу игра и окружење: уз име које јасно казује пол особе долази генеричка, а кад име изостане – мовирани фемининум (који преузима функцију ознаке пола).

спорно ни то да су у разним функционалним стиливима те форме веома присутне (рецимо у разговорном стилу), али је спорна квантитативна страна примене моционих творбених модела. Заговорници (односно – заговорнице) схватања о неравноправности жене у језику исказују отворено незадовољство слабом заступљеношћу маркираних форми у средствима јавног информисања, а и другде. Расправа је, међутим, показала да на путу веће употребе мовираних форми стоје одређене препреке, одређена ограничења језичке природе. Даље ће се овде говорити управо о неким од таквих ограничења, при чему ће експланаторну базу чинити сасвим одређени примери: они који су навођени у дискусијама и расправама протекле године у српским медијима, на интернету, јавним трибинама и у политичком животу.

*

1. Лексикализација генеричке форме

Као пример језичке дискриминације (односно сексизма у језику) узиман је у дискусији лексички пар *секретар/секретарица* – сваки члан пара на свој начин. Њихова генетска (формална) веза је очигледна: *секретарица* је мотивисана именицом *секретар*. Формално, дакле, гледано – однос *секретар* – *секретарица* идентичан је односу *професор* – *професорца*: на форму неспецификовану у погледу пола у оба случаја додат је моциони суфикс –*ица*, којим се врши *мовирање*. Али, то је једина сличност међу наведеним паровима лексема. У пракси је, током времена, дошло до лексикализације обају чланова пара *секретар/секретарица*, док је други пар, *професор* – *професорица*, до данас сачувао свој првобитни формално-семантички однос. Дакле, у једном случају нема поклапања на семантичком плану, а у другом има. Изведеница *професорица* може се представити шемом – *жена професор*, али то, начелно, не вреди и за изведеницу *секретарица*. (Наиме, *жена секретар* се семантички не поклапа са изведеницом *секретарица*). Дакле, на семантичком плану мотивациона веза је покидана. Лексеме *секретар* и *секретарица*, у складу са својом семантиком, нису заменљиве готово ни у каквом контексту. Друкчије формулисано: фемининуми *професорка/професорица* могу заменити, до одређене мере, генеричку форму *професор* (кад се односи на жену), али *секретарица* не може, начелно, заменити генеричку форму *секретар*. Наиме, постоји сасвим јасна семантичка дистинкција међу њима, како у обиму посла, тако и у позицији у пословној и друштвеној хијерархији, али и на плану пола: *секретар* је немаркиран с обзиром на пол, то занимање обављају и лица женског и лица мушког пола (чешће овог другог) и, принципијелно, тешко се изводи именица женског рода, односно мовирање је проблематично. (Било је, додуше, предлога да се прихвати изведеница *секретарка*, али је одзив био слаб). Именица *секретарица*, напротив, иако творбено провидна, синхронно посматрано, није семантички мотивисана именицом *секретар*. (Сасвим идентичну

слику даје хрватски калк *тајница* : *тајник*.) До које мере се у језику очувала традиционална представа о пословима које обавља *секретарица* види се понајбоље по реакцији језика на појаву посебне врсте телефона – *телефонској секретарици*. Да именица *секретарица* има специфичну позицију у српском језику показује и њена творбена структура: она доследно има суфикс *-ица*, за разлику од других именица са завршетком на *-р*, које, по правилу, имају суфикс *-ка* (*контролор/контролорка, млинар/млинарка* итд.), односно дублетне творбене ликове (*професорка/професорица*), што је такође потврда спроведене лексикализације.

Употреба типизираних назива типа *секретар катедре, секретар факултета* на једној, и *секретарица декана, секретарица директора* на другој страни, резултат је семантичке асиметрије истокорених формација узроковане одређеним друштвено-историјским амбијентом, дакле ванјезичким фактором. Лексема *секретар* је на тај начин добила карактеристике лексикализоване генеричке формације у тој мери да је немогуће, бар засад, наћи несексистично решење. Сличан обим асиметрије уочавамо и у лексичком пару *чистач/чистачица*. Нема сумње да је *чистачица* мотивисана именицом *чистач*, али на семантичком плану су оне у великој мери асиметричне: именица *чистач*, по правилу, значи особу која чисти јавне површине (улице и сл.), а *чистачица* женску особу која ради у установама и по кућама.

2. Већи семантички опсег генеричке форме

Степен лексикализације може бити различитог интензитета: висок као код пара *секретар/секретарица*, али и нешто нижи као код парова типа *глумац/глумица, учитељ/учитељица* и сл. Нема сумње да су фемининуми *глумица, учитељица* и њима сличне старије формације веома раширене у говору, да имају висок степен узуализације, тј. у већини случајева замењују генеричке форме. Показује се, међутим, да генеричка формација има ипак већи степен семантичког опсега и маркирана форма га не може заменити у сваком контексту, ма колико она била обична и раширена. Може се, наравно, одржати избор за најбољу *глумицу*, може се прогласити најбоља *учитељица*, али је тада избор сужен само на особе женског пола. Једино избор најбољег *глумца*, и најбољег *учитеља*, обухвата све актере такмичења недиференциране у погледу пола.

3. Необичност гласовне структуре изведенице (неологизма)

Новину у мовирању представљају облици створени од именица на *-лог*, а настали су као последица пуристичких настојања да се по сваку цену створе женски облици, без обзира на необичност.⁹ Необичним се сматрају сви по-

⁹ Исп.: „Dosljednu upotrebu ženskog roda imenica koje označavaju zvanje kad ga vrši žena propisuju puristi u hrvatskoj standardnoj varijanti srpskohrvatskog dijasistema i tako,

тенцијални ликови мовираног фемининума: *психолошкиња*, *психологиња*, *психологица*.¹⁰ (Можда управо та необичност објашњава следећу причу: У говорној емисији на ТВ-у једна од учесница се обратила другој са - колегиница *психолошкиња*, на шта је ова реаговала констатацијом: „Можда ви јесте *психолошкиња*, али ја сам *психолог*.“) Назив *боркиња* такође је неологизам, а употребљава се у сасвим одређеној социокултурној средини: користе га представнице невладиних организација (исп. нпр. *боркиња за људска права*, *боркиња за равноправност жена* и сл.). Ова изведеница скована је по творбеном моделу који није обичан. Прво, од двосложних именица на *-а/у* ретко се и прави мовирани фемининум, а с друге стране суфиксна корелација *-а/у: -киња* је ретка у српском језику.

4. Појава хомонимије

Новији мовирани фемининуми се својим ликом могу каткада поклопити са већ постојећим лексемама, чиме се сужава могућност шире употребе. Пажњу јавности изазвала је, прошле године, расправа о именовању жена у српском парламенту: присталице феминистичког покрета инсистирале су на лику *посланица* (према *посланик*), уз противљење друкчије оријентисаних колегиница. Наиме, *посланица* значи службену поруку владара или црквеног поглавара и стога до ове године практично није прављен мовирани лик према *посланик*. Тренутно у парламенту седе жене које себе сматрају *посланицима* и друге које себе зову и траже од других да им са обраћају као *посланицама*. Као примери хомонимних форми спомињане су и: *тренерка* (женско према *тренер*, али и *спортска одећа*) *заменица/замјеница* (према *заменик/замјеник*, али и *граматички термин*), *саобраћајка* (према *саобраћајац*, али и универб од *саобраћајна несрећа*, у разговорном језику). У хрватском стандарду према називу *прометник* готово је немогућ мовирани фемининум *прометница*, будући да таква реч већ постоји за *улицу*, *цесту*.

5. Компликованост изговора мовиране форме

У ређим случајевима маркирану форму карактерише тежак изговор што је чини инфериорном у односу на генеричку форму. У овом контексту спомињана је и именица *психолошкиња*, али је у дискусији ове врсте најчешће

istini za volju nenamjerno, slijede pravac koji bi ženski pokret pozdravio. Oni time sankcioniraju težnju, vrlo živu u razgovornom jeziku i koja lako ulazi u pisani standard, tako da imamo potvrda za imenice ženskog roda kao što su *atašeica*, *mecenatkinja*, *sutkinja* itd.” (Калођера 1981, 49.) (Ови примери потврђени су крајем седамдесетих година прошлог века и за то време вероватно су били необични.)

¹⁰ Овај последњи је најпроблематичнији. Прво, зато што се очекује аломорфна основа (исп. бог – божица, херцег – херцегинја, па би се очекивало биоложица), а друго – зато што суфикс *-ица* наводи на асоцијацију о деминуцији.

навођена именица *архитекткиња*, где се додавањем суфикса доиста ствара тешко изговорљива консонантска скупина. Ово је, наравно, екстремни случај и не мора, генерално гледано, бити аргумент против мовираних фемининума.

6. Двозначност деривата

И двосмисленост неких изведеница од исте основе умањује шансе за ширење мовиране форме. Тако је *министарка* – министрова жена, али и *жена министар*, *генералица* – генералова жена, али и *жена генерал*. Први назив се већ одомаћио у значењу *жена министар*, показујући како ширење неке форме, без обзира на наслеђену семантику, зависи од позиције жене у друштву. Шта ће се у перспективи дешавати са именицом *генералица*, остаје да се види.

7. Неекономичност

Залагање за доследну употребу мовираног фемининума начелно је у супротности са законом језичке економије. У неким социокултурним срединама, засад само у административној сфери, заради полне равноправности предлаже се пракса доследне употребе генеричких и маркираних форми, што значи да се сваки пут морају навести оба члана моционог пара. Парафразирано, такав текст би изгледао овако: Веће бира *декана / деканицу* и *продекана / продеканице*, спроводи изборе за *члана / чланицу* и *заменика / заменицу члана / чланице* Сената универзитета, именује *управнике / управнице* катедара, одређује *менторе/менторке*, разматра и прихвата годишње извештаје *декана / деканице*, предлаже *кандидате / кандидаткиње* за *ректора / ректорницу* Универзитета... Итд.

Међутим, овакви примери доследног, симетричног спровођења језичке равноправности сасвим су ретки и више служи као изузетак који потврђује правило. Да би се избегла гломазна напоредна навођења мушке и женске форме, предлажу се у писаној форми нешто краћа графичка решења типа: *декан/ка*, *декан/ица*, *пензионер/ка*, *професор/ка*, *професор/ица* и сл. И један и други начин применљив је, наравно, у текстовима, формуларима, документима и сл. У говору се симетрија постиже углавном приликом обраћања у каквим јавним наступима: *колегинице* и *колеге*, *студенти* и *студенткиње*, *грађани* и *грађанке*, *адвокати* и *адвокаткиње* и сл.

Додајмо, на крају, неколико реченица и о типу (в), о тзв. аналитичкој моцији: овај тип представља побочну варијанту именовања женске особе, а користи се, по правилу, у оним познатим примерима када је моциони пар немогућ (*жена пилот*, *жена писац*, *жена руководилац* и сл.). Међутим, није редак ни у случајевима кад је мовирани фемининум могућ, нпр. *жена гувернер*, уме-

сто *гувернерка*. Показује се да аналитичка моција може бити плеонастичка, будући да именица жена овде преузима функцију моционог суфикса. Уз то, овакав вид именовања занимања за женску особу може, у текстовима неопре-зних аутора, изазвати нејасноћу, каква је, на пример, потврђена у једном днев-ном листу:

„Кори Удовички знамо као прву *жену гувернера* Народне банке Србије.”¹¹

Из наведене формулације може се разумети и то да је гувернер Народне банке Србије два пута био ожењен, а да му је прва жена била Кори Удовички. Наравно, пажљивији новинар је могао изабрати читав низ других, прецизнијих формулација и тако избећи семантички неспоразуме. На пример:

а) *Кори Удовички знамо по томе што је била прва жена гувернер НБС.*

б) *Кори Удовички знамо као прву гувернерку НБС.* И сл.

*

Закључне напомене

У савременом српском језику јасно је уочљива тенденција ширења упо-требе мовираних формација. Међу факторима који јачају ову тенденцију из-двајамо пре свега *друштвени положај жена*, а тек онда *социокултурну сре-дину, језичку политику, врсту штампе и говорну ситуацију*. Истраживања су показала да се међу факторима који начелно не утичу на фреквенцију „жен-ских” форми налазе - ниво образовања говорника, узраст и пол.¹²

Заговорници идеје о доследној употреби *женских* форми, напореда са *мушким*, као да губе из виде чињеницу да тзв. *мушка* форма, системски гледа-но, не постоји. (Осим у одређеним контекстима). Језички систем поседује ве-лик број лексема у сфери именовања *звања, занимања и титула* које јесу мушког граматичког рода, али нису полно маркиране. Оне су, просто, име неког звања или занимања. Према томе, оне, семантички, нису *мушке*, већ су и *мушке* и *женске*. Зашто би таква, заједничка форма била израз дискриминаци-је: зар само зато што је *граматичког* мушког рода? Ако је, рецимо, именица *студенткиња* формално и семантички зависна од именице *студент*, зар то није већи степен зависности (па и дискриминације) него употреба заједничке, полно немаркиране лексеме?

¹¹ Политика, 16. јул 2006.

¹² Исп. Ћорић 1989, 107. Могуће је да би новија истраживања показала да чланице женских покрета, макар у одређеним језичким ситуацијама, у најновије време чешће користе мовирани фемининум него генеричку форму.

ЛИТЕРАТУРА

- Анић, Владимир.** *Род и спол у српскохрватском језику: разграничење*, НССУВД 13/1, 1984, 5–15.
- Барић 1989:** Eugenija Barić, *Ženski mocijski parnjak kao funkcionalna komunikacijska kategorija*, Jezik XXXVII, br. 1, 12–21.
- Барић 1987:** Eugenija Barić, *Мocijski parnjaci i njihova upotreba*, Rasprave Zavoda za jezik 13, Zagreb, 9–18.
- Барић 1988:** Eugenija Barić, *Tvorbeni status ženskog mocijskog parnjaka*, Rasprave Zavoda za jezik 14, Zagreb, 43–49.
- Барић и др. 1995:** Barić Eugenija, Lončarić Mijo, Malić Dragica, Pavešić Slavko, Peti Mirko, Zečević Vesna, Znika Marija, *Hrvatska gramatika*, Zagreb.
- Бошковић 1936:** Радосав Бошковић, *Развитак суфикса у јужнословенској језичкој заједници*, Београд.
- Бусман 2002:** Hadumond Bussmann, *Lexikon der Sprachwissenschaft*, Stuttgart 2002: Kröner
- Винце 1954/55:** Z/latko/ Vince, *Drugarica direktor, gospođa profesor ili drugarica direktorica, gospođa profesora?* Jezik III, br. 4, 113–118.
- Калођера 1981:** Damir Kalogjera, *О језику и spolu*, Delo XXVII, br. 4, 37–52.
- Марков 1981:** Борис Марков, *Именице са значењем лица женског пола у српскохрватском језику*, НССУВД 7, 177–188.
- Николић 1955:** Св/етозар/ Николић, *Облици имена: звања, занимања, дужности и титула женских лица*, Нј VI, св. 5–6, 148–152.
- Пројкова 2004:** Мария Пројкова, „Жените на `мъжка` територия”, у: Тенденции и процеси в българския език, Шумен: Универзитетско издателство „Епископ Константин Преславски”.
- Пуш 1984:** Luise E. Pusch, *Das Deutsche als Männersprache*, Frankfurt am Mein: Suhrkamp.
- Ђорић 1982:** Божо Ђорић, *Моциони суфикси у српскохрватском језику*, Београд: Филолошки факултет.
- Ђорић 1975:** Божо Ђорић, *Контрастивни опис творбених средстава за обележавање именичке моције у српскохрватском и немачком језику*, Књижевност и језик XXII, св. 2, Београд, 265–285.
- Ђорић 1978:** Божо Ђорић, *Номина агентис на -ЛИЦА с посебном нијансом значења*, Књижевни језик 1, год. VII, Сарајево 1978, 24–32.

- Ћорић 1979:** *Творба назива за женска бића у јужнословенским језицима*, Књижевни језик 3, Сарајево, 31-41.
- Ћорић 1980:** Божо Ћорић, *Суфикс -ка у моционој функцији*, Југословенски семинар за стране слависте 31, Београд, 41-71.
- Ћорић 1989:** Božo Ćorić, *Sociolingvistički status naziva za osobe ženskog pola u srpskohrvatskom jeziku*, Fluminensia, god. I, broj 2/1989; godina II, br. 1-2/1990, Rijeka 1990, 103-108.
- Ћорић 1992:** Божо Ћорић, *Антропоними и творба речи*, Књижевност и језик XXXIX, св. 1, Београд, 29-37.
- Храсте 1957:** Mate Hraste, *Tvorba imenica ženskog roda od stranih imena muškog roda sa završetkom -t*, Jezik V, br. 4, 106-107.

GRAMMATICAL GENDER AND THE QUESTION OF SEXUAL DISCRIMINATION IN LANGUAGE

S u m m a r y

The paper is dealing with the actual discussions on so-called noun motion, with a particular insight to nomination of professionals and titles when they are related to women.

Božo Ćorić

ISSN 0350–185x
UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
и
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

књ. LXXII, св. 3–4

Уређивачки одбор:

*др Јасна Влајић-Појовић, др Даринка Горџан-Премк, др Рајна Драгићевић,
др Најда Иванова, др Александар Лома, др Алина Ј. Маслова,
др Софија Милорадовић, др Мирослав Николић, др Слободан Павловић,
др Предраг Пипер, др Слободан Ремејчић, др Живојин Сјџанојчић,
др Срејко Танасић, др Зузана Тојолињска, др Анађолиј Турилов,
др Виктор Фридман*

Главни уредник

Предраг Пипер

БЕОГРАД
2016

ISSN 0350-185x, LXXII, св. 3–4 (2016)

UDK: 811.16'367.622'37

305-055.1/.2:811.16

COBISS.SR-ID: 226397964

DOI: 10.2298/JFI1604035P

Примљено: 20. јуна 2016.

Прихваћено: 21. јуна 2016.

Оригинални научни рад

ПРЕДРАГ Ј. ПИПЕР*

Универзитет у Београду**

Филолошки факултет

Катедра за славистику

О СОЦИЈАЛНИМ ФЕМИНИНАТИВИМА У СРПСКОМ И ДРУГИМ СЛОВЕНСКИМ ЈЕЗИЦИМА

Предмет овог рада је једна актуелна појава у савременим словенским језицима, неједнако у њима изражена, чија је суштина у тежњи појединих друштвених субјеката да се граматичка категорија именичког рода прилагоди захтевима актуелног политички коректног говора. У неким словенским језицима та појава има дубље, а у другим краће корене, или се и није укоренила, а испољава се у захтевима да према именицама мушког рода које значе друштвени статус или професију, обавезно (дакле, граматикализовано) постоје и именице женског рода са одговарајућим значењем, те да се приликом употребе именица које значе професију или друштвени статус обавезно истиче пол особе о којој је реч.

У раду се развијају тезе: 1. да се процес стварања социјалних фемининатива природно шири и да треба да се шири у складу са све већом улогом жена у савременом друштву, која им свакако припада, 2. да је та појава неједнако изражена у појединим словенским језицима, 3. да је у већини савремених словенских језика више изражено вештачко стварање социјалних фемининатива и ширење њихове употребе него њихово спонтано настајање, 4. да се вештачко стварање социјалних фемининатива одвија на начин који је недоследан јер не узима у обзир друге врсте речи и синтаксичка правила, 5. да то има за последицу доста изражена колебања у употреби фемининатива, што у извесној мери дестабилизује књижевнојезичку норму, 6. да је употреба социјалних фемининатива сувишна тамо где наглашавање пола особе о којој је реч представља комуникацијски небитну информацију, 7. да употреба или избегавање

* predrag.piper@fil.bg.ac.rs

** Рад је настао у оквиру научног пројекта 178021 – *Опис и стандардизација савременог српског језика*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

употребе фемининативних неологизама неретко има за последицу маркирања говорника према критеријуму политичке коректности или некоректности, 8. да је такав однос према фемининативним неологизмима покушај политизоване граматикализације појаве која је по својој природи у словенским језицима слабо граматикализована.

Емпиријску основу овог рада чине примери узети из штампаних и електронских речника и база података о словенским језицима као и примери добијени анкетањем говорних представника појединих словенских језика.

Кључне речи: српски језик, словенски језици, именице, граматички род, природни род, фемининативи, политичка коректност.

1. На саветовању Управе за родну равноправност Министарства рада и социјалне политике Републике Србије, одржаном 10. априла 2009, чији је директор др Наталија Мићуновић, проф. др Драгољуб Мићуновић је изјавио да се српско друштво још није одредило према народној песми „Зидање Скадра“, у којој се говори о томе како је једна жена узидана у темеље града.¹ Говорник није разрађивао идеју како данашње друштво треба да се одреди према једној епској песми и да ли треба оцењивати политичку коректност и других српских епских песама или чак укупне српске књижевности, мада је касније и то постало тема савременог српског политичког дискурса (KALITERNA 2013). Наводим то као илустрацију атмосфере глобалног покрета који се у социологији назива радикалним феминизмом (АНТОНИЋ 2011), за разлику од либералног феминизма. У оквиру тог покрета даје се политичка, медијска и финансијска подршка и идеји да, поред осталог, треба извршити критичку ревизију граматике српских именица, и одговарајуће лексике, у складу са захтевима за родном равноправношћу.

2. У складу с концепцијом граматичког значења као саставног дела граматичке категорије, које има обележја обавезности за ши-

¹ Председник Центра за демократију Драгољуб Мићуновић рекао је на дебати „Родна равноправност у Србији – шансе и препреке“, која је у оквиру пројекта „Демократски политички форум“ одржана 10. априла 2009, да у Србији није проблем недостатак правних аката о родној равноправности, већ игнорисање постојећих, посебно истакавши да је кључни проблем „у мушкој култури у Србији, која још није осудила народну песму ‘Зидање Скадра на Бојани’ у којој је у кулу заидана жена – мајка, што показује колико проблем равноправности мушкараца и жена извире из дубине нашег друштва“. (http://rtv.rs/sr_lat/drustvo/vlada-usko-ro-o-ravnopravnosti-polova_121362.html)

року класу језичких јединица, обележје регуларности израза и регуларности организације грамема обухваћених појединим граматичким категоријама (BAUDOUIN DE COURTENAY 1929; JESPERSEN 1955, DOKULIL 1958, ЯКОБСОН 1959/1985, MEL'CHUK 1963, ЗАЛИЗНЯК 1967, БОНДАРКО 1976, ПИПЕР 1988), граматикализацијом се овде назива процес ширења круга лексема за које су неки граматички облик и садржај обавезни, као и процес растуће регуларности организовања њиховог израза и садржаја, – за разлику од граматикализованости, као достигнутог степена процеса граматикализације у одређеној фази језичког развоја; и за разлику од деграматикализације, односно лексикализације, као процеса поступног губљења граматичких обележја (нпр. придевски вид у српском језику, или глаголи одређеног/неодређеног кретања у словенским језицима); и за разлику од реграматикализације, односно поновне граматикализације неке мање или више већ деграматикализоване појаве (нпр. разговорни вокатив руских именица на *-а*, типа *мам*, *Саш*, *Юр* и сл., који није наслеђен из прасловенског, него је новијег порекла).

3. Идеја о сталним језичким процесима лексикализације и морфологизације, коју је Јан Бодуен де Куртене издвајао као један од основних резултата својих лингвистичких истраживања (БОДУЭН ДЕ КУРТЕНЭ 1897; БОДУЕН ДЕ КУРТЕНЕ 1988), налази се у основи теорије граматикализације у оном виду како је ту идеју формулисао Антоан Меје (MEILLET 1948/1912) и како се она даље развијала.

Процеси граматикализације, деграматикализације и реграматикализације разликују се обимом и интензитетом као и облицима у којима се испољавају, што се понекад одвија под утицајем друштва и политике на књижевни језик и на његову норму.

То се испољава и у покушајима граматикализације социјалних фемининатива у савременом српском књижевном језику, као именичких изведеница женског рода које значе друштвени статус, функцију или занимање, типа *васійийачица*, *уїравница*, *учийељица* итд., за разлику од биолошких фемининатива типа *голубица*, *медведица*, *слоница* и сл. Слично је и у другим словенским језицима.

Социјални фемининативи у српском језику, као и у другим словенским језицима, постоје одавно, на пример, за означавање специфично женских занимања (нпр. *бабица*, *неговашељица*, *їрмаља*), али и за многа друга занимања (нпр. *їродавачица*, *радница*, *учийељица*) или статус (нпр. *їобедница*, *сайуїиница*, *сарадница*). Број таквих речи се спонтано повећава у складу са мењањем улоге жене у

друштву и у српској језичкој слици света (HENTSCHEL 2003), а за многе социјалне маскулативе усталила се, поред функције означавања мушког пола, и функција родно неутралних облика, који означавају само врсту статуса или делатности, нпр. *академик*, *диригент*, *судија*, када информација о полу особе није релевантна, слично као што значење пола немају, јер га и не могу имати, именице мушког или женског рода за неживо, нпр. *наводник*, *показатељ*, *разделањак* или *косилица*, *казаљка*, *гумица* и сл.

Распрострањеност социјалних маскулатива у категорији *nomina agentis*, гледано историјски, одражава преовлађујуће агентивну улогу мушких особа у привредним и друштвеним пословима у прошлости, а ширење социјалних фемининатива у савременим језицима одражава чињеницу да је данас стање у том погледу drukчије: у већем делу света жене су у друштву и правно, а умногоме и реално изједначене са мушкарцима. У мери у којој друштву буде потребно да то посебно језички изрази, спонтано ће се стварати и ширити нови социјални фемининативи, а у мери у којој се та разлика буде сматрала мање важном или небитном, користиће се постојећи облици за означавање особа оба пола.² У мери у којој они који воде језичку политику у некој земљи, или могу на њу да утичу, буду желели да се та разлика строго језички поштује, они ће настојати да своја убеђења спроведу средствима која су им на располагању, а у мери у којој је јавност спремна да прихвати такву језичку политику, она ће је мање или више прихватати или игнорисати.

Разматрање питања о граматикализацији социјалних фемининатива тражи разликовање унутарјезичких и ванјезичких узрока граматикализације.

4. Теза да су многи језици света више или мање андроцентрични вероватно би могла бити тачна не само са историјског становишта него и када је реч о савременим језицима (јер за њу постоје емпиријске потврде), али теза да употреба маскулатива у неутралној родној функцији отежава комуникацију зато што сугерише идеју о

² Питање социјалних фемининатива (са различитим термилошким одређењима) с пажњом је, и без непотребне политизације, разматрано на материјалу различитих словенских језика знатно пре него што је постало део савремене гендерне проблематике, нпр. VINCE 1954–1955; НИКОЛИЋ 1955; HRASTE 1957; ЈАНКО-ТРИНИЦКАЈА 1966; LENČEK 1972; ЋОРИЋ 1975; ČORIĆ 1978; ČORIĆ 1979; ČORIĆ 1980; ЋОРИЋ 1982; ČORIĆ 1989–1990; МЕЋКОВСКА 1980; KALOGJERA 1981; МАРКОВ 1981; TOPORIŠIĆ 1981; ANIĆ 1984; BARIĆ 1987; BARIĆ 1988; BARIĆ 1989.

мушкој супремацији фактички још није убедљиво доказана, него остаје само претпоставка (ДЕНИСОВА /ред./ 2002). Управо супротно, када се наглашава пол именицом означене особе тамо где је то комуникацијски ирелевантно, то одвлачи пажњу од основног предмета и нарушава спонтану и оптималну комуникацију без мањка и без вишка релевантне информације.

Вештачка семантизација категорије именичког рода и граматикализација социјалних фемининатива средствима језичке политике тешко да може унапредити друштвене односе међу половима. Колико друштво буде постајало хармоничније и мање андроцентрично, то ће се, пре или касније, одразити у језику, колико буде било потребно, док тежње да се друштвени односи промене средствима језичке политике, укључујући споља контролисану граматикализацију неког значења, пре могу да одвуку пажњу јавног мњења од правих крупних проблема односа међу половима него што могу да битно допринесу њиховом решавању.

Као што је познато, именички род је слабо семантизована категорија јер облици за род врло често не значе пол нити било шта друго, него служе остваривању конгруенције и координације као синтаксичких средстава која показују функционалне везе међу појединим речима у реченици. Убрзаним стварањем десетина или чак стотина фемининативних неологизама (или неофемининатива, в. АРХАНГЕЛСКАЈА 2013) стање се у том погледу мења, семантички потенцијал категорије именичког рода расте, а због нормативне неразрађености синтаксичке стране те амбициозно замишљене иновације отварају се конгруенцијске и координацијске неусаглашености, односно конгруенцијски конфликти (т. 10).

5. Иако је пажња граматичара по правилу више усмерена на унутарјезичке односе у граматичким системима, у граматичким истраживањима често се морају узети у обзир појаве које припадају социолингвистици, психолингвистици, етнолингвистици или некој другој области интердисциплинарних проучавања језика.

Питање о граматикализацији социјалних фемининатива у савременим словенским књижевним језицима припада претежно области социограматике, јер је то пре свега питање о оправданости вештачког стварања већег броја нових језичких јединица, чак и нових правила деривације социјалних фемининатива, као облика који треба да буду не само средство означавања неке професије, статуса и сл. него и средство испољавања равноправног односа говорног лица

према особама једног и другог пола, па чак, ако не и пре свега, средство испољавања или наглашавања политичке коректности говорног лица, јер фемининативни неологизми данас имају формалну и неформалну подршку утицајних носилаца језичке политике (посебно појединих политичких странака, невладиних организација и удружења грађана).³

Унутарјезички разлози граматикализације социјалних фемининатива налазе се, пре свега, у све већој комуникацијској потреби за именовањем жене као све важнијег субјекта друштвених односа у савременом свету.

Спољашњи разлози граматикализације социјалних фемининатива своде се, прво, на језичке контакте, и, друго, на утицај језичке политике на књижевнोजезичку норму. У процесу граматикализације социјалних фемининатива у словенским језицима главни спољашњи покретач тог процеса крајем XX и на почетку XXI века јесте овај други поменути фактор.

Питање стварања фемининатива у српском и другим словенским језицима јесте питање које је, дакле, не само лингвистичко него и социолошко и политиколошко (HORVAT 2007; АНТОНИЋ 2011), јер је, с једне стране, реч о глобалном пројекту остваривања потпуно равноправности полова у савременом друштву, а, с друге стране, реч је о не мање актуелном пројекту вредновања људи према њиховој политичкој коректности, што се шири не само језиком медија него и уопште јавним говором, продире у наставне програме, у издавачке планове, научне пројекте и сл.

6. Процес раста броја социјалних фемининатива у словенским језицима одвија се различитим темпом у различитим словенским језицима на мање или више сличне, али не сасвим исте начине.⁴ У словеначком језику, на пример, он је почео раније и одвијао се углавном равномерно, у хрватском језику он се донекле остваривао

³ Садржај политичке коректности одређује актуелна доминантна идеологија. Било би супротно природи језичког бића када би се очекивало да језик мора вештачки да се промени, у духу нове политичке коректности, кад год се промени владајућа идеологија.

⁴ На то посебно упућују радови у којима се гендерна проблематика разматра у два или више језика, нпр.: ВЕРАМЯЮК 1996; HELLINGER, Marlis & Hadumod BUSSMANN 2001; VAN LEEUWEN-TURNOVCOVÁ, J. et al. (eds). 2002; DOLESCHAL 2003; УМЕК 2008; НЕЩИМЕНКО 2009; 2010; БОКАЛЕ 2009; БАЈЋ 2012; KRANJC, Simona in Martina OŽBOT 2013; АРХАНГЕЛЬСКАЯ 2013; HELLINGER and MOTSCHENBACHER (ed.) 2015.

и као средство продубљивања диференцијације у односу на српски језик, а у другим јужнословенским језицима стварање нових социјалних фемининатива током последњих деценија најчешће је било један показатељ политичких промена и нових идеолошких образаца.

Може се претпоставити да је процес стварања социјалних фемининатива почео раније и да се одвијао равномерније у оним словенским језицима у којима се мање испољавао утицај традиционалне културе на језичке процесе у датој области, где је било јаче имплементације језичке политике у језичку стварност, али и тамо где се јаче осећао утицај немачког језика, у којем се разлика између социјалних фемининатива и социјалних маскулинатива изражава врло јасно и доследно, нпр. *der architekt / die architektin, der lehrer / die lehrerin* итд.

Уп., на пример, респективно, у чешком и словачком – чешки: *Přišla prezidentka, předsedkyně parlamentu, premiérka (předsedkyně vlády), ministryně, státní tajemnice, rektorka, děkanka, ředitelka, správkyně, vedoucí* (облик у ном. јд. исти је за оба рода) / *šéfová, šéfka* (кол.), *lékařka / doktorka, profesorka, docentka, asistentka, studentka, teoložka, služka, lingvistka, umělkyně, básnířka, spisovatelka, poslankyně, řečnice / mluvčí* (ном. јд. исти за оба рода), *kosmonautka, astronautka, podvodnice, vědkyně*. Такође: *Ona je tady nejznámější akademická, spisovatelka, lingvistka, výzkumnice, letkyně, dopravní policistka, lupička / zlodějka, překladatelka / tlumočnice*. Такође: *Paní profesorka položila otázku; paní profesorko, tady máte knihu;*⁵

словачки: *Přišla naša prezidentka, ich predsedníčka parlamentu, vaša premiérka, ministerka, štátna tajomníčka, rektorka, dekanke, riaditeľka, vedúca, šéfka, doktorka, profesorka, docentka, asistentka, študentka, teologička, slúžka, lingvistka, umelkyňa, poetka, spisovateľka, poslankyňa, rečníčka, kozmonautka, astronautka, podvodníčka, vedkyňa*; или: *Ona je tu najvýznamnejšia akademická, spisovateľka, lingvistka,*

⁵ За више података о социјалним фемининативима у чешком језику в. ШМЕЈРКОВА 2003; НЕЩИМЕНКО 2009; НЕЩИМЕНКО 2010; АРХАНГЕЛЬСКАЯ 2012; за словачки језик в. WIRGHOVÁ 2008; MIČÁLKOVÁ 2010; MIČÁLKOVÁ 2014; *AKO POUŽÍVAŤ* 2013; CVIKOVÁ (ed.) 2014; TERKANIČ 2014.

Аутор је захвалан колегама које су му помогле у прибављању језичке грађе за ово истраживање: Нички Бечевој (бугарски), Елени Бузаровској (македонски), Светлани Гољак (белоруски и руски), Маји Ђукановић (словеначки), Вероники Јармак (украјински), Јарославу Линди (чешки), Вери Митриновић (пољски), Стефани Пауновић Родић (словачки), Далибору Соколовићу (горњо- и доњолужички, чешки и словачки језик).

výskumníčka, letkyňa, dopravná policajtká, zlodějka, prekladateľka/tlmočníčka, или: *Pani profesorka kládla otázku* и сл.

Ширење социјалних фемининатива у словачком, чешком, словеначком и хрватском језику (који су некада били језици словенских народа Аустроугарске, дакле у дуготрајном контакту с немачким језиком) очигледно је почело раније и остваривало се шире него у неким другим словенским језицима.

У словеначком језику регуларност односа између социјалних маскулинатива и социјалних фемининатива је релативно висока (в. KOZMIK in JERAM (ur.) 1995; KUNST-GNAMUŠ 1995; BEŠTER 1997; STABEJ 1997; GORJANC 2007; STATISTIČNI URAD 2008; KUSTEC 2009; HUMAR 2011; BEDNARSKA 2013; ŠRIBAR 2014), али има и алтернативних варијаната, нпр. *Prišla je naša predsednica države, njihova predsednica parlamenta, vaša premierka, ministrica, državna sekretarka, rektorica, dekanica*, (372 примера у корпусу www.gigafida.net), поред *dekanja* (228 примера у корпусу *gigafida*) и поред *dekanka* (162 примера у корпусу *gigafida*; у том значењу не постоји у речнику *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, али је у употреби, *direktorica, upravnica, šefinja* поред *šefica* (кол.), у речнику *Slovar slovenskega knjižnega jezika* има квалификатор: *žargonsko*), *doktorica, profesorica, docentka, asistentka, študentka, teologinja, služkinja, lingvistka, umetnica, pesnica, književnica, poslanka, govornica* (жена која држи говор, поред *govorka* (жена који говори неки језик, нпр. *rojena govorka slovenščine*), *kozmonavtka, astronautka* (не постоји у речнику *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, али се користи), *prevarantka, znanstvenica* итд., али само: *Ona je tukaj najbolj znana akademičarka, pisateljica, lingvistka, raziskovalka, pilotka, prometnica, lopovka* (ретко, не постоји у речнику *Slovar slovenskega knjižnega jezika*) поред *tatica, prevajalka*; или: *Ona je najbolj znana ženska med akademiki, med pisci, lingvisti, raziskovalci, piloti, prometniki, lopovl/tatovi*; такође: *Gospa profesorica je zastavila vprašanje* поред *Gospa profesor je postavila vprašanje* (кол.); *Gospa profesorica, izvolite, knjigo* и *Gospa profesor, izvolite knjigo* (кол.).

У Словенији се, на пример, и дипломе издају тако да се у њима паралелно наводе социјални фемининатив и социјални маскулинатив, иако се, разуме се, и из имена, а често и презимена види разлика према полној припадности. На пример, *Po uspešno opravljenih študijskih obveznostih pridobi diplomant oz. diplomantka študijskega programa strokovni naslov: diplomirani anglist oz. diplomirana anglistka...*

Сличну језичку ситуацију показују хрватски примери, нпр. *Došla je naša predsednica države, predsednica sabora, vaša premijerka,*

državna sekretarka, rektorica, dekanica, ravnateljka, doktorica, profesora, docentica, asistentica, studentica, kolegica, lingvistica, poslanica, umjetnica, autorica, vojnkinja, pročelnica, dopročelnica, suradnica, tajnica и сл. (За хрватску језичку ситуацију у том погледу в. посебно: MOTSCHENBACHER & WEIKERT 2015)

Ситуација у горњолужичкосрпском и доњолужичкосрпском језику, где је иначе језички пуризам релативно заступљен, у том погледу је најсличнија оној у чешком и словачком, што је разумљиво с обзиром на чињеницу да ти језици вековима постоје у окружењу немачког језика, у којем се дата разлика доста доследно спроводи. Ипак, ни ту граматикализација односа између социјалних фемининатива и маскулинатива није потпуна, нпр. Именице *doktor, profesor, rektor* у горњолужичкосрпском се употребљавају и за мушка и за женска лица (мада постоји реч *doktorka* за професију).

Уп. такође, за горњолужичкосрпски: *doktor, profesor, rektor; předsydk, prezidentka parlamenta, kanclerka/premierka, ministerka, sekretarka, rektorka, dekan, direktorka, zarjadnica, šefina, doktorka, profesorka, docentka, asistentka, studentka, teologowka, služowna, linguistka, wuměłč, poetka/lyrikarka/basnica/basnjerka, literatka, posolka, řečnica, kosmonawtka, astronawtka, wobšudnica, wědomostnica, člonka akademije / akademikarka, spisowačelka, slědžerka, pilotka, policistka, padušnica, přeložowarka* итд.; и за доњолужичкосрпски: *Jo pšišla naša prezidentka, waša pšedsedarka parlamenta, waša premierministarka, ministarka, wenkowna ministarka, rektorka, dekan, direktorka, stewardessa, šefowka, doktorka, duchtarka (ärztin), profesorka, docentka, asistentka, studentka, teologowka, služabnica, řečyweđnica, linguistka, wumělcowka, basnikarka, spisowašelka, spisarka, abgeordnete: wótpóslana, wótpóslańca, – botschafterin: wjelikopóslańca, wjelikopóslańcowka, powědarka, kosmonawtka, astronawtka, Wobšudnica, wědomnostnica; такође: Wóna jo how nejsławnejša akademikarka, spisowašelka, řečyweđnica, linguistka, slěžarka, pilotka, lětarka, wobchadowa policistka, zložejka, dolmetšarka* (комбинација типа „жеńska spisowašel“ била би неуобичајена). Уп. такође: *Kněni profesorka jo se wopšašala / Kněni profesorka jo stajila pšašanje; Kněni profesorka, knigły pšosym.*

Иако је у пољској култури чврсто укореењен наглашено учтив однос према женама, или можда баш зато, радикално схватање језички изражене равноправности међу половима, није изразито заступљено мада фемининативни неологизми такође постоје (в. BURA 2005). Узрок томе је, вероватно, у чињеници да је у пољској култури

такође врло изражено поштовање властите традиције, укључујући и језичку, као и то што се честа употреба хонорификатива *pan* или *pani* испред назива занимања, или друштвеног статуса (нпр. *Pan profesor / Pani profesor*) очигледно схвата као довољан диференцијални знак да ли је реч о мушкој или женској особи).

У источнословенским језицима се број социјалних фемининатива такође увећава, али спорије и без вештачког убрзања које би подстицале невладине и сличне организације, као и без притиска језичке политике која би била под њиховим утицајем.

Уп. за руски: *Пришла президент государства; премьер-министр, министр, государственный секретарь, ректор, декан, управляющая, студентка, артистка, поэтесса, выступающая, говорящая, обманщица, ученая, воровка, переводчица*. Такође: *Госпожа профессор задала вопрос; Госпожа профессор, возьмите, пожалуйста, книгу и сл.*⁶

Уп. за белоруски⁷: *Прыйшла прэзідэнт дзяржавы, прэм'ер-міністр, міністр, дзяржаўны сакратар, рэктар, асістэнтка, студэнтка, паслушніца, лінгвістка, артыстка, паэтка, касманаўтка, ашуканка, вучоная, пісьменніца, даследчыца, перакладчыца*. Уп. такође: *Спадарыня прафесар задала пытанне, Спадарыня прафесар, вазьміце, калі ласка, кнігу*.

У украјинском језику ситуација је у том погледу донекле ближа польској, пре свега због употребе хонорификатива, нпр. *Пан керівник / Пані керівник*, мада се у неким случајевима колоквијално употребљавају социјални фемининативи, нпр. *Пані керівниця*. Уп. *Прибула президент нашої держави; голова їхнього парламенту; ваша прем'єр(ша), (пані) міністр; (пані) державний секретар; (пані) ректор; (пані) декан; пані керівник, (пані) начальник, (пані) лікар; (пані)*

⁶ У руском језику су колоквијални или супстандардни облици попут *администраторша, ассистентка, гаишница, деканша, депутатша, директрисса, докторша, доцентка, космонавтка, лингвистка, литераторша, министерша, председательша, премьерша, профессора, ректорша, шефиня* и сл., што важи и за многе социјалне фемининативе у белоруском језику (нпр. *адміністра́тарка, астранаўтка, ашуканка, вучоная, доктарка, дэканша, дэпутатка, дырэктарка, літаратарка, міністры́ха, прафесарка, рэктарша, сакратарка, шэфі́ня*) и украјинском језику (*асисте́нтка, брехуха, виклада́чка, директорка, кері́вниця, ліка́рка, літераторка, переклада́чка, професорка* итд.). О савременом руском језику из угла политике гендерне равноправности, в. Нецименко 2009; Нецименко 2010; DOLESCHAL 2003; DOLESCHAL & SCHMID 2001.

⁷ За више података о социјалним фемининативима у белоруском језику в. Мејскови́ска 1980; Ве́рамяюк 1996; Воро́нович 2000.

викладач; (пані) доцент; студентка; лінгвіст; артистка; художница; поетеса; (пані) депутат; (пані) оратор; космонавт; астронавт; (пані) науковець; Вона тут найвідоміша жінка-академік, письменниця; лінгвіст; дослідниця; пілот; регулювальниця; перекладач; Пані викладач (викладачка) поставила запитання. Пані професор(ка) поставила запитання; Пані викладач (професор/ко) візміть, будь ласка, книгу.⁸

У српском, македонском и бугарском језику ситуација је мање-више слична (в. САЗДОВ 2007; 2011; БОКАЛЕ 2009; БОНДЖОЛОВА 2004; КАТАРОВА 2016) – постоје 1) социјални фемининативи који су се доста усталили без додатне стилске вредности, нпр. *учиџељница*, мак. и буг. *учиџелка*, затим 2) социјални фемининативи који су уобичајени у разговорном стилу, поготову ако нема другог знака да је реч о особи женског пола, нпр. срп. *ћпредседница*, мак. и буг. *ћпредседатџелка* (у парламенту), и 3) социјални фемининативи који су настали вештачки и који се осећају као лексеме са обележјем политичке коректности, односно тежње ка истицању равноправности међу половима, нпр. срп. *доцентџикиња*, мак. и буг. *доцентџика*.

Уп. у српском језику неколико примера који су стилски маркирани као разговорни или као наглашено политички коректни (у зависности од конкретне говорне ситуације): *Дошла је ћпредседница државе, њихова ћпредседница ћпарламентџа, ваша ћпремијерка, министџарка, државна секретџарка, рекџорка, деканица, дирекџорка, ујравница, шеџица, докџорка, ћрофесорка, доцентџикиња, асисџентџикиња, сџудентџикиња, џеолоџикиња, слуџикиња, лингвистџикиња, уметџница, џесникиња, кџијевџница, џосланица, говорџница, космонауџикиња, асџронауџикиња, ћревараџикиња, научџница*. Уп. примере без такве стилске маркираности: *Она је овде најџознаџија жсена академик* (једина уобичајена и нормативно прихватљива могућност); *Госџођа ћрофесор је џосџавила џиџање*; *Госџођо ћрофесор, изволиџе кџигу* (у званичном изражавању и обраћању).

Уп. у македонском језику: *Дојде нашаџа ћреџседатџелка на државаџа, нивнаџа ћреџседатџелка на ћпарламентџоџ, вашаџа ћпремиерка, министџерка(џа) – државна(џа) секретџарка, рекџоркаџа, деканкаџа, дирекџоркаџа, ујравџичка(џа), шеџица(џа), докџорка(џа), ћрофесорка, доцентџика⁹, асисџентџика(џа), сџудентџика(џа),*

⁸ За више података о социјалним фемининативима у савременом украјинском језику в. АРХАНГЕЉСКАЈА 2011; АРХАНГЕЉСКАЈА 2013.

⁹ Ретко, в. http://mk-mk.facebook.com/graphicartsofija?Sk=app_4949752878, http://www.antikorupcija.org.mk/vnatresna_center.asp?Lang=mak&ion=novosti_detail

служавка, лингвистика, уметничка¹⁰, поетеса, писателка, истраживачка (во парламент), говорник, жена-космонавт, жена-астронавт, истраживачка, научница (ретко), Таа е истраживачка на најпознатата жена академик, писателка, лингвистика, жена-историчар, жена историк, сообраќајка, крадачка, преведувачка, Госпоѓа професорка/професор истражува, Госпоѓа професорка/професор (али: Господин професор, ...), истраживачка ја книгата.

Уп. у бугарском језику: Дојде нашата президентка (прихватливо ако је на челу фирме, али није прихватливо за особу на челу државе), твртната председателка на парламента, вашата председателка на министерскиот совет (али не може: вашата министар-председателка), државен секретар (секретарка само као сарадница у администрацији), директорка, управителка, лекарка, асистентка, студентка, слугиня, поетеса, литераторка, ораторка (?) (али говорителка – на радију је прихватливо), космонавтка (поред жена космонавт), астронавтка (али и жена астронавт), измамница. Такође: Тук та е нај-известната жена академик, писателка, лингвистка (али и жена езиковед), истраживачка, жена историк, жена историчарка (али и историчарка или историчарка) (кол.), преводачка. Такође: Госпоѓата професорка зададе прашање; Госпоѓа професорка, истражува книгата.¹¹

Меѓутим, и у оним језицима у којима стварање социјалних фемининатива има дужу традицију, убрзано ширење социјалних фемининатива постало је важан део актуелне језичке политике, слично оној каква се спроводи у другим земљама Европске уније, с том битном разликом што у словенским европским језицима нема проблема са конгруенцијом и координацијом у роду именица, придева и глагола, какви постоје у словенским језицима, па се у словенским језицима скоро све завршава на стварању нових речи или употреби члана, док је у словенским језицима стварање нових социјалних фемининатива само први и лакши корак на том несигурном путу, а други, синтаксички корак, у вези са конгруенцијом и координацијом, препушта се решавању „у ходу“ и импровизацијама у

&id=516, [http://www.pf.ukim.edu.mk/images/image/filozofija%20na%20pravoto%2020112012%20\(kambovski%20i%20ristova-asterud\).doc](http://www.pf.ukim.edu.mk/images/image/filozofija%20na%20pravoto%2020112012%20(kambovski%20i%20ristova-asterud).doc)

¹⁰ http://www.australianmacedonianweekly.com/edition/1193_27092011/082_nastani_k.html

¹¹ Многи бугарски фемининативи су обележени као колоквијални или супстандардни, нпр. депутатка, докторка, доцентка, министарка, професорка, ученица, (иронично и ретко) шефка.

конкретним говорним ситуацијама, јер би доследна системска решења, сагласно којима се и за социјалне фемининативе и за социјалне маскулинативе даје атрибут и предикат у одговарајућем роду, променила структуру реченице до непрепознатљивости.

Као и иначе када се добију политичке смернице за акцију, а то важи и за језичку политику у сфери родне равноправности, неки активисти су у томе ревноснији, да би уложено поверење оправдали, а други имају у томе мање успеха, поготову ако у комуникацији налазе на већи отпор употреби рогобатних језичких иновација и политичког новоговора.

У српском језику најјачи подстицај стварању социјалних фемининатива дошао је током последњих деценија, поготову у првој деценији XXI века, на таласу радикалне промене идеолошких и вредносних система, што је поред осталог обухватило и неке идеје новог феминизма, који је умногоме потиснуо идеје либералног феминизма, у оквиру којег су питања односа језика и пола постављана у одмеренијој форми.

7. Процес увећавања броја социјалних фемининатива у словенским језицима, који је био изазван све већим комуникацијским потребама за таквим именицама, несумњиво има као позитивну страну обогаћивање језичких ресурса, попуњавање неких језичких лакуна, систематизацију и развој неких творбених категорија.

Истовремено, стварање социјалних фемининатива под утицајем језичке политике, која се руководи пре свега идејом апсолутне полне равноправности, праћено је и низом околности друкчије природе, као што су, поред других, следеће:

1) Потискује се привативна опозиција између грамема мушког рода и женског рода. У систему граматике именица са значењем друштвеног статуса или занимања она се замењује еквиполентним односом именица мушког и женског граматичког рода уз сужавање могућности употребе облика мушког рода као неутралног облика у односу на значења пола, односно његове употребе у генеричком значењу, са тенденцијом искључивања могућности употребе у генеричком значењу именица које значе професију или друштвени статус.

На пример, реченицу *На састанку учесћују представници навијача* требало би, следећи идеју тако схваћене равноправности, заменити реченицом *На састанку учесћују представнице и представници навијачица и навијача*.

Поред тога, доследно изражавање женског пола помоћу социјалних фемининатива, односно избегавање уобичајене употребе

именичких облика мушког рода за означавање особа оба пола, лако води у непотребну синтаксичку двосмисленост. На пример, реченица *Она је наша најбоља диригенткиња* може да значи (1) да је дата особа најбоља међу нашим женама диригентима или (2) да је она најбоља међу нашим диригентима уопште, а уз то је жена, за разлику од реченице *Она је наш најбољи диригент*, која значи да је дата особа најбоља међу онима који се баве дириговањем без обзира на полну припадност.

2) Доследно изражавање значења женског пола помоћу социјалних фемининатива обично је комуникацијски сувишно и нееконично, као, на пример, ако би реченица гласила *Ово је уџбеник за сџуденткиње и сџудентџе Филолошког факултџета*, јер је сасвим небитно којег је пола корисник уџбеника, а уобичајена је употреба именице мушког рода за припаднике оба пола без дискриминативне конотације коју неки заговорници политичке коректности у сфери односа међу половима ту желе да виде.

Тако, на пример, у једном конкурс за асистента директора, који је требало превести с пољског на словачки и чешки, зарад родно-политичке коректности морала су бити употребљена чак четири израза уместо једног: *асисџенткиња дирекџорке*, *асисџенткиња дирекџора*, *асисџент дирекџорке* или *асисџент дирекџора*, односно, на словачком и чешком: А. *asistentka riaditel'ky* / *asistentka ředitelky*, Б. *asistentka riaditel'a* / *asistentka ředitele*, В. *asistent riaditel'ky* / *asistent ředitelky*, Г. *asistent riaditel'a* / *asistent ředitele*.¹²

С друге стране, превиђа се да настојања доследног раздвајања социјалних фемининатива и социјалних маскулинатива неизбежно застају на чињеници да је огроман број социјалних фемининатива системски изведен од именица мушког рода. На пример, према *учиџељ* имамо *учиџељ-иџ-а*, тако и *дирекџор-к-а*, *џродавач-иџ-а*, *џе-вач-иџ-а* и сл. Дакле, мушки облик се налази у основи великог броја фемининатива, чему, разуме се, нико ко није гендерно хиперсензитиван не придаје и не треба да придаје политички значај и не види, и не треба то да види, као знак угрожавања самосталности и равноправности жена.

Питање је где су границе радикалног феминизма у области граматики и да ли би следећи корак могао бити захтев да се сви фемининативи изведени из именица мушког рода замене неким новим речима, изведеним од других основа, како би еманципација женског

¹² За ове примере захваљујем др Далибору Соколовићу.

рода била још већа. Наравно, то је само реторичко питање, какво би било и питање где су границе бесмисла.

Ако би се равноправност доследно педантно вагала, могло би се рећи да су жене привилеговане јер се за означавање њихове професије или друштвеног статуса сада често могу користити именице или мушког рода (нпр. *Она је дирекџор*) или женског рода (нпр. *Она је дирекџорка*), што је мушкарцима ускраћено, јер се за означавање професија и друштвеног статуса мушкараца користе скоро безизузетно именице мушког рода, које се користе и неутрално када се пол сматра комуникацијски небитним. Посматрано из тог угла, може се рећи да није језички сексизам када се именице мушког рода употребљавају за означавање професије и друштвеног статуса у генеричкој функцији¹³, независно од пола њима означених особа, него је језички сексизам инсистирање да се истакне пол особе и тамо где је то ирелевантно.

8. Нови социјални фемининативи као и већина других неологизама могу се посматрати са становишта 1) стварања (тј. са становишта њихове уклопљености у језички систем), 2) имплементирања (спонатно или присилом језичке политике) и 3) прихватања или неприхватања (потпуног или делимичног, модификованог или изворног итд.)

Сагласно томе, учвршћивање неологизама у говору и језику, било да они настају спонтано или организовано, не зависи само од тога како настају него и како се прихватају. Прихватање фемининативних неологизама, које се понекад у јавности неосновано представља и као услов за улазак Србије у Европску унију (*НИН*, 13. августа 2009) разликује се од других неологизама, нпр. књижевних, термилолошких, жаргонских и др., и тиме што личи на имплементирање политичких или идеолошких директива и новоговора.

Као што је познато, политички ставови и препоруке по правилу нису само слово на папиру него се спроводе и шире, а то важи и за језичку политику, па и ону која се односи на родно коректну употребу језика, већ према томе да ли и колико постоје механизми за спровођење такве политике. Када је реч о језичкој политици, ту данас главну улогу имају медији, односно уредници и новинари у њима који настоје да буду на траженој политичкој линији, затим донекле

¹³ О проблемима избегавања или немогућности употребе генеричких назива као симптому афазичних поремећаја, а у контексту критике фемининативних неологизама, в. Радич 2013.

и наставници и професори, као и политички активисти с више или мање лингвистичке стручности. Мотиви могу бити различити – од најчистијих убеђења да се ради исправна ствар, до другачијих или чак сасвим другачијих.

С друге стране, и мотиви оних који прихватају новине у језичкој политици и уносе их у свој језик такође могу бити различити – од уверења да управо тако треба чинити, до жеље да се избегне етикетање због политичке некоректности, па све до жеље да се буде савремен, да се не заостане за оним што је ново и препоручљиво.

Говорна мода је социолошки и социолингвистички феномен, у оквиру којег и сасвим спонтано, али и организовано, многи оказационализми постају неологизми, а затим улазе у општеупотребну лексику.

Зато се ни прихватање социјалних фемининатива од дела говорних представника словенских језика не може објаснити само једном врстом разлога.

9. Стварање и употреба фемининативних неологизама у српском језику има подршку значајног дела медија и представника власти. Велики део српске јавности се за сада доста уздржано или критички односи према тој лингвистичкој струји радикалног феминизма, држећи се мишљења да посао лингвиста, а још мање новинара, није да измишљају нове речи и нову граматику, него да описују, објашњавају и кодикују то што већ постоји у језику (см. Ћорич 2006, Пипер 2008, Милорадовић 2009, Радић 2013, Стојановић 2013). Критика фемининативних неологизама по правилу није усмерена против социјалних фемининатива уопште, него против њиховог вештачког стварања или коришћења као средства политичке диференцијације (в. такође Радић 2007; Радић 2010а; Радић 2010б; Радић 2011; Радић 2013; Валс 2012; Пипер 2014; Милорадовић 2015).

Таква ситуација ставља пред лингвисте и друга питања – на пример, како се принципијелно односити према граматикализацији која долази „споља“, из идеолошких и политичких кругова; који је степен граматикализације социјалних фемининатива у појединим словенским језицима (см. VAN LEEUWEN-TURNOVCOVÁ et al. /ed/ 2002); колико је тај процес био природан и доследан и колико је он условљен културном традицијом или тежњом говорног лица да прати говорну моду, оно што је у политици у тзв. тренду или просто да пружи доказ своје политичке коректности; треба ли убудуће уводити у граматичке и лексикографске описе напомене у складу с којима су

неки граматички облици маркирани као политички коректни, а други нису, или политичким погледима оних који те облике користе; докле сежу границе политичке фемининизације српске или било које друге граматике; другим речима, може ли се очекивати, да ради онога што неко види као потпуну родну равноправност у језику, одад наспрам сваког глаголског, придевског или заменичког облика мушког рода треба употребити као алтернативни и облик женског рода и обратно (и којим редоследом), тј. докле се може ширити потпуно симетрична гендеризација словенске граматике.

10. Статус социјалних фемининатива у оним словенским језицима у којима је таквих именица више и у којима се оне чешће употребљавају вероватно одражава пут којим ће се на мање или више сличан начин развијати употреба социјалних фемининатива у српском језику, ако се одржи политичко окружење које иницира, подржава или води такву језичку политику.

Постоје 1) говорне ситуације у којима су социјални фемининативи неопходни, када је важно истаћи да се реченицом означавају особе различитог пола (нпр. *И девојчице и дечаки постојали су леј усџех*), 2) ситуације у којима истицање пола референта није неопходно, али је из неких других разлога употреба социјалних фемининатива пожељна, рецимо да би се избегао конгруенцијски конфликт (нпр. *Докторка је дошла* јер у српском није уобичајено рећи, као што је то у руском језику могуће: *Врач пришла* и сл.), или 3) постоје ситуације када је употреба социјалних фемининатива сасвим сувишна (нпр. *Хируркиње и хирурзи су на савештовању*).

Употреба социјалних фемининатива се прво шири у усменом изражавању (пре свега, због закона језичке економије, јер је, на пример, краће *докторка Перић* него *доктор Ана Перић*), али се шири и у језику медија и јавних личности који настоје да следе препоруке о гендерно коректном језику, а затим и свих оних који настоје да те препоруке следе, било зато што верују у њихову умесност, било зато што не желе да се огреше о политичку коректност, или из оба разлога, или из језичке помодности.

Посматрано из граматичког угла, социјални фемининативи се најпре и најлакше употребљавају тамо где нема проблема са координацијом у роду између субјекта и предиката, дакле када је субјекат једночлан (нпр. *Докторка долази*, *Докторка ће доћи*, *Докторка је дошла*).

Нема граматичких сметњи ни за употребу социјалних фемининатива у номинативним изразима у називима, насловима, потписима

и сл., иако би то тражило да се усвоји званична номенклатура занимања, титула и сличних назива у двојном, алтернативном облику социјалних маскулинатива или социјалних фемининатива, нпр. *Председник или председница њарламенѿа*.

Конгруенцијски конфликти у именским изразима са социјалним фемининативима у атрибутиву и са презименом лако се прихватају, нпр. *ѡрофесорка Павић* иако би са становишта гендерне равноправности доследније било *ѡрофесорка Павићка*, али се прихватају утолико теже уколико је атрибутивни низ дужи, јер обично то звучи неубичајено до неприхватљивости, нпр. *наша ѡѡѡолошкиња ѡрофесорка Ана Павићка*, иако је то доследно у духу гендерне равноправности. Доследност примене захтева за пуном језичком родном равноправношћу највидљивије показује њихову апсурдност.

Конструкције са родно неутралним социјалним маскулинативима у атрибутиву испред имена и презимена женске особе, нпр. *ѡрофесор докѡор Ана Павић*, толико су се уобичајили у српском језику и нормативно су неспорни, да би само интензивна присилна језичка политика могла да их учини неприхватљивим, односно замени фемининативно наглашеним изразима типа *ѡрофесорка докѡорка Ана Перићка*. Деклинабилно женско име довољан је граматички сигнал пола па би се понављање те информације у свим другим деловима вишечлане синтагме са атрибутивима осећало као утолико непотребније уколико се више пута понови.

Истовремено то је довољан граматички услов да се избегне координацијски конфликт са предикатом у женском роду, нпр. *Докѡор Ана Павић је дошла*. Понављање информације о женском полу у именском изразу представља њено наглашавање, које није неопходно, али се осећа као прихватљиво, нпр. *Докѡорка Ана Павић је дошла*. Међутим, исказивање исте информације о женском полу и помоћу два атрибутива, нпр. *Примаријускиња докѡорка Ана Павић је дошла* представљало би несумњиво претеривање и зато ће мало ко употребити такав именски израз (али се атрибут и атрибутив осећају као прихватљив спој, нпр. *Наша докѡорка Ана Павић је дошла*).

У допуни и у адвербијалу нема координације са предикатом, па нема ни проблема који прати употребу социјалних фемининатива у субјекту, нпр. *Учиѡељ говори ученицима и ученицама, Он говори о ученицима и ученицама* и сл., иако је и таква диференцијација често комуникацијски сувишна, на пример, мало је вероватно да ће неки професор математике рећи или написати *Данас сам дао ученицама и ученицима ѡесѡ из маѡемаѡиѡе*.

Ако је и социјални маскулинатив и социјални фемининатив у субјекту, додатно истицање различитости у полу и обликом предиката толико би променило структуру српске реченице да не изгледа вероватно да ће се такве реченице икад употребљавати (нпр. *Све хирургине и сви хирурзи биле су и били су сиремне и сиремни за операције њацијеникиња и њацијенатиа*). То показује да је инсистирање на потпуној полној симетрији у граматичици не само непотребно него и сасвим нереално. А ако је то немогуће спровести у предикату, зашто би се на томе морало инсистирати преко мере потребног и могућег и у другим деловима реченице, осим ради наглашавања гендерне коректности?

11. Може се очекивати да ће вештачко стварање и употреба социјалних фемининатива у српском језику углавном бити ограничени на следеће ситуације:

А) када је са становишта успешне комуникације потребно нагласити да се говори о лицима и мушког и женског пола, а предикат је у глаголском облику који нема род, нпр. *Студенти и студенткиње равноправно учествују у њом њакмичењу*, што се не може друкчије рећи;

Б) када се именица са значењем друштвеног статуса односи на жену, а употребљава се без имена или атрибутива женског рода, нпр. *Професорка је на часу* (поред не мање правилног, али мало званичнијег и информативно потпунијег *Професор Ана Павић је на часу*, или још званичнијег и учтиввијег *Госпођа професор / Ана Павић / је на часу*);

В) када говорник жели да нагласи да говори о особи женског пола чак и ако то за саговорника не мора бити комуникацијски релевантно, нпр. *Она је научница од угледа* (уместо не мање правилног *Она је научник од угледа*), под условом да постоји одговарајући социјални фемининатив, уп. *Она је академик већ двадесет година*, без прихваћеног социјалног фемининатива у српском језику;

Г) када је социјални фемининатив у субјекту, а у предикату је облик женског рода, нпр. *Професорка је дошла* (колоквијално), поред званичнијег и учтиввијег са навођењем имена и презимена *Професор Ана Павић је дошла* и још званичнијег и учтиввијег са навођењем титуле или звања *Госпођа професор Ана Павић је дошла*.

Другим речима, за употребу самог социјалног фемининатива или за његову употребу у конструкцији с неком одредбом није важно само да ли говорник жели да се изјасни о родној равноправности,

него је важно и то и да ли саговорник (или саговорница) жели да добије ту информацију као комуникацијски релевантну, а важно је такође у каквом се синтаксичком окружењу та именица употребљава и какав се степен званичности и учтивости жели постићи.

Искључивањем из репертоара језичких могућности средстава за степеновање хонорификације, значило би непотребно осиромашивати изражајне могућности српског језика.

С друге стране, у српском језику доследно се избегавају конгруенцијски конфликти типа *наша академик, ваша докџор* и сл. (уп. у руском *наша врач*), као и координацијски конфликти типа *Академик је рекла, Докџор је дошла* и сл. (уп. у руском *Наша врач сдџлала ему укол*), ако у субјекатском именском изразу нема женског имена с којим предикат може остварити координацију у роду, нпр. *Академик Ана Павић је рекла...; Докџор Мира Мирић је дошла* и сл.

12. Убрзано стварање социјалних фемининатива праћено је порастом броја дублетних облика, што се негативно одражава на стабилност књижевнојезичке нормџ. У чланку о типолошким особинама српскохрватског језика, бугарски лингвиста Иван Леков (1963) истакао је да је једна од таквих особина изразита раширеност варијантних или дублетних облика на свим нивоима језичког система.

У српском језику је нагло ширење фемининативних неологизама у првој деценији XXI века, пре свега у језику медија и јавном говору, довело до повећања броја дублетних граматичких или лексичко-граматичких облика, нпр. *џрофџсор Ана Павић, џрофџсорка Ана Павић // џрофџсорица Ана Павић, дирекџџор Ана Павић // дирекџџорка Ана Павић // дирекџџорица Ана Павић* и сл.

То је још једна потврда чињенице да подстицање масовног стварања нових именичких облика, пре него што је такав план осмишљџен до свих творбених, морфолошких, синтаксичких и стилских појединости, дџстабилизује књижевнојезичку норму, те да иновације у језичкој норми треба претходно да буду испитанџ на свим нивоима њиховџ употребе.

Дублетни начини означавања особе женског пола постоје и у другим словџнским јџзџцима, а фемининативни неологизми ту дублетност увећавају, уп. у словџначком *dekanica*, (372 примера у корпусу www.gigafida.net), порџд *dekanja* (228 примера у корпусу [gigafida](http://www.gigafida.net)) и порџд *dekanka* (162 примера у корпусу [gigafida](http://www.gigafida.net); у том значењу не постоји у речнику *Slovar slovenskega knjiŝnega jezika*, али је у употреби, *ŝefinja* порџд *ŝefica*, или *gospa profesorica // gospa profesor* (кол.)).

Уп. такође у бугарском колоквијално *министърка*, *директорка*, *лекарка* поред стилски неутралних облика *министър*, *директор*, *лекар* (о жени); у македонском *деканка*, *прејседателка*, *премиерка*, *рекијорка*, *шефица* поред *декан*, *прејседател*, *премиер*, *рекијор*, *шеф* (о жени), такође: *Госпоѓо професорке* / *професор*; у чешком *šéfová*, *šéfka*, такође: *dramaturzka* // *dramaturgyne*; *chirurgzka* // *chirurgyne*; *zemedelka* // *zemedelkyne* (НЕЩИМЕНКО 2009); у пољском *pracowniczka*, *przodowniczka* поред стилски маркираног *pracownica*, *przodownica*; у белорус. *Дзяржаўны сакратар* / *сакратарка* (кол.), *рэктар* / *рэктарша* (кол.), *дэканша* (кол.), *дырэктарка* (кол.); у глс. *basnica/basnjerka*, *člonka akademije* / *akademikarka* итд.

Реално постојање социјалних фемининатива у неком језику не зависи толико од тога колико је таквих речи сакупљено, углавном из медија и разговорног језика, често без примера употребе, него колико је висока фреквенција таквих речи у свим функционалним стилловима неког књижевног језика у дужем временском периоду, посебно у језику добрих писаца и колико је таквих речи описано у најбољим речницима књижевног језика. Оказионализми и ретки неологизми, као и речи које су тек почеле да се употребљавају као обележје тренутно новог начина изражавања, не могу се узети као речи које су са јаким разлогом ушле у књижевни језик и које ће у њему трајно остати.

12. Посебну пажњу заслужује питање о границама доследног спровођења принципа родне равноправности у морфологији и синтакси, које задире у граматiku заменица, придева и глагола, што се делимично односи на питање конгруенције у именским групама, чије језгро чине социјални фемининативи и маскулинативи, као и на питање о облику за род у предикату реченица с таквим двочланим субјектом. Доследна примена тог принципа у процесу рекодификације књижевнојезичке норме водила би стварању конструкција какве још не постоје ни у српском ни у неком другом језику. На пример, реченице типа *Сви сѣуденѣи морали би да буду добро ѣриѣремљени* требало би заменити реченицама типа **Сви сѣуденѣи и све сѣуденѣикиње морали би и морале би да буду добро ѣриѣремљени и ѣриѣремљене*.

Та и њима сродна питања у литератури о социјалним фемининативима се углавном не разматрају, него се пажња поборника реформе граматике именица усредсређује на стварање што већег броја нових именица – социјалних фемининатива. Ипак, тешкоће у вези

с недоследном применом принципа језичке равноправности односа међу половима показују да су такве промене у граматички именица неизбежно повезане са целом реченичном структуром.

Слична колебања се срећу и у другим словенским језицима, уп. У буг. *Вие сте ходили в Америка, г-жо министър / колеги*, уз честа огрешења о норму, типа *Вие сте ходила в Америка, г-жо министър; Вие сте писала писмо; Вие сте изпратила посланието си до хората*.

Другим речима, ако се иновација покушава увести у један део језичког система, а не и у други, који је с првим у функционалној вези, поставља се питање није ли боље или одустати од селективне недоследности, или је боље решење осмислити до краја пре него што се покуша његова имплементација.

13. Неизбежно недоследна примена политике родне равноправности на граматичку, испољава се у српском језику и у томе што се иновације вештачки ограничавају само на социјалне фемининативе, док се граматика мушких и женских презимена оставља по страни као да то питање не постоји, иако је у говорној пракси веома актуелно. То доводи до конгруенцијских конфликта типа *наша директорка Ана Марић, ваша уредница Ивана Перић* и сл., или до још изразитијих конгруенцијских конфликта типа *наша директорка Марић, ваша уредница Перић* и сл., који представљају једно од актуелних питања стандардизације српског језика.

Индикативно је да су после 1945. године, када је улогу данашњих феминистичких организација једним делом имала организација *Антифашистички фронт жена*, посебни облици женских презимена по мужу (напр. *Марићка*) или по оцу (напр. *Марићева*) у српском језику скоро сасвим нестали из употребе, вероватно као трагови тзв. буржоаских погледа на односе међу половима, у складу са тадашњом, владајућом идеологијом, језичком политиком и политички коректним говором. Ради друштвене равноправности жена и мушкараца, женска презимена су изједначена са мушким у облику номинатива једине, али са граматичким својством непроменљивости.

Иако је у српском разговорном језику распрострањена употреба фемининатива типа *Марићка, Симићка, Појовићка* и сл., присталице фемининативних неологизама због нечега не предлажу да се женска презимена ослободе тог стилског ограничења, иако би то потпуно одговарало основној интенцији о полно симетричној граматици. Истина, у том случају требало би решавати још сложеније

питање о родној равноправности у облицима презимена када она значе брачни пар (нпр. *Ивићи*), или када значе целу породицу (нпр. *Ивићеви*) (IVIĆ 1989).

У конструкцијама са атрибутивима види се још сложенија ситуација, која води јаким колебањима у употреби. На пример, у свечанијим обраћањима истом лицу, као приликом промоције доктората, у савременом српском језику може се чути *Поштована госпођо декан*, *Поштована госпођо декане*, *Поштована госпођо деканице* поред других варијаната са истим значењем. То није одлика доброг, култивисаног и стабилног књижевног језика.¹⁴

14. Доследна родно-коректна употреба социјалних фемининатива наилази на тешкоћу и код питања о реду речи у реченицама са социјалним фемининативима. Сасвим је јасно да је у именским изразима са социјалним фемининативима и социјалним маскулинативима употреба само фемининатива на првом месту исто тако далеко од идеје полне равноправности као и редовна употреба само маскулинатива на првом месту, док би њихова обавезна замена места у говору (чак у зависности од пола говорног лица или од пола сабеседника) јако отежавала нормалну комуникацију, тј. такву комуникацију чији први циљ не би био испољавање коректности у односу на актуелну језичку политику.

15. Фемининативних неологизама по правилу нема у бољим речницима словенских језика зато што ти речници не одражавају најновију лексику, али се такви примери углавном могу наћи у електронским корпусима и специјализованим речницима посвећеним социјалним фемининативима. Одлучност поборника пуне граматикализације социјалних фемининатива да се у језички систем српског језика уведе регуларна опозиција између социјалних фемининатива и маскулинатива испољава се, поред осталог, у састављању и објављивању специјалних речника (в., нпр. SAVIĆ i dr. 2009), у којима се наводе, како давно настали социјални фемининативи, тако и неологизми, ако не и околионализми, понекад с примерима употребе и навођењем извора, а понекад без примера и података о извору (а то су углавном медији), по правилу без стилске ознаке, без обзира на то што се стари и нови социјални фемининативи веома разликују

¹⁴ О ословљавању женских особа у Југославији, посебно у Словенији, у пољењу са новијом ситуацијом в. KERSTEN-PEJANIĆ & RAJLIĆ & VOSS 2012.

једни од других стилским потенцијалом, уп. с једне стране *васѣи-шачица*, *насѣивница*, *учиѣеѣица*, а са друге *војникиња*, *еѣискоѣа*, *драмаѣушкиња*.

16. Из реченог би се могли извести следећи основни закључци.

I) Језичка политика равноправности полова у области граматике понекад као да полази од погрешне тезе о мушкарцима и женама као двома супротстављеним, готово зараћеним класама. У ствари, као што је познато, то нису и не би требало да буду односи компетитивности, нити класне борбе, него узајамног допуњавања и обогаћивања. Постоје и нарушавања тог принципа, али се она не смеју узимати за правило. За разлику од правне или политичке равноправности полова, која је и могућна и нужна, потпуна граматичка једнакост полова је нереална, а није ни потребна, слично као што би нереално било тражити укидање физиолошких или психолошких разлика између жена и мушкараца.

II) Покушаји идеолошког инжењеринга у граматички, ма чиме се оправдавали, јесу опасни, и граматичари не би смели да окрећу од њих главу као од појава које не завређују научну пажњу.

III) Нормативна граматика не треба да подстиче вештачку граматикализацију било којих језичких јединица, па ни социјалних фемининатива. С друге стране, нормативна граматика не треба ни да спречава или успорава спонтани развој социјалних фемининатива и њихов постепени прелазак из усменог изражавања у писмени вид разговорног стила, а затим и у друге стилове књижевног језика (Пипер и Клајн 2014). Штавише, лингвисти који се баве нормативном граматиком српског или неког другог словенског језика налазе се пред задатком разраде низа нормативних решења у области синтаксе социјалних фемининатива који треба да олакшају њихову оптималну употребу.

Цитирана литература

- АРХАНГЕЛЬСКАЯ, Алла М. „Новотвори-феминативи в українській мові нової доби: неологізми, okazіоналізми чи ефемеризми?“ *Неологічні назви осіб у сучасних слов'янських мовах*. Рівне-Острог, Нац. університет «Острозька академія», 2011: 67–122.
- АРХАНГЕЛЬСКАЯ, Алла. *Сексизм в языке. Мифы и реальность*. Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci, 2011.

- АРХАНГЕЛЬСКАЯ, Алла. „Нові процеси на номінаційному полі фемінінності в сучасній чеській мові.“ *Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії* 20, 2 (2012): 48–52.
- АРХАНГЕЛЬСКАЯ, Алла. „К вопросу о подходах к сопоставительному лингвистическому описанию динамических процессов в современных славянских языках.“ *Opera slavica*, XXIII, 4 (2013): 1–16.
- АНТОНИЋ, Слободан. *Искушења радикалног феминизма: Моћ и границе друшћевног инжењеринга*. Београд, 2011.
- БОДУЭН ДЕ КУРТЕНЭ, И. А. „Некоторые из общих положений, к которым довели Бодуэна его наблюдения и исследования языка.“ В: Венгров, С.А. (ред.). *Критико-биографический словарь русских писателей и ученых* 5. СПб., 1897: 33–35.
- БОДУЭН ДЕ КУРТЕНЕ, Жан. *Лингвистички сјиси*. Превео, приредио и предговор написао Предраг Пипер. Нови Сад, 1988.
- БОКАЛЕ, Паола. „Професор или професорка? Родът на имена, означаващи професии в украинския и българския език.“ *Езиков свят*, 2009, 1: 7–29.
- БОНДАРКО, А. В. *Теория морфологических категорий*. Ленинград, 1976.
- БОНДЖОЛОВА, Валентина Цв. „Феминативите – между неологичното и оказионалното.“ – В: *Трудове на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“*, кн. 2. *Езикознание*, т. 34, 2004. Доклади от Седмата национална конференция на тема „Проблеми на българската разговорна реч“. 11–12 юни 2004.
- БЕРАМЯЮК, Г.А. „Фемінінатывы, якія не супадаюць па сваіх структурных кампанентах у беларускай і рускай мовах.“ *Весці Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Серыя гуманітарных навук*, 1996, 1: 109–116.
- ВОРОНОВИЧ, Валерий Л. „Личные существительные-новообразования в белорусском языке (словообразовательная структура и отношение к системе литературного языка).“ Автореферат диссертации. Белорусский государственный педагогический университет. Минск 2000. <http://www.referun.com/n/lichnyesuschestvitelnye-novoobrazovaniya-v-belorusskom-yazyke-slovoobrazovatel-naya-struktura-i-otnoshenie-k-sisteme-lite#ixzz4DHPQoFpZ>.
- ДЕНИСОВА, А. А. (ред.), 2002. *Словарь гендерных терминов*. Под ред. А. А. Денисовой. Региональная общественная организация „Восток-Запад: Женские Инновационные Проекты“. Москва: Информация XXI век, 2002.
- ЗАЛИЗНЯК, А. А. *Русское именное словоизменение*. Москва, 1967.
- КАТАРОВА, Маја, „Која е госпоѓата министерка?“ http://lektormk.blogspot.rs/2011/02/blog-post_24.html [7. 7. 2016]
- КИРИЛИНА, А. В. „Грамматический род.“ В: Денисова, А.А. (ред.). *Словарь гендерных терминов*. Москва, 2002.
- ЛЕКОВ, Иван. „За някои от найсъществените типологични черти на сърбохърватски език.“ *Zbornik u čast Stjepana Ivšića*. Zagreb, 1963: 237–245.
- МАРКОВ, Борис. 1981. „Именице са значењем лица женског пола у српскохрватском језику.“ *Научни сасијанак славистија у Вукове дане*, 7 (1981): 177–187.
- МИЛОРАДОВИЋ, Софија. „Језик родне равноправности: Родно диференцирани језик и граматичка категорија рода у српском језику.“ <http://test.izjs.myspanel.rs/ru-brike/odluke-odbora/103/2015/03/11/jezik-rodne-ravnopravnosti.html> [2. 7. 2016]

- НЕЩИМЕНКО, Г. П. „Существительные женского рода со значением лица в чешском и русском языке: Тенденции развития.“ *Язык. Сознание. Коммуникация. Сборник научных статей, посвященный памяти заслуженного профессора МГУ Александры Григорьевны Широковой*. Выпуск 38. МГУ. Филологический факультет. Макс Пресс, М., 2009: 10–25.
- НЕЩИМЕНКО, Галина П. „Отражение „гендерных“ проблем в славянском словообразовании.“ *Сборник материалов конференции Комиссии по славянскому словообразованию при МКС «Отражение истории и культуры народа в словообразовании» (Киев, 25–28 мая 2010 г.) – Відображення історії та культури народу в словотворенні: Доповіді XII Міжнародної наукової конференції Комісії зі слов'янського словотворення при Міжнародному комітеті славистів (25–28 травня 2010 р., Київ, Україна. Упорядкування та наукове редагування Н.Ф. Клименко і Э.А. Карпіловської – Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010: 192–207.*
- НИКОЛИЋ, Светозар. „Облици имена – звања, занимања, дужности и титула женских лица.“ *Наш језик* VI, 5/6 (1955): 148–152.
- ОДБОР 2008. „Како именовати занимања и титуле женских особа.“ *Сјиси Одбора за сјандардизацију српског језика*, X (2008): 98–104.
- ПИПЕР, Предраг. „О граматичком значењу.“ *Живи језици*, 30, 1/4 (1988): 10–16.
- ПИПЕР, Предраг. „Родна равноправност и језик.“ *Нова српска јолићичка мисао*, 3–4 (2008): 128–129.
- ПИПЕР, Предраг. „О граматикализации сербских фемининативов.“ In: *Grammaticalization and Lexicalization in Slavic Languages*. Ed. M. Nomachi, A. Danilenko, P. Piper. – München – Berlin – Washington/D.C. 2014: 75–86.
- ПИПЕР, Предраг и Иван Клајн, *Нормативна грамајичка српског језика*. 2. измењено и допуњено издање. – Нови Сад: Матица српска, 2014.
- РАДИЋ, Јованка. „Пол и категоријална припадност назива за лица у српском језику“, *Шездесет година Института за српски језик САНУ*, Зборник радова, I, Институт за српски језик САНУ, Београд 2007: 381–400.
- РАДИЋ, Јованка. „Род у граматици и савремене друштвене појаве“, *Језички систем и употреба језика*, Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу, Крагујевац 2010: 95–108.
- РАДИЋ, Јованка. „Појам род у граматици и логици (у светлу ‘феминизације’ српског језика)“, Посебно издање Зборника радова Филозофског факултета Универзитета у Приштини: *Поводом 50-годишњице Филозофског факултета Универзитета у Приштини, у часој проф. др Милосаву Вукићевићу*, Косовска Митровица, 2010: 387–396.
- РАДИЋ, Јованка. „Род у природи, граматици и друштву“, *Гласник Етнографског института САНУ* LVIII/1, Београд 2010: 115–130.
- РАДИЋ, Јованка. „Именички род у језику и равноправност полова у друштву (Логички ниво и моција рода у српском језику)“, *Књижевни (стандардни) језик и језик књижевности* (Зборник радова са V међународног научног скупа „Српски језик, књижевност, уметност“, књ. I), Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу, Крагујевац 2011: 43–57.
- РАДИЋ, Јованка. „Доследна ‘феминизација’: испољавање свести о равноправности полова или пут у менталну деградацију“, *Филолог*, бр. 8, год. IV (2013): 25–36.

- САЗДОВ, СИМОН. *Феминативите во македонскиот стандарден јазик*, Скопје, Мелора, 2007.
- СТОЈАНОВИЌ, Смиљка, „Моција рода у функцији еманципације“, *Српски јазик*, XI/1–2 (2006): 285–307.
- ТОРИЌ, БОЖО. „Контрастивни опис творбених средстава за обележавање именичке моције у српскохрватском и немачком језику.“ *Књижевност и језик* XXII, 2 (1975): 265–285.
- ТОРИЌ, БОЖО. *Моциони суфикси у српскохрватском језику*. 1982, Београд.
- ТОРИЌ, БОЖО. „Антропоними и творба речи.“ *Књижевност и језик* XXXIX, 1 (1992): 27–37.
- ТОРИЌ, БОЖО. „Граматички род и питање полне дискриминације у језику.“ *Српски јазик* 11, 1/2 (2006): 51–63.
- ЯКОБСОН, Р. „Взгляды Боаса на грамматическое значение.“ В: Якобсон, Р. *Избранные работы*. Москва, 1985: 231–239.
- ЈАНКО-ТРИНИЦКАЈА, Н. А. „Наименование лиц женского пола существительными женского и мужского рода.“ *Развитие словообразования современного русского языка*. Москва: Наука, 1966: 167–210.
- AKO POUŽÍVAĚ rodovo vyvážený jazyk: Možnosti, otázky, příklady*. Bratislava: Centrum Vzdelávania Ministerstva prace, socialnych veci, a rodiny SR, 2013.
- АНИЌ, Владимир. „Rod i spol u srpskohrvatskom jeziku – razgraničenje.“ *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 13, 1 (1984): 5–15.
- БАЈИЌ, Никола. „Spolno (ne)občutljiva raba jezika v Srbiji in Sloveniji v teoriji in praksi.“ 48. *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ideologije v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*, ed. Aleksander Bjelčevič. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2012: 124–128.
- БАРИЌ, Еугенија. „Мочијски парњаци и njihova upotreba.“ *Rasprave Zavoda za jezik* 13 (1987): 9–18.
- БАРИЌ, Еугенија. „Творбени статус женског мочијског парњака.“ *Rasprave Zavoda za jezik* 14 (1988): 43–49.
- БАРИЌ, Еугенија. „Женски мочијски парњак као функционална комуникајска категорија.“ *Jezik* XXXVII, 1 (1989): 12–21.
- BAUDOUIN DE COURTENAY, Jan. „Einfluß der Sprache auf Weltanschauung und Stimmung.“ *Prace Filologiczne* XIV (1929): 184–255.
- BEDNARSKA, Katarzyna. „Kdo naj dela, kdo pa skrbi za otroke? Spolni stereotipi v slovarjih.“ *Obdobja* 32. *Družbena funkcijskost jezika (vidiki, merila, opredelitve)*, ed. Andreja Žele. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013: 35–42.
- BEŠTER, Marija. „Raba poimenovanj za ženske osebe v uradovanih besedilih.“ 33. *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, ed. Aleksandra Derganc. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete, 1997: 9–23.
- BURA, Renata, „Czeskie i polskie feminatywa.“ [w:] *Język i literatura słowacka w perspektywie słowiańskiej*. Studia słowacko-polskie ofiarowane profesor Marii Honowskiej, red. H. Mieczkowska, B. Suchoń-Chmiel, WUJ, Kraków 2005: 71–74.
- СВИКОВА, Јана (ed.). *Analýza významu a možností používania rodovo vyváženého jazyka*. Bratislava: Odbor rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí MPSVR SR, 2014.

- ČORIĆ, Božo. „Nomina agentis na *-lica* s posebnom nijansom značenja.“ *Književni jezik* 1 (1978): 24–32.
- ČORIĆ, Božo. „Tvorba naziva za ženska bića u južnoslovenskim jezicima.“ *Književni jezik* 3 (1979.): 31–41.
- ČORIĆ, Božo. „Sufiks *-ka* u mocionoj funkciji.“ *Jugoslovenski seminar za strane slaviste* 31 (1980): 41–71.
- ČORIĆ, Božo. „Sociolingvistički status naziva za osobe ženskog pola u srpskohrvatskom jeziku.“ *Fluminensia* II, 1/2 (1989–1990): 103–108.
- ČMEJRKOVÁ, Světlá. „Communicating gender in Czech.“ *Gender across languages: The linguistic representation of women and men*, vol. 3, eds. Marlis Hellinger & Hadumod Bußmann. Amsterdam: John Benjamins, 2003: 27–57.
- DOKULIL, Miloš. 1958. „K otázce morfologických protikladů.“ *Slovo a slovesnost* 19: 81–100.
- DOLESCHAL, Ursula. „Sprachstruktur und Geschlecht: Russisch und Slowenisch.“ *Beiträge des Gender-Blocks zum XIII. Internationalen Slawistenkongress in Ljubljana* 15–21. August 2003, eds. Jirina van Leeuwen-Turnovcová & Uta Röhrborn. München: Otto Sagner, 2003: 75–111.
- DOLESCHAL, Ursula & Sonja Schmid. „Doing gender in Russian: Structure and perspective.“ *Gender across languages: The linguistic representation of women and men*, vol. 1, eds. Marlis Hellinger & Hadumod Bußmann. Amsterdam: John Benjamins, 2001: 253–282.
- DROBNJAK, Nada (ur.). *Upotreba rodno senzitivnog jezika*. Ur. Nada Drobnjak, – Podgorica: Kancelarija za ravnopravnost polova, 2006.
- HELLINGER, Marlis & Hadumod Bußmann. „Gender across languages: The linguistic representation of women and men.“ *Gender across languages: The linguistic representation of women and men*, vol. 1, eds. Marlis Hellinger & Hadumod Bußmann. Amsterdam: John Benjamins, 2001: 1–25.
- HELLINGER Marlis and Heiko Motschenbacher (ed.): *Gender Across Languages: Volume 4*, Goethe University Frankfurt / Technical University of Braunschweig, 2015.
- HENTSCHEL, Elke. „The expression of gender in Serbian.“ *Gender across languages: The linguistic representation of women and men*, vol. 3, eds. Marlis Hellinger & Hadumod Bußmann. Amsterdam: John Benjamins, 2003: 287–309.
- HORVAT, Srećko. 2007. *Protiv političke korektnosti*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- HRASTE, Mate. „Tvorba imenica ženskog roda od stranih imena muškog roda sa završetkom *-t*.“ *Jezik* V, 4 (1957): 106–107.
- HUMAR, Marjeta. „Poimenovanja za moške in ženske v novjših slovenskih terminoloških slovarjih.“ *Izzivi sodobnega slovenskega slovaropisja*, ed. Marko Jesenšek. Maribor: Zora, 2011: 422–440.
- GORJANC, Vojko. „Kontekstualizacija oseb ženskega in moškega spola v slovenskih tiskanih medijih.“ *43. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Stereotipi v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*, ed. Irena Novak Popov. Ljubljana: Center za Slovenščino kot Drugi/Tuji Jezik pri Oddelku za Slovenistiko Filozofske Fakultete Univerze v Ljubljani, 2007: 173–180.
- IVIĆ, Milka. „Neka zapažanja o rodu i broju.“ In: Ivić, M. *O zelenom konju: Novi lingvistički ogledi*. Beograd: Biblioteka XX vek. 1989: 128–157.

- JESPERSEN, Otto. *The Philosophy of Grammar*. London, 1955.
- KALITERNA, Tamara. *Ponavljachi lažne istorije, izbor novinskih tekstova, 1990–2013*. – Novi Sad – Beograd: „Cenzura“ i „Žene u crnom“, 2013.
- KALOGJERA, Damir. „O jeziku i spolu.“ *Delo* XXVII, 4 (1981): 37–52.
- KERSTEN-PEJANIĆ, Roswitha & Simone Rajilić & Christian Voß. „‘Performing – women’ and the socio-political regime: Addressing in socialist Slovenia compared to today.” *Doing gender – doing the Balkans: Dynamics and persistence of gender relations in Yugoslavia and the Yugoslav successor states*, eds. München: Otto Sagner, 2012: 127–145.
- KOZMIK, Vera in Jasna JERAM (ur.). *Neseksistična raba jezika*. Ljubljana: Vlada Republike Slovenije, Urad za žensko politiko, 1995.
- KRANJC, Simona & Martina Ožbot. „Vloga spolno občutljivega jezika v slovenščini, italjanščini in angleščini.” *Obdobja* 32. *Družbena funkcijskost jezika (vidiki, merila, opredelive)*, ed. Andreja Žele. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013: 233–239.
- KUNST-GNAMUŠ, Olga. „Razmerje med spolo, kot potezo reference in spolom kot slovnično kategorijo.” *Jezik in slovstvo* 40, 7, 1995: 255–261.
- KUSTEC, Katja. *Novotvorjenke za poimenovanje oseb v slovenskem jeziku*. Maribor: University of Maribor, 2009.
- LENČEK, Rado. „O zaznamovanosti in neutralizaciji slovnične kategorije spola v slovenskem knjižnem jeziku.” *Slavistična revija* 20, 1 (1972): 55–64.
- MEČKOVSKA, Nina. „Samostalniški spol v slovenskem in vzhodnoslovanskih jezikih.” *Slavistična revija* 28, 2 (1980): 199–218.
- Motschenbacher, Heiko & Weikert, Marija. „Structural gender trouble in Croatian.“ In: Hellinger, Marlis & Motschenbacher, Heiko (eds.): *Gender Across Languages. The Linguistic Representation of Women and Men*. Volume IV. Amsterdam: John Benjamins, 2015: 49–95.
- MICHÁLKOVÁ, Marcela. *Gender Asymmetries in Slovak Personal Nouns*. The Ohio State University, Columbus, OH, USA, 2010.
- MICHÁLKOVÁ, Marcela. „Taxonómia rodových asymetrií v slovenčine.“ In: J. Kesselová, M. Imrichová, M. Ološtiak (eds.) *Registre jazyka a jazykovedy (2. zväzok) Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešoviensis*. Jazykovedný zborník 51 (2014): 465–498.
- MEILLET, Antoin. „L’évolution des formes grammaticales.“ In: Meillet, A. *Linguistique historique et linguistique générale*. Paris, 1948/1912: 130–148.
- MEL’CHUK, I. A. „Severel types of linguistic meaning.“ V: Akhmanova, O.S., Mel’chuk, I.A., Frumkina, R.M., and E.V. Paducheva. *Exact Methods in Linguistic Research*. Berkeley, Los Angeles, 1963: 36–43.
- SAVIĆ, Svenka, Marijana Čanak, Veronika Mitro, Gordana Štasni. *Rod i jezik*, Novi Sad, Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije, Novi Sad, 2009.
- SAZDOV, Simon. „Feminativi u hrvatskom i u makedonskom jeziku.“ *Hrvatskomakedonske književne, jezične i kulturne veze, Zbornik radova* 3, Filozofski fakultet, Rijeka, 23–25 ožujak 2011: 343–347.
- STABEJ, Marko. „Seksizem kot jezikovnopolični problem.” 33. *Seminar slovenskega jezika, literature in culture*, ed. Aleksandra Derganc. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 1997: 57–68.

- STATISTIČNI URAD Republike Slovenije. *Standardna klasifikacija poklicev*, Ljubljana, 2008.
- ŠRIBAR, Renata. *Interne smernice za spolno občutljivo rabo jezika*. www.arhiv.mvzt.gov.si/fileadmin/mvzt.gov.si/pageuploads/pdf/znanost/Zenske_v_znanosti/interne_jezikovne_smernice_za_komisijo_final.pdf [17 March 2014]
- TERKANIČ, Maroš. „Právne aspekty používania rodovo vyváženého jazyka.“ *Analýza významu a možnosti používania rodovo vyváženého jazyka*. CV MPSVR SR 2014.
- TOPORIŠIČ, Jože. „K teoriji spola v slovenskem knjižnem jeziku.“ *Slavistična revija* 29, 1 (1981): 80–94.
- UMEK, Neža. *Feminizacija v slovenščini in francoščini: Družbeni in/ali jezikovni problem?* Ljubljana: University of Ljubljana, 2008. dk.fdv.uni-lj.si/diplomska/pdfs/Umek-Neza.PDF [2 January 2014]
- VAN LEEUWEN-TURNOVCOVÁ, J. et al. (eds). *Gender-Forschung in der Slawistik. Beiträge der Konferenz Gender – Sprache – Kommunikation – Kultur 28. 4. – 1. 5. 2001*. Wien, 2002.
- VINCE, Zlatko. „Drugarica direktor, gospoda profesor ili drugarica direktorica, gospoda profesorica?“ *Jezik*. III, 4 (1954–1955): 113–118.
- WIRGHOVÁ, Ivica. „Rodové stereotypy a jazyk.“ *Otázky žurnalistiky*, 51, 1–2 (2008): 99–104.

Предраг Ј. Пипер

О СОЦИАЛЬНЫХ ФЕМИНИНАТИВАХ В СЕРБСКОМ И В ДРУГИХ СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКАХ

Резюме

Социальные феминативы типа сербских *йевачица*, *учиџељица*, *уџравница*, существующие во всех славянских языках, в последние десятилетия стали актуальным объектом языковой политики, проводимой с точки зрения политкорректности в области гендерных отношений. Этим обусловлено требование формирования фемининных неологизмов по отношению к каждому имени существительному мужского рода, обозначающему профессию или социальный статус. Подобное влияние идеологических и политических критериев на изменение грамматической структуры языка наблюдается в большей или меньшей степени во всех современных славянских литературных языках. Общей чертой, характеризующей такую языковую политику, является коммуникативная и грамматическая необоснованность выдвигаемых требований.

Ключевые слова: сербский язык, славянские языки, грамматический род, естественный род, феминативы, политкорректность.

Predrag J. Piper

ON SOCIAL FEMININATIVES IN SERBIAN
AND OTHER SLAVIC LANGUAGES

Summary

Social femininatives, such as Serbian *їевачица*, *учиїељица*, *уїравница*, available in all Slavic languages, have in recent decades become a subject of language policy based on political correctness in the field of gender relations. As part of this language policy, the requirement is put forward of creating feminine neologisms in respect of each masculine noun, designating a profession or social status. The use of the ideological and political criteria in order to change the grammatical structure of the language is typical of more or less all modern Slavic literary languages. A common feature of such language policy is their communicative and grammatical groundlessness.

Keywords: Serbian language, Slavic languages, nouns, grammatical gender, natural gender, femininatives, political correctness.

Дарко Пејовић. Интервју: Јасмина Грковић-Мејдор, академик*

ЗАКОН О РОДНОЈ РАВНОПРАВНОСТИ УГРОЖАВА УСТАВНЕ СЛОБОДЕ

Дарко Пејовић: Поборник сам равноправности мушкараца и жена, која укључује и уклањање родних стереотипа о друштвено прикладним улогама жена и мушкараца. И противник сам било каквог облика дискриминације. Зато ми и смета што Закон који уређује ову област садржи параграфе који отварају врата неједнакости и искључивости. Прописивањем обавезног коришћења родно осетљивог језика, под претњом новчане казне, уведен је вербални деликт. Тиме се отвара много значајније питање: да ли ћемо као друштво дозволити да нам политика одређује како морамо да говоримо и пишемо – каже за наш лист академик Јасмина Грковић-Мејдор.

Јасмина Грковић-Мејдор је професор на Одсеку за српски језик и лингвистику у Новом Саду, редовни члан САНУ, потпредседник Огранка САНУ у Новом Саду и један од најбољих познавалаца српског језика.

Усвајање Закона о родној равноправности у нашој научној језичкој заједници изазвало је буру незадовољства, уз најаве да ће се од Уставног суда затражити да се изјасни о спорним одредбама. Узурпирањем овлашћења језичке струке и науке, уз игнорисање њених ставова, октроисана је обавезна употреба именица у женском граматичком роду (фемининатива) за звања, занимања, квалификације... Легислативном силом наметнуте су речи попут *психолошкиња*, *водичкиња*, *вајројаскиња*, *боркиња* или *филолошкиња*, а то је само врх леденог брега наступајућег језиколомства.

Које последице примене Закона о родној равноправности, када је у питању језик, нису јасно предочене јавности?

У питању је принудно ускраћивање права на слободно коришћење матерњег језика, када је реч о социјалним фемининативима, као претпостављеном виду родно осетљивог језика (будући да није једини). Прописана је, уз казнене одредбе, обавезна употреба родно осетљивог језика у образовању, медијима, уџбеницима и образовном материјалу, али и у свим органима

* Интервју је објављен у Политици 7. јуна 2021. г. (CXVIII/38627: 1, 8–9; уп. <https://www.politika.rs/articles/details/480775>) и овде се објављује уз дозволу Уредништва овог листа.

јавне власти. А под овим органима се не подразумевају само републички органи, покрајински органи и органи локалне самоуправе већ и све институције које су у потпуности или делимично финансиране из буџета. Дакле, и универзитети, и Српска академија наука и уметности, и Матица српска. То значи да уз моје име у САНУ свуда мора да стоји академикиња и да у Матици српској мора да пише уредница часописа. А све то је супротно мом језичком осећању, не само као лингвисте већ и као жене. Усвојена решења су не само удар на слободу мишљења већ и на слободу научног стваралаштва, будући да је предвиђено „процењивање садржаја уџбеника и другог наставног материјала са аспекта њиховог утицаја на промоцију родне равноправности“, а родно осетљив језик дефинисан је као „језик којим се промовише равноправност жена и мушкараца“. Значи ли то да ће сутра, када напишем уџбеник, неко интервенисати, па ће *јоворници јрасловенској језика* променити у *јоворнице* и *јоворници јрасловенској језика*? А слобода мишљења и научног стваралаштва права су гарантована Уставом.

Чуле су се и аргументоване примедбе да је овакво наредбодавно задирење у језичка питања апсолутно супротно нашој традицији и пракси у овој области.

Језик је човекова слика света. Стварност, онаква какву је видимо, утиче на то шта ћемо кроз језик исказати као битно и важно. Језик се и мења онако како се мења наша опажајна стварност. Тако су се и фемининативи у српском језику стварали природно, без наметања, одражавајући промене у реалности. И нико нема право, нити би смео да има право да оспорава да се тај део језика обогати. Речи попут *краљица*, *владарка*, *учишћељица* или *јрофесорка* давно су укоренење, друге се тек развијају у том правцу. Тај процес не треба „одозго“ пожуривати и наметати. Да би језик у одређеном колективу могао да задовољи све комуникативне и стваралачке потребе, он мора да се нормира. Наравно, ми који одређеним језиком говоримо стварамо нова изражајна средства, и у том смислу сви смо језички ствараоци, али историја језика показује да ће се само нека средства укоренити. И ту ступа на сцену нормативна лингвистика. Њен задатак је да увиди шта се у употреби усталило, постало доминантно. Сходно томе, мења се норма, а не на основу тога шта неко сматра да би било пожељно да постоји у језику.

Изгледа да су творци Закона о родној равноправности сматрали да је добро да се у језику стави знак једнакости између рода и пола.

Треба правити разлику између рода као друштвено одређене улоге која се сматра прикладном за жену и мушкарце, како га и закон дефинише, пола као биолошке категорије и граматичког рода у језику. У језику не постоји знак једнакости између рода и пола. Именица *родитиљ* је мушког граматичког рода, али означава и мајку и оца. Када је реч о фемининативима, женски род је у српском маркиран, увек знамо да је реч о жени, док је мушки немаркиран и има двоструку функцију. У зависности од комуникативних околности, означава конкретно мушкарце, али се њиме кад је реч о занимању или титули упућује на читаву класу, без обзира на то да ли су у питању

мушкарци или жене. Однос маркираног и немаркираног лако уочавамо у следећим примерима. Када кажете „Марија је најбоља математичарка у Србији“, то значи да је најбоља међу женама математичарима. Али ако кажете да је најбољи математичар, онда је она најбоља међу свим мушкарцима и женама који се у Србији баве том науком.

Радикални заговорници родно осетљивог језика истичу да је његово увођење наша обавеза, у складу са стандардима за чије смо се достизање као држава определили.

Колико сам видела, у Смерницама Уједињених нација за родно инклузивну употребу енглеског језика дају се одређене препоруке, каже се да се такав језик може применити, не кажу да мора. Наводи се да род треба учинити видљивим кад је то релевантно за комуникацију, уз савет „да се с тим не претера јер може одвлачити пажњу читалаца, посебно у наративним текстовима“, те да „може довести до недоследности и нејасноћа, на пример, у правним текстовима“. У документу *Родно неутрални језик у Европском парламенти* наведено је, рецимо, да је циљ да се подстакну административне службе да посвете пажњу родној осетљивости у језику. Што је у реду. Дакле, реч је о препорукама, о подстицају, не о нечему што се намеће. Упоредите ово што сам навела с нашим Законом о родној равноправности, где су за огрешење о родно осетљиви језик предвиђене казне од 50.000 до два милиона динара.

У делу Закона о родној равноправности где се дефинише родно осетљиви језик наведено је да је он „средство којим се утиче на свест оних који се тим језиком служе у правцу остваривања равноправности, укључујући промене мишљења, ставова и понашања“. Звучи баш као илустрација магијског мишљења, из давних времена када се веровало да реч није пуки језички знак, већ делатна сила којом се утиче на стварност.

Закон изражава идеју да се употребом језика утиче на свест говорника. У историји лингвистике постојале су различите хипотезе, али је у свом „строгом виду“ она да структура језика одређује наше мишљење, поимање стварности и ставове у најмању руку – спорна. Друга је ствар језичка употреба, где ви моделовањем исказа средствима која су нормативно прихваћена можете да утичете на то какву поруку прима ваш саговорник. Можемо имати различите ставове, али је код Закона кључни проблем то што се њиме у име остваривања права дела популације која се сматра дискриминисаном ако се не користе фемининативи уводи неравноправност оних који тако не мисле, и лингвиста и говорника српског, и не само српског језика. Оне који су против присилне употребе фемининатива жигошу као конзервативце, а женама се уз то прилепи етикета да заправо нису свесне да робују патријархалним обрасцима. Другим речима, мени је потребан неко да ме освети. У име антидискриминације спроводи се дискриминација.

Неколико пута сте поменули појам слободе. Имате ли утисак да је из те речи исушено суштинско значење, да је остала само љуштура, као и код појмова једнакост, поштење, част?

Речи имају „тежину“ када су појмови које означавају важни. Рецимо, људима некада није био потребан писани уговор, договорено су печатили вером. То је био одраз културе у којој су људи себе доживљавали као део универзума чију би равнотежу нарушили ако пољуљају неки од носећих стубова. Дато обећање се доживљавало као упоришна тачка система вредности. Данас се много тога изгубило. И опет нас одаје језик. Погледајте на шта се углавном своди „дијалог“. Претворио се у убеђивање друге стране у исправност властитих ставова. Уз све облике дискредитације, јавног срамоћења, етикетирања, онога што се назива културом поништавања. Свако ко у јавном простору изнесе мишљење суочава се с опасношћу да буде изложен линчу неистомишљеника. Но, човек не треба да говори да би се неком допао, већ по мери своје савести. И ту долазимо и до речи *слобода*: она по свом пореклу означава стање у којем сте своји и независни.

И код питања родно осетљивог језика, заговорници и опоненти поделили су се у непомирљиве таборе.

Разговор о овој теми морао би да буде врело различитих мишљења, с кога би се свако напајао знањима и ставовима које би чуо од других, па на основу тога преиспитао своје погледе. И тежио компромисном закључку, прихватљивом за највећи број учесника у дијалогу. Штета је што у школама немамо предмет који би се тицао културе дијалога – да се деца уче како се разговара с неистомишљеницима. Да науче шта су аргументи, како се излажу, како се уважавају. Да буду толерантни. Ако неко жели да себе зове министарком, нека тако и буде, али ако ја желим да ме ословљавају академик, немојте ми наметати оно што је супротно мојој вољи.

Да ли исправно закључујем да је наредбодавно увођење родно осетљивог језика оно што највише замерате Закону о родној равноправности?

Да, јер се тиме отвара и шири проблем: да ли ћемо прихватити као принцип то да се језик мења и законом прописује његова употреба и када она никога не вређа? Можда ће у блиској будућности неко, негде, поставити као циљ промене језика нешто сасвим друго, а не борбу против дискриминације. Неизбежна је помисао на новогovor из Орвеловог дистопијског романа 1984. Ова књижевна имагинација казује како би присила у језику изгледала доведена до крајњих консеквенци. У концепту новоговора, забрана речи *слобода* мотивисана је идејом да људи неће више моћи ни да мисле о појму слободе, те ће престати да јој теже. На могуће кретање у правцу таквих визија гледам са великом зебњом.

ПРИКАЗ

ЈЕЗИК НАШ РОДНО ОСЕТЉИВИ У ПРИРУЧНОЈ ЛИТЕРАТУРИ

(Hristina Cvetinčanin Knežević i Jelena Lalatović. *Priručnik za upotrebu rodno osetljivog jezika*. Beograd: Centar za ženske studije, 2019.
Svenka Savić i Marjana Stevanović. *Vodič za upotrebu rodno osetljivog jezika u javnoj upravi u Srbiji*. Misija OEBS-a u Srbiji, [2019])

0. Увођење вербалног деликта, ограничавање слободе мишљења и изражавања, језички инжењеринг и напад на граматику и лексику српског језика, који су проистекли из обавезујућег карактера новоусвојеног Закона о родној равноправности (у даљем тексту: Закон) с једне стране, као и жеља да покушамо најпре разумети појам *родно осетљив/сензитиван језик*, а затим и аргументе феминистичке струје која се овим проблемом бавила на плану лингвистике, тачније – србистике, инспирисали су нас да подробно анализирамо две електронски доступне публикације, објављене 2019. године, чији је предмет проучавања *родно осетљив језик*.

1. Најпре се 2019. године појавио Приручник за употребу родно осетљивог језика (у даљем тексту: Приручник), чији су аутори Христина Цветинчанин Кнежевић и Јелена Лалатовић. Овај документ настао је у сарадњи Координационог тела за родну равноправност Владе Р. Србије и Агенције Уједињених нација за родну равноправност и оснаживање жена (UN Women). Будући да се Приручник налази на сајту Владе Републике Србије, закључили смо да се он мора сматрати меродавном литературом коју су највиши државни органи препоручили када је у питању конкретна употреба *родно осетљивог језика*. У Приручнику се, поред предговора проф. др Зоране Михајловић, потпредседника Владе Р. Србије, министра и председника Координационог тела за родну равноправност, на 141 страници налази 12 целина: I „Kako i zašto koristiti *Priručnik za upotrebu rodno osetljivog jezika*?“ (стр. 7–11), II „Govori kao što misliš“ (стр. 13–26), III „Kakav jezik? Diferenciran, osetljiv i nediskrimi-

nativan“ (стр. 27–31), IV „Politika i jezik“ (стр. 33–41), V „Zablude o rodno osetljivom jeziku“ (стр. 43–58), VI „Četiri istraživačice jezika za koje treba da znate“ (стр. 59–61), VII „Kako upotrebljavati rodno osetljiv jezik?“ (стр. 63–80), VIII „Glosarijum (spisak) zvanja, zanimanja, titula i imenovanja žena“ (стр. 81–122), IX „Mali rečnik rodne ravnopravnosti“ (стр. 123–128), X „Umesto zaključka Svenka Savić: Jezik kao naša prateća senka“ (стр. 129–134), XI „Bibliografija“ (стр. 135–138) и XII „Beleške o autorkama“ (стр. 139–141).

У вези са овим документом, одмах ваља истаћи још једну значајну информацију. Приручник је две године био доступан на сајту Владе само у латиничком издању, што је противуставно, имајући у виду добро познату чињеницу да је ћирилица једино службено писмо у Републици Србији. Како је у мају 2021. г. усвојен Закон, србистичка струка је јавно дигла свој глас и осудила онај део Закона који се односи на обавезну употребу *родно осетљивог језика*, а то су испратили и подржали бројни медији. Јавиле су се бројне критике на рачун Приручника, између осталог и то што је на Владином сајту објављен латиницом. Недуго затим, крајем јула, поред латиничког издања међу публикацијама академског кутка Координационог тела за родну равноправност Владе Републике Србије, објављена је и ћириличка верзија Приручника за родну равноправност, са неизмењеном годином издања – 2019, што је веома необично, будући да се за свако ново, измењено и допуњено издање мора навести и одговарајућа година. Детаљнија компаративна анализа ових двају текстова даће исцрпније закључке, али да они нису истоветни могло се закључити и летимичним погледом на глосаријуме (нпр., у латиничкој верзији Приручника као облик женског рода уз именицу *физиолоџи* стоји *филозофкиња*, а у ћириличком издању *физиолошкиња* и *физиолоџица*).

2. Исте, 2019. године, убрзо након Приручника, појављује се још један документ који се бави *родно осетљивим језиком*. У питању је публикација Водич за употребу родно осетљивог језика у јавној управи у Србији (у даљем тексту: Водич) коаутора Свенке Савић и Марјане Стевановић, а чији је издавач Мисија ОЕБС-а у Србији. Мањег обима него Приручник, у Водичу је на 91 страници, поред предговора потписаног од стране Мисије ОЕБС-а, представљено 7 поглавља: 1. „Uvod“ (стр. 7), 2. „O jeziku“ (стр. 8–23), 3. „Predlog pravila za upotrebu imenica za zanimanja i titule žena“ (стр. 24–52), 4. „Preporuke za primenu u neposrednoj praksi“ (стр. 53–69), 5. „Spisak zanimanja, zvanja i titula“ (стр. 70–80), 6. „Rečnik“ (стр. 81–83), 7. „Literatura“ (стр. 84–88) и 9. „Biografije autorki“ (стр. 91).

3. Већ на први поглед, поредећи садржаје ових двају текстова, лако је уочљиво да између Приручника и Водича има неупоредиво више сличности него разлика. И један и други документ имају поглавља која се односе на језик, језичку политику и однос између рода и пола, као и рода и граматике, у оба текста посвећена је пажња терминолошком диференцирању појмова *родно осетљив/сензитиван језик* и *родно диференциран језик*, изложене су

смернице за употребу *родно осетљивој језика*, представљени су глосаријуми одн. спискови звања, занимања, титула и именовања жена, дати су мали речници најзначајнијих термина који се везују за родну равноправност, као и списак релевантне литературе и белешке о ауторима.

Ипак, необично је да се у анализираним документима налазе различите дефиниције *родно осетљивој језика*, и то само по једном реченицом, а још необичније је то што се ниједна од њих не поклапа са дефиницијом у Закону. Тако у Водичу (2019: 23) наилазимо на следеће појашњење: „Termini rodno osetljiv, diferenciran, korektan, neutralan, inkluzivan, nediskriminativan jezik i govor razlikuju se u nijansama. Ipak, ovde kažemo da se odrednica rodno osetljiv odnosi na iznalaženje jezičke forme kojom se pokazuje važnost rodne perspektive u odnosu na osnovnu ideologiju o jeziku koja treba da odrazi *delatnost* u kontekstu“. У Приручнику (2019: 30) је *родно осетљив језик* дефинисан као „језик који користимо када želimo da podržimo vidljivost i jednakost žena u društvu“, док у Закону (чл. 6, ст. 17) стоји да „*родно осетљив језик* јесте језик којим се промовише равноправност жена и мушкараца и средство којим се утиче на свест оних који се тим језиком служе у правцу остваривања равноправности, укључујући промене мишљења, ставова и понашања у оквиру језика којим се служе у личном и професионалном животу“. Оваква шареноликост и недореченост у дефинисању основног појма намеће логичко питање о границама *родно осетљивој језика* и свакако доводи до конфузије међу говорницима и могућим различитим тумачењима оног дела Закона који се на језик односи, а за чије кршење су прописане високе казне.

4. Оно што је вредно хвале, пре свега у Приручнику, и на чему су се овакви текстови у великој мери морали заснивати, јесу следеће препоруке: „Ne koristiti termine i izraze koji вређају одређене групе грађанки и грађана!“, „Treba izbegavati iskaze i primere u kojima su мушкарци и жене u stereotipnim ulogama“, „Prestati sa korišćenjem seksističkih i stereotipnih iskaza!“ (Приручник 2019: 76–77). Изразе попут *йрво йа мушко, женска йосла* и сл. или исказе у којима су мушки и женски пол у стереотипним улогама, типа *дечаџи су храбри, а девојчице су леје* или *Петшар је храбар, а Ана йлаче* треба изоставити из сваког облика комуникације. Овде можемо додати и обраћања дечаку попут *Немој да йлачеш, йшо раде девојчице* и сл. Коришћењем оваквих примера шаљемо деци поруку да су неки видови понашања неприхватљиви само на основу разлике у полу, и то је недопустиво. У Приручнику се истичу и препоруке да, како у усменој тако и у писаној комуникацији, треба престати са употребом стереотипних представа о појединим групама људи, попут прерасуда о припадницима националних мањина. Изразе попут *џијанска йосла, йлуџа йлавуша, босанска буква* и сл. неопходно је избацити употребе, јер вређају читаве групе људи и доприносе њиховој дискриминацији.

5. Укидање генеричке вредности мушког рода и изједначавање природног и граматичког рода када су у питању мовирани фемининуми из

категорија *nomina agentis et nomina professionis*, па и *nomina attributiva*, један је од циљева *родно осетљивој језика*: „Cilj rodno osetljivog jezika jeste da izjednači prirodni i gramatički rod kada su u pitanju zanimanja, titule, zvanja, opredeljenja koja označavaju žene“ (Приручник 2019: 65). Први закључак који се овде намеће јесте да овакав став нужно води у дискриминацију мушког дела становништва, будући да и они могу бити именовани именицама граматичког женског рода (нпр. *стиранка*, *избејлица*, *лућалица*). Други, веома важан закључак, јесте да се чини да аутори Водича и Приручника своде проблем *родно осетљивој језика* на мовиране фемининуме, пренебрегавајући чињеницу да би њихова обавезна употреба изазвала језички хаос, мноштво дублетних облика и огромне проблеме на плану конгруенције. Да аутори Водича и Приручника тога нису ни свесни сведоче бројни примери из њихових текстова, у којима се или не примењују правила *родно осетљивој језика*, која се читаоцима намећу, или се она не примењују доследно. Таквих примера има заиста безброј, пре свега у Водичу, те ћемо навести само неколико.

(а) Доследно непоштовање *родно осетљивој језика*: „Standardni jezik je normirana i prestižna forma jezika, ostvarena uglavnom među obrazovanim izvornim govornicima“ (Водич 2019: 9) – овде се можемо запитати да ли аутори сматрају да само (образовани) мушкарци користе стандардни језик; „Otuda možemo zaključiti da je samo delimično tačna polazna tačka nekih lingvista da rodno osetljiv govor i jezik još uvek nisu normirani“ (Водич 2019: 23) – питамо се да ли наведени исказ треба тумачити тако да међу лингвистима који сматрају да родно осетљив језик није нормиран нема жена; „Dobro je što u procesu normiranja jezika učestvuju *normativisti*, koji najčešće i teoretiziraju jezička pitanja, ali imamo na umu da *oni* u taj proces unose sopstveno ideološko shvatanje (a nekada i neznanje) o jezičkom planiranju i rodним odnosima u društvu“ (Водич 2019: 22) – да ли су сви нормативисти мушкарци?; „Predlog se odnosi uglavnom na službenu upotrebu jezika u tekstovima javnih oglasa i konkursa, zatim u saopštenjima za javnost, kao i u različitim naredbama i obaveštenjima upućenim širokom broju *korisnika* govorne zajednice“ (Водич 2019: 32) – зашто се предлог упућује само мушкарцима?; „Takvom upotrebom jezika pokazujemo da su postojeća gramatička pravila deo konstrukcije *jezikoslovaca*, a ne samog jezika“ (Водич, 2019: 59) – да ли жене које се баве језикословљем не формулишу граматичке норме?

(б) Селективно примењивање *родно осетљивој језика*: „Valja odmah reći da *s v a k a pojedinka i pojedinac* u ovim korisničkim grupama ima svoj ideološki stav o jeziku uopšte, o maternjem jeziku posebno“ (Водич 2019: 11) – овако наведени исказ тумачи се тако да свака појединка и *само йонеки* појединац имају свој идеолошки став; „U izgrađivanju norme jezika učestvuju osobe zadužene za ispravnost već usvojene pravopisne norme – lektori i lektorke, zatim *oni koji* prevode sa drugih jezika na srpski jezik i obratno (čija je uloga zapravo značajnija od one koja im se daje), te redaktori/ke u izdavačkim i medijskim ku-

¹ Све облике истакла курзивом и подвукла А. М.

ćama“ (Водич 2019: 22–23) – да ли су преводиоци само мушкарци?; „Važno je da čitaocima i čitateljicama bude jasno da su autori/ke teksta svesno *izabrali* jednu od više mogućih formi i time sebe deklarirali kao osobu koja se svesno određuje prema fenomenu rodno osetljivog jezika“ (Водич 2019: 37) – предикат не конгруира са мовираним фемининумом; „Naša preporuka je da se, naravno, bez obzira na to da li je osoba muškog ili ženskog pola, da li je privatno poznajemo ili ne, *s v i govornici i govornice* predstavljaju na isti način, navođenjem punog imena i prezimena, kao i titule (ukoliko se tako odluči na skupu)“ (Водич 2019: 44) – наведени исказ имплицира да све говорнике и *само неке* говорнице треба представљати на исти начин; „U ovakvim slučajevima bi upotreba rodno osetljivog jezika mogla da utiče na svest građana i građanki *koji žele* da se aktivno uključe u procese odlučivanja u okviru svojih lokalnih samouprava“ (Водич 2019: 46) – односна клауза не конгруира са мовираним фемининумом.

Да издвојени примери нису последица немара већ недовољне језичке компетенције сведочи не само њихов немали број већ и следеће запажање. Аутори, наиме, у једном делу Водича наводе примере добре издавачке праксе, где се у уџбеницима *доследно* употребљава *родно осетљиви језик*: „Приметно је да се код неких издавача *доследно* употребљава *родно осетљив језик*: *Dragi učenici i učenice*“ (Водич 2019: 41). Сада је већ сувишно указивати на то да наведена конструкција врло дискриминише ученице, будући да се може протумачити да су ученици драги, а ученице баш и нису.

Примена *родно осетљивој језика* доста је боља у Приручнику, у којем запажамо само два примера недоследности. У покушају да користи *родно осетљив језик*, проф. др Зорана Михајловић већ у првој реченици свог предговора дискриминише део грађанства који је мушког пола. Наиме, она свој предговор започиње обраћањем „Poštovane građanke i građani“ (Приручник 2019: 3) – мењајући уобичајену конструкцију „поштовани грађани“ (којом се подразумева грађанство оба пола) додавањем мовираног фемининума „грађанке“, али у употреби *родно осетљивој језика* није доследна, те тако превиђа да се придев мора слагати с именицом и у роду, поред слагања у броју и падежу. Уместо „поштоване грађанке и поштовани грађани“, како би хиперкоректно требало да изгледа примена *родно осетљивој језика*, министар Зорана Михајловић обраћа нам се са „поштоване грађанке и грађани“, што би требало разумети на следећи начин – грађанке су поштоване, а грађани нису. Исти тип недоследности јавља се још једном у тексту Приручника: „Prilikom prevoda sa stranog na srpski jezik, neophodno je koristiti rodno senzitivni govor: ‘All workers must have regular pay’ prevodimo kao ‘*Svi radnici i radnice* moraju imati redovnu platu’. Prevod ‘Svi radnici moraju imati redovnu platu’ isključuje radnice (da li to znači da one ne treba da imaju redovnu platu?) i to je neophodno izbeći“ (Приручник 2019: 75). Дакле, аутори Приручника питају се да ли конструкција *сви радници морају имати редовну плату* имплицира да раднице не треба да имају редовну плату и предлаже решење у формулацији *Сви радници и раднице морају имати редовну плату*. С оваквом конструкцијом, уз конгруентно неусаглашен атрибут са оба субјекта,

с правом се можемо питати да ли то сви радници морају имати редовну плату, али не и све раднице, већ само неке.

Селективна и недоследна примена *родно осејљивој језика* у Водичу и Приручнику потиче од недовољног познавања граматичке структуре српског језика и не само да нема антидискриминативну улогу већ има супротан ефекат – она управо дискриминише одређене групе грађана, на шта смо тумачењем издвојених примера покушали да укажемо.

6. Осим наведених пропуста, Приручник обилује и бројним материјалним грешкама које се тичу граматике и лексике српског језика, што није изненађујуће када се узме у обзир да ниједан од његових аутора није србиста, те се може поставити питање које су њихове квалификације за састављање овог документа. Примера ради, у Приручнику стоји да: „U našem jeziku svaki pridev ima ženski, muški i srednji rod – *lep muškarac, lepa žena, lepo dete*“ (Приручник 2019: 37). Ова тврдња је нетачна, јер у српском језику постоје непроменљиви придеви, који свој облик никад не мењају, па самим тим ни род (нпр. *розе, ђејџи, ђазе, рџи* итд.).

Аутори даље наводе: „Nastavci za muški rod su **-e, -o** ili **suglasnik**, pa se u imenice muškog roda ubrajaју: *taj krevet, taj sto, taj Mile*“ (Приручник 2019: 65). На основу ове тврдње можемо се запитати ког су рода онда именице попут *инџерџи, џабу, хаџу, ранџеву, какаџу, џну, џџу, џоу, кунџ-џу* и сл.? Или, рецимо, *џакси, раџи, дерџи, алиџи, зомџи, хобиџ*? Такође, не може се тврдити да се именице мушког рода завршавају на сугласник, јер би то онда значило да имамо 25 могућих наставака. Оне се завршавају нултом морфемом, односно нултим наставком.

Дериватолошка некомпетенција огледа се у следећим исказима: „Imenica muškog roda *pesnik* poslužila je kao osnova na koju je dodat nastavak **-kinja**: *pesnik+kinja=pesnikinja*. Istim postupkom nastala je i reč *sluškinja*. Na okrnjenu osnovu reči *sluga, slug-*, dodat je nastavak **-kinja**, a g prešlo u *š*, pa danas imamo i imenicu *sluškinja*“ (Приручник 2019: 66). Најпре, основа *слуџ-* уопште није окрњена, граматичка основа именице *слуџа* (која се у овом случају подударала са творбеном основом) јесте *слуџ-*. Затим, сугласник *џ* није прешао у *ш*, већ је *џ* испред полугласника према првој палатализацији дало *ж*, а затим се то *ж* изједначило с безвучним *к* и постало *ш*.

Или: „Kao što nam primer sa imenicom sluga pokazuje, g će u blizini *k* (u nastavku **-(k)inja**), прећи у *š*. Tako će sva zanimanja koja u muškom rodu imaju završetak **-g** ili **-log** (*filolog, antropolog, sociolog, andragog, psiholog, ginekolog, anesteziolog, hirurg, epidemiolog, stomatolog*) u ženskom rodu imati završetak **-škinja** (*filološkinja, antropološkinja, sociološkinja, andragoškinja, psihološkinja, ginekološkinja, anesteziološkinja, hirurškinja, epidemiološkinja, stomatološkinja*)“ (Приручник 2019: 65). Пример *слуџа-слушкиња* јесте моцион пар, иако међу лингвистима постоје и тумачења да је облик *слушкиња* настао додавањем наставка **-киња** на глаголску основу *служ-* (од глагола *служиџи*), што је мање вероватно, будући да још у Библији имамо примере попут *слуџа Божји*. Ако

ставимо на страну гласовне промене настале у овој речи попут палатализације (која се некад вршила и извршила, не врши се данас; али о томе је потребно знање из историјске фонетике) условљене полугласником, о чему смо писали у претходном пасусу, а затим и једначења сугласника по звучности (а самим тим и бесмислену и нетачну изјаву да *ī* у близини *k* прелази у *ш*), примери попут *филолої–филолошкиња*, *социолої–социолошкиња*, *йедаїої–йедаїошкиња*, *андраїої–андраїошкиња* нису настали аналогijом према моционом пару *слуїа–слушкиња*, јер нису у питању исти творбени типови, основа није иста. Дакле, мовирани фемининуми попут *филолошкиња*, *социолошкиња*, *йедаїошкиња*, *андраїошкиња* итд. нису прихватљиви са становишта дериватолошке норме, будући да нису грађени према постојећим творбеним моделима за стварање мовираних фемининума. Наставак *-иња* у наведеним примерима није додаван на основе које чине именице мушког рода на *-лої* и *-їої*, већ на придевске облике *филолошки*, *социолошки*, *йедаїошки*, *андраїошки*.

Аутори Приручника тврде и да: „Srpski jezik pruža mogućnost za rodno osetljivo izražavanje, jer je moguće za svaku imenicu izvesti i muški i ženski gramatički rod (*vozač/vozačica*, *psiholog/psihološkinja*, *pekar/pekarka*)“ (Приручник 2019: 75). Ако је то заиста тако, поставља се питање због чега се у глосаријуму (списку) звања, занимања, титула и именовања жена из наведеног приручника, у којем се налазе напоредни облици моцијских парова, не налази, рецимо, мушки род за именице *бабица* и *гадиља*, или, рецимо, мовирани фемининум од именица *куйац*.

7. Спорним изјавама обилује и Водич. Аутори тако у више наврата сугеришу читаоцима ставове попут: „Ne čekamo gotova jezička rešenja nekog tela zaduženog za jezička pitanja, nego ih i mi nudimo“ (Водич 2019: 16); „Svaki izvorni govornik/ca može doprineti procesima normiranja jezika na isti način na koji to čine jezički autoriteti“ (Водич 2019: 59); „Nije, međutim, poenta da po svaku cenu pravimo i koristimo forme ženskog roda, nego da pokažemo kako su gramatička pravila nedovoljno opšta. Kako su jezičke mogućnosti daleko šire, akcenat stavljamo na individualnoj kreativnosti za jezik svake osobe da za svoje jezičko ponašanje izabere adekvatnu formu“ (Водич 2019: 58). Занимљиво би било запитати се да ли су наведене сугестије применљиве у некој другој струци. Да ли, самим тим што смо „власници“ свог тела, не треба да чекамо да нам лекар ординира терапију, већ сами треба да му предложимо чиме да се лечимо? Или, рецимо, будући да смо учесници у саобраћају, сматрамо да су саобраћајна правила недовољно општа, па одлучујемо да будемо индивидуално креативни и пешке пређемо ауто-пут.

У Приручнику се такође саветује следеће: „U pristupu sa stanovišta teorije delatnosti ne govorimo o normi koja se odnosi na ispravno ili neispravno upotrebljene reči i rečenice, kako se zahteva u strukturalističkom teorijskom pristupu, nego tragamo za inventarom jezičkih sredstava kojima možemo iskazati neku nameru“ (Водич 2019: 22). Овакав став нужно води у апсолутну језичку анархију и стандардни језик своди на „правила бабе Смиљане“.

Занимљиво је и то да аутори Водича, без икаквог објашњења, сугеришу читаоцима да из употребе избаце именицу *лице* и замене је лексемом *особа*:

„Postoji i mogućnost za imenovanje osoba kojom se izbegava obeležje rodности. Ona se najčešće primenjuje u zakonodavnoj praksi iz uverenja da imenice srednjeg roda (na primer *lice*) imaju neutralno značenje.

Primer:

Imenica *lice*: *Lica koja ne ispunjavaju konkursne uslove neće biti odabrana.*

Imenica *osoba*: *Nastavno osoblje škola neće primiti platu na vreme.*

Imenica *dete*: *Dete bez roditeljskog staranja ostaje u domu.*

Imenica *žrtva*: *Žrtve nasilja uputiti na miliciju.*

Preporuka je da se koristi imenica *osoba* kao neutralna forma u opisanim slučajevima. Na primer, umesto *telekomunikatorka*, što je radno mesto u banci, može se reći: *osoba zadužena za poslove telekomunikacije*“ (Водич 2019: 35).

Аутори се пак ни сами не придржавају својих, у најмању руку, необјашњивих сугестија, те тако у речнику, при дефинисању термина *идентичности*, употребљавају синтагму *расељена лица*: „**I d e n t i t e t** – најчешће чине компоненте: професија, језик, узраст, вера, социјални статус (сиромаштво), сексуална оријентација, нација, род и пол, али и многе друге које особу одређују као индивидуу или њену припадност групи (на пример, у погледу држављанства: мигранти, избеглице и расељена *лица*)“ (Водич 2019: 82).

Ово ипак није усамљени случај да се аутори Водича не придржавају ставова и сугестија које у њему износи. Тако се на једном месту у тексту указује на то да је врло мало жена на руководећим позицијама у јавним управама и критикују се спискови систематизације радних места, у којима су та занимања само у мушком роду:

„Iako su među zaposlenima u upravi (uključujući i lokalnu samoupravu) pretežno žene, njihova ravnopravnost se ne ogleda u njihovoj brojnosti. Na vodećim mestima, na pozicijama gradonačelnika, načelnika, predsednika opštine, uglavnom se nalaze muškarci. Već i sama sistemizacija ovih radnih mesta, koja je predstavljena u potpunosti u muškom rodu, ukazuje na to da se prijavljivanje žena ne podstiče i zapravo i ne očekuje na ovim funkcijama“ (Водич 2019: 46).

Ипак, у глосаријуму који је састављен на крају Водича, у коме су аутори понудили „облике за женски род“, наилазимо на следећи пример: *заменица (председа н и к а , њ р а д о н а ч е л н и к а ...)*.² Питамо се да ли то онда значи да аутори Приручника сматрају да женска особа може бити заменица само мушкарца који обавља функцију председника или градоначелника.

Сличан је случај и са скраћеницама, за које аутори Водича саветују да се не користе, јер прикривају видљивост жена на високим позицијама: „Zato

² Подвучене облике истакла А. М.

je ovde predlog (ne samo iz lingvističkih razloga) da za sada titule pišemo u punom obliku. Skraćenice jesu jedan od načina sažimanja teksta i razvoj jezika će ići u pravcu veće upotrebe raznih skraćenica, ali istovremeno je to i mehanizam za prikrivanje vidljivosti žena na tim visokim funkcijama“ (Водич 2019: 38), а затим их и сами у тексту употребљавају: „А онда: закон је признао једнаке брачне и партнерске заједнице, што онда категорију ‘удатости’ додатно компликује (на пример, да ли је проф. др Зорана Петровић Петровићева или Петровићка, ако живи у партнерској заједници)“ (Водич 2019: 63–64).

У одељку о могућим дилемама у примени предложених правила, аутори постављају, између осталог, и следеће потенцијалне проблеме:

(а) „Šta odabrati ako su dva nastavka (sufiksa) za istu titulu ili zanimanje?“ (Водич 2019: 48). Ако занемаримо недоречен и полуразумљив стил у претходном питању, можемо се запитати према којим критеријумима се одређује који су моциони суфикси конкурентни приликом грађења мовираних фемининума.

(б) „Šta ako oblik u ženskom rodu ima već ‘rezervisano’ značenje? Savet: Koristi forme u ženskom rodu jer će se iz konteksta videti značenje“ (Водич 2019: 48). Многим примерима лако се може оповргнути наведена тврдња. Ако кажемо *Сџиџа ми је џренерка*, како ће саговорник знати да ли смо, рецимо, добили поштом наручени одевни предмет или је пристигла жена која се бави тренерским послом?

(в) „Šta ako je titula ili zanimanje višesložna sintagma, tj. sastoji se od više reči? Savet: U takvim slučajevima staviti delove sintagme u ženski rod“ (Водич 2019: 49). Ако се делови синтагме стављају у женски род, питамо се да ли ће женска особа у звању вишег научног сарадника бити, рецимо, *виши научни сарадница* или *виша научна сарадник*.

Аутори Водича даље констатују следеће: „Neka zanimanja su do sada bila više vezana za ženske osobe (*babica*) odnosno za muške (*hirurg*), dok ih danas obavljaju osobe oba pola. Jezikom tu promenu možemo da izrazimo“ (Водич 2019: 58). Ако је тако, зашто у глосаријуму на месту мушког рода од именице *бабица* стоји празно поље?

Недовољно познавање законитости на којима почива српска дериватологија огледа се и у следећем ставу: „Много је писано о томе како од занимања *pisac* није могуће извести форму женског рода, али у истој тој категорији се од *starac* може извести *starica*. Отуда предлог да се уз *pisac* користи женска форма *spisateljica* (што су досад прихватиле многе ауторке и аутори заинтересовани за ову област), или сасвим друга именца *književnik* и *književnica*“ (Водич 2019: 58). Ако оставимо по страни да именице *џисац* и *сџарац* не припадају истим творбеносемантичким категоријама, односно да лексема *џисац* спада у групу *nomina agentis* et *nomina proffesionis*, а *сџарац* у скупину *nomina attributiva*, конструисање парова попут *џисац–сџисаџељица* изазива велики број творбених лакуна, тј. празних места у творбеном ланцу истокорених речи које су у односу узрочно-последичне мотивираности, будући да је мовирани фемининум *сџисаџељица* изведен од облика *сџисаџељ*, а не *џисац*.

Ни ово, нажалост, није усамљени пример творбене некомпетенције, будући да аутори Водича моционни суфикс *-ица* каткад погрешно наводе и као *-ца*: „Svaki izvorni govornik/ca može doprineti procesima normiranja jezika na isti način na koji to čine jezički autoriteti“ (Водич 2019: 59); „Upotrebiti onu jezičku formu koja najbolje odgovara jezičkoj intuiciji govornika/ice“ (Водич 2019: 29).

Посебно је занимљив и крајње необјашњив следећи превид аутора Водича:

„Iako se reč *dama* često koristi prilikom obraćanja u javnom prostoru, ona nije primerena, ako znamo značenje ove reči. Kada koristimo neku reč, moramo znati šta ona znači. Značenje *dama*: „otmena žena, obično iz višeg staleža, koja drži do sebe; 2. osoba uopšte“ (Klajn i Šipka, Veliki rečnik stranih reči, 2006, 314).

Savet je da se izostavi dama u situaciji oslovljavanja, pozdravljanja ili predstavljanja i odaberu reči koje odgovaraju prirodi skupa: ako je u parlamentu, onda su to *poslanice* i *poslanici*; ako je u obrazovnim ustanovama, onda su to *profesori* i *profesorke*, *nastavnici* i *nastavnice*, *studentkinje* i *studenti*, *učenici* i *učenice*...“ (Водич 2019: 61).

Када се завири у Велики речник страних речи и израза, али и у савремене дескриптивне речнике попут Речника САНУ или шестотомног и једнотомног Речника МС, лако се може уочити да је лексема *гама* у једном од својих секундарних семантичких реализација дефинисана као ‘женска особа уопште’, а не ‘особа уопште’, како су то аутори Водича представили. И не можемо а да се не запитамо који су мотиви за овакво поступање.

У Водичу се износи и нетачна констатација о томе да двојна презимена код жена указују на статус „удатости“:

„Početkom 21. veka, a i ranije, predlaže se, u skladu sa Deklaracijom o ljudskim pravima (1948), da se žena ne obeležava kao pripadajuća nekom muškarcu (ocu, mužu, bratu), što je jezički vidljivo kada se izostavi nastavak prezimenu žene – *Brnabić je potpisala sporazum sa Folksvagenom*. Tim pre što sve više ovladava praksa da udate žene svom devojčkom prezimenu dodaju prezime muža pa imamo udvojena prezimena – prof. dr *Slavica Đukić Dejanović u Parlamentu Vlade Srbije* (nije dobro: *Slavica Đukićeva Dejanovićka*). Danas su sve brojniji primeri dvojnih prezimena udatih žena na javnoj sceni (na primer, *Kolinda Grabar Kitarović* neće biti *Kolinda Grabarka Kitarovićeva*), jer udvojeno prezime sada signalizira njeno bračno stanje (‘udatosti’)“ (Водич 2019: 65)

Удвојена презимена код женских особа могу, али и не морају указивати на стање „удатости“. Има жена које су уласком у брак додале мужевљево презиме, а након развода су из различитих разлога одлучиле да задрже оба презимена, јер је то законом дозвољено. Такође, има и мушкараца који су ступањем у брак додали женино презиме, па самим тим деца рођена у том браку имају два презимена – и мајчино и очево.

8. Осврнимо се сада на глосаријуме, односно спискове звања, занимања и титула, и уопште на однос аутора анализираних текстова према мовираним фемининумима које препоручују читатељима. И у Приручнику и у Водичу ти предлози обилују различитим типовима погрешака, које би се могле угрубо систематизовати на следећи начин:

(а) мовирани фемининуми који се косе с дериватолошком нормом (в. тачку 6), типа *йсихолошкиња*, *йедајошкиња*;

(б) дериватолошка некомпетенција (конструисање неправилних моционих парова попут *слушалац–слушајтељка*);

(в) недовољно познавање фонетике и фонологије српског језика (нпр. *вишез–вишешкиња*);

(г) ортографска некомпетенција (нпр. *есеистја–есејисткиња*);

(д) недоследност³ (због чега можемо рећи *ендокринолојица*, али не и *неуролојица*);

(ђ) намеран превид (нема мушког рода именице *уседелица*, иако речници доказују друкчије);

(е) немар (нпр. *јерониолог–јеронтодомаћица*);

(ж) и, најзначајније, на основу којих критеријума и каквих компетенција аутори Водича и Приручника нормирају мовиране фемининуме, односно одлучују који облик може ући у употребу, а који не (нпр. треба користити именицу *суйкиња*, али не и *судијка*, *судиница*).

9. На почетку нашег текста поменули смо да је крајем јула 2019. године, на сајту Владе Републике Србије, објављена и ћириличка верзија Приручника за родну равноправност, са неизмењеном годином издања – 2019, и истакли смо да је то је веома необично, будући да се за свако ново, измењено и допуњено издање мора навести и одговарајућа година. Сравнивање глосаријума из ових двају издања, латиничког (које се појавило 2019) и ћириличког (које се на сајту Владе појавило две године касније) указало је на бројне измене, које се могу груписати на следећи начин:

(а) у ћириличком издању недостаје читаво слово р у глосаријуму;

(б) облици за мушки и женски род који су у ћириличком издању избачени, а има их у латиничком: *hodočasnica* : *hodočasnik*, *horistkinja*, *horistica* : *horist(a)*, *imperator* : *imperatorica*, *instruktorka*, *instruktorica* : *instruktor*, *intelektualka* : *intelektualac*, *interpretatorka* : *interpretator*, *invalidkinja*, *žena sa invaliditetom* : *invalid*, *istraživačica* : *istraživač*, *izlagačica* : *izlagač*, *izručiteljka* : *izručitelj*, *izveštačica* : *izveštavač*, *izviđačica* : *izviđač*, *izvoznica* : *izvoznik*, *izvršiteljka* : *izvršitelj*, *jahačica* : *jahač*, *jedriličarka* : *jedriličar*, *junakinja* : *junak*, *kadetkinja* : *kadet*, *kafe-kuvarica* : *kafe-kuvar*, *kaubojka* : *kauboj*, *kapitenka* : *kapiten*, *kapitalistkinja* : *kapitalista*, *kaplarica* : *kaplar*, *karijeristkinja* : *karijerista*, *klarinetistkinja* : *klarinetista*, *klijentkinja* : *klijent*, *klizačica* : *klizač*, *koleginica* : *kolega*, *kolekcionarka* :

³ Пре свега се односи на Приручник.

kolekcionar, komentatorka : komentator, komšinica : komšija, komunistkinja : komunista, kongresmanka : kongresman, konkurentkinja : konkurent, korektorka : korektor, korisnica : korisnik, kosačica : kosač, kradljivica : kradljivac, kraljica : kralj, krijumčarka : krijumčar, kritičarka : kritičar, krvnica : krvnik, kuglašica : kuglaš, legionarka : legionar, liderka : lider, lihvarica : lihvar, lovačica : lovac, lutkarka : lutkar, manipulantkinja : manipulant, mašinstkinja : mašinst(a), maturantkinja : maturant, medicinarica : medicinar, menjačica : menjač, mesečarka : mesečar, metafizičarka : metafizičar, migrantkinja : migrant, milicionerka : milicioner, misionerka : misionar, mlinarka : mlinar, modistkinja : modist(a), monitorica : monitor, moralistkinja : moralist(a), moreplovka : moreplovac, motoristkinja : motorist(a), mrežarka : mrežar, nadničarka : nadničar, najamnica : najamnik, naslednica : naslednik, navijačica : navijač, neimarka : neimar, nobelovka : nobelovac, obaveštajka : obaveštajac, odbojkašica : odbojkaš, odlikašica : odlikaš, odmetnica : odmetnik, okultistkinja : okultist(a), olimpijka : olimpijac, ombudsmanka : ombudsman, omladinka : omladinac, operativka : operativac, osvajačica : osvajač;

(в) у латиничком издању су наведени дублетни облици за женски род, у ћириличком издању је један облик избачен: *asistentkinja, asistentica : asistent, асисџенџикиња : асисџенџи; doktorantkinja, doktorka nauka : doktor nauka, докџоранџикиња : докџорка наука; isceliteljka, iscelivačica : iscelitelj, исцелиџељка : исцелиџељ; knjigovezačica, knjigovezica : knjigovezac, књиџовезаџица : књиџовезаџи; majorka, majorica : major, мајорка : мајор;*

(г) у латиничком издању је наведен један облик за женски род, у ћириличком издању је додат још један: *doktorica nauka : doktor nauka, докџорка наука, докџорица наука : докџор наука;*

(д) облици за мушки и женски род који су у додати у ћириличком издању, а нема их у латиничком: *изврџина асисџенџикиња : изврџини асисџенџи, машинска џехничарка : машински џехничар, хемијска џехничарка : хемијски џехничар;*

(ђ) у ћириличком издању је извршена допуна одређеног облика у односу на латиничко: *kormilarka : kormilar, кормиларка : кормилар/крмар (војни чин у морнарици);*

(е) ортографске измене: *premijerka (predsednica vlade) : premijer (predsednik vlade), џремијерка / џпредседница владе : џремијер / џпредседник владе.*

Потпуно је нејасно на основу којих критеријума су аутори Приручника извршили овакве измене, те тако више нису препоручујући мовирани фемининуми који су данас потпуно уобичајени попут јунакиња, колеџиница, комшиница, краљица, одбојкашица, а задржане су измишљене речи попут брусачица сџакала, дрвомоделарка, џаеодогонџисџикиња, рајарайџорка намешџаја... Посебно упада у очи то што је из ћириличког издања избачен облик исџраживаџица, а у Приручнику шесто поглавље носи наслов *Četiri istraživačice jezika za koje treba da znate.*

10. Закључак овог текста врло је јасан – као ни у Закону, тако ни у Војдичу ни у Приручнику не постоје јасне и научно аргументоване поставке

на основу којих грађани могу недвосмислено разумети шта је *родно осејљив језик* и где су његове границе. На основу различитих дефиниција овог појма и његове недоследне примене у анализираним документима, чини се да то ни њиховим ауторима није сасвим јасно, односно да, у најмању руку, очигледно не познају материју о којој пишу. То се и могло очекивати, будући да аутори Приручника уопште нису србисти, те нису ни били квалификовани за његово састављање. Стога је једино могуће решење да се Закон поништи, Приручник повуче са сајта Владе, а затим да се поступи према једном од закључака из Саопштења Матице српске након скупа „Положај српскога језика у савременом друштву: изазови проблеми, решења“ (стр. 6): „Ово се питање решава дугорочно, у склопу једне шире и добро промишљене стратегије унутар уже струке, уз сарадњу стручњака различитих профила ... за шта нису компетентни нити надлежни појединци или групе окупљене око невладиних организација, који су показали изразито незнање и агресивну искључивост, заклонивши се иза државних институција и правног система“.

Др Ана З. Мацановић
Институт за српски језик САНУ
Београд

randjelovicana@yahoo.com

ПОЛОЖАЈ СРПСКОГА ЈЕЗИКА У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ
ИЗАЗОВИ, ПРОБЛЕМИ, РЕШЕЊА

ИЗДАВАЧИ
МАТИЦА СРПСКА
ОДБОР ЗА СТАНДАРДИЗАЦИЈУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

ЗА ИЗДАВАЧЕ
Проф. др Драган Станић,
председник Матице српске
Проф. др Срето Танасић,
Председник Одбора за стандардизацију
српског језика

СТРУЧНИ САРАДНИК
мср Милена Кулић

ЛЕКТОР И КОРЕКТОР
Татјана Пивнички Дринић

ДИЗАЈН КОРИЦА
Мирослав Лазић

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК
Вукица Туцаков

ПРЕЛОМ
Владимир Ватић, ГРАФИТ, Петроварадин

ШТАМПА
САЈНОС, Нови Сад

CIP – Каталогизација у публикацији
Библотека Матице српске, Нови Сад
811.163.41"20"(082)

**„Положај српскога језика у савременом друштву. Изазови,
проблеми, решења“ (2021 ; Нови Сад)**

Положај српскога језика у савременом друштву : Изазови, проблеми, решења : зборник саопштења с Округлог стола одржаног у Матици српској 3. јула 2021. године. - Нови Сад : Матица српска ; Београд : Одбор за стандардизацију српског језика, 2021 (Нови Сад : Сајнос). - 369 стр. ; 24 cm

Тираж 300. - Напомене и библиографске референце уз текст.

ISBN 978-86-7946-371-5

а) Српски језик - Стандардизација - 21. в. - Зборници

COBISS.SR-ID 54765577